

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

XVI International Science Conference
«Modern and new technical trends that
help humanity»

December 16-18, 2024
Thessaloniki, Greece

MODERN AND NEW TECHNICAL TRENDS THAT HELP HUMANITY

Abstracts of XVI International Scientific and Practical Conference

Thessaloniki, Greece
(December 16-18, 2024)

UDC 01.1

ISBN – 9-789-40377-568-5

The XVI International scientific and practical conference «Modern and new technical trends that help humanity», December 16-18, 2024, Thessaloniki, Greece. 325 p.

Text Copyright © 2024 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2024 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Kutsenko A.M. Artistic and expressive means of composition in a series of graphic sheets. Abstracts of XVI International Scientific and Practical Conference. Thessaloniki, Greece. Pp. 15-20.

URL: <https://eu-conf.com/en/events/modern-and-new-technical-trends-that-help-humanity/>

TABLE OF CONTENTS

ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
1.	Okassa Mouele Sedel Sauveur LES ASPECTS MAJEURS QUI IMPACTENT LA MISE EN PLACE ET LA CREATION DES CENTRES DE CONSOMATION ET DE DIVERTISSEMENT EN REPUBLIQUE DU CONGO	12
ART HISTORY		
2.	Kutsenko A.M. ARTISTIC AND EXPRESSIVE MEANS OF COMPOSITION IN A SERIES OF GRAPHIC SHEETS	15
3.	Лєвіт Д. А. ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА ТВОРЧІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ І РЕЖИСУРІ МУЗИЧНИХ ШОУ	21
ASTRONOMY		
4.	Михайлицька Н. Г. АНОМАЛІЇ ВМІСТУ РІДКІСНОЗЕМЕЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ В АТМОСФЕРІ ROAR-ЗОРИ HD137949. ЛІНІЇ PR II, PR III, ND II, ND III, TB II, TB III, CE II, GD II, LA II.	27
BIOLOGY		
5.	Malikova Z.G. STUDYING PRIMITIVE BLOOD, INTESTINAL AND TISSUE PARASITES OF SMALL-CATTLE (SMALL HORNED ANIMALS)	29
6.	Шапарець М.С., Кузьменко Л.П. НОТАТКИ ДО БІОЛОГІЇ ПТАХІВ БІОСТАЦІОНАРУ "ЛІСОВЕ ОЗЕРО" ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЇ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ	31
CHEMISTRY		
7.	Букет О.І., Чуйко А.О., Боровицький Д.Ю. АНАЛІЗ ДІАГРАМ НАЙКВІСТА ЕЛЕКТРОХІМІЧНОГО ІМПЕДАНСУ КОРОЗІЇ СТАЛІ В ОЛИВАХ В ЛОГАРИФМІЧНИХ КООРДИНАТАХ	35
ECONOMY		
8.	Bazaliyska N., Voznyuk R. НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ	37

9.	Brovko O. ECONOMIC AND STATISTICAL STUDY OF STRUCTURAL CHANGES IN THE ECONOMY OF UKRAINE	44
10.	Ємельянова Н.В., Ткаченко Б.В., ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	50
11.	Бондаренко Н.М., Савченко Р.О. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	53
12.	В'ялець О.В., Стоцька О.В. ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ПРОЄКТУ БІОТРАНСФОРМАЦІЇ ВТОРИННИХ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВOSTІ З ОТРИМАННЯМ БІОГАЗУ	57
13.	Дрокін С.П., Жорняк А.С. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕСУ	61
14.	Зотєєв Р.Є. РИЗИКИ В СТИВІДОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇХ АНАЛІЗУ	64
15.	Мінін А.Л. ВИМОГИ ЄС ДО КАПІТАЛУ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ	67
16.	Сегеда С.А., Левченко Н.К. АВІАЦІЙНА ЛОГІСТИКА В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ	73
GEOLOGY		
17.	Бушев О.І. ДЕЯКІ ІНЖЕНЕРНО-ГЕОДЕЗИЧНІ ЗАВДАННЯ В МАРКШЕЙДЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	77
JURISPRUDENCE		
18.	Вереша Р.В., Карпунцов В.В. МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ	79

19.	Головко С.Г., Плис Н.В. СЛОВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОСУДДЯ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОМОВИ	83
20.	Омельчук С.О. ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ У КОНТЕКСТІ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ІНОЗЕМЦЯМИ	85
21.	Петелька В.І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ	89
22.	Петелька О.І. РІВЕНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР	92
23.	Проць І.М. ЗМІСТ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ	95
24.	Щетініна Т.О., Дрозд Д.О., Чут Д.Р. ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	98
MANAGEMENT, MARKETING		
25.	Baiev V., Baieva O. MEDICAL SERVICES MARKET: CHARACTERISTICS AND MAIN ASPECTS OF MANAGEMENT	101
26.	Місевич М., П'ятенко Д. УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В МЕНЕДЖМЕНТІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	105
27.	Мирончук В.М. ФІНАНСОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА	109
28.	Орлов О. СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	111
29.	Тарн В.В. ОПТИМІЗАЦІЯ РЕКЛАМНИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ	117

MEDICINE		
30.	Baieva O., Kryvenko Y., Tarasova N. CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR STANDARTIZATION OF MEDICAL CARE: PURPOSE AND PRINCIPLES	120
31.	Kolosovych I.V., Bezrodnyi B.H., Nesteruk Y.O. COMPARISON OF THE CLINICAL EFFECTIVENESS OF HEPATICOJEJUNOSTOMY AND SELF-EXPANDING METAL STENTS FOR BYPASSING THE BILE DUCTS IN PATIENTS WITH UNRESECTABLE PANCREATIC HEAD CANCER COMPLICATED BY OBSTRUCTIVE JAUNDICE	124
32.	Kuziv R.M., Tyshchenko V.M., Pavlyshyn A.V. UNDERGROUND MODULAR SYSTEM "HOSPITAL-BUNKER"	127
33.	Maramukha I.V., Maramukha A.A., Maramukha I.I. CARPAL TUNNEL SYNDROME – A COMPREHENSIVE TREATMENT OPTION	131
34.	Альпер-Бабакова К.В. СТАН ТКАНІН ПАРОДОНТА У ПАЦІЄНТІВ ІЗ БРЕКЕТ-СИСТЕМАМИ	133
35.	Головкова Т.А., Онул І.В. РИЗИК ДЛЯ ЗДОРОВ'Я МЕШКАНЦІВ ПРОМИСЛОВОГО МІСТА ВІД ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ПИЛОМ	138
36.	Литвинюк Н.І., Ерстенюк Г.М., Гудзовата Х.В. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТИВНОСТІ МАЛАТДЕГІДРОГЕНАЗИ (MDH) КЛІТИН МОЗКУ ТА СИРОВАТКИ КРОВІ ЩУРІВ ЗА УМОВ ВПЛИВУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО НАПОЮ	142
37.	Морока Р.К. ІДЕНТИФІКАЦІЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ МАРКЕРІВ ПРИ УШКОДЖЕННІ ХІМІЧНИМИ ТОКСИКАНТАМИ	144
38.	Рачинський С.В. СТОМАТОЛОГІЧНА ОРТОПЕДИЧНА ЗАХВОРЮВАНІСТЬ У ЧОЛОВІКІВ ПРИЗОВНОГО ВІКУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	146
PEDAGOGY		
39.	Sadigova D.O. TEACHING THE TOPICS RELATED TO THE STRUCTURE AND DIVERSITY OF LIVING THINGS CONTENT LINE WITH 5E	149

40.	Abbasov B.A. PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF PHYSICAL CULTURE	152
41.	Horzhui D. INCORPORATING REALIA IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) INSTRUCTION: ENHANCING MEDICAL STUDENTS' LANGUAGE PROFICIENCY THROUGH AUTHENTIC CONTEXTS	157
42.	Obikhod I., Klymenko A., Zakordonets N. HANDLUNGS- UND KOMPETENZORIENTIERUNG IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT	163
43.	Petrin Y. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ КОРИСТУВАННЯ МЕСЕНДЖЕРОМ	166
44.	Sevinj M.N. PREPARING STEM-RELATED PROJECTS IN BIOLOGY TEACHING	169
45.	Stebalak E.S., Derdi E.T. MONITORING FORMS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE READING IN SECONDARY SCHOOL	171
46.	Нагорна Г. О. ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІДЕЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА	174
47.	Дубовой О.В., Дубовой В.В., Медведева О.Г. ВПЛИВ ЗАНЯТЬ АТЛЕТИЧНОЮ ГІМНАСТИКОЮ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН ЖІНОК ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ЗРІЛОГО ВІКУ (25-30 РОКІВ)	176
48.	Зозуля О., Поцєпа А. ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ ФОРМУВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ СЕПАРАЦІЇ ВІД БАТЬКІВ	179
49.	Лисицький М.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	184

50.	Новікова К.В. АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	190
51.	Нікітенко А.І. ВИКЛАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ ЧЕРЕЗ ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ: ЕФЕКТИВНІСТЬ КЕЙС-МЕТОДУ У НАВЧАННІ	192
52.	Панченко Є.Ю., Бадіца М.В. ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА СТАТЕВО-РОЛЬОВУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УКРАЇНІ	194
53.	Пилипко О.О., Пилипко А.В., Клочко М.Р. ВПЛИВ АНТРОПОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПЛАВЦІВ НА РЕЗУЛЬТАТ ПОДОЛАННЯ ДИСТАНЦІЇ 100 МЕТРІВ СПОСОБОМ КРОЛЬ НА СПИНІ	199
54.	Пискун Д.А. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО- ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПОЛЩЕЙСЬКИХ	202
55.	Ремезова Н.М., Дерев'янка В.В. ДІЯЛЬНІСТЬ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ НА ПОЛТАВЩИНІ В УМОВАХ РЕФОРМИ	208
56.	Стратан-Артишкова Т.Б., Шевцова О.Б. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	212
57.	Яким Н.В. ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ: ЯК ПРОБУДИТИ ІНТЕРЕС ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ?	216
PHILOLOGY		
58.	Mukhammadova S. LINGUISTIC INTERPRETATION OF THE PHENOMENON OF DEIXIS	220
59.	Piriyeva O. PECULIARITIES OF MODAL AND EXCLAMATORY WORDS IN AZERBAIJANI LANGUAGE	223

60.	Sattarova Y. APHORISM IN POLITICAL DISCOURSE	228
61.	Галка Ю.М. ДИСТАНЦІЙНИЙ ФОРМАТ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	231
62.	Дерді Е.Т., Шманьо К.М. "ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ НАУКРАЇНСЬКУ МОВУ ФІЛЬМІВ З НАФТОГАЗОВОЇ ТЕМАТИКИ"	233
63.	Львова Н.Л. СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ЗАГАДОК	238
64.	Пітра Н.В. МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ СТУДІЙ	242
PHILOSOPHY		
65.	Tursunpolatov A. SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECTS OF SOME CONSIDERATIONS ON THE FORMATION OF MEDICAL CULTURE	245
66.	Shermanov I.C. INSONNING IJTIMOİY MEHNAT FAOLIYATIDA MODDIYLIK VA MA'NAVİYLIK O'RTASIDAGI MUNOSABATLARI	250
POLITICS		
67.	Kholiyarova M.S. THE ROLE OF WOMEN IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION (ON THE EXAMPLE OF PROSECUTOR'S OFFICE EMPLOYEES)	256
PSYCHOLOGY		
68.	Богомоллова М.Ю. ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБНИМИ ВІДНОСИНАМИ СІМЕЙНИХ ПАР В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	261
69.	Зінченко С.В., Мисник Ю.А., Жевняк Я.О. ОСОБЛИВОСТІ ПАМ'ЯТІ ПРИ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЯХ	267

70.	Спіріна І.Д., Серченко О.В. РІВЕНЬ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ТРИВОЖНОСТІ ВИСТУПАЮТЬ КЛЮЧОВИМИ ЧИННИКАМИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА РИЗИК ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕПРЕСІЇ	269
71.	Чернякова О.В., Дев'ятка Н.С. ФАКТОРИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	272
72.	Шпилько Л.М., Чайкіна Н.О. РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ШКОЛЯРІВ ЯК ЧИННИКА СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	276
SOCIOLOGY		
73.	Protsenko O.S. COMPONENTS AND LEVELS OF SOCIAL SECURITY	279
TECHNICAL SCIENCES		
74.	Tomachenko D., Politaiev D., Dievochkin V. ENERGY SAVING AS A WAY OF ACHIEVING ENERGY INDEPENDENCE	281
75.	Papuashvili T., Burduladze A. ESTIMATION OF DURABILITY OF ASPHALT CONCRETE COATINGS IN REAL CONDITIONS OF OPERATION	284
76.	Yakovleva O., Matúšová S., Táncošová J. INVESTIGATION OF LLMS FOR GENERATING ANSWERS BASEDON USER-PROVIDED CONTENT TO SUPPORT EDUCATIONAL AND ORGANIZATIONAL PROCESSES	289
77.	Кучківський В.С. ДОСЛІДЖЕННЯ ВРАЗЛИВОСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА БАЗІ ІНТЕРНЕТУ РЕЧЕЙ (ІОТ)	296
78.	Петращук І. РОЗРОБКА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ БІЗНЕС-АНАЛІТИКІВ НА ОСНОВІ ВАВОК	298
79.	Плугіна Т.В., Михайленко Д.А., Борисов Д.С. ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА КОМПЛЕКТУВАННЯ ВАНТАЖІВ ІТ-ІНФРАСТРУКТУРИ СКЛАДСЬКОГО ТЕРМІНАЛУ	300

80.	Хвищун М.О. РОЗРОБКА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ IQ НА БАЗІ FLUTTER	306
81.	Чорноглазова Г.В., Олефіренко Д.Ю. СУЧАСНІ МЕТОДИ РОЗРОБКИ ЗАКІНЦІВОК КРИЛА РЕГІОНАЛЬНОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ЛІТАКА	309
82.	Чубатий К.П. ВИКОРИСТАННЯ АЛГОРИТМІВ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ АВТОМАТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	312
83.	Чухрай С. МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ ВІДПОВІДНОСТІ ТЕКСТОВИХ ВІДГУКІВ СЕРВІСІВ ОПИТУВАННЯ	314
84.	Шобік Г.В. МОДЕЛЬ АВТОМАТИЗОВАНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ПІДБОРУ АЛГОРИТМУ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ТА МНОЖИНИ ГІПЕРПАРАМЕТРІВ	316
TOURISM		
85.	Кобіна І.А. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЩО ЗМІНЮЮТЬ ПОДОРОЖІ	320
86.	Омельчак Г.В. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИЗМІ: ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ФОРСАЙТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ГАЛУЗІ	322

LES ASPECTS MAJEURS QUI IMPACTENT LA MISE EN PLACE ET LA CREATION DES CENTRES DE CONSOMATION ET DE DIVERTISSEMENT EN REPUBLIQUE DU CONGO

Okassa Mouele Sedel Sauveur

PHD Etudiant du département de théorie de l'architecture,
Université nationale de construction et d'architecture de Kiev

Abstrait : Cet article explore les aspects de bases qui contribuent efficacement à la mise en place des centres commerciaux multifonctionnel en République du Congo. Nous avons répertorié quelques aspects majeurs. une brève analyse historique a été effectuée. La localisation et l'occupation des centres commerciaux et de loisirs sont mis en lumière et pris en considération dans la recherche de ce travail.

Mots-clés : Centre commercial et de divertissement au Congo ; le degré d'avancement social et économique ; les prestations.

Formulation du problème : En tant que catégorie de bâtiment publique contemporaine, Le centre commercial et de loisir au Congo est dans son début ou il manque la quasi-totalité d'infrastructure de base et cette étude est d'une importance de grande majeure pour les enjeux sociaux économiques et commerciaux dans le pays. Le centre commercial constitue l'un des éléments clés dans le secteur du commerce et des services domestiques dans de nombreux pays étrangers en générale et au Congo en particulier. Ses aspects nous permettent enfin de réaliser les études d'impact dans la mise en œuvre de ce type de bâtiment

Le but de la publication L'objectif de cet article est d'analyser et de prendre en considération quelques aspects majeurs qui impactent la mise en place et la croissance des centres commerciaux et de divertissement en République du Congo.

Partie principale. Dans cette étude nous avons répertorié 5 facteurs principaux qui sont à la base de la création des centres commerciaux au Congo, ses facteurs principaux sont les suivants : L'urbanisme, la nature et le climat ; les traditions et cultures ; la démographie ; et les aspects socio-économiques.

1- Facteurs d'urbanisme : Elles contribuent au développement du système d'habitat collectif et des connexions entre les habitats ; l'organisation d'un système confortable de service public et la complexité du développement urbain, la croissance des villes et de la population, le développement du réseau de transport urbain et régional, l'augmentation de la densité des bâtiments et l'augmentation de la pénurie des zones urbaines. L'urbanisme est la base de tout projet de construction, à commencer par le choix du terrain, le plan d'urbanisme pour le secteur de la construction au Congo prend la forme d'un cahier de prescriptions urbanistique et architecturale dont le contenu est déterminé par la loi n°6. -2019 du 5 mars 2019 portant code de l'urbanisme et de la construction en République du Congo [1].

2- Les facteurs naturels et climatiques ont une grande influence sur la formation et les principaux types des centres commerciaux. La température annuelle moyenne dans la région centrale est de +21°C. En journée, les gouttes atteignent 15°C. La République du Congo, c'est un pays Africain situé au centre du continent à cheval sur l'équateur, a un climat équatorial (chaud et humide toute l'année, sans un véritable saison sèche) au nord le climat est tropical (chaud et humide avec une saison sèche) au centre et au sud la température est élevée toute l'année et la chaleur est suffocante, même si l'altitude de plusieurs centaines de mètres la rend un peu plus supportable qu'au niveau de la mer. Dans le sud, les températures baissent de juin à septembre, notamment le long de la côte, où les journées sont légèrement plus fraîches, et dans les collines de la région des Plateaux, où les nuits sont fraîches.

3- Les facteurs traditionnel et culturel- La République du Congo compte sur son territoire une grande diversité de cultures : des savanes de la plaine du Niari dans les régions du sud aux forêts inondées du Nord dans les zones du Bassin, du Sangha et de la Likouala, de l'immense fleuve Congo aux pentes abruptes les montagnes boisées du Mayombe et les plages de 170 kilomètres de la côte atlantique à Kouilou. [5].

La culture dominante sur le territoire du continent depuis les VIe-IXe siècles environ est la culture « bantoue », qui, à son tour, est divisée en plusieurs groupes culturels. Le groupe bantou comprend quatre composantes principales (97,9 % de la population de 5 millions d'habitants estimée en juillet 2018) [2].

4- la démographie C'est un facteur très important de la population, il s'agit à la fois du taux de natalité et du taux de mortalité, du niveau de migration de la population rurale vers les grandes villes, et même du niveau d'éducation de la population.

5- Les conditions socio-économiques : Pour la formation de complexes sociaux et commerciaux sont actuellement déterminées par les transformations sociales et le progrès scientifique et technologique. À cet égard, l'augmentation progressive des fonds de consommation publique, l'expansion des demandes et des intérêts culturels des personnes, le changement du mode de vie et des loisirs de la population, ainsi que d'autres transformations sociales, affectent de manière significative l'amélioration des services culturels et domestiques dans les villes. [3].

Les conditions sociales et économiques sont la plupart des transformations mondiales et influencent la dynamique de développement de la société humaine. Combinés aux conditions et exigences de l'urbanisme, ils deviennent un maillon important dans la formation complexe des équipements de service public. Le niveau socio-économique des États, notamment au Congo, s'évaluant avant tout par l'intensité et la qualité des échanges commerciaux, la tâche d'identifier les orientations et dynamiques prometteuses du développement de l'architecture commerciale évolue dans le monde dans son ensemble et au Congo en particulier est très important.

Recommandation : Il a été souligné qu'il est essentiel de développer des centres commerciaux multifonctionnelle dans les grandes agglomérations du pays. Des exigences élevées envers l'organisation des centres commerciaux afin d'atteindre les meilleurs cadres de vente et du commerce, crée un environnement attractif pour la population environnante.

Conclusion En définitive cet article démontre que la structure sociale de la population ; le niveau de développement économique ; les conditions naturelles, climatiques et urbanistiques, ainsi que les traditions nationales sont des facteurs déterminants dans la formation des types des bâtiments publics en générale et les centres commerciaux et de divertissement au Congo en particulier. Après l'indépendance du Congo, les conditions préalables au choix de sa voie de développement socio-économique ont été créées. Cependant, parallèlement aux succès existants dans le développement socio-économique du pays, il existe encore un certain nombre de difficultés pour établir son indépendance économique. L'apparition des centres commerciaux et de divertissement est liée à la nécessité de développer les relations commerciales et d'augmenter le niveau de l'économie du pays. L'accélération du progrès scientifique et technique affecte la croissance économique et le bien-être de la population, la croissance de la production de biens de consommation et des importations au Congo, l'amélioration qualitative du secteur des services, voir même les caractéristiques structurelles et la balance des matières premières du Congo.

References

1. <https://www.sgg.cg/codes/congo-code-2019-urbanisme-construction.pdf>.
(дата звернення 01.12.2024)
2. Електронний ресурс:
https://fr.wikipedia.org/wiki/Culture_de_la_r%C3%A9publique_du_Congo (дата звернення 01.12.2024)
3. Ежов С.В. Архитектура общественно-торговых комплексов (Формирование информационно-распределительных пространств) / С.В. Ежов. - К.: Будівельник, 1988. - 104 с.
4. <https://afroart.ru/kniga-maski-i-skulptura-tropicheskoj-afriki-angromyko/glava-chetvertaja-bassejn-reki-kongo.html>
5. https://ru.wikipedia.org/wiki/history_of_the_republic_of_the_Congo [istoriya respubliki Kongo] (in English)
6. Bashar Suleiman Abdalla Attavna. (2011). Principles of architectural and planning organization of shopping and entertainment complexes (on the example of the Middle East) [Pryntsypy arkhitekturno-planuval'noyi orhanizatsiyi torhovorozvazhal'nykh kompleksiv (na prykladi krayin Blyz'koho Skhodu)]: avtoref. dys. kand. Arkhit: 18.00.02 /; K. KNUBA, 2011. - 20 p. (in Ukrainian)
7. Shopping center Retail Development, design and Management. Nadine Beddington. MBE, FRIBA, FCSD. 1991-236 p.
8. Rimsh A.N. (1975). City and hot climate. [Gorod i zharkiy klimat] M: Stroydat, 1975.-97-208 s. (in Russian)

ARTISTIC AND EXPRESSIVE MEANS OF COMPOSITION IN A SERIES OF GRAPHIC SHEETS

Kutsenko Alona Mykolayivna

1st year master's student
of the Department of Fine and Decorative Arts,
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University

The graphic art of Ukraine in the 20th and early 21st centuries became a laboratory where a new plastic language emerged. The flourishing of artistic graphics in Ukraine was associated with the establishment of a new worldview in art and the rise of the Art Nouveau style, represented by T. Terletskyi, H. Burdanov, M. Zhuk, and H. Zolotovy. Cubo-Futurism resonated in the 1920s in the works of V. Yermilov, M. Yepshtein, V. Meller, and A. Petrytskyi. Elements of primitivism were evident in the works of Mykhailo and Tymofii Boichuk, O. Kulchytska, I. Padalka, S. Nalepynska-Boichuk, O. Pavlenko, V. Sedliar, M. Fradkin, M. Zhuk, O. Dovhal, M. Butovych, and V. Kasiyan. Ukrainian graphics reflected movements such as Art Nouveau, primitivism, futurism, cubism, expressionism, constructivism, realism, traditionalism, and neoclassicism.

The 1920s marked the peak of printmaking techniques. From the mid-1930s through the 1940s and 1950s, graphic works became more intimate, executed primarily in watercolor, pencil drawing, ink, sepia, and sanguine. In the 1960s, the laconicism of the "severe style" found its best expression in linocut, a technique that paradoxically but naturally served to embody lyrical works by H. Havrylenko, S. Adamovych, O. Fishchenko, V. Lytvynenko, Ya. Muzyka, V. Perevalskyi, and O. Hubariiev. During this time, book art also reached new heights. The works of S. Adamovych, H. Yakutovych, H. Havrylenko, O. Danchenko, A. Bazylevych, H. Malakov, and V. Yurchyshyn became classics.

In the 1970s, mimetic reality became deeply metaphorical, objects acquired an illogical nature, and intertemporal connections took on mystical overtones. This period saw a brilliant development in children's book illustration, represented by artists such as I. Ostafiichuk, A. Rybachuk, V. Melnychenko, P. Hulin, N. Kyrylova, N. Denysova, and N. Lopukhova.

In the 1980s, artists freely operated with a palette of diverse styles and techniques, emphasizing national artistic traditions and the poetics of "place." The search for identity manifested in the imagery of works by H. Yakutovych, V. Hordiuk, H. Halynska, O. Ivakhnenko, I. Ostafiichuk, M. Yatsiv, and R. Romanyshyn.

In the 1990s, artists gravitated toward image-plastic discoveries, moving away from semantic overload. Works emerged in which mood and dreamlike realities were more important than symbols and metaphors.

Modern Ukrainian graphic art demonstrates a variety of imagery systems, with the choice of plastic codes tailored to individual requirements. Artists employ various graphic techniques, including:

- **Etching** (L. Bruievych, O. Berbeka-Stratiichuk, K. Khodakovska, A. Levytskyi, O. Denysenko, V. Demianyshyn),
- **Lithography** (V. Ivanov-Akhmetov, Yu. Pshenychnyi),
- **Linocut** (O. Kyrpenko),
- **Intaglio** (I. Podolchak),
- **Silkscreen printing** (O. Kudinova, O. Prakhova),
- **Computer graphics** (I. Ostromenska),
- **Watercolor** (V. Veshtak, N. Kokhal),
- **Pastel** (V. Shostia, A. Pichakchi, M. Heiko, I. Markovskyi),
- **Authorial techniques** (O. Yakovleva, I. Yaremchuk, V. Kaufman, A. Denysiuk, H. Zhehulska, O. Turianska).

Evolution of Graphic Art

Graphic art, as one of the oldest forms of visual art, has been enriched with diverse techniques and has undergone stylistic transformations. With the advent of writing, the concept of "graphics" became associated with calligraphy. The industrial revolution introduced industrial graphics, initially characterized by contrasting linear black-and-white drawings, later incorporating shading and tonal spots.

Achievements in easel and printmaking graphics influenced the development of book graphics, followed by magazine and newspaper illustrations. Today, digital and computer graphic technologies have rapidly advanced, continuing to evolve.

Elements of Book Graphics

1. **Cover:** The external design element, typically made of paper, which contains information about the publication. Covers include front and back sides.

2. **Dust Jacket:** A paper cover placed over the main cover, often coated with lacquer or synthetic film for protection and advertising purposes.

3. **Decorative Elements:**

- **Initials (Drop Caps):** Large, often ornate letters marking the beginning of sections.

- **Vignettes:** Ornamental or narrative compositions used to embellish pages.

- **Endpapers:** Sheets connecting the book's block with its cover.

Thus, Ukrainian graphics exemplify a rich artistic tradition that combines historical styles and modern techniques, offering a multifaceted reflection of the nation's culture and identity.

a

b

c

Elements of book design:

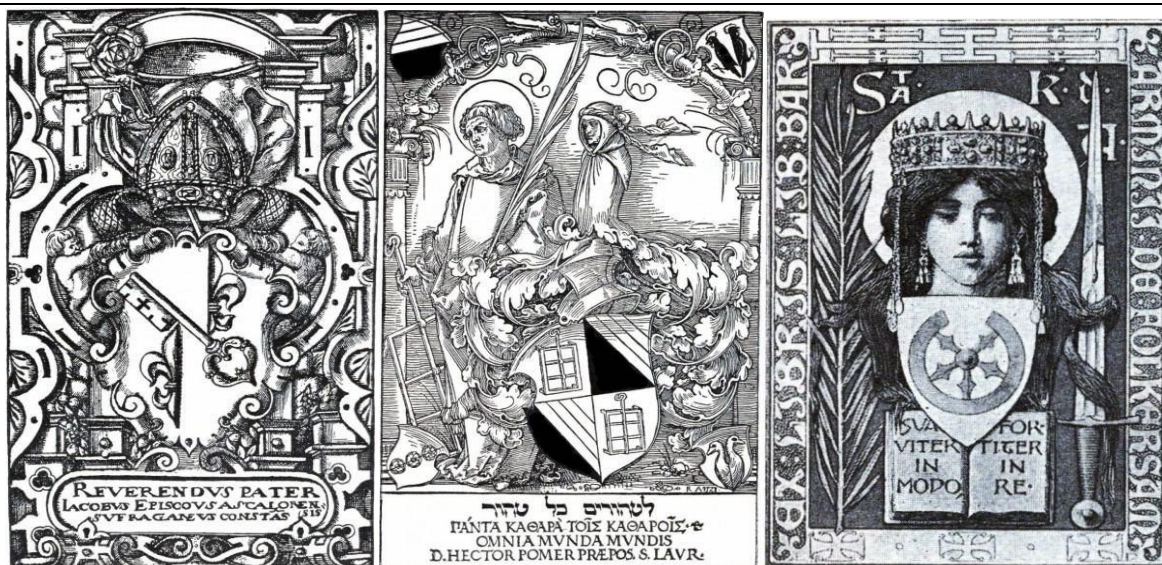
- a – dust jacket;
- b – initial (drop cap);
- c – endpaper.

Ex Libris – Bookplate

An ex libris is a small graphic work printed as a label. It is affixed to the inner side of a book's cover and indicates the library it belongs to or the owner of the book. Often produced from an author's custom printing block, it harmonizes well with the overall design of the book.

The artwork on the bookplate, often in the form of a symbol or allegory, reflects the owner's profession, preferences, and tastes or highlights the library's character and focus. A bookplate typically includes the inscription "**Ex Libris**" ("from the books of"), the owner's name or initials, and sometimes brief aphoristic expressions.

The tradition of bookplates dates back to the 16th century.

a

b

c

Bookplates:

- a – Bookplate of Constanz Suffragan Bishop Jakob;
- b – Bookplate of G. Pommer, illustrated by Albrecht Dürer;
- c – Bookplate of Baron A. E. Felkerzam, illustrated by Prof. E. Depler.

Greek Graphics

Greek graphic art belonged to secular culture and served communicative functions. Ancient examples from the early centuries AD have been preserved in manuscripts of the *Iliad* and *Aeneid*. Key elements of graphic art, such as line and tonal spot, were masterfully applied in vase painting.

This art showcased a harmonious relationship between figurative compositions and ornamentation, as well as the interplay of words and images (e.g., speech lines of characters or the labeling of their names), revealing the foundational principles of Greek graphics. Most compositions, painted with brushes and pens on clay vessels, served as illustrations of myths or epic stories.

Graphics of Greek black-figure pottery.

In the 17th century, the use of complex copperplate engraving techniques and the application of large formats led to the detachment of illustrations from the text. In some cases, illustrations were published without text (illustrations for the Bible of the Dutch publisher Piscator).

Illustration to the Piscator Bible

In the 18th century, illustration, engraved on copper in a typically small format, was actively used (e.g. W. Eisen in France, D. Hodowetski in Germany). A specific type of scientific illustration was developed in scientific and educational publications, with brilliant examples created by T. Bewick - the inventor and outstanding master of wood engraving.

T. Bewick's end engraving.

Cartoon (from Italian caricatura < caricare - to load, exaggerate) is a special satirical genre of newspaper, magazine graphics, and books. The cartoon intentionally emphasizes, exaggerates the characteristic features and peculiarities of a person or event in order to fulfill the tasks of exposure, ridicule, influence. Independent (mechanical) cartoons are relatively rare - they are almost always associated with a newspaper, magazine, book, or poster. Most often cartoons are accompanied by text. Thanks to printed publications, cartoons are widely spread. There are special humorous magazines, collections of cartoons. A caricaturist must have a special gift, a sharp eye, to notice the most characteristic features, the ability to exaggerate, while remaining a deep and subtle artist. In the history of art, there are numerous masters of caricature: O. Domier, H. Bidstrup, J. Effel, V. Serov, D. Moor, Kukryniksy, etc., etc.

The technique of high printing includes woodcut, xylography (otherwise known as woodcut), linocut, engraving on cardboard, using modern materials (celluloid, plexiglass, PVC tiles). The principle of high printing is that all the areas of the board or linoleum that will not be printed are carved or cut out with a knife, triangular or semicircular chisels, and burins. The ink only settles on the remaining high areas, and during printing in a machine or manual pressing, it transfers to the paper. Printing was invented in the East. From Chinese literary sources, it is known that images from wooden boards were printed in China as early as the 6th century. The first known imprint on paper is dated to 868 and was made in China. One of the most famous masters of xylography was Katsushika Hokusai, whose engraving "The Great Wave" is an unrivaled example of woodcut.

Earlier, before the 1st century AD, Buddhist texts were printed in India on parchment using wooden, metal, or stone "blocks," and the text was typically concluded with an engraving. Later, in China, Japan, and Korea, woodblock-printed

books gained great popularity. Such books were printed in China until the 19th century (when movable-type printing had already been introduced).

In Arab countries, wood engravings were used for printing works on textiles (prints). This technique was very common among the Coptic (Christian) people of Egypt. Samples of Coptic printed fabrics from the 4th to the 6th centuries have been preserved. A form carved at the end of wood has also been found.

In Western Europe, wood engraving emerged in the late 14th to early 15th century. Historians associate the emergence of engraving with the beginning of paper production in European countries (the first paper mills appeared in Germany in 1400).

Some historians argue that the printing craft in Europe was pioneered by jewelers and gunsmiths, who engraved their products using burins or, later, chemical compounds. Their engraving technique contributed to the development of metal engraving and etching. The first albums of engravings were albums of jewelry samples.

References:

1. Графіка / Н. Ю. Белічко, О. А. Лагутенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-26851>

2. Розвиток мистецтва української графіки. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11754/>

3. Жаборюк А. А. Український живопис останньої третини ХІХ — початку ХХ століття. — К.; Одеса: Либідь, 1990. — 312 с.;

4. Рубан В. В. Образотворче мистецтво / Історія української культури у 5 т. — Том 4. Книга 2. — К.: Наукова думка, 2005. — 1293 с.

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА ТВОРЧІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ І РЕЖИСУРІ МУЗИЧНИХ ШОУ

Дмитро Анатолійович Лєвіт,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри академічного та естрадного вокалу,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Сучасний розвиток штучного інтелекту (ШІ) суттєво впливає на всі сфери мистецтва, разом із з вокальним мистецтвом і режисурою. Технології ШІ відкривають нові можливості для створення музичних творів, персоналізації сценічних виступів, автоматизації технічних процесів та вдосконалення освітніх методів. Інтеграція ШІ дозволяє не лише спростити творчі процеси, а й розширити їхні межі, створюючи унікальні форми взаємодії між митцем, публікою та технологією. Водночас розвиток ШІ ставить перед мистецькою спільнотою нові виклики, пов'язані з етикою, авторством і роллю людини у творчості.

Сучасні технології ШІ все частіше стають інструментом для створення музичних композицій, що сприяє інноваціям у музичному мистецтві та відкриває нові горизонти для творчості. Алгоритми ШІ, такі як нейронні мережі та генеративні моделі, здатні аналізувати великі обсяги музичних даних, розпізнавати стилістичні особливості та на їхній основі генерувати оригінальні музичні твори. Це не лише збагачує мистецький процес, але й формує нові форми взаємодії між музикантом та технологією.

Одним із найбільш відомих прикладів застосування ШІ в музичній композиції є програма AIVA (Artificial Intelligence Virtual Artist), яка спеціалізується на створенні саундтреків для кіно, відеоігор і реклами. AIVA навчається на музиці великих композиторів, таких як Бах, Бетховен і Моцарт, і використовує ці знання для створення нових творів, які можуть слугувати натхненням для сучасних музикантів. Зокрема, однією з переваг використання таких інструментів є швидкість створення композицій, що дозволяє митцям зосереджуватися на інших аспектах своєї роботи.

Алгоритми ШІ також сприяють розвитку експериментальних напрямів у музиці. Наприклад, технологія OpenAI Jukebox здатна генерувати пісні у певних стилях, імітуючи вокал і інструментальні партії. Це створює унікальну можливість для музикантів вивчати потенціал змішування жанрів і стилів, а також знаходити нові підходи до написання музики. Штучний інтелект відкриває для композиторів нескінченні варіанти музичного самовираження».

Використання ШІ в музичній композиції також сприяє розвитку інклюзивності в мистецтві. Люди без професійної музичної освіти тепер можуть створювати складні музичні твори за допомогою доступних алгоритмів. Це

сприяє демократизації музичного мистецтва та залученню нових учасників у творчу діяльність. Наприклад, застосунок *Amper Music* дозволяє користувачам створювати власні композиції, просто обираючи стиль, темп і інструментальне наповнення, залишаючи інші аспекти на алгоритм ШІ.

Натомість використання ШІ у створенні музики викликає і певні дискусії. Зокрема, це стосується питання авторських прав на твори, створені за допомогою ШІ. Якщо алгоритм генерує музику на основі аналізу творів, що вже існують, чи вважається він повноправним автором? Або чи повинна відповідальність за такий твір лягати на людину, яка керувала процесом створення? На думку Олександра Кравчука: «Проблеми з авторським правом – питання щодо власності та авторських прав на музику, створену штучним інтелектом, можуть стати складними, оскільки музичні твори створювалися без прямої участі людини» [1, с. 85].

Ще один аспект – вплив ШІ на музичний ринок. З одного боку, технології роблять створення музики доступнішим, але з іншого – підвищують конкуренцію, особливо для молодих музикантів. Музика, створена ШІ, може знизити цінність людської праці, якщо споживачі почнуть надавати перевагу автоматизованим продуктам через їхню доступність і нижчу вартість. Інтеграція ШІ в музичну індустрію може стати як новою революцією, так і викликом для митців.

Штучний інтелект відкриває нові можливості для музичної творчості, сприяючи експериментам, розширенню доступу до мистецтва та створенню інноваційних творів. Водночас це вимагає обговорення етичних і правових питань, що виникають у процесі взаємодії людини й технології. ШІ стає не лише інструментом, але й співтворцем, що змінює парадигму музичного мистецтва.

Інтеграція штучного інтелекту у сферу режисури музичних проєктів стала ключовим чинником трансформації сучасного мистецтва. ШІ надає режисерам нові інструменти для візуалізації, постановки та адаптації музичних виступів, забезпечуючи як технічні, так і творчі переваги. Технології ШІ допомагають створювати інноваційні концертні формати, індивідуалізувати глядацький досвід та підвищувати якість постановок.

Одним із основних напрямків використання ШІ в режисурі є автоматизація процесу створення сценографії та візуального супроводу музичних виступів. Алгоритми, що працюють на основі аналізу музичних характеристик (темпу, гармонії, динаміки), здатні генерувати візуальні образи, які підкреслюють емоційне звучання твору. Наприклад, технологія *DeepMusicVisualizer* використовує глибоке навчання для створення динамічних візуалізацій, які змінюються у реальному часі під час виконання музики. Це дозволяє режисерам розширити художні можливості та забезпечити інтерактивність виступів.

У постановці масштабних концертів ШІ сприяє ефективному управлінню технічними процесами, такими як синхронізація освітлення, відеоінсталяцій та звукових ефектів. Наприклад, системи на основі ШІ можуть аналізувати програму виступу, автоматично адаптуючи технічні параметри до конкретної пісні чи композиції. Такі технології вже застосовуються в роботі відомих

режисерів, які створюють шоу для світових музичних зірок, наприклад, на концертних турах Бейонсе чи Coldplay.

III також допомагає у створенні сценаріїв та режисерських рішень для музичних проєктів. Використовуючи технології обробки природної мови, такі як GPT-4, режисери можуть швидко генерувати тексти, адаптуючи їх під тематику або стиль події. Цей підхід є особливо корисним у підготовці концертних конференцій, сценаріїв для тематичних виступів та інтерактивних шоу. Наприклад, режисери можуть створювати інтерактивні частини вистав, у яких глядачі за допомогою додатків голосують за розвиток подій, а III адаптує сценічні рішення відповідно до їхніх уподобань.

Ще одним важливим напрямом є віртуальна та доповнена реальність (VR/AR). Завдяки III режисери можуть інтегрувати ці технології у свої постановки, створюючи унікальний глядацький досвід. Наприклад, у межах постановок VR-концертів глядачі можуть опинитися в «центрі сцени», взаємодіяти з музикантами або навіть впливати на динаміку шоу. Доповнена реальність, своєю чергою, дозволяє додавати до реального простору віртуальні елементи, що підкреслюють настрій виступу.

III також розширює можливості для аналізу та вдосконалення режисерських рішень. У 2020 році в Естонській академії музики відбулася прем'єра експериментальної опери «Emotionally Intelligent Artificially Intelligent Brainwave Opera», створеної медіахудожницею Еллен Перлман. Ця постановка об'єднала традиційне оперне мистецтво з новітніми технологіями III, ставлячи на перший план питання взаємодії людини і технологій.

Сюжет опери розповідає про стосунки між жінкою, на ім'я Єва та штучним інтелектом, названим AIVO. Ця історія базується на реальних подіях із життя Єви Браун, відомої своєю трагічною долею. Основою лібрето стала книга Анджели Ламберт «The Lost Life of Eva Braun», яка відтворює історію життя та особистих переживань головної героїні. Проте динамічна частина тексту опери була створена самим AIVO в реальному часі, використовуючи алгоритми машинного навчання GPT-2, що працюють на базі Google Cloud. Для створення цього компоненту було проаналізовано 47 різних текстів, зокрема книги, сценарії та інші джерела, які відображають історичний контекст епохи.

Технологічні рішення у постановці виходять за межі звичних уявлень про театр. Мозкові сигнали головної героїні, зафіксовані за допомогою пристрою Emotiv EPOCH+, стають тригерами для запуску візуальних і звукових ефектів. Наприклад, її емоційний стан визначає кольори, що з'являються на її костюмі: червоний символізує розпач, жовтий – збудження або хвилювання, фіолетовий – цікавість. AIVO також реагує на емоції героїні через колірну палітру: зелений відображає позитивні емоції, червоний – негативні, а жовтий – нейтральні.

Важливим аспектом постановки є інтерактивність. Вислови Єви та відповіді AIVO відображаються на екранах, підсилюючи ефект залученості аудиторії. Одночасно на підвісних екранах демонструються відео та звукові ефекти, що автоматично підбираються на основі емоційної динаміки. Глядачі не мають

фіксованих місць, тож вони змушені пересуватися залом, узаємодіючи з виконавицею, яка може звертатися до них, дивитися або торкатися їх.

Авторка концепції, Еллен Перлман, розглядає постановку як дослідження спроб ІІІ наслідувати людські почуття. У фіналі AIVO намагається зберегти останній емоційний спогад Єви, однак, як підкреслює Перлман, «штучний інтелект не здатний реконструювати справжні людські емоції, адже йому бракує здатності до емпатії та глибини людського досвіду». Ця постановка стала не лише технічним проривом, але й викликом для сучасного мистецтва, демонструючи можливості й обмеження ІІІ у творчості.

Утім, використання ІІІ в режисурі музичних проєктів викликає і низку дискусій. Одним із ключових питань є ступінь заміщення творчої ролі людини технологією. Чи може ІІІ стати повноцінним співавтором художнього задуму, чи його роль обмежується технічною допомогою? ІІІ в мистецтві – це не лише інструмент, а й новий співтворець, який впливає на форму та зміст твору.

У підсумку, використання ІІІ в режисурі музичних проєктів відкриває нові можливості для творчості та інновацій. Ці технології допомагають режисерам створювати інтерактивні, багатовимірні вистави, які відповідають вимогам сучасної аудиторії. Водночас вони ставлять перед митцями етичні та концептуальні виклики, що потребують осмислення.

Інтеграція ІІІ у сферу мистецтва спричиняє не лише технічні інновації, а й нові етичні виклики, які стають предметом обговорення серед науковців, митців і правників. Основні питання, що виникають, стосуються авторського права, творчої автономії, автентичності та відповідальності за створені твори.

Одним із ключових питань є проблема авторства. Твори, створені за допомогою ІІІ, часто є продуктом складної взаємодії між алгоритмом, що генерує контент, та людиною, яка налаштовує цей алгоритм. У такій співпраці постає питання: хто є справжнім автором – людина, що використовує інструмент ІІІ, чи сама технологія? Наприклад, у 2018 році портрет «Едмон де Беламі», створений за допомогою алгоритму GAN (Generative Adversarial Network), був проданий на аукціоні Christie's за \$432,500, що викликало дискусії щодо того, чи можна ІІІ вважати співавтором твору.

Також важливим є питання автентичності. ІІІ здатний імітувати стиль будь-якого митця, що може призвести до розмивання кордонів між оригіналом та копією. Це викликає занепокоєння серед мистецьких спільнот, адже втрата чіткої межі між творчим задумом автора та згенерованим контентом може знизити цінність оригінальних творів. Дослідник Флоріан Крамер вважає, Штучний інтелект у мистецтві ставить під загрозу унікальність мистецького акту.

Окрім того, застосування ІІІ у створенні мистецьких об'єктів порушує питання етики використання даних. Для навчання алгоритмів часто використовуються великі обсяги даних, зібраних без згоди авторів оригінальних творів. Це стосується як текстів, так і музичних чи візуальних матеріалів. Використання таких даних може порушувати права митців і суперечити принципам етичного використання інформації.

Інший важливий аспект – відповідальність за результати творчості ШІ. У разі створення твору, що містить образливий, провокаційний чи маніпулятивний зміст, постає питання: хто має нести відповідальність за такий результат – користувач, розробник алгоритму чи сам алгоритм? Ці дилеми вимагають чіткого регулювання та юридичних механізмів, які наразі ще тільки розробляються.

Утім, етичні виклики не обмежуються проблемами авторства та прав. Існують також питання впливу ШІ на ринок мистецтва та місце людини у творчому процесі. Автоматизація художньої діяльності викликає побоювання щодо можливої девальвації праці митців і зменшення потреби в людському факторі. Однак, мистецтво, створене ШІ, не замінить людську творчість, але змінить наше уявлення про неї.

Отже, інтеграція ШІ у мистецтво потребує ґрунтовного аналізу етичних аспектів. Важливо знайти баланс між технічними можливостями та моральними принципами, щоб забезпечити гармонійний розвиток як мистецької, так і технологічної сфер. Розв'язання цих питань можливе лише через співпрацю науковців, правників, митців та суспільства в цілому.

Інтеграція штучного інтелекту в музичне мистецтво та режисуру відкриває широкі перспективи для інновацій у творчості, технологічного вдосконалення та адаптації до нових реалій суспільства. Розвиток ШІ створює унікальні можливості для розширення меж традиційного мистецтва, трансформації виконавських практик та залучення нових аудиторій.

Одним із ключових напрямів перспективного розвитку є використання ШІ для персоналізації музичних виступів. Алгоритми можуть аналізувати поведінку глядачів у реальному часі, ураховувати їхні емоційні реакції та адаптувати сценарій виступу. Наприклад, системи, що аналізують вираз обличчя чи частоту аплодисментів, можуть змінювати порядок виконання пісень, підсилювати динаміку світлових ефектів або навіть інтегрувати інтерактивні елементи в реальному часі.

ШІ також активно розвивається у напрямі створення інноваційних інструментів для митців. Генеративні моделі, такі як DALL-E або GPT, уже довели свою ефективність у створенні текстового, візуального та музичного контенту. У майбутньому очікується поява ще більш складних моделей, які зможуть синхронізувати різні види мистецтва в єдиній постановці. Наприклад, алгоритми зможуть одночасно створювати музику, генерувати візуальний супровід і пропонувати режисерські рішення для концертів або театральних вистав.

Технології віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (AR) продовжуватимуть інтегруватися в музичне мистецтво, сприяючи створенню нових форматів взаємодії між виконавцями та глядачами. VR дозволяє створювати повністю цифрові простори, де публіка може «переміщатися» між різними частинами виступу або навіть взаємодіяти з виконавцями. AR, у свою чергу, додає нові елементи у фізичний простір, дозволяючи створювати вражаючі спецефекти прямо на сцені.

Окремим напрямом є використання ШІ у відновленні та реставрації музичних творів. Алгоритми можуть аналізувати пошкоджені або втрачені записи, відновлювати їх і навіть пропонувати завершення незавершених композицій на основі стилю композитора. Такі технології вже використовуються для відновлення записів старовинної музики, і їхній потенціал для збереження культурної спадщини є безпрецедентним.

Водночас перспективи розвитку ШІ в музичному мистецтві супроводжуються викликами. Окрім етичних питань, таких як авторські права та автентичність, виникає ризик «механізації» творчого процесу. Якщо ШІ стане основним інструментом створення мистецтва, може зменшитися цінність людської творчості та індивідуальності. ШІ може бути потужним інструментом для розширення творчих можливостей, але він не повинен замінювати людську унікальність.

Таким чином, перспективи використання ШІ в музичному мистецтві та режисурі є надзвичайно широкими. Штучний інтелект відкриває нові перспективи у вокальному мистецтві та режисурі, змінюючи підходи до творчості, навчання і взаємодії з аудиторією. Використання ШІ у створенні музичних композицій, постановці сценічних шоу та персоналізації глядацького досвіду сприяє інноваціям, розширюючи можливості митців і режисерів. Водночас упровадження ШІ ставить перед мистецькою спільнотою етичні виклики, пов'язані з авторством, автентичністю та впливом на ринок мистецтва. Гармонійний розвиток цих технологій вимагає поєднання технічних досягнень із збереженням культурних цінностей і людської творчості.

Список літератури

1. Волинець В. Вплив штучного інтелекту на сучасне мистецтво: можливості та виклики. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. Т. 6, № 1. С. 21-31
2. Кравчук О. Застосування штучного інтелекту в музичній індустрії України: аналітичний підхід. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*. 2023. 6(1). С. 79–88.
3. Череватюк В. Використання інструментів штучного інтелекту у мистецькій освіті: проблеми та можливості. *Вісник Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури*. 2024. № 1. С. 89-94
4. Чібалашвілі А. Штучний інтелект у мистецьких практиках. *Сучасне мистецтво*. 2021. Вип. 17. С. 41–50.
5. Berkoy Allison. Interview with Ellen Pearlman about AIBO, an «Emotionally Intelligent» Artificial Intelligent Brainwave Opera. part 2. August 29, 2021. URL: <https://thetheatretimes.com/interview-with-ellen-pearlman-about-aibo-an-emotionally-intelligent-artificial-intelligent-brainwave-opera-part-2> (last accessed: 10.12.2024).

АНОМАЛІЇ ВМІСТУ РІДКІЗНОЗЕМЕЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ В АТМОСФЕРІ ROAP-ЗОРІ HD137949. ЛІНІЇ PR II, PR III, ND II, ND III, Tb II, Tb III, Ce II, Gd II, La II.

Михайлицька Н. Г.

молодший науковий співробітник
Головна астрономічна обсерваторія
Національної академії наук України,

Магнітні швидко-осцилюючі, хімічно-пекулярні (roAp) зорі як відомо мають в своїх атмосферах великий надлишок рідкоземельних елементів. Їхні спектри складні, багато ліній не ідентифіковано.

Чим сильніше магнітне поле, тим більш розширені спектральні лінії та складніший профіль ліній поглинання. При сильних магнітних полях на профіль ліній має суттєвий вплив модуль магнітного поля і його складові (B_r/B_m). Структура магнітного поля в першому наближенні диполь.

Плачинда Сергій Іванович для roAp-зорі HD 137949 виявив цікаве явище при дослідженні магнітного поля в різних спектральних лініях. Суть явища полягає в тому, що магнітне поле сильніше в спектральних лініях з меншими факторами Ланде.

Ціль даної роботи для roAp-зорі HD 137949 дослідження рідкоземельних елементів за лініями в першій і другій стадіях іонізації Pr II, Pr III, Nd II, Nd III, Tb II, Tb III, Ce II, Gd II, La II. Досліджувати магнітне поле по різних спектральних лініях та визначити модуль магнітного поля B та його складові (B_r/B_m).

Синтетичні профілі обчислено за допомогою програми розрахунку синтетичного спектру С.А. Хана SynthM. Ототожнення виконано шляхом суміщення синтетичних (розрахованих) спектрів зі спостережними спектрами.

Для зорі HD137949 при обчисленнях, використовувались моделі Куруца с параметрами $T_{\text{eff}}=7500$, $\lg(g)=4.5$.

В роботі використані спектри з високою роздільною здатністю. Спектри зорі HD137949 були отримані в 1996 р. на 1.4-м телескопі CAT та куде спектрометрі CES в обсерваторії Ла Сілла. Детектор - матриця ESO CCD N34 2048×2048 (розмір пікселя 15мкм × 15 мкм, що забезпечило роздільну здатність $R=100\,000$).

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

В даній роботі досліджувався вміст рідкісноземельних елементів Pr II, Pr III, Nd II, Nd III, Tb II, Tb III, Ce II, Gd II, La II. В атмосфері зорі спостерігаються аномалії вмісту рідкісноземельних елементів. Спостерігається надлишок вмісту REE відносно Сонця. Причому вміст елементів по лініях в другій стадії іонізації перевищує вміст по лініях в першій стадії іонізації. Такий результат не можна пояснити ніякими помилками стандартного аналізу хімічного складу, окрім

гіпотези про сильне відхилення від іонізаційної рівноваги в атмосфері γ Ar-зорі. Такий результат підтверджує аномалії вмісту REE в атмосфері зорі. Присутність аномально сильних ліній REE являється ознакою спектрів хімічно пекулярних γ Ar зірок. В атмосферах γ Ar-зір, як правило, домінують рідкісноземельні елементи у другій стадії іонізації. В роботі також досліджувались Si I, Cr, Ca, Fe.

При проведенні розрахунків визначено магнітне поле по всім спектральним лініям, і враховано його вплив на оцінку вмісту елементів атмосфери зорі.

Таблиця 1. Рідкоземельні елементи

Іон	Log(N/N_{tot}) HD137949
Pr II	- 8.72
Pr III	- 7.15
Nd II	- 8.43
Nd III	- 6.60
Tb II	-8.47
Tb III	- 7.35
Ce II	-7.80
Gd II	-7.30
La II	-7.94

STUDYING PRIMITIVE BLOOD, INTESTINAL AND TISSUE PARASITES OF SMALL-CATTLE (SMALL HORNED ANIMALS)

Zamina G. Malikova

Faculty of Chemistry and Biology, teacher
Azerbaijan State Pedagogical University

For studying the infection of goats and sheep with sarcosporidia in the territory of the Republic, animals in the slaughter-houses of Baku and Mingachevir meat processing plants for slaughter were examined. The studies were conducted on 2261 sheep and 5860 goats brought from more than 20 regions. For conducting parasitological studies, the heart, lungs and liver, spleen, tongue, gullet and respiratory tract, neck, surrounding and body muscles, diaphragm of slaughtered sheep and goats were visually examined for infection with sarcosporidia macrocysts. Compressor and smear preparation methods were used for studying the infection of animals with microcyst-producing sarcosporidia. Temporary and permanent preparations were prepared using the smear method from a specific mass scraped with a lancet from organs and tissues. The smears were fixed in methyl alcohol for 5 minutes after drying, stained with azure-eosin and examined under a microscope after washing off excess dye. To study merozoites inside the parasite cysts, the cysts were mechanically disrupted and permanent preparations prepared from them. The average value of microcyst and merozoite dimensions were calculated per 100 individuals. The extensiveness of the invasion was calculated as the number of cases among all examined animals, while the intensity as the number of cysts in a 3 cm² tissue section for macrocysts and 1 cm² tissue section for microcysts. The quantity of total protein and protein fractions was determined in the cysts of *S. gigantea*, a parasite of domestic sheep, and *S. fusiformis*, a parasite of goats, and in the liver, kidney, diaphragm, heart, and esophagus (gullet) muscles of the animals infected with these species. Considering that the animals studied were infected spontaneously and could also be infected with other infectious and invasive diseases, organ and tissue samples were taken from the animals most infected intensively with sarcosporidias while performing biochemical analyses. After slaughter, *S. gigantea* and *S. fusiformis* cysts were gathered from the esophageal muscles of sheep and goats infected with these parasites. Up to 5 samples of 1-gram cysts were taken from both kinds. In case of intensive infection of animals, each sample was collected from one animal, and in case of weak infection, from the esophageal muscles of several animals. Cysts and tissue mass taken from the above-mentioned organs of the parasites and their hosts, sheep and goats, were crushed in a physiological solution at a ratio of 1:6 (mass/volume). A glass homogenizer, rotating with an electric motor, was used to crush the samples. The samples were dispersed for 10 minutes until a homogeneous mass was obtained. The homogenizer was cooled with ice water during operation. Homogenates obtained from both parasites and their host organs were stored in a refrigerator (40C) for 24 hours and then centrifuged at 18.000

rpm for 30 minutes. The supernatant obtained after centrifugation was used for biochemical studies. 7% fine-grained gel (pH 8.9) separating proteins into fractions was polymerized in glass tubes 100 mm long and 6 mm in diameter, 90 mm high, and 0.2 ml of coarse-grained thickening gel (pH 6.7) was added and polymerized in front of a 250-watt ultraviolet light. After the final polymerization, 0.2 l of a mixture of the supernatant to be studied and the linear polymer with blue bromophenol (acrylamide 6 g + riboflavin 0.5 ml + bidistilled water, up to 100 ml) was added to each glass tube. The total protein quantity of the samples included in each glass tube was 300 mg (the total protein quantity was predetermined).

The electrode buffer was TRIS-glycine buffer diluted 1:6 with bidistilled water (pH 8.3). The electrodes were made of platinum. After filling the electrophoretic chamber with electrode buffer, placed in a refrigerator (40C) and a voltage of 120 volts applied until a visible colored "marker" line (bromophenol blue) entered the separating gel, and then 300 volts applied. The electrophoresis process was stopped 2 ml before the visible colored line reached the end of the glass tubes. Then the gels were removed from the glass tubes and stained with 0.5% amido black in 7% acetic acid, and the remaining color was washed off in 7% acetic acid. Photographic and schematic images of the protein fractions in the lanes completely washed were taken, and their electrophoretic mobility (R_f -EHC) calculated pursuant to the position of bromophenol blue in the lanes.

References:

1. Melikova, Z. G., & Akhmedov, E. I. (2024). DYNAMICS OF SOME HEMATOLOGICAL PARAMETERS DEPENDING ON THE AGE OF PHEASANTS (*Phasianus Colchicus Colchicus*). *Advances in Biology & Earth Sciences*, 9(1).
2. Malikova, Z. G., & Ahmadov, E. I. (2023). Coccidial fauna of pheasants (*Phasianus colchicus colchicus*). *Амурский зоологический журнал*, 15(1), 155-161.
3. Malikova, Z. Q. (2020). The dynamics of Live Weight of Pheasant Chicks (*Phasianus colchicus colchicus*) Breeding Artificially. *Egyptian Journal of Veterinary Sciences*, 51(3), 391-397.

НОТАТКИ ДО БІОЛОГІЇ ПТАХІВ БІОСТАЦІОНАРУ «ЛІСОВЕ ОЗЕРО» ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Шапарець М.С.

магістрантка НДУ імені Миколи Гоголя

Кузьменко Л.П.

к.б.н., доцент НДУ імені Миколи Гоголя

Біостаціонар «Лісове озеро» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя розташований у Чернігівській області, неподалік села Ядути, в мальовничій місцевості, оточений природними біотопами, які включають лісові масиви, озеро Трубин, лугові заплави та сільськогосподарські угіддя.

Чернігівська область загалом характеризується багатим біорізноманіттям та помірним континентальним кліматом, що впливає на сезонні зміни в природі й сприяє формуванню лісових екосистем. У регіоні переважають соснові й мішані ліси, що зустрічаються навколо «Лісового озера» [1].

Територія, включаючи біостаціонар та прилеглі до нього екосистеми, використовується для проведення польових досліджень студентами й дослідниками, що дає змогу вивчати зміни у видовому складі [3].

Біостаціонар розташований у лісі на правому березі озера Трубин і складається з комплексу літніх дерев'яних та цегляних будиночків, робочих приміщень, зазвичай слугує місцем для навчально-польової практики студентів [4].

Територія характеризується хвилястою рівниною, що в багатьох місцях має заболочений рельєф. Біостаціонар знаходиться на березі найбільшого озера-стариці – Трубина. Це озеро має статус гідрологічної пам'ятки природи загальнодержавного значення. Ґрунти – чорноземи, опідзолені, темно-сірими опідзолені. Серед хвойних дерев переважає сосна, тоді як листяні породи представлені березою, вербою, тополею, осикою та дубом. Ця різноманітна рослинність створює сприятливі умови для проживання багатьох видів тварин і забезпечує природний баланс в екосистемі регіону [5].

Тваринний світ у є дуже різноманітним. Серед наземних ссавців можна зустріти вовків, лисиць, борсуків, зайців, бобрів та диких кіз, а також польових мишей. У водах річок можна знайти різні види риб, серед яких щука, карась, лин, окунь та лящ.

За значний період дослідження даної території, починаючи з кінця ХХ ст., на досліджуваній території у різні роки, було зареєстровано на гніздуванні 10 видів червонокнижних птахів [3, 2].

Ciconia nigra (Лелека чорний)

Ареал цього виду охоплює лісову смугу Центральної, Східної та частково Південної Європи, а також території Азії та Південної Африки. Чисельність виду

в Україні коливається від 400 до 450 пар. Відкладання яєць відбувається в травні, при цьому в кладці зазвичай налічується від 2 до 6 яєць, найчастіше – 4. Процес насиджування здійснюють як самка, так і самець, і триває він 32-34 дні. Морфологічні характеристики цього виду птаха включають масу тіла близько 3 кг, довжину тіла 95-100 см та розмах крил 185-205 см. У особин груди, черево та підхвістя білі, тоді як решта оперення має чорний колір з металічним відтінком. Гола шкіра навколо очей, вуздечка, дзьоб і ноги яскраво червоні.

Grus grus (Журавель сірий)

Вид поширений на гніздових територіях Північної, Центральної та Східної Європи, а також у Північній Азії. Чисельність – від 500-600 до 700-850 пар. Гніздування відбувається окремими парами, при цьому гнізда споруджуються з рослинних залишків на купинах або в сухих ділянках. Кладка складається з 1-3 яєць, насиджують яйця обидва партнери. Інкубаційний період триває приблизно 30 днів. У раціоні переважає рослинна їжа. Морфологічні характеристики: вага коливається від 4 до 7 кг, довжина тіла становить 114-130 см, а розмах крил варіюється від 200 до 230 см. Цей птах має довгі шию, дзьоб і ноги. Особини мають сіре оперення, з голою червоною шкірою на тім'ї. Потилиця, горло і верхня частина ший чорні, з білими смугами по боках голови. Дзьоб буруватого відтінку, а ноги чорні.

Circus gallicus (Змієїд)

Ареал виду охоплює територію Євразії, протяжність якої тягнеться від Західної Європи до Монголії, а також Північну Африку. В Україні птах постійно гніздиться в лісових і лісостепових зонах, у гірських районах Криму та Карпат, а також зрідка трапляється в лісах степової зони. Популяцію цього виду оцінюють в межах від 8,4 до 13 тисяч пар. В Україні чисельність популяції почала поступово знижуватися ще з середини ХХ ст. Птах моногамний і розташовує свої гнізда на деревах. У кладці одне яйце. Процес насиджування триває до 48 днів. Пташеня залишається у гнізді близько 2,5 місяців. Морфологічні характеристики птаха: маса тіла до 2,3 кг, довжина тіла до 720 см, розмах крил до 185 см. У особин виду верхня частина тіла має сірувато-бурий або бурий відтінок; шия з передньої сторони та воло можуть бути бурими або білими з бурими плямами, що також стосується нижньої частини тіла. На світлій поверхні крил видно чорно-бурі смуги, а хвіст має темні поперечні смуги. Дзьоб темно-сірий, восковиця та ноги мають блакитно-сірий колір, тоді як райдужка ока жовта.

Circus pygargus (Лунь лучний)

Ареал виду поширюється практично по всій Європі. В Україні гніздиться близько 2–3 тисяч пар цього виду. Гнізда розташовує на землі серед густої і високої трави. Кладка зазвичай складається з 4-5 яєць, але може коливатися від 3 до 10. Насиджує кладку тільки самка, що займає від 27 до 40 днів. Морфологічні характеристики: самці мають довжину тіла від 410 до 465 мм і середню масу близько 275 г, тоді як самки виростають до 470-520 мм у довжину і важать в середньому 355 г [6].

Milvus migrans (Шуліка чорний)

Ареал гніздування виду охоплює значну частину світу, включаючи майже всю Європу, Азію, Африку та Австралію. Чисельність становить приблизно 2 тисячі особин. За останні 30 років популяція зменшилася в 3–5 разів. Шуліки, будують свої гнізда на деревах. Кладка, що насиджується протягом приблизно 38 днів, складається з 2-3 яєць. Спектр живлення досить різноманітний, починаючи від комах і закінчуючи дрібними птахами та ссавцями. Значну частину раціону становить риба, зазвичай мертва. Морфологічні характеристики включають загальну довжину тіла самця, яка коливається від 554 до 572 мм, при середній масі 790 г. Довжина тіла самки варіює від 570 до 620 мм, а її середня маса складає 962 г.

Aquila pomarine (Підорлик малий)

В Україні вид зустрічається на всій правобережній території, за винятком південних степів, а також на Лівобережжі. Чисельність становить приблизно 500-1000 пар. Птахи моногамні. В повній кладці зазвичай два яйця. Процес насиджування триває від 38 до 43 діб. У раціоні переважають дрібні ссавці, птахи, рептилії та амфібії. Морфологічні характеристики: довжина тіла коливається від 570 до 640 мм, маса варіює між 1200 і 1600 г, а розмах крил складає близько 1545 мм. У птахів оперення має бурий відтінок, з більш світлими верхом голови та задньою частиною шиї. На надхвісті помітна біла смуга; махові пера темно-бурі, покривні пера крил мають бурий або світло-бурий колір. Цівка вкрита пір'ям, восковиця та пальці – жовті.

Haematopus ostralegus (Кулик-сорока)

В Україні гніздиться на узбережжі Азовського та Чорного морів, а також у долинах річок Дніпро, Десна і Прип'ять. Чисельність варіює від 650 до 800 пар. Гніздується переважно окремими парами, а відкладання яєць відбувається з другої половини квітня до початку травня. У кладці зазвичай 4 яйця. Насиджування здійснюють обидва батьки протягом 26-27 днів. Морфологічні характеристики: маса – 330 до 750 г, довжина тіла від 40 до 45 см, розмах крил – 80-85 см. Забарвлення строкате: верхня частина тіла та груди мають чорний колір, в той час як нижня частина – біла. Дзьоб, ноги та кільце навколо ока мають червоно-рожевий відтінок [6].

Asio flammeus (Сова болотна)

Ареал виду простягається через Північну Євразію, Північну Америку та частково Південну Америку. Чисельність – від 850 до 1700 пар. У кладці міститься від 3 до 6 яєць. Процес насиджування триває від 24 до 28 днів. Морфологічні характеристики цього птаха включають довжину тіла, яка коливається від 34 до 42,3 см, розмах крил – від 83,7 до 109,2 см, і масу, що варіює між 320 і 430 г. Статевий диморфізм не виражений. Птах має круглу голову з невеличкими «вушками», а його лицьовий диск чітко окреслений. Верхня частина тіла та крила мають вохристо-бурий відтінок, тоді як черево – жовтувате, з тонкими бурими смужками, що проходять позовжньо.

Acrocephalus paludicola (Очернятка прудка)

Ареал виду поширюється на території Центральної та Східної Європи. чисельність виду у світі коливається від 12 до 20 тисяч самців. Морфологічні ознаки: довжина тіла становить приблизно 125 мм, довжина крила – від 59 до 68 мм, а маса тіла коливається в межах 10-13 г. Забарвлення птаха рудувато-коричневе з темними смугами, а на голові проходить світла позадвоння смуга.

Gallinago media (Баранець великий)

Ареал виду охоплює територію Євразії. Чисельність виду в Україні варіює від 500 до 700 пар. Цей птах є гніздовим. У повній кладці зазвичай міститься чотири яйця. Тривалість насиджування коливається від 22 до 27 днів. Харчується переважно наземними комахами, личинками, дощовими черв'яками. Маса тіла від 180 до 250 г, довжина тіла – 27-29 см і розмах крил – 42-46 см. Птах має строкате забарвлення з чорно-бурими та вохристими позадвонними смужками [6].

Біостаціонар «Лісове озеро» є унікальним об'єктом природоохоронного та наукового значення, який сприяє збереженню і вивченню біорізноманіття Чернігівської області. Завдяки своєму географічному розташуванню, багатству біотопів та сприятливим кліматичним умовам, ця територія є важливим місцем для гніздування рідкісних і зникаючих видів птахів, занесених до Червоної книги України.

Дослідження, проведені в рамках навчально-польових практик та наукових експедицій, дозволяють не лише вивчати біологічні особливості фауни регіону, але й акцентувати увагу на необхідності збереження природних екосистем. Представлені дані про низку рідкісних видів птахів вкотре підкреслює важливість продовження наукових досліджень на даній території.

Біостаціонар відіграє ключову роль у формуванні екологічної свідомості та є базою для підготовки майбутніх фахівців у сфері природоохоронної діяльності. Збереження таких об'єктів, як «Лісове озеро», є невід'ємною частиною стратегії сталого розвитку та екологічної безпеки України.

Список літератури:

1. Андрієнко та ін. Природно-заповідний фонд Чернігівської області. За загальною редакцією Ю.О. Карпенко. Чернігів, 2020. 240 с.
2. Власюк М.П. Нотатки до вивчення орнітофауни біостаціонару «Лісове озеро» (Чернігівська область, Україна). Матеріали I Всеукр. конф. молодих науковців «Сучасні проблеми природничих наук» (Ніжин, 23-24 березня 2016 р) Ніжин: Наука-Сервіс, 2016. С. 9.
3. Вобленко А.С., Марисова И.В., Кузьменко Л.П., Шешурак П.М., Кедров Б.Ю. Орнітофауна (Chordata: Aves) Биостационара «Лесное озеро» и прилегающих территорий (Черниговская область, Украина) *Природничий Альманах*. Серія Біологічні науки. Вип. 19. Херсон, 2013. С. 45 – 54.
4. Кедров Б.Ю. Біостаціонар «Ядути» загальна характеристика, робочі, умови. *Novitates Theriologicae*, 2000. Вип. 2. С. 7.
5. Обушний М.І. Ядути: село і люди. Київ: Техніка, 2011. 204 с.
6. Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Глобалколсалтинг, 2009. 472 с.

АНАЛІЗ ДІАГРАМ НАЙКВІСТА ЕЛЕКТРОХІМІЧНОГО ІМПЕДАНСУ КОРОЗІЇ СТАЛІ В ОЛИВАХ В ЛОГАРИФМІЧНИХ КООРДИНАТАХ

Букет Олександр Іванович

кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри технології електрохімічних виробництв
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Чуйко Анна Олексіївна

студентка кафедри технології електрохімічних виробництв
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Боровицький Дмитро Юрійович

студент кафедри технології електрохімічних виробництв
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Дослідження електрохімічної складової корозії сталі в мінеральних оливах спряжене з проблемами аналізу та інтерпретації результатів спектроскопії імпедансу, які викликані не лише низькою електропровідністю рідкого середовища. Встановлено, що значні випадкові відхилення реактивного опору відносно активної складової викликані браком електрохімічно активних реагентів в оливі, концентрація яких вичерпується протягом навіть одного циклу вимірювань для одного значення частоти.

Дійсно, спектри імпедансу навіть для визнаних діелектриків, які є твердими речовинами і принципово не допускають перебігу електрохімічних реакцій на межі свого контакту з електродами, виглядають як цілком читабельна суперпозиція годографів плаского конденсатора з варіаціями. Проте годограф двох сталевих електродів площею 5 кв.см кожен, розділених прошарком білої оливи (мінеральна олива для харчової промисловості) товщиною 0.1...0.5 мм, являє собою нечитабельну плутанину з нульовою кореляцією реактивної й активної складових комплексного опору (рис. 1). Аналогічно виглядають результати всіх досліджених рафінованих мінеральних і рослинних олив за температур у діапазоні 20...95 °С.

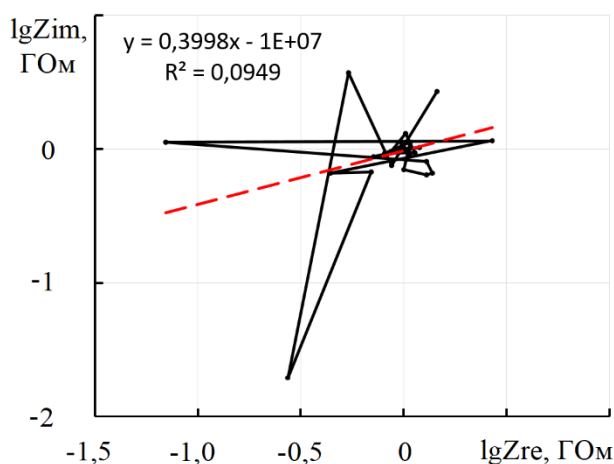

Рисунок 1 – Діаграма Найквіста пари електродів із сталі 08кп в білій оливі за температури 20 °С

Проте дані з рис. 1 подані в логарифмічних координатах (рис. 2) виглядають вповні корельованими. З огляду на те, що рівність числових значень тотожна рівності їх логарифмів, можна стверджувати, що елемент Варбурга має давати пряму під кутом 45° також і в логарифмічних координатах. З вказаних міркувань і додаткових даних можна стверджувати, що лінійна кореляція даних на рис. 2 зумовлена наявністю електрохімічної корозійної складової, а нижчий за одиницю коефіцієнт кореляції R^2 пояснюється нестабільним відтворюванням результатів вимірювання внаслідок вичерпання електрохімічно активних речовин (у т.ч. іонів) протягом однієї серії періодів синусоїдальних коливань напруги при вимірюванні на одній частоті.

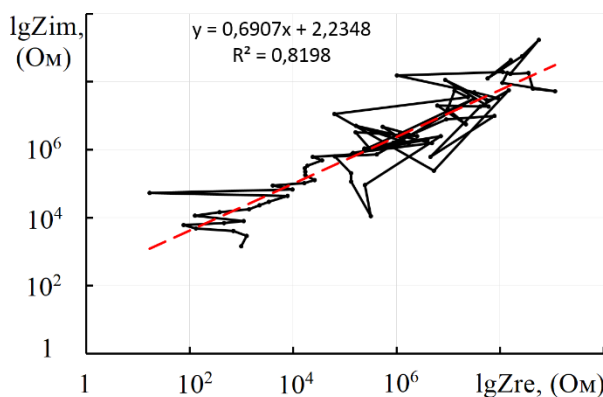

Рисунок 2 – Діаграма Найквіста з рис. 1 подана в логарифмічних координатах. Лінія тренду демонструє чітку лінійну кореляцію.

Отже, можна запропонувати дослідити нахил лінійного тренду кореляції активного і реактивного опорів в логарифмічних координатах як міру необоротності електрохімічних процесів в малоелектропровідних середовищах.

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ

**Bazaliyska Nataliya,
Voznyuk Ruslan,**

Ph.D., Associate Professor, postgraduate
Khmelnytskyi National University

Роль корпоративної культури при створенні та забезпеченні життєдіяльності організацій, їх розвитку та просуванні у бізнес середовищі є важливою та незаперечною. Так світовий досвід ведення господарської діяльності переконує, що активне впровадження на підприємствах норм та принципів, а також їх дотримання дає змогу створити дружню атмосферу, яка забезпечить єдність працівників для досягнення поставлених цілей, дасть змогу досягнути стратегічних показників.

На сьогодні, корпоративна культура є одним із вагомих управлінських ресурсів, адже створює свого роду соціальний фундамент, який впливає та регулює діяльність і взаємодію працівників в межах підприємства, з окремими цільовими групами, створює сприятливі умови для розвитку організації тощо. Однак, як би багато не говорили про роль корпоративної культури, на жаль, на багатьох вітчизняних підприємствах вона має виключно формальний характер, прописані корпоративні кодекси не лише не використовуються в практиці, але й з їх змістом навіть не є обізнані усі працівники тощо. Це говорить про те, що не всі керівники розуміють значимість корпоративної культури, її роль та вплив на діяльність компанії, можливість її активного використання в управлінських процесах.

Сучасне динамічне бізнес-середовище потребує швидкого реагування та вміння підприємства адаптуватися до змін, особливо під час війни. Не менш важливий аспект у цьому питанні є вміння персоналу швидко, злагоджено та командно реагувати на усі ситуації. Саме тому, кожному підприємству, важливу увагу слід звернути на корпоративну культуру всередині нього.

Корпоративна культура – це сукупність найважливіших положень щодо діяльності підприємства, обумовлених місією та стратегією розвитку організації, які знаходять своє відображення у соціальних нормах і цінностях працівників. Така культура дозволяє вирізняти організацію, створює атмосферу ідентифікованості для її персоналу, зміцнює соціальну стабільність та є контролюючим механізмом, який направляє і формує відносини та поведінку працівників [1].

Особливо важливе значення в зазначеному контексті мають національний характер і ментальність. Національний характер є важливою складовою будь-якої національної культури, у тому числі й корпоративної. Національний характер являє собою не стільки сукупність психологічних

явищ, скільки буття, форми самоусвідомлення народу. З одного боку, розвиток національного характеру залежить від стану розвитку суспільства, держави, права, економічної культури, від можливості людини реалізувати свої права й свободи. З іншого боку, національний характер здійснює суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. У національному характері українців, їх ментальності існує ціла низка рис, які не підходять до загальновизнаних норм корпоративної культури. Витоки невисокого рівня економічної культури, зокрема, економічний нігілізм, позапублічність життя, етнічна психологія нашого народу, що формувались упродовж багатьох століть.

У літературних джерелах виділяють два типи української культури: хліборобську та лицарську (козацьку). Обидва типи культур відображають ментальність нації та інтегруються в шляхетно-рицарську культуру українців (рис.1). Українська культура повинна поєднати максимальну свободу і демократичність з максимальною дисципліною і відповідальністю, вона повинна узгодити хліборобську м'якість із лицарською жорстокістю, але найбільше вона повинна стимулювати творчий дух і прагнення кожного до найвищої самореалізації в межах цілого, тобто, організації [2, с. 110].

Рис.1. Національні особливості розвитку корпоративної культури організації

Однією з особливостей національного характеру українців, яка суттєвим чином впливає на формування корпоративної культури, є індивідуалізм, який зумовлений специфікою суспільного життя. У результаті в українському національному етносі індивідуальний чинник взяв гору над колективним. Із часом сформувався український індивідуалізм, пріоритет індивідуального над загальним, колективним як вияв свободоловства особистості [3].

Негативно впливають на формування корпоративної культури такі риси характеру українців, як комплекс «меншовартості», сконцентрованість на внутрішніх переживаннях, «відступи у себе», поєднані із замкненістю та недовірою, настороженим ставленням людини до оточення, стиль притаєного існування з життєвою філософією «моя хата з краю, нічого не знаю», «тихіше води, нижче трави». Негативно впливає на розвиток корпоративної культури – безпосередньо чи опосередковано – також інертність, не активність у громадських справах, суміш індивідуалізму та егоїзму, надто приземлений прагматизм. До цього слід додати надмірну довірливість, піддатливість зовнішнім впливам, пристосуванство.

Провідною характеристикою українського господарського менталітету, що перешкоджає запозиченню ринкових інститутів, є патерналізм, тобто підсвідома невпевненість у своїх силах та надія на допомогу від державних установ. Вплив даної характеристики чітко прослідковується на макроекономічному рівні, так як перехід до ринкової системи господарювання відбувається в умовах спаду, який сприяє посиленню соціально-економічної залежності населення від держави. Це призводить до поляризації суспільства, зростання соціальної напруженості та маргіналізації економічно активного населення. Такі атавізми психології радянських часів не дають ефективно сьогодні проводити загально масштабні зміни, покращувати економічні, соціальні та політичні відносини в суспільстві [4].

Господарський національний менталітет являє собою соціально-історичний досвід, який в до рефлексивному вигляді існує в формі ментальних символів, стереотипів та ментальних настанов, що стосуються світосприйняття та поведінки в площині господарської діяльності.

Основною характеристикою економічної поведінки підприємців у розвинених країнах є їх спрямованість на отримання прибутку в довгостроковій перспективі. Основна увага керівників великих підприємств зосереджена на вирішенні стратегічних завдань. В українських реаліях вітчизняні підприємці здатні вирішувати господарські завдання різного рівня складності. Але існує негативний прояв, що більшість з них направлені на максимізацію поточної власної вигоди. Більшість підприємців не зосереджується на власному бізнесі і не прагне ним займатися все життя [5].

Сучасний підхід зумовлений такими об'єктивними причинами (недосконалістю українського законодавства, нестійкістю політичної кон'юнктури, тіньовою економікою тощо), а й суб'єктивними чинниками - менталітетом українських підприємців. Протягом усього періоду реформ в Україні діяльність її керівництва постійно піддається критиці з приводу неспроможності виробити ефективні програми довгострокового розвитку економіки держави. Основною причиною тут виступає відсутність у господарській діяльності націленості на вирішення стратегічних завдань й істотно знижує ефективність здійснюваних соціально-економічних перетворень.

Особливе значення для соціально-економічних перетворень має модель «homo economicus». Така модель включає найважливіші для аналізу параметри,

що характеризують індивідів, і перш за все, мотиви економічної активності, її цілі, а також особливості фізичних, психічних та інтелектуальних можливостей людини, що використовуються для досягнення поставленої господарської мети (рис.2).

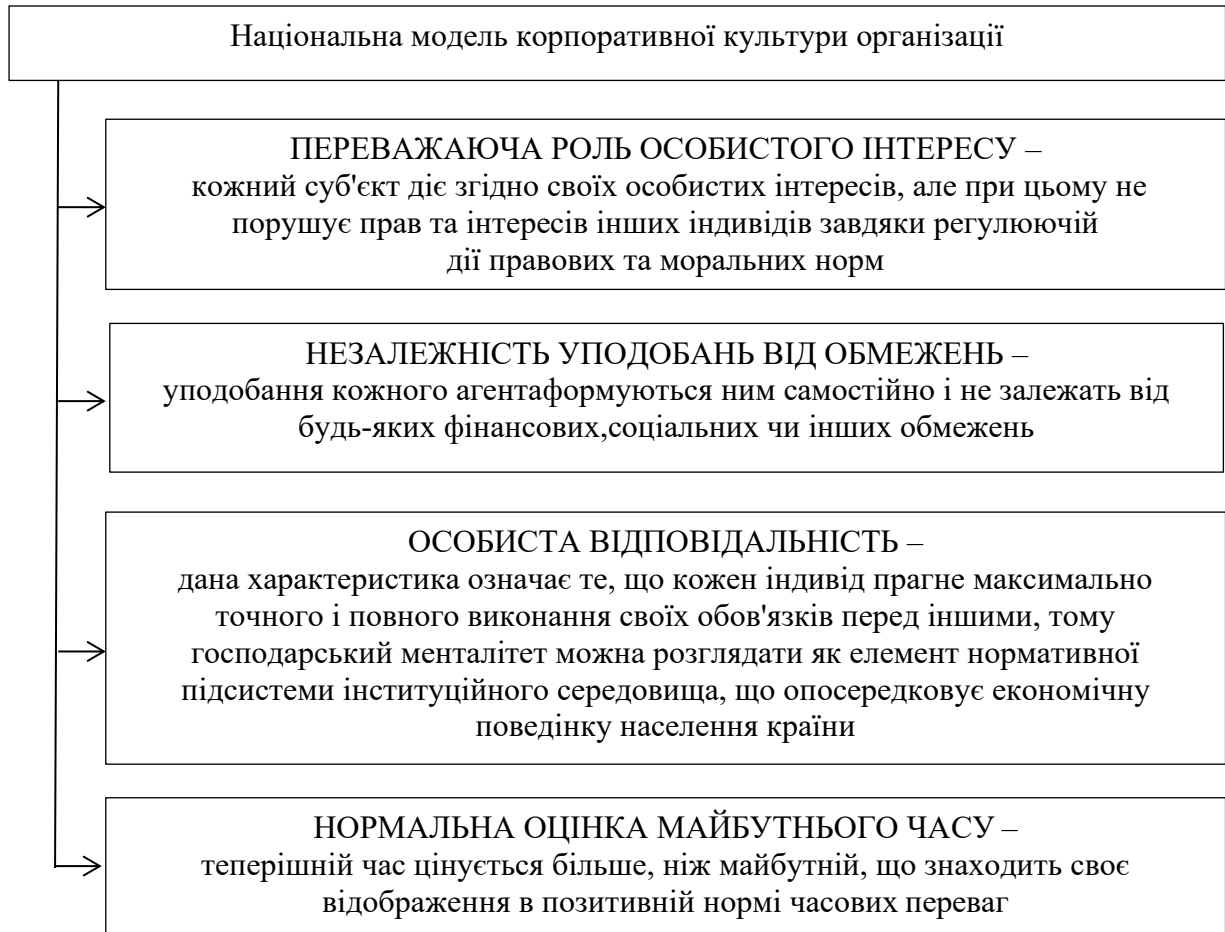

Рис.2. Основні складові національної корпоративної культури організації за моделлю «homo economicus»

В процесі поступального еволюційного розвитку господарський менталітет взаємодіє з іншими формальними та неформальними інститутами, виступаючи історично обумовленим механізмом, що накладає обмеження на варіативність розробки та проведення заходів економічної політики. Господарський менталітет не тільки підвладний впливу інших інститутів, він також може продукувати нові завдяки тому, що його носії постійно створюють нові норми регуляції економічних відносин, які відповідають реаліям сьогодення.

Характерною рисою українського господарського менталітету є неповага до владних інститутів та закону. Правова система економічно розвинених західних країн, що формувалась впродовж століть, враховує та відстоює найменші нюанси економічних взаємовідносин людей, гарантує обов'язковість покарання за порушення законів, створює певні рамки для усіх господарюючих суб'єктів, для

державних органів влади. В українському суспільстві ринкова економіка не може повною мірою скористатися перевагами, пов'язаними з вільною конкуренцією.

Сучасна корпоративна культура впливає з певним чином модифікованих радянських ментальних засад економічної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1.1. Ментальні відмінності національної корпоративної культури від західноєвропейської

НАЦІОНАЛЬНА КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА	ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА
Час є важливим чинником, але він належить керівництву, що стоїть вище	Час є дефіцитним ресурсом, який треба раціонально використовувати, а не втрачати
Головним критерієм є добрі стосунки робітника з керівництвом та колегами по роботі	Головний очікуваний критерій є його лояльність до установи
Наймання на роботу залежить від зв'язків, дружніх та корпоративних відношень, «блату»	Вакантну посаду повинна займати найбільш кваліфікована до цієї посади людина
Життя контролюється не людиною, а чинниками, що є за межами її впливу (Богом, владою, мафією)	Особистість може впливати на майбутнє (там, де є воля, є і шлях)
Особистості потрібно лише пристосуватись до середовища	Особистість може змінювати і покращувати середовище та своє життя
Нормою є маніпулювання інформацією заради утримання влади та досягнення власних цілей	Інформація про фірму мусить бути доступною для тих робітників, які її потребують
Заохочується пошана до думки тих, хто при владі. Високо цінується слухняність	Кожна людина може вільно висловити свою думку
Традиції є надзвичайно важливими. Влада базується на жорстких структурах та номенклатурності	Зміни вважаються позитивним елементом ділового життя
Важка праця без зв'язків, грошей та покровителів - це доля невдахи. Конкуренція призводить до дисгармонії	Людина повинна тяжко працювати, щоб досягти своїх цілей. Конкуренція стимулює кращі показники праці
Зобов'язання означають не стільки волю до їхнього виконання, скільки намір	Власні зобов'язання потрібно будь-яким чином виконувати

Основна риса терплячості української нації налаштовує на стабільність і злагоду. Спрацьовує віковична практика «виживання», оскільки українці мають джерела самозабезпечення – це особисте господарство.

Сьогодні в Україні існуюча на більшості підприємств корпоративна культура не сприяє їхньому розвитку і досягненню цілей. На таку ситуацію впливає багато чинників, серед яких особливості українського менталітету, суспільної свідомості та психології, національний характер. У національному характері українців, їхній ментальності, існує низка рис, що пов'язані з властивим для

значної частини населення України економічним та правовим нігілізмом. Негативно позначаються на формуванні корпоративної культури психологічні фактори, пов'язані з тоталітарним минулим України: подвійна мораль, безпорадність, безініціативність, звичка покладатися на опіку з боку держави, при цьому не довіряючи їй.

Корпоративна культура – важливий фактор підвищення конкурентоспроможної адаптивності, ефективності виробництва та управління. Чим вищий рівень корпоративної культури, тим вищий престиж і конкурентоспроможність підприємства. Глобалізаційні виклики, й інтеграційні процеси значно розширюють конкурентне поле суб'єктів конкурентних відносин і, відповідно, змінюються завдання та підходи до формування політики конкурентоспроможності, вибору сучасного механізму її реалізації.

Оцінюючи розвиток корпоративної культури України, за результатами соціологічних досліджень, можна стверджувати про таке:

- 55% керівників вважають, що в ідеалі корпоративна культура повинна бути на підприємстві;
- 40% керівників намагаються сформувати її за допомогою західних технологій;
- 35% керівників визнають потребу в ній, але для цього в них не вистачає ні часу, ні ресурсів;
- 25 % керівників узагалі вважають її непотрібною [6].

Культуру можна змінити, якщо добре розуміти її поточний стан та стан, якого організація прагне досягти у майбутньому, а також шляхом використання різноманітних організаційних важелів, як-от зміна процесів управління, підходів до навчання, підбору персоналу і поведінки керівників, щоб трансформувати культуру в потрібному напрямку.

Часті зміни економічного середовища та відсутність стабільності призвели до того, що підприємства фокусуються на виживанні та подоланні економічних труднощів, а не на розвитку корпоративної культури. Високий рівень бюрократії та корупції заважає розвитку внутрішньої демократії та довіри в колективі, що є важливими аспектами корпоративної культури. Етнічні особливості українців формувалися протягом тривалого історичного розвитку та під впливом різних культур. Це впливало на формування менталітету українського народу та й відповідно, на корпоративну культуру. Недостатня освіченість та усвідомлення керівництва та працівників щодо важливості корпоративної культури певною мірою перешкоджало її формуванню та розвитку. Різноманіття культурних та історичних аспектів в Україні призвело до відмінностей в уявленнях про те, що складає корпоративну культуру, та в інтерпретації її елементів.

Сьогодні корпоративна культура в Україні не завжди розглядається, як сфера, що заслуговує на пильну увагу. Є підприємства, які взагалі ігнорують корпоративну культуру, на інших система управління трудовим колективом відбувається на основі наявної тут корпоративної культури, а також на деяких підприємствах проводять заходи зі змінами корпоративної культури, щоб вона

сприяла реалізації обраної стратегії. На жаль, ще дуже мало українських підприємств мають спеціальні служби, які займаються формуванням і впровадженням корпоративної культури. Керівникам ще потрібен час для усвідомлення її значимості, яку можна означити як нематеріальну основу конкурентоспроможності, основу успіху будь якого підприємства.

Список літератури

1. Русаловський А. Розвиток корпоративної культури підприємства. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/376.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).
2. Химич І. Формування корпоративної культури підприємства в сучасних економічних умовах. Сучасні соціально-економічні проблеми теорії та практики розвитку економічних систем. 2015. № 31. С. 105–116.
3. Скуратівський А. Правова культура в контексті особливостей розвитку соціального буття українського суспільства та національного характеру українців. Вісник УАДУ при Президентові України. № 1. Київ : УАДУ, 2002. 255 с.
4. Кіщак Т. Вітчизняні реалії становлення корпоративної культури на підприємствах. URL: www.econotmyna.com.ua (дата звернення: 11.12.2024).
5. Воронкова В. Глобальне управління : посіб. Київ : «Знання», 2020. 420 с.
6. Щетініна Л. В., Рудакова С. Г., Твердохліб Ю. В., Турова К. С. Корпоративна культура в системі менеджменту персоналу: значення, характер та взаємозв'язки. Формування ринкових відносин України. 2020. №11. С. 79-87. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4475559>

ECONOMIC AND STATISTICAL STUDY OF STRUCTURAL CHANGES IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Olha Brovko

PhD in Economics, Associated professor
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

The creation of a competitive economic system through the structuring of its elements, in particular by industry, sectoral, factor and other criteria, as well as the influence of structural factors on the rates of economic growth, the mechanisms of state regulation of this process of formation and development of the economic system have always been the subject of scientific research for prominent domestic and foreign scientists.

The economic structure reflects the relationship between the production resources available in the country, as well as the volumes of their distribution among economic entities, which arose as a result of the social division of labor. It also includes the relationship between the volumes of production of these entities and the components of the national product, which were formed in the process of production, distribution, exchange and consumption. The quantitative relationships between individual elements of the economy, reflecting structural changes in the economy, are called macroeconomic proportions.

The sectoral structure reflects the division of the national economy into various sectors, which are homogeneous groups of economic units that perform similar socio-economic functions in the process of social reproduction. This structure has a significant impact on the national economy, since production and statistical accounting are carried out precisely in the sectoral context. To analyze the main structural changes in the national economy according to sectoral criteria, we will consider two indicators: first, the structure of gross value added by types of economic activity, and second, the distribution of labor resources by these same types of activity.

A detailed analysis of the distribution of gross value added by different types of economic activity is presented in the table 1.

Table 1

Structure of gross value added by type of economic activity, % [7]

Type of economic activity	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Agriculture, forestry and fishing	12,06	11,73	10,18	10,14	8,97	9,31	10,89	8,57
Mining and quarrying	4,78	5,52	5,93	6,02	5,59	4,57	6,44	4,39
Manufacturing	11,90	12,22	11,98	11,53	10,79	10,10	10,28	7,60
Electricity, gas, steam and air conditioning supply	2,68	3,09	2,88	3,14	3,14	2,91	3,32	4,39

ECONOMY
MODERN AND NEW TECHNICAL TRENDS THAT HELP HUMANITY

Water supply; sewerage, waste management and remediation activities	0,40	0,36	0,33	0,32	0,36	0,39	0,35	0,31
Construction	1,96	1,99	2,16	2,28	2,70	2,83	2,76	1,32
Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles	13,78	13,33	13,73	13,25	13,22	13,94	13,61	12,32
Transportation and storage	6,79	6,57	6,40	6,38	6,66	6,22	5,42	4,33
Accommodation and food service activities	0,60	0,65	0,63	0,71	0,89	0,73	0,90	0,57
Information and communication	3,65	3,74	3,70	3,90	4,59	4,96	4,69	3,95
Financial and insurance activities	3,40	2,74	2,80	2,78	2,90	3,12	2,97	2,98
Real estate activities	6,19	6,12	5,76	5,79	6,07	6,37	5,77	4,51
Professional, scientific and technical activities	2,81	2,87	2,90	3,18	3,56	3,25	2,89	1,90
Administrative and support service activities	1,09	1,24	1,19	1,36	1,56	1,42	1,25	1,03
Public administration; compulsory social security	4,78	5,16	5,49	5,98	6,70	7,26	6,17	21,70
Education	4,16	3,73	4,47	4,46	4,34	4,41	4,31	4,25
Human health and social work activities	2,59	2,47	2,55	2,17	2,40	2,69	2,47	2,87
Arts, entertainment and recreation	0,62	0,57	0,58	0,57	0,60	0,58	0,59	0,50
Other service activities	0,72	0,71	0,75	0,81	0,98	0,85	0,86	0,81

The data presented in Table 1 indicate a change in the structure of gross value added by types of economic activity, namely, starting from 2015 to 2022, the share of manufacturing (by 4.3%), wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles (by 1.46%); transportation and storage (2.46%); professional, scientific and technical activities (0.91%); real estate activities (by 1.68%). However, some types of economic activity show positive dynamics towards an increase, namely electricity, gas, steam and air conditioning supply (by 1.71%); public administration; compulsory social security (by 16.92%) and others.

Let us consider in more detail those types of economic activity in which significant changes have occurred.

“Agriculture, forestry and fisheries” largely depends on the situation on the world market for raw materials in general, as well as food in particular. In 2016, the share of this sector reached a peak of 13.8%, but by 2019 it had decreased to 10.4%, and in 2020 it amounted to 10.8%. If we compare these indicators with similar data from the

countries of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), where in 2016 the average indicator was only 1.6%, we can conclude that in Ukraine it is excessively high. This indicates the primitivization of the Ukrainian economy, since the industry is dominated by products with low added value. Despite Ukraine's competitive advantages in the agricultural sector, this can be considered a structural imbalance. However, in 2022, this type of economic activity recorded a decrease in production volumes by 2.32% compared to 2011, this situation is associated with the beginning of Russia's full-scale invasion of the territory of Ukraine.

Public administration and defense; compulsory social insurance" for the period 2015-2022 showed a stable increase in its share in the structure of the GVA, with the exception of 2021. This growth is most logically explained by an increase in the minimum wage for civilian specialists in the field of public administration and the norms of monetary support for the military. The reform of the National Police, judicial reform and other measures also had an impact, as a result of which the amount of funds directed to this sector increased.

The type of economic activity "Electricity, gas, steam and air conditioning supply" for the period under study, the share of the products of this type of activity increased by 1.71% - from 2.68% in 2015 to 4.39% in 2022. Energy became more expensive, its generation decreased significantly, which made the Ukrainian economy less competitive. Against the backdrop of rapid deindustrialization and depopulation, energy resource shortages, such trends are not surprising, but they are a sign of negative structural changes, a clear imbalance in the national economy.

Analysis of the structure of economic activities showed that the industrial sector makes the greatest contribution to the development of Ukraine's gross domestic product. A fairly important indicator in the industrial sector is the volume of sold products, changes in which, first of all, indicate the disproportionality of development in industry and, accordingly, in the economy. Fig. 1 shows the volume of sold industrial products in million UAH, we can observe a positive trend, with the exception of a decline in 2022, which is associated with the political situation in the country and a sharp decline in the state of the Ukrainian economy as a whole.

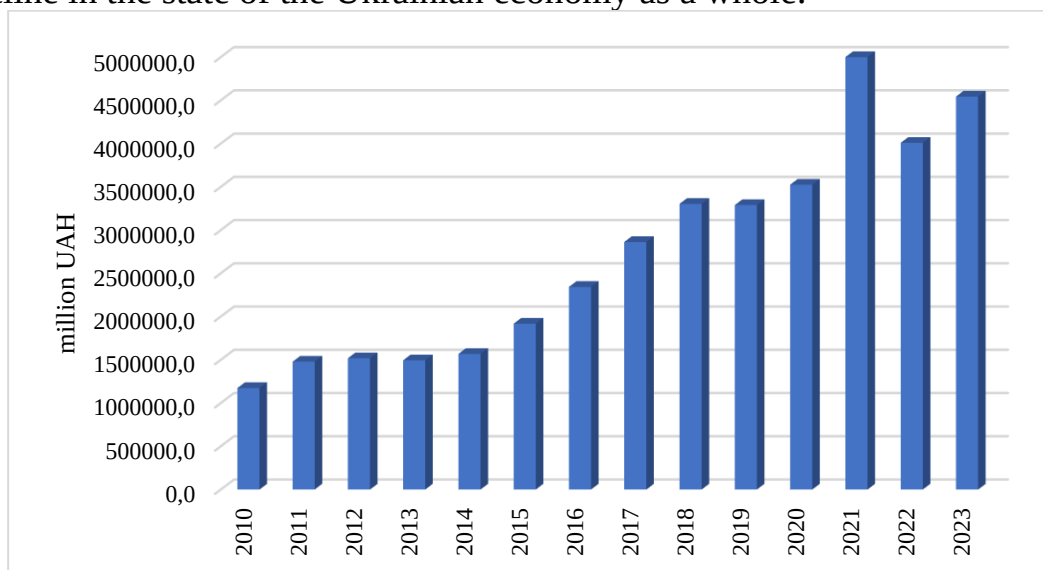

Fig. 1. Volume of sold industrial products of Ukraine, million UAH. [7].

In 2023, the volume of production amounted to 4543621.8 million UAH, which is 535156.3 million UAH more compared to 2022, or 13.35%. In 2023, compared to 2010, the volume of production increased by 3369819.9 million UAH. that is, there is an increase in the total volume by 287 times. However, in 2022, there is a decrease in the volume of products sold by 990942.8 million UAH compared to 2021.

Let us visually depict the growth rates of industry and types of activity in the period from 2010 to 2023 (Fig. 2-3).

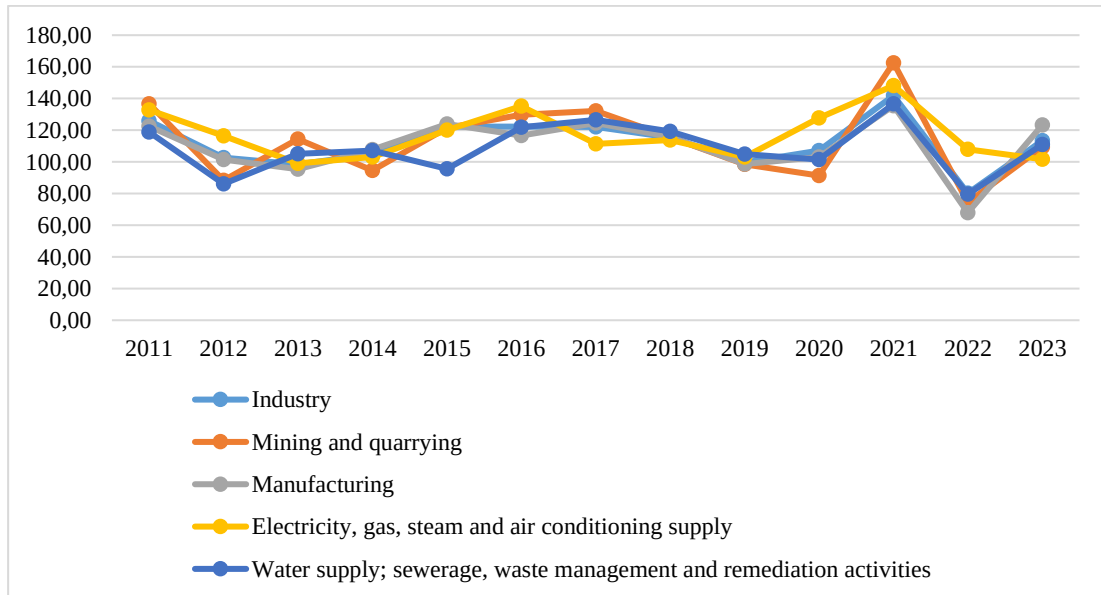

Fig. 2. Chain growth rate of the volume of industrial products sold

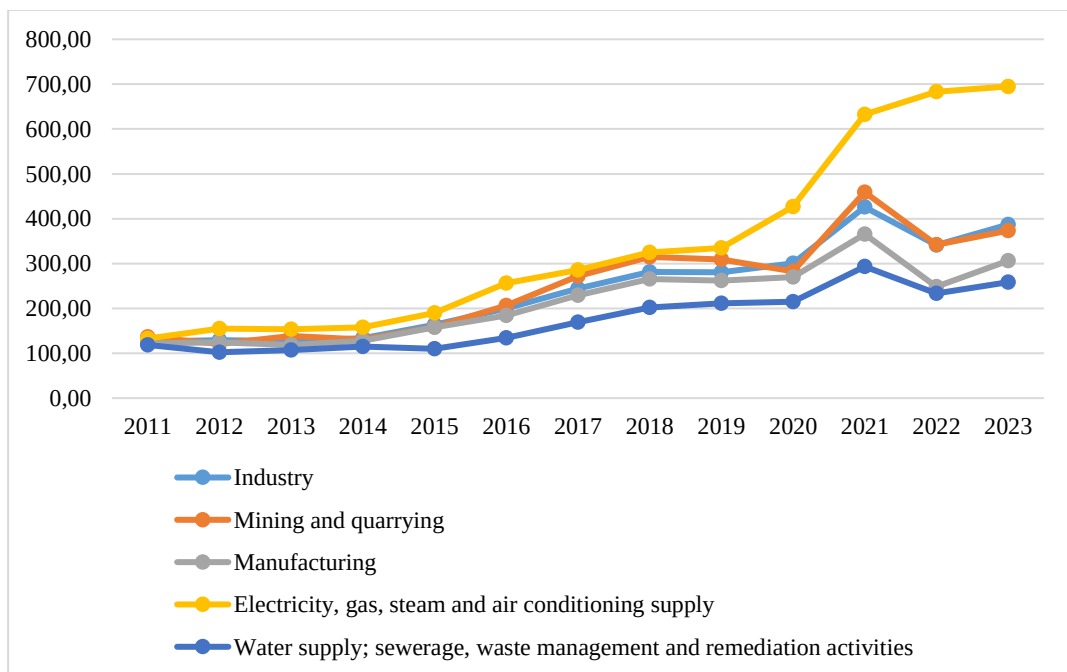

Fig. 3. Baseline growth rate of industrial output

In the above calculations, we can observe a trend of increasing industry and a separate type of industrial activity until 2021, and in 2022 a rapid decline was recorded due to the full-scale invasion of Russia into the territory of Ukraine. The results

obtained indicate the presence of imbalances in the development of industry.

A very important indicator for analyzing what is happening in the national economy is the “Gross accumulation of fixed capital by type of non-financial assets”. This is quite understandable, since this indicator includes depreciation on real estate and equipment. The share of funds invested in residential and non-residential buildings decreased by 3.2% and 2.4%, respectively, over the specified period. The share of funds invested in equipment renewal increased by 5%. It should be noted that there are two more trends that significantly affect the national economy. The first is a decrease in the share of intellectual property products. It fell from 5% in 2010 to 2.9% in 2021. This decrease occurred mainly due to the share of scientific research and development, which decreased from 3% to 1.2%. Such changes are a very alarming signal, since they close the possibilities of intensive development of the economy, primarily its high-tech industries. In this regard, even the increase in the share of information technologies in gross added value can be attributed rather to the specific place of Ukrainian IT in the global division of labor and minimal capital investments, compared to other industries necessary for profit. The second is the increase in investments in "Weapon Systems" by 4.3 pp. from 0.2% in 2010 to 4.5% in 2021. The most intensive growth was noted in 2015, when it became clear that the realities of the anti-terrorist operation were entering the economic life of the country, at least in the medium term, and also in 2020 [6].

Analysis of the sectoral structure of the national economy has shown several main trends that characterize the quality of changes [1-6]:

1) the main part of the gross added value is produced by enterprises belonging to the following sectors: agriculture, forestry and fisheries; processing industry and wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles. Manufacturing industry is reducing its share in the gross added value, agriculture is increasing it, while the share of wholesale and retail trade is stagnating. Thus, the basis of the Ukrainian economy can be considered agriculture and trade, which employ 40% of workers and produce 27% of the gross added value.

2) the growth of industries that form the basis of the post-industrial economy. These are the industries of Information and communication, Real estate activities, Professional, Scientific and Technical Activities. At the same time, the share of the Financial and Insurance Activities industry, which essentially shapes the image of the modern world economy, has fallen almost by half. If it were not for the last circumstance, this trend could be attributed to positive structural changes;

3) a decrease in the share of education and healthcare in gross value added. This may have a long-term negative impact on the entire Ukrainian economy, since these industries are key in overcoming economic problems of a systemic nature;

4) a stable growth of “Public administration; compulsory social security” in the structure of gross value added, as well as an explosive growth in funds invested in the acquisition of weapons systems.

Summing up the analysis of the sectoral structure of the Ukrainian economy, it can be considered that it is inefficient. There are significant imbalances in it that need to be eliminated through state influence in the process of implementing the structural policy

of the innovation and investment model of the economy. The inertial scenario of further structural changes can have extremely negative consequences for the national economy.

References:

1. Antonyuk, V. P. (2024). Problems of the development of Ukrainian industry and its personnel support in wartime. *Industrial Economics*. [in Ukrainian].
2. Danylyshyn, B., Yeletenko, O., Kuz, T., Romusik, Ya., Solokha, D., & Tkachova, N. (2024). Analysis of industrial production in Ukraine. *Current Trends in the Development of Economics and Accounting: Scientific Horizons*., 138. [in Ukrainian].
3. Hakhovych, N., & Venger, L. (2024). Spatial development of industry: current state and prospects. Publishing House "Baltija Publishing".
4. Rayevnyeva, O., Brovko, O., & Filip, S. (2020). Simulation of the impact of economic development on social development of the country. *Development*, 18(3)
5. Rayevnyeva, O., Brovko, O., & Rui, S. (2023, October). Computer-Mathematical Modeling of the Influence of the Macro-Environment on the Economic Behavior of the Enterprise. In *2023 7th International Symposium on Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies (ISMSIT)* (pp. 1-6). IEEE.
6. Shuvanov A. (2022). Structural Changes in the National Economy of Ukraine: Threats and Opportunities. *Theory and Practice of Public Administration*, 2 (75), pp. 70–87. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-2-04> [in Ukrainian].
7. State Statistics Service of Ukraine. Official website. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Ємельянова Наталія Вікторівна

здобувачка ОС «магістр»
Державний біотехнологічний університет

Ткаченко Богдан Вікторович

здобувач ОС «магістр»
Державний біотехнологічний університет

Науковий керівник
Рижикова Наталія Іванівна
доктор економічних наук, професор
Державний біотехнологічний університет

Економічна нестабільність, яка проявляється у коливаннях валютних курсів, інфляційних процесах, кризах постачання та інших факторах, створює значні виклики для підприємств. В таких умовах облікова політика відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості та достовірності фінансової інформації. Однак, формування ефективної облікової політики стає проблематичним через вплив нестабільного економічного середовища.

Облікова політика формується відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку (НП(С)БО) [1] або міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) [2], а також враховує особливості діяльності підприємства, його галузеву специфіку, цілі та стратегію розвитку.

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» облікова політика – «це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності» [1].

В.А. Замлинський, О.В. Волошина та С.В. Степаненко зазначають, що умови війни створюють значні труднощі у виконанні принципів, методів і процедур бухгалтерського обліку. Це пояснюється перервами у виробництві на територіях, де тривають активні бойові дії, великими втратами матеріальних запасів і активів, проблемами у ланцюгах поставок, коливаннями цін на сировину, нестабільністю фінансового ринку та банківської системи, а також зменшенням обсягів продажів і прибутку на постраждалих від активних бойових дій територіях [3].

Основними проблемами формування облікової політики можна назвати:

1) невизначеність зовнішнього середовища: економічні кризи і непередбачувані події змушують підприємства часто переглядати свої облікові підходи. Наприклад, зміни в податковому законодавстві, обмеження в імпортно-експортних операціях або коливання валют вимагають оперативної адаптації облікової політики;

2) інфляційний вплив: високий рівень інфляції впливає на облік активів та зобов'язань. Підприємства змушені використовувати переоцінку основних засобів, запроваджувати індексацію зобов'язань, що ускладнює ведення бухгалтерського обліку та створює ризики помилок у фінансовій звітності;

3) недостатня нормативна база: національні стандарти бухгалтерського обліку часто не відповідають вимогам сучасної економіки. Відсутність чітких рекомендацій щодо обліку в умовах економічних криз створює простір для суб'єктивного тлумачення правил;

4) ризик недовіри до звітності: у нестабільних умовах підприємства можуть вдаватися до маніпуляцій із фінансовими показниками для залучення інвесторів або підтримки кредиторів. Це підриває довіру до облікових даних і фінансової звітності в цілому.

Для підвищення ефективності формування облікової політики підприємств у складних економічних умовах слід враховувати наступні аспекти:

- гнучкість облікової політики;
- розробка кризових сценаріїв;
- підвищення прозорості та стандартизації;
- використання цифрових технологій;
- навчання персоналу.

Підприємства повинні впроваджувати механізми швидкого реагування на зовнішні зміни. Це може бути досягнуто шляхом регулярного перегляду облікових принципів і методик.

Облікова політика повинна включати альтернативні варіанти дій у разі економічної кризи. Наприклад, сценарії переоцінки активів у випадку значних валютних коливань.

Необхідно розробляти нові стандарти обліку, які враховують специфіку кризових ситуацій. Прозора облікова політика сприяє довірі з боку інвесторів і партнерів.

Сучасні бухгалтерські програми дозволяють оперативно адаптувати облікову політику до нових умов і підвищують точність розрахунків у змінному економічному середовищі.

Підвищення кваліфікації бухгалтерів у сфері антикризового обліку сприятиме ефективному управлінню фінансовою інформацією в умовах нестабільності.

Формування облікової політики в умовах економічної нестабільності є складним, але важливим завданням. Підприємства мають адаптувати свої підходи до обліку, враховуючи виклики сучасного ринку, а також підвищувати прозорість і ефективність управління фінансовими даними. Тільки системний підхід до вдосконалення облікової політики дозволить забезпечити її відповідність сучасним реаліям і підтримати стабільність бізнесу.

Список літератури

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. наказом М-ва фінансів України від 07.02.2013р. № 73 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_020
3. Замлинський В.А., Волошина О.В., Степаненко С.В. Облікова політика і економічна безпека в системі управління підприємством. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 56-61.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Бондаренко Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування

Савченко Роман Олександрович

студент фінансового факультету
Університет митної справи та фінансів

Цифрові інновації трансформують професію бухгалтера, вимагаючи нових навичок та компетенцій. Автоматизація – це фундаментальний елемент сучасного цифрового бухгалтерського обліку. Вона звільняє бухгалтерів від рутинних завдань, таких як введення даних та складання звітів, дозволяючи зосередитися на стратегічному аналізі фінансової інформації та прийнятті обґрунтованих управлінських рішень. Ефективна автоматизація оптимізує використання часу та ресурсів, підвищуючи продуктивність та точність роботи.

Цифровізація суттєво змінює бухгалтерський облік, впроваджуючи технології та процеси, що підвищують ефективність, точність і прозорість. Її вплив багатогранний і охоплює наступні ключові аспекти.

1. Автоматизація рутинних задач. Цифрові інструменти автоматизують обробку рахунків-фактур, створення звітів та проведення записів, мінімізуючи помилки. Системи OCR (оптичне розпізнавання символів) автоматизація введення даних, звільняє час бухгалтерів для аналізу та прогнозування. Автоматизована обробка банківських виписок – яскравий приклад.

2. Швидкість та точність обробки даних. Автоматизація та інтеграція систем забезпечують швидку та точну обробку великих обсягів даних. Це дозволяє оперативно отримувати інформацію для прийняття рішень та аналізувати показники в режимі реального часу.

3. Зменшення помилок. Мінімізує людський фактор, підвищуючи надійність бухгалтерської інформації. Вбудовані системи контролю виявляють потенційні помилки.

4. Покращений доступ до інформації та аналізу. Цифрові системи забезпечують зручний доступ до даних з будь-якого місця, дозволяючи аналізувати тенденції та приймати обґрунтовані рішення. Інструменти BI спрощують візуалізацію даних.

5. Спрощення обміну даними. Інтеграція різних програмних рішень забезпечує безперебійний потік даних між системами, знижуючи ризик помилок.

6. Електронний документообіг та архівування зменшує паперові витрати, спрощує архівування та пошук документів, забезпечуючи безпечне зберігання даних.

7. Прозорість та відповідальність. Цифрові системи забезпечують прозорість та відповідальність, полегшуючи аудиторські перевірки та зменшуючи ризик шахрайства.

Крім того, цифровізація суттєво покращує ефективність, точність та прозорість бухгалтерського обліку, дозволяючи бухгалтерам зосередитися на аналізі, стратегічному плануванні та консультуванні [1].

Хмарні технології стали невід'ємною складовою сучасного бухгалтерського обліку. Вони забезпечують безпечне зберігання та обробку даних у хмарному середовищі, надаючи зручний доступ до інформації з будь-якого пристрою, підключеного до інтернету. Це значно спрощує роботу бухгалтера та покращує ефективність бізнес-процесів. Серед основних переваг використання хмарних технологій в обліку можна виділити:

- оперативний доступ до облікової інформації з будь-якого місця та пристрою з інтернет-з'єднанням. На сьогодні це особливо важливо для віддаленої роботи, що надає можливість бухгалтерам працювати з даними з дому, в дорозі або з будь-якої точки світу, при наявності лише доступу до інтернету, що підвищує гнучкість та продуктивність праці;

- суттєве скорочення витрат на придбання, обслуговування та модернізацію обладнання та програмного забезпечення. Компанії уникають високих капітальних витрат на сервери та інфраструктуру, а також витрат на ІТ-спеціалістів для їхнього обслуговування. Хмарні провайдери беруть на себе відповідальність за технічне обслуговування, оновлення та безпеку системи;

- надійне зберігання та захист облікових даних завдяки передовим технологіям безпеки хмарних провайдерів. Хмарні сервіси часто забезпечують вищий рівень безпеки, ніж локальні системи, завдяки багаторівневому захисту та резервному копіюванню даних. Більшість організацій, що надають хмарні послуги пропонують і сертифікацію відповідно до міжнародних стандартів безпеки [2];

- гнучке масштабування ресурсів відповідно до поточних потреб бізнесу та його зростання. Хмарні системи легко адаптуються до зростання обсягу даних та кількості користувачів, надають можливість збільшити або зменшити обчислювальні ресурси за потреби, без необхідності інвестувати в нове обладнання.

- покращена співпраця між бухгалтерами, менеджерами та іншими співробітниками завдяки спільному доступу до даних в режимі реального часу. Це прискорює обмін інформацією та прийняття рішень.

Електронний документообіг (ЕДО) революціонізує сучасний бухгалтерський облік, забезпечуючи швидкий та ефективний обмін документами в електронному форматі. Це значно спрощує роботу бухгалтерів, автоматизує рутинні завдання та підвищує ефективність процесів, дозволяючи зосередитися на аналітичній роботі та прийнятті стратегічних рішень.

Перехід на ЕДО дозволяє суттєво зменшити кількість друкованих документів, що веде до значної економії на папері, чорнилах та інших витратних матеріалах. Крім того, зменшується потреба в просторі для зберігання архівів.

Електронний документообіг забезпечує повну прозорість та відстежуваність руху документів. Кожен етап обробки документу реєструється в системі, що дозволяє контролювати його статус та запобігати затримкам. Це також покращує внутрішній контроль та аудиторські перевірки [3].

Електронні документи зберігаються в безпечному хмарному сховищі або на захищених серверах, що мінімізує ризик їх втрати або пошкодження. Сучасні системи ЕДО забезпечують високий рівень безпеки та захисту від несанкціонованого доступу.

Однак, цифровізація бухгалтерського обліку суттєво посилює і ризики кібербезпеки. Надійний захист облікових даних від несанкціонованого доступу, крадіжок, атак та витоку інформації є критично важливим для безперебійної роботи та фінансової стабільності будь-якого підприємства. Для забезпечення ефективного захисту необхідно комплексно підходити до питання безпеки, враховуючи наступні аспекти:

Паролі мають бути унікальними, складатись з великих та маленьких літер, цифр та символів, а їхня довжина має перевищувати 12 символів. Багатофакторна автентифікація (MFA), наприклад, через SMS-коди, аутентифікаційні додатки (Google Authenticator) або апаратні ключі, додає додатковий рівень захисту та перешкоджає несанкціонованому доступу навіть при компрометації пароля.

Сучасне антивірусне програмне забезпечення з постійно оновлюваною базою вірусів та шкідливого програмного забезпечення є необхідним елементом захисту. Брандмауер контролює мережевий трафік та блокує шкідливі з'єднання, запобігаючи проникненню злоумисників до системи.

Регулярне резервне копіювання даних (щоденне, щотижневе) на зовнішні носії або у хмарне сховище є запорукою відновлення даних у разі їх втрати або пошкодження через збій системи, кібератаку або стихійне лихо. Варто зберігати кілька резервних копій в різних місцях.

Навчання співробітників з основ кібербезпеки є важливим аспектом захисту. Працівники повинні розуміти ризики, пов'язані з використанням корпоративної інформаційної системи, та вміти розпізнавати фішингові атаки, шкідливі посилання та інші загрози.

Шифрування даних забезпечує захист від несанкціонованого доступу навіть у разі крадіжки носія інформації або компрометації системи. Для конфіденційної інформації необхідно використовувати міцні алгоритми шифрування.

Впровадження та дотримання чіткої політики безпеки, що регламентує використання інформаційних систем, доступ до даних, а також дії у разі виявлення інциденту кібербезпеки, є ключовим фактором забезпечення надійного захисту.

Отже, цифровізація суттєво змінює підходи до ведення бухгалтерського обліку, відкриваючи нові можливості для автоматизації, підвищення ефективності та прозорості фінансових процесів. Інтеграція сучасних технологій, таких як хмарні сервіси, штучний інтелект, блокчейн та

автоматизовані системи обробки даних, дозволяє значно скоротити час на виконання рутинних операцій та мінімізувати ризики людських помилок.

Однак, такі зміни вимагають від бухгалтерів адаптації до нових умов, включаючи постійне підвищення кваліфікації, оволодіння технологічними навичками та дотримання нових стандартів безпеки даних. Успішна інтеграція цифрових технологій залежить від готовності підприємств інвестувати в інновації, а також від регулювання та підтримки з боку держави.

Таким чином, цифровізація створює перспективу для трансформації бухгалтерського обліку з функції звітування до стратегічної складової управління підприємством, що сприяє прийняттю більш обґрунтованих рішень і покращенню фінансової стійкості бізнесу.

Список літератури

1. Бразілій Н.М., Ткаченко А.А., Здір В.А. Цифровізація системи обліку, звітності та оподаткування в сучасних економічних умовах. Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки). 2023. №2(48). С.103-111.
2. Бардаш С.В., Грабчук І.Л. Цифрові технології в сфері бухгалтерського обліку: основні можливості та ризики. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2021. №9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9301>
3. Вороная Н. Електронний документообіг. Податки та бухгалтерський облік. 2016. №102. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/december/issue-102/article-24077.html>

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ПРОЄКТУ БІОТРАНСФОРМАЦІЇ ВТОРИННИХ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ З ОТРИМАННЯМ БІОГАЗУ

В'ялець Оксана Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора з науково-педагогічної роботи
Інституту післядипломної освіти
Національного Університету Харчових технологій
м.Київ, Україна

Стоцька Олена Володимирівна

кандидат технічних наук
Інститут післядипломної освіти
Національного Університету Харчових технологій
м.Київ, Україна

Розвиток технологій утилізації вторинних матеріальних ресурсів харчової промисловості та відпрацювання режиму роботи підприємств за принципом «безвідходні технології» є найважливішою основою розвитку України в умовах сьогодення.

В Україні склалася критична ситуація, пов'язана з утворенням, накопиченням, зберіганням, переробкою та утилізацією відходів, що характеризується високим ступенем вірогідності подальшого розвитку екологічної загрози держави. Незважаючи на декларування пріоритетності проблеми відходів, розробки відповідної нормативної бази, а також впровадження різних цільових програм як на державному, так і на місцевому рівнях, процес їх накопичення не зупинено.

Негативні тенденції розвитку традиційної енергетики обумовлені, в основному наявністю двох факторів - швидким виснаженням природних ресурсів і забрудненням навколишнього середовища. Перспективні технології енергетичної галузі підвищують ефективність використання енергоносіїв, але не поліпшують екологічну ситуацію: теплове, хімічне та радіоактивне забруднення навколишнього середовища може привести до катастрофічних наслідків [1,3,5].

У зв'язку з цим виникає необхідність виявлення можливостей раціонального використання ресурсів традиційної енергетики - з одного боку, і розвиток науково-технічних робіт з використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії - з іншого [2,4].

Джерелами фінансування проєктів утилізації відходів харчової промисловості в Україні є бюджетне фінансування та фінансування за кошти небюджетних джерел.

Бюджетне фінансування складається з коштів державного та місцевого бюджетів. Державний бюджет наповнюється за рахунок державного фонду охорони навколишнього природного середовища (ОНПС), державного фонду регіонального розвитку та інших коштів державного бюджету. До такого виду фінансування відноситься також фінансування з місцевих бюджетів: обласного бюджету, бюджетів сільських, селищних, міських рівнів, зокрема у їх складі спеціальних фондів (охорони навколишнього та природного середовища тощо) складають основу джерел фінансування [4,8].

Фонд ОНПС формується з екологічного податку, стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій, громадян тощо [7].

Ставки екологічного податку за розміщення відходів встановлюються залежно від класу токсичності, небезпечності та розраховуються для кожного підприємства окремо [6,9].

До небюджетних джерел фінансування відносяться:

- власні кошти суб'єктів господарювання;
- благодійна допомога;
- добровільні цільові внески підприємців і громадян;
- інвестиційні кошти;
- кредити;
- міжнародна фінансова допомога;
- тощо [7,10].

Однак, незважаючи на це, принцип "забруднювач платить" не є повністю сформованим та впровадженим в Україні, і, фактично, все ще існує значний дисбаланс між стягнутими коштами за забруднення та витратами, які дійсно необхідні для ліквідації його негативних наслідків [3,5,8].

В харчовій промисловості утворюється надзвичайно велика кількість відходів. Частина з них є сировиною для подальшого виробництва, а частина – не знайшла ніякого використання в жодній з галузей промисловості. До таких вторинних матеріальних ресурсів відносяться стічні води. За даними науковців, вони мають високий початковий ступінь забрудненості за рахунок вмісту органічних речовин. Існуючі методи фізичного та хімічного вилучення забруднювачів не знайшли застосування через високий рівень собівартості процесу [9,10].

Провідними науковцями та екологами розроблено спосіб утилізації відходів з використанням інноваційних методів біотехнології – біотрансформації вторинних матеріальних ресурсів. Основу технології складає біохімічний процес метаногенезу, в результаті якого відбувається очищення стічних вод та отримання біогазу з високим (до 80-90%) вмістом метану. Біогаз можна в подальшому використовувати для технологічних потреб підприємства, в когенераційних установках тощо [10].

Впровадження екологічних та енергозберігаючих технологій дозволяє значно підвищити економічну складову функціонування підприємств харчової промисловості.

Розвиток суспільства зумовлює необхідність вирішення значних еколого-економічних проблем на підприємствах харчової промисловості, що потребують додаткових інвестицій та інноваційних підходів. Для зменшення екологічних загроз та з метою зниження екологічних ризиків, зменшення навантаження на навколишнє середовище при виробництві харчових продуктів, необхідно впроваджувати новітні біотехнології, що дозволяють значно зменшити екологічну небезпеку на підприємствах з отриманням біогазу та добрив для сільськогосподарських підприємств; допомагають створити додаткові робочі місця, підвищити ефективність виробництва та скоротити потребу у сировинних, енергетичних та водних ресурсах держави.

Список літератури

1. Андрейцев, В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. / В. І. Андрейцев. – Київ : Знання-Прес, 2022. – 332 с.
2. Басманов, Є. І. Екологічна безпека та природоохоронне інспектування : навч. посіб. Модуль 2 : Природоохоронне інспектування / Є. І. Басманов, В. М. Ісаєнко, В. М. Криворотько; за ред. Є. І. Басманова. – Київ : Національний авіаційний університет, 2017. – 384 с.
3. Безпека харчування: сучасні проблеми : посіб.-довідник / А. В. Бабюк, О. В. Макарова, М. С. Рогозинський, Л. В. Романів. – Чернівці : Книги - ХХІ, 2015. – 456 с.
4. Бондар, О. І. Основи біологічної безпеки (екологічна складова) : навч. посіб. / О. І. Бондар, Л. П. Новосельська, Т. Г. Іващенко; Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління. – Херсон: Грін Д. С., 2016. – 372 с.
5. Богма О. С., В'ялець О. В., Верчак А. О. Оцінка економічного потенціалу підприємств торгівлі // Науковий журнал «Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі» № 4, 2022. – С. 43-49. DOI: <https://doi.org/10.36477/tourismhospcee-4-6>.
6. Вінклер, І. А. Екологічна безпека джерел енергії. Від традиційних до сучасних і перспективних : навч. посіб. / І. А. Вінклер, Я. Ю. Тевтуль. – Львів: Новий Світ-2000, 2013. – 277 с. 10.
7. В'ялець О. В. Хлібопекарська галузь України: сучасний стан та перспективи розвитку // Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Наукове забезпечення економічного розвитку, правового регулювання, управління, енергоефективності та провайдингу екоінновацій в аграрній і суміжних галузях в умовах глобалізації»: 28 квітня 2021 р. – Полтава.: ПДАА, 2021. – С.37-40.
8. Кудрі С. О. Відновлювані джерела енергії: монографія. Київ: Інститут відновлювальної енергетики НАНУ, 2020. 392 с.

9. Стоцька О.В. Біотрансформація відходів пивоварного виробництва. Norwegian Journal of development of the International Science. 2023. №118. – С. 72-75. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10009741> ISSN 3453-9875.

10. Стоцька О.В. Екологія пивоварного виробництва. Materials the XVII International Scientific and Practical Conference «Science, theory and ways to improve methods», May 01-03, London, Great Britain. 2023.

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕСУ

Дрокін Сергій Петрович

здобувач ОС «магістр»

Державний біотехнологічний університет

Жорняк Анастасія Сергіївна

здобувачка ОС «бакалавр»

Харківський національний університет радіоелектроніки

Науковий керівник

Бірченко Наталія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент

Державний біотехнологічний університет

У сучасних умовах цифрова трансформація бізнесу стає одним із найважливіших факторів розвитку підприємств. Цей процес суттєво впливає на всі аспекти господарської діяльності підприємства, зокрема на формування та реалізацію облікової політики підприємств. Впровадження новітніх технологій відкриває широкі можливості для удосконалення облікових процесів, підвищення їх точності, оперативності та аналітичності.

Цифрова трансформація бізнесу характеризується активним впровадженням інформаційних технологій, автоматизацією процесів і використанням великих обсягів даних. Це змінює вимоги до облікової політики підприємств, яка має відповідати новим реаліям і забезпечувати:

1) точність і своєчасність облікових даних: автоматизація дозволяє значно знизити ризики помилок, пов'язаних із людським фактором, і забезпечити більш оперативне отримання фінансової інформації;

2) прозорість і підзвітність: використання цифрових систем сприяє підвищенню прозорості облікових процедур, що особливо важливо в умовах підвищеної уваги до корпоративного управління;

3) відповідність міжнародним стандартам: інтеграція цифрових інструментів спрощує перехід до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

Впровадження цифрових технологій супроводжується низкою викликів, які потребують перегляду існуючої облікової політики:

- складність адаптації нормативно-правової бази: регуляторна невизначеність часто гальмує впровадження нових підходів;

- високі витрати на впровадження технологій: малий і середній бізнес часто стикається з фінансовими обмеженнями при впровадженні цифрових інструментів;

- дефіцит кваліфікованих кадрів: відсутність спеціалістів, які мають навички роботи з цифровими платформами, ускладнює трансформацію облікових процесів.

Для забезпечення ефективності облікової політики в умовах цифрової трансформації необхідно реалізувати такі напрями удосконалення:

1) інтеграція автоматизованих систем обліку: використання сучасних ERP-систем, таких як SAP, Oracle, чи Microsoft Dynamics, дозволяє забезпечити єдиний інформаційний простір для обліку і звітності;

2) впровадження технологій штучного інтелекту: алгоритми машинного навчання можуть прогнозувати фінансові показники, ідентифікувати потенційні ризики та оптимізувати процеси обліку;

3) розвиток хмарних технологій: хмарні сервіси забезпечують доступність облікових даних у режимі реального часу, що сприяє мобільності управління;

4) уніфікація підходів до збору і обробки даних: це допоможе уникнути дублювання інформації та забезпечити цілісність облікових процедур;

5) розширення компетенцій бухгалтерів: навчання співробітників сучасним цифровим інструментам сприятиме ефективному використанню технологій;

6) створення нормативно-правової бази для цифрового обліку: держава має стимулювати розвиток нормативного забезпечення для легалізації цифрових інновацій у сфері обліку.

Цифрова трансформація бізнесу потребує активної підтримки з боку держави. Серед можливих кроків: створення грантових програм, освітні програми для бухгалтерів та аудиторів, підтримка стартапів у сфері фінансових технологій. Інвестиції в розробку новітніх рішень для обліку можуть значно спростити їх інтеграцію у бізнес-процеси.

Незважаючи на численні переваги, використанні цифрових технологій у бухгалтерському обліку та при формуванні фінансової звітності призводить до виникнення потенційних ризиків кібербезпеки, пов'язаних зі зберіганням і передачею фінансових даних [1]. Для зниження ризиків кібербезпеки, підприємствам слід:

- інвестувати в сучасні засоби захисту;

- впроваджувати багаторівневу систему доступу до облікових платформ, з використанням шифрування, двофакторної автентифікації та обмеження доступу для несанкціонованих осіб;

- проводити регулярні аудитори інформаційних систем, щоб виявляти та усувати потенційні вразливості;

- навчати персонал правилам кібербезпеки, зокрема розпізнаванню фішингових атак та інших загроз;

- використовувати сертифіковані хмарні сервіси, які відповідають міжнародним стандартам захисту даних.

Отже, перспективи удосконалення облікової політики в умовах цифрової трансформації тісно пов'язані з активним впровадженням інформаційних технологій, підвищенням кваліфікації кадрів і розвитком регуляторної бази. Автоматизація, використання штучного інтелекту та хмарних технологій

сприяють не лише підвищенню ефективності облікових процесів, але й зміцненню конкурентоспроможності підприємств у цифровій економіці. Адаптація облікової політики до нових умов стає ключовим фактором успіху для бізнесу, що прагне стати лідером у своїй галузі.

При цьому цифровізація бухгалтерського обліку вимагає комплексного підходу до забезпечення кібербезпеки. Лише за умов інтеграції сучасних технологій та належного рівня захисту підприємства можуть скористатися всіма перевагами цифрової трансформації, уникаючи загроз, пов'язаних із втратою чи компрометацією даних.

Список літератури

1. Бірченко Н.О. Цифрові технології в обліку та звітності: переваги та недоліки. Облік діяльності бізнесу в умовах воєнного стану: новації – 2023: збірник матеріалів Першого бухгалтерського воркшопу-стажування (26 жовтня-03 листопада 2023 р., м. Київ, ТДВ «Інститут обліку і фінансів», ГО «Федерація аудиторів, бухгалтерів та фінансистів АПК України»). Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. С. 14-16.

РИЗИКИ В СТИВІДОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЇХ АНАЛІЗУ

Зотєєв Ростислав Євгенович

м.н.с., відділ ринку транспортних послуг
ДУ ІРЕЕД НАН України

Питанням оцінки ризиків та різним аспектам еколого-економічної безпеки підприємств стивідорної діяльності (портових операторів), а отже, і оцінкам існуючих ризиків, було присвячено низку досліджень вітчизняних учених [наприклад, див. 2-5]. Специфіка стивідорної діяльності [1] полягає в тому, що такі компанії є частиною міжнародного логістичного транспортного ланцюга та належать до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (Ст.4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»). Прибуток стивідорні компанії отримують переважно в іноземній валюті, а витрати та податки сплачують в національній валюті. Окрім того, мультимодальні перевози вантажів вимагають закупівлі та використання високотехнологічної коштовної перевантажувальної техніки (яка, на жаль, поки що не виробляється в Україні), що в свою чергу потребує висококваліфікованого персоналу.

Згідно з [2, с. 6]: «У портовій діяльності ризик означає можливість того, що відбудеться подія, яка несприятливо позначиться на вантажообігу порту (стивідорної компанії), на розмірі тарифних ставок, на рівні якості послуг, що надаються клієнтурі, і, таким чином, на прибутку і капіталу порту (або окремого портового оператора)».

Як правило, значну частку (55-95 %) у структурі витрат стивідорної компанії займають постійні витрати, що за умови перевантаження товарів сезонного виробництва чи споживання створює відповідні загрози, особливо ці загрози стосуються державних стивідорних компаній (портів), які відраховують до Державного Бюджету частину місячного прибутку, що визначено Постановою КМУ «Про затвердження Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями» № 138 від 23.02.2011р (так за результатами фінансово-господарської діяльності у 2022 році, частка відрахування визначалась у розмірі 30 відсотків).

Пропонується розділяти всі ризики на підприємницькі (пов'язані з одержанням прибутку) і, таким чином, властиві всім суб'єктам підприємницької діяльності та функціональні, пов'язані з організаційно-економічною діяльністю конкретного підприємства конкретної галузі економіки.

Можна сформулювати принципи [7], які необхідно дотримуватись суб'єктам підприємницької діяльності при управлінні ризиками:

- принцип мінімізації: передбачає прагнення підприємців до зменшення кількості можливих ризиків і зниження їх впливу на результати діяльності.
- принцип максимізації: полягає у розширенні напрямків діяльності

підприємства та аналізу всіх можливих ризикових сфер. Це дозволяє знизити рівень невизначеності при прийнятті управлінських рішень і прогнозуванні.

-принцип обґрунтованості ризиків: означає, що підприємство бере на себе лише ті ризики, які є раціонально обґрунтованими.

-принцип адекватного реагування: передбачає, що підприємство має швидко та ефективно реагувати на будь-які негативні зміни, викликані реалізацією ризиків або їх потенційною появою. Проведення аналізу та оцінки ризиків дозволяє довести доцільність того чи іншого управлінського рішення для підприємницької діяльності, яка, по суті, вже є діяльністю ризиковою.

Традиційно використовують чотири основні методи аналізу ризиків:

- Аналіз краватки-метелика – Метод якісного аналізу ризиків використовується для виявлення джерел та наслідків усіх можливих проектних ризиків. Команда управління проектом повинна спочатку визначити ризики, які можуть вплинути на проект, а потім розглянути причини, наслідки та, що найважливіше, стратегію зниження ризиків для них.

- Матриця аналізу ризиків – Матриця аналізу ризиків ранжує ризики відповідно до їхньої значущості, при цьому найбільш серйозні ризики знаходяться вгорі списку. Його основна мета — допомогти особам, які приймають рішення, у ранжируванні ризиків та розробці стратегії управління ризиками, яка включає належні ресурси та методи для боротьби з загрозами.

- Реєстр ризиків – Реєстр ризиків є важливим інструментом управління проектами для реєстрації ризиків проекту. Це документ, в якому перераховані всі можливі ризики, які можуть виникнути на етапі виконання проекту, а також важлива інформація щодо них.

- SWIFT-аналіз – Метою методу SWIFT є виявлення та оцінка можливих ризиків, що виникають внаслідок внесення змін до плану проекту. Члени команди повинні вигадати всі можливі варіанти «що, якщо», щоб виявити всі потенційні ризики, які можуть виникнути.

Пропонується додати до цього інструментарію причинно-наслідкову діаграму Ішікави, яка використовується для контролю якості [8] і яка дозволяє наочно відобразити всі ризики в цілому та навіть структуру кожного з основних ризиків. Проведення аналізу та оцінки ризиків дозволяє довести доцільність того чи іншого управлінського рішення для підприємницької діяльності, яка, за своєю суттю, вже є діяльністю ризиковою [9].

Крім того, на наш погляд, впровадження організаційно-технічних заходів відповідно до стандартів ISO серій 9000/14000/31000 [6] портовими операторами суттєво вплине на економічну та екологічну безпеку підприємств, а часткова компенсація витрат стивідорних компаній на впровадження даних стандартів має і може бути здійснено з фонду Державної інноваційної фінансово-кредитної установи.

Список літератури

1. Закон України "Про морські порти України" від 17.05.2012 року № 4709-VI, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 7, ст.65), редакція від 01.01.2022.
2. Балобанов О.О., Пальченко А.А. Організаційно-правові пропозиції щодо удосконалення діяльності портових операторів// Development of management and entrepreneurship methods on transport, № 4 (77), 2021. С.68-80 № 4 (77), 2021. С.68-80
3. Формування механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки в системі управління портовими підприємствами; за ред.Л.В.Ширяєвої. Київ: Видавничий дім «Інтернаука». 2021.172 с.
4. Корецька О.В. Стратегія управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової діяльності: а/р дис. к.е.н. 08.00.04/Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ. Одеса, 2016, 20 с.
5. Дем'янченко А.Г. Управління розвитком підприємств України на засадах впровадження державно-приватного партнерства (на прикладі морських портів): а/р дис. д.е.н. 08.00.04/ДВНЗ Приазовський державний технічний університет. Маріуполь, 2014, 36 с.
6. ДСТУ ISO 31000:2018 Менеджмент ризиків. Принципи та настанови Наказ від 29.11.2018 № 446 Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»)
7. Robert S. Kaplan, Anette Mikes Managing Risks: A New Framework.//Harvard Business Review, June 2012 (<https://hbr.org/2012/06/managing-risks-a-new-framework>)
8. Kiran, D.R.. (2017). Seven Traditional Tools of TQM. 10.1016/B978-0-12-811035-5.00020-9.
9. Managing risks in stevedoring. Code of Practice 2023 WHSQ (Workplace Health and Safety Queensland/[worksafe.qld.gov.au](https://www.worksafe.qld.gov.au))

ВИМОГИ ЄС ДО КАПІТАЛУ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Мінін Андрій Леонідович,
аспірант,
ПВНЗ «Європейський університет», Київ, Україна

Підвищення фінансової стійкості банківської системи є однією з головних цілей регуляторної політики Європейського Союзу (ЄС). З огляду на глобальну фінансову кризу 2008 року, було впроваджено нові стандарти регулювання капіталу відповідно до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду (Базель III). Європейський Союз адаптував ці вимоги через пакет CRR (Capital Requirements Regulation) та CRD IV (Capital Requirements Directive IV), які стали обов'язковими для банків, що працюють у ЄС [1],[2] .

Україна, на шляху євроінтеграції та співпраці з міжнародними фінансовими інституціями, здійснює активне впровадження регуляторних вимог ЄС до капіталу. Провідну роль у цьому процесі відіграє Національний банк України (далі НБУ), який адаптує міжнародні стандарти до української банківської системи.

Національний банк України виступає ключовим регулятором та контролюючим органом у процесі впровадження стандартів ЄС до капіталу. Основні напрямки діяльності НБУ включають:

- Регуляторний нагляд за дотриманням мінімальних вимог до капіталу, ліквідності та левереджу.
- Стрес-тестування банківської системи, що дозволяє оцінити стійкість банків до потенційних фінансових шоків.
- Підтримка діалогу з ЄС у межах програм співпраці та євроінтеграції, зокрема через участь у програмах МВФ та Світового банку.

Одним із інструментів забезпечення стійкості банківської системи України є її стрес-тестування. НБУ проводить регулярне тестування банків України на відповідність вимогам щодо рівня капіталізації за різними сценаріями. Це дозволяє:

- Виявити слабкі місця у капітальній структурі банків;
- Запровадити плани капіталізації для стабільності банківської системи.

У 2022–2023 роках НБУ проводив стрес-тести у складних умовах воєнного часу, що підтвердило необхідність підтримання високого рівня капіталу банками України для забезпечення ліквідності та фінансової стійкості банківської системи.

У 2020-2024 роках НБУ посилив регуляторний тиск на банки для забезпечення відповідності стандартам Базель III та вимогам ЄС.

НБУ продовжує удосконалювати регулювання банківської діяльності щодо управління капіталом шляхом впровадження мінімальні вимог до достатності капіталу згідно з Регламентом ЄС № 575 (Рисунок 1) [3]

Рисунок 1. Мінімальні вимоги до достатності капіталу згідно з Регламентом ЄС № 575 [4]

НБУ оновив вимоги до структури капіталу банків відповідно до норм Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління в банках та інших питань функціонування банківської системи" (№1587-IX від 30 червня 2021 року). Ці норми визначають запровадження для банків нової (трирівневої) структури капіталу з 05 серпня 2024 року. [6]

Положенням про порядок визначення банками України розміру регулятивного капіталу визначається:

- порядок розрахунку основного капіталу I рівня, додаткового капіталу I рівня, капіталу II рівня, їх складові та вирахування з них;
- вимоги до складових капіталу, за рахунок яких формується капітал;
- порядок та умови отримання банком дозволу / погодження Національного банку щодо включення окремих складових до капіталу тощо.

Відповідно до CRR/CRD IV, мінімальні вимоги до капіталу європейських банків складають 8% від зважених на ризик активів з урахуванням ринкового та операційного ризиків. Ці 8% розподілені наступним чином:

- 4,5% – основний капітал першого рівня (CET1, Common Equity Tier 1);
- 1,5% – додатковий капітал першого рівня (AT1, Additional Tier 1);
- 2% – капітал другого рівня (Tier 2).

Зміна вимог НБУ щодо структури капіталу та мінімальних вимог до достатності капіталу з 05.08.2024 року наведена на Рисунку 2. [4]

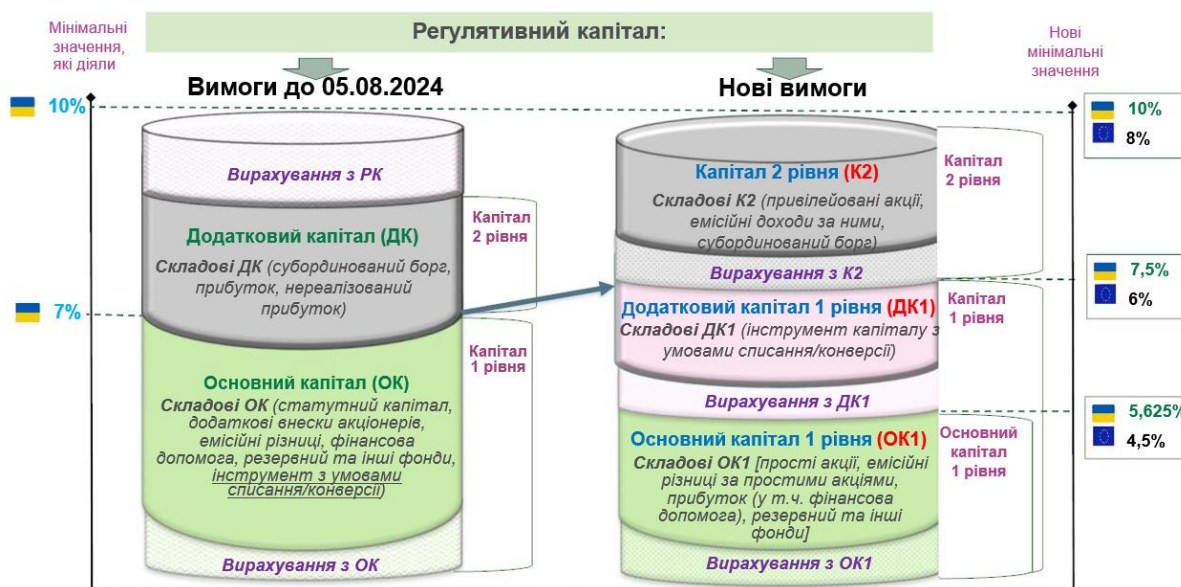

Рисунок 2. Зміна вимог НБУ щодо структури капіталу та мінімальних вимог до достатності капіталу

Національний банк України у своїх нормативних актах визначив поетапне приведення мінімальних вимог до капіталу українських банків, які відповідають стандартам Базель III наведено в Таблиці 1 [7]:

Таблиця 1.

Мінімальних вимог до капіталу українських банків

Назва пруденційного нормативу	до 31.12 2024 р. (включно)	до 30.06.2025 р. (включно)	із 01.07.2025 р.
1	2	3	4
Мінімальне значення нормативу достатності регулятивного капіталу (НРК) - (Tier 2)	8,5% від сукупної експозиції під ризиком	9,25% від сукупної експозиції під ризиком	10% від сукупної експозиції під ризиком
Мінімальне значення нормативу достатності капіталу 1 рівня (НК1) - (AT1, Additional Tier 1)	7,5% від сукупної експозиції під ризиком	7,5%% від сукупної експозиції під ризиком	7,5% від сукупної експозиції під ризиком
Мінімальне значення нормативу достатності основного капіталу 1 рівня (НОК1) - (CET1, Common Equity Tier 1)	5,625% від сукупної експозиції під ризиком	5,625% від сукупної експозиції під ризиком	5,625% від сукупної експозиції під ризиком

Додатково, після прийняття відповідного рішення НБУ, банки України повинні будуть підтримувати буфери капіталу, які є обов'язковими для забезпечення фінансової стійкості а саме:

- Буфер консервації (Capital Conservation Buffer, CCB) – 2,5% від сукупної експозиції під ризиком;

- Контрциклічний буфер (Countercyclical Buffer) – від 0% до 2,5%, залежно від макроекономічної ситуації;
- Буфер системної важливості, якщо банк набув статусу системно важливого банку (G-SIBs/D-SIBs Buffers) – від 1% до 2% капіталу;
- Буфер системного ризику.

Таким чином, загальні вимоги до капіталу українських банків можуть досягати 12,5–14,5% від сукупної експозиції під ризиком, залежно від статусу банку та його системної важливості [5].

Після впровадження нового розрахунку регулятивного капіталу, якій стартував 05.08.2024 року, регулятивний капітал банків України з 01.08.2024 р. по 01.09.2024 р. зменшився на 51,3 млрд.грн. або на 17.35% що відповідно зменшило значення нормативу достатності регулятивного капіталу з 19,85% до 16,15% . Розрахунки наведено в Таблиці 2

Таблиця 2.

Вплив впровадження нового розрахунку регулятивного капіталу на банківську систему України

Група банків	Сума регулятивного капіталу (РК) станом на дату					тис.грн.			
						Результат нового розрахунку РК (з 01.08.2024 по 01.09.2024)		Зміни РК після впровадження нового розрахунку (з 01.09.2024)	
	01.01.2024	01.08.2024	01.09.2024	01.10.2024	01.11.2024	Сума	%	Сума	%
Банки з державною часткою	117 325 501,56	143 727 689,47	111 412 244,52	113 074 152,36	122 781 543,43	-32 315 444,95	-22,48%	11 369 298,91	10,20%
Системно важливі банки (Свб)	116 891 162,68	143 354 739,28	111 081 002,33	112 752 538,65	122 463 344,95	-32 273 736,96	-22,51%	11 382 342,63	10,25%
Інші банки	434 338,88	372 950,19	331 242,19	321 613,70	318 198,48	-41 708,00	-11,18%	-13 043,71	-3,94%
Банки іноземних банківських груп	79 193 873,71	89 261 856,44	73 861 299,05	73 883 797,94	76 935 614,19	-15 400 557,39	-17,25%	3 074 315,14	4,16%
Системно важливі банки (Свб)	66 024 064,42	74 814 413,08	57 367 244,90	57 402 104,46	60 030 319,56	-17 447 168,18	-23,32%	2 663 074,67	4,64%
Інші банки	13 169 809,29	14 447 443,37	16 494 054,15	16 481 693,47	16 905 294,62	2 046 610,79	14,17%	411 240,47	2,49%
Банки з приватним капіталом	61 639 458,61	62 777 510,33	59 190 915,95	59 485 839,40	64 062 839,77	-3 586 594,39	-5,71%	4 871 923,83	8,23%
Системно важливі банки (Свб)	40 775 966,22	40 513 223,49	38 815 096,93	38 992 766,59	42 798 111,19	-1 698 126,56	-4,19%	3 983 014,25	10,26%
Інші банки	20 863 492,39	22 264 286,84	20 375 819,01	20 493 072,81	21 264 728,59	-1 888 467,82	-8,48%	888 909,57	4,36%
ВСЬОГО	258 158 833,88	295 767 056,25	244 464 459,51	246 443 789,69	263 779 997,39	-51 302 596,73	-17,35%	19 315 537,88	7,90%

Для відновлення значення регулятивного капіталу банківської системи потрібно буде забезпечувати прибуткову діяльність в продовж щонайменше протягом наступних шести місяців.

Динаміка значень регулятивного капіталу та його адекватності банківської системи України з початку 2024 року наведено на Рисунку 3.

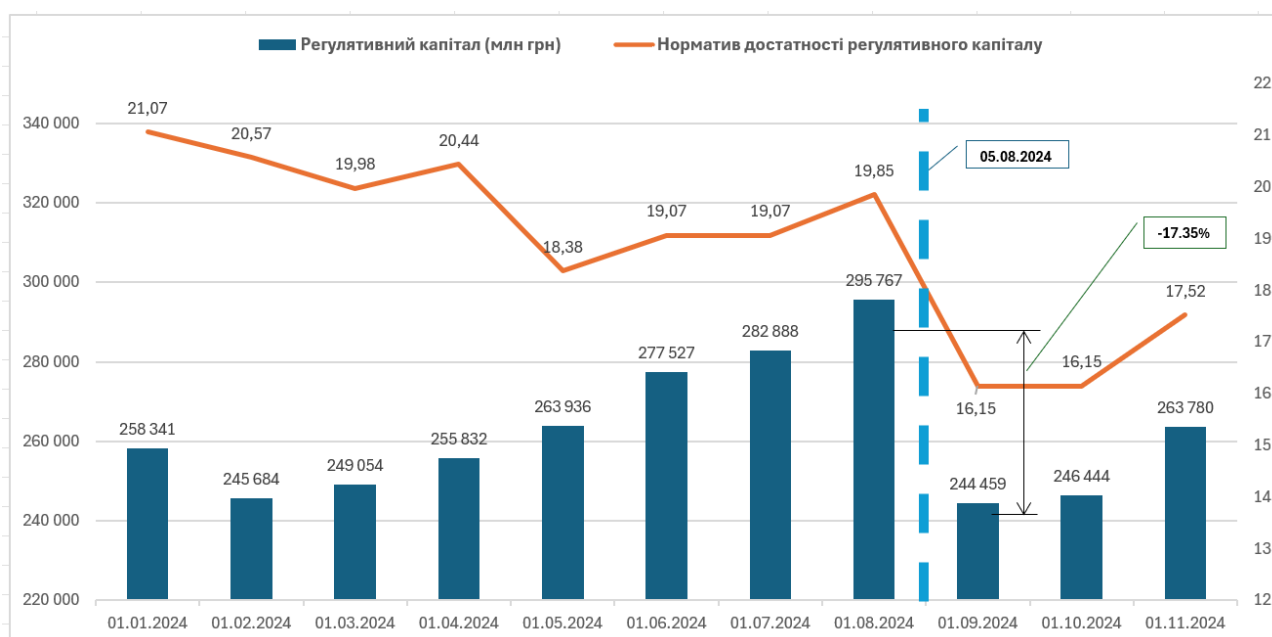

Рисунок 3. Динаміка значень регулятивного капіталу та його достатності банківської системи України з початку 2024 року

Висновок

Вимоги ЄС до капіталу, адаптовані через пакет CRR/CRD IV, є важливим інструментом забезпечення фінансової стабільності. Національний банк України відіграє ключову роль у впровадженні цих вимог на національному рівні. Впровадження нових вимог до розрахунку регулятивного капіталу та визначення суми сукупної експозиції під ризиком призвело до відчутного зменшення значення регулятивного капіталу та нормативу достатності регулятивного капіталу банківської системи. Поточні вимоги НБУ до капіталу українських банків, включаючи мінімальні нормативи та буфери, відповідають міжнародним стандартам та сприятимуть фінансовій стійкості банківської системи.

Використовуючи інструменти стрес-тестування, нагляду та контролю за вимогами до капіталу, НБУ продовжує адаптацію європейських стандартів до реалій української економіки, забезпечуючи її стійкість та наближення до регуляторних норм ЄС.

Список літератури:

1. Basel III: International Regulatory Framework for Banks. BIS (2019).
URL: <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm> (дата звернення 12.12.2024)
2. Capital Requirements Regulation and Directive (CRR/CRD IV). European Banking Authority. EBA (2020).
URL: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/single-rulebook/interactive-single-rulebook/11764> (дата звернення 12.12.2024)
3. Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012 Text with EEA relevance
URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/575/oj> (дата звернення 12.12.2024)

4. Щодо вимог до капіталу банків України. НБУ (2023).

URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Vymogy_do_kapitalu_23-05-2024.pdf?v=7 (дата звернення 12.12.2024)

5. Щорічний звіт Національного банку України. НБУ (2023).

URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf?v=10 (дата звернення 12.12.2024)

6. Положення про порядок визначення банками України розміру регулятивного капіталу затверджено постановою Правління Національного банку від 28 грудня 2023 року №196, яка набрала чинності 30 грудня 2023 року

URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_28122023_196 (дата звернення 12.12.2024)

7. ІНСТРУКЦІЯ про порядок регулювання діяльності банків в Україні затверджена постановою Правління Національного банку від 28.08.2001 року №368 зі змінами та доповненнями

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> (дата звернення 12.12.2024)

8. Challenges for the European banking system. Speech by Kerstin af Jochnick, Member of the Supervisory Board of the ECB, at the ISDA conference on “EU Banking Reforms (March 2020).

URL: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/speeches/date/2020/html/sm.sp200303~b5d41c3128.en.html> (дата звернення 12.12.2024)

АВІАЦІЙНА ЛОГІСТИКА В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

Сегеда Сергій Андрійович,

д.е.н., доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Левченко Наталія Костянтинівна,

здобувач вищої освіти
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Вступ. Сфера логістики в Україні відіграє важливу роль у формуванні сучасної економіки. Вона забезпечує ефективну доставку товарів та послуг, оптимізацію виробничих процесів та сприяє розвитку міжнародній торгівлі, що робить її потужним каталізатором економічного зростання.

Через повномасштабне вторгнення росії у 2022 році вся логістична інфраструктура зазнала великих руйнувань. Значно постраждала саме авіаційна логістика: Україна втратила доступ до міжнародних авіаційних маршрутів та повністю обмежила польоти. Тому на сьогодні відновлення авіаційної галузі є вкрай важливим та актуальним завданням для підтримки економіки нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями стану авіаційної логістики в Україні під час війни та питанням відновлення її роботи займалися такі науковці, як Кравченко І.А., Шевчук О.Д., Бугайко Д.О. [1], Голюк В.Я., Соколова О.Є та багато інших.

Метою роботи є аналіз впливу російської агресії на авіаційну логістику, визначення ключових проблем та можливих рекомендацій щодо відновлення авіаційної інфраструктури та оптимізації логістичних процесів.

Виклад основного матеріалу. До початку російського вторгнення авіаційна галузь України мала значний потенціал. Насамперед наша країна мала розвинену мережу міжнародних і регіональних аеропортів, які забезпечували здійснення регулярних рейсів до багатьох країн світу. Крім того, завдяки вигідному географічному положенню Україна слугувала важливим транзитним вузлом між країнами Європи, Азії та Близького Сходу. Втім, після 24 лютого 2022 року повітряний простір нашої держави був повністю закритий, що спричинило значну кількість проблем для авіаційної сфери України.

З першого дня воєнних дій росія почала активно обстрілювати всі аеродроми. Було пошкоджено 19 з 35 аеродромів, з яких 12 є цивільними, решта – подвійного призначення. Загалом обсяг пошкоджень авіаційної галузі склав близько 57.3 мільярдів гривень. На рисунку 1 відображено схему непрямих збитків, які зазнали аеропорти України за 21 місяць з початку російського вторгнення.

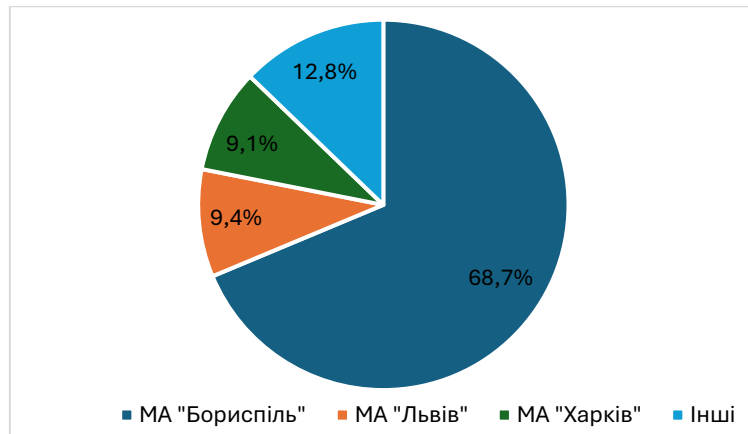

Рис. 1 Непрямі збитки аеропортів України
Джерело: [2]

Як видно з рисунку 1, найбільше втрат зазнав аеропорт «Бориспіль» - близько 12 млрд гривень, в технічні приміщення якого влучила російська ракета. Значних руйнувань зазнав також аеродром «Антонов», що у Гостомелі Київської області, де в стінах одного з ангарів згорів літак «Мрія» [3].

Окрім значних руйнувань інфраструктури, авіаційна галузь України стикнулася ще з багатьма іншими проблемами, що виникли під час початку військової агресії. Розглянемо детальніше кожну з них:

1. Закриття повітряного простору

Такий захід став вкрай необхідним задля безпеки польотів. Відтак, Україна втратила можливість здійснювати пасажирські або вантажні рейси, через що всі міжнародні авіакомпанії перенаправили свої рейси через інші країни.

2. Втрата ключових міжнародних маршрутів

Як згадувалося вище, до повномасштабного вторгнення наша країна слугувала важливим транспортним центром як для міжнародних пасажирських, так і вантажних перевезень. Через воєнні дії міжнародні компанії були змушені припинити співпрацювати з українськими перевізниками, тим самим скоротивши доходи від міжнародних рейсів.

3. Ускладнення логістичних ланцюгів

Від 24 лютого 2022 року усі вантажі транспортуються наземним транспортом, що призводить до більших термінів доставки та зростання витрат. Крім того, через постійні напади окупантів доводиться заздалегідь змінювати вже прокладені маршрути. Ускладнюються вантажоперевезення також запровадженням комендантської години, наявністю блокпостів та додатковими перевітками.

4. Ризики для персоналу та обладнання

Безумовно війна повпливала і на людей, котрі працювали в авіаційній сфері. Багато персоналу залишилося без роботи, а деякі мігрували до інших безпечніших країн. Також значних пошкоджень отримали літаки та інше обладнання через постійні обстріли російської армії.

Всі ці проблеми значно обмежили можливості авіаційних перевезень та функціонування авіаційної логістики загалом. Втім, деякі українські авіакомпанії

продовжили літати у повітряному просторі. Зокрема, компанія SkyUp проводила евакуаційні рейси, вивозячи жінок та дітей в країни Європи восени 2022 року, а повертаючись назад доставляла гуманітарні вантажі [4].

Зрозуміло, що при правильному підході, розвиток авіаційної сфери може стати одним із важливих факторів економічного відновлення України. Нами запропоновано основні стратегічні напрями відновлення авіаційної галузі України (рис. 2).

Рис. 2 Основні стратегічні напрями відновлення авіаційної галузі України

Джерело: розроблено авторами

Охарактеризуємо детальніше кожен з них. Насамперед, головним напрямом є відновлення та модернізація інфраструктури. Україні потрібно реконструювати пошкоджені аеропорти, злітно-посадкові смуги, термінали та інші об'єкти.

Крім того, необхідно залучити інвестиції та велику фінансову підтримку. Одними з основних джерел фінансування можуть слугувати міжнародні фінансові організації, програми ЄС та приватний капітал. Підписана 12 жовтня 2021 року угода «Про єдиний авіаційний простір» під час саміту у Києві також надає багато можливостей для розвитку авіаційної сфери. Зокрема, ця угода скасовує обмеження на маршрути для українських та європейських авіаперевізників, забезпечує рівні умови для українських авіакомпаній на європейському ринку і впроваджує європейські стандарти безпеки, що є важливим кроком для розвитку авіаційної галузі України та інтеграції держави в європейський простір.

Також важливим чинником відновлення може бути впровадження інновацій у сферу авіаційної логістики, а саме можна автоматизувати логістичні процеси, використати цифрові технології, штучний інтелект для управління рейсами, а також застосовувати дрони, щоб доставляти певні вантажі у віддалені регіони.

Можна розглянути й варіант «розумних» аеропортів, що будуть оснащені передовими технологіями, включаючи розумні кіоски реєстрацій та датчики Інтернету речей для моніторингу інфраструктури.

До того ж Україна повинна залучати нові авіакомпанії, розвивати туристичну інфраструктуру та займатися підготовкою висококваліфікованих фахівців.

Ці заходи дозволять не лише відновити авіаційну галузь, але й зробити її потужним драйвером економічного зростання України в післявоєнний період.

Запропоновані заходи можуть допомогти відновити авіаційну галузь в Україні та слугувати потужним рушієм економічного зростання.

Висновки. Отже, авіаційна галузь – це динамічний і стратегічно важливий сектор економіки, що активно сприяє розвитку торгівлі, туризму та економічних зв'язків. З початку війни ця сфера сильно постраждала, тому її відновлення потребує якісного системного підходу.

Комплексний підхід, що включає модернізацію інфраструктури, залучення інвестицій, впровадження інноваційних рішень та розвиток кадрового потенціалу дозволить не лише відновити її функціонування, але й сприяти її сталому розвитку. У співпраці з державою та міжнародними партнерами галузь має всі шанси відновитися та стати однією з основ економічного зростання України в майбутньому.

Список літератури:

1. Бугайко Д.О., Максимов О.Ю. Відновлення та розвиток авіаційної логістики в Україні: виклики та можливості післявоєнного періоду. *Проблеми підготовки професійних кадрів з логістики в умовах глобального конкурентного середовища* : зб. доп. міжнар. наук.-практ. конф., XXII МНПК 18-19 жовтня 2024 р., НАУ. С.133-135.

2. Проект Плану відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf> (дата звернення: 27.11.2024)

3. Слово і діло. Війна в Україні: які цивільні аеропорти були зруйновані чи пошкоджені під час бойових дій. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/09/infografika/ekonomika/vijna-ukrayini-yaki-cyvilni-aeroporty-buly-zrujnovani-chy-poshkodzheni-bojovyx-dij> (дата звернення: 27.11.2024)

4. SkyUp Airlines. SkyUp продовжує виконувати евакуаційні рейси і доставляти гуманітарні вантажі. URL: https://skyup.aero/uk/news/skyup-prodovzhuye-vikonuvati-evakuacijni-rejsi-i-dostavlyati-gumanitarni-vantazhi_435 (дата звернення: 27.11.2024)

ДЕЯКІ ІНЖЕНЕРНО-ГЕОДЕЗИЧНІ ЗАВДАННЯ В МАРКШЕЙДЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Бушев Олександр Ігорович,
магістр

Харківського національного університету міського господарства
Ім.О.М.Бекетова

Завдання геодезії у процесі експлуатації тунелю, як і інших споруд полягає у вимірюванні зміщень, тобто, деформацій споруд, які є об'єктом спостереження. За останні роки маркшейдерія серйозно змінилась під впливом технологічного та методологічного прогресу. Основними інструментами при виконанні маркшейдерських робіт у сучасних реаліях є сучасне обладнання, що дуже щільно влилося в сферу маркшейдерії, а технологічний прогрес людства дозволяє змінювати умови роботи під землею на більш сприятливі, тому складні прилади які легко пошкодити можуть вільно застосовуватися у підземних роботах.

Завдання геодезії у процесі експлуатації тунелю, як і інших споруд полягає у вимірюванні зміщень, тобто, деформацій споруд, які є об'єктом спостереження. При будівництві тунелів може виникнути деформація поверхні, що залежить від глибини тунелю та розмірів підземних виробок, від обраного методу побудови і будівельних робіт, від гідрогеологічних умов та інших факторів. Тому, з метою своєчасного укріплення тунелю і уточнення організації гірничих робіт у процесі будівництва необхідно спостерігати і виявляти динаміку деформацій. На ділянці майбутнього будівництва вивчають вплив природних факторів і в цей же період створюють систему знаків, що відстежуються для того, щоб заздалегідь визначити ступінь їх зміщення. Спостереження називають систематичними, якщо їх виконують через конкретні проміжки часу на протязі всіх етапів будівництва та експлуатації споруди. Якщо з'являються фактори, які призводить до різких змін у формі споруди, виконують термінові спостереження. Прилад може працювати з відстанями більше ніж 100 метрів, але кут лазерного променя від приладу не може бути дуже гострим відносно поверхонь всередині тунелю, бо так він не зможе дістати до маленьких елементів рельєфу. Точність і систематичність спостережень вказуються в технічному завданні об'єкту або в нормативних документах. В окремих випадках ці вимоги можуть бути отримані шляхом спеціальних розрахунків. Вихідними для вимірювань деформацій служать пункти робочої підземної полігонометрії та репери нівелювання. Технологічні інновації зробили моніторинг стану тунелів автоматизованим, що заощаджує десятки годин роботи та дає більш точні результати. В Україні нормативно поки що не врегульовано використання подібних засобів, але зважаючи на їх переваги це відбудеться. Першим кроком в геодезичному забезпеченні тунелю є визначення початкових координат для побудови тунельної полігонометрії на поверхні. Визначення координат пункту відносно пунктів Державної геодезичної мережі передбачає використання вибірки

пунктів, серед яких тестовими замірами визначаються пункти з незадовільною похибкою. При проведенні моніторингу тунелю використовуються пункти підземної полігонометрії та закладаються додаткові пункти моніторингу для встановлення лазерного сканеру приблизно посередині тунелю. Споруду можна буде вважати стабільною, коли деформації за добу не будуть перевищувати значень 1-3 мм. До деяких точок тунелю, деформації яких перевищували середньостатистичні та складали кілька сантиметрів слід приділити додаткову увагу, це можна зробити за допомогою додаткових спостережень окремих фрагментів або встановлення моніторингового обладнання

Список літератури

- 1.ДБН В.2.3-27:2023 «Тунелі, Норми проектування» – [Електрон. ресурс]: [Чинний від 2024–01–01]. – Київ : Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, 2023. – 52 с.
- 2.Lei Y. The vibration characteristic and impact analysis of the tunnel lining detection device based on arc rotating multi-section mechanism / T. Tian, Y. Lei // *Advances in Mechanical Engineering*. – 2020. – vol. 12(4) P. 1–18.
- 3.Sun H. Tunnel monitoring and measuring system using mobile laser scanning: design and deployment / H. Sun, Z. Xu, L. Yao, R. Zhong, L. Du, H. Wu // *Remote Sensing*. – 2020. – Vol. 12 (4). – P. 730–737.

МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ

Вереша Роман Вікторович

в.о. завідувача кафедри кримінального та
адміністративного права
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Карпунцов Валерій Віталійович

доктор юридичних наук, професор
кафедри політичних наук і права
Київського національного університету
будівництва і архітектури,
заслужений юрист України

Говорячи про сьогоdnішній стан готовності щодо підготовки методик оцінки ефективності кримінально-правових засобів (*далі – КПЗ*), можна відмітити, що останнє є досить складним завданням, яке потребує адаптації нормативно-правової бази (зокрема, Кримінального кодексу України) та перегляду уявлень про КПЗ з погляду кримінально-правової теорії [1]. Такі фактори як транскордонність, латентність, необхідність адаптації кримінального та кримінального процесуального законодавства, що регулює процесуальні дії, нетипова поведінка суб'єктів кримінального правопорушення, проблеми, пов'язані з відсутністю релевантних методик оцінки ефективності тих чи інших КПЗ, методик підготовки співробітників слідства, органів дізнання не лише створюють низку об'єктивних труднощів у процесі їх реалізації, а й здатні нівелювати їх ефективність [2]. По суті ці ж проблеми характерні для судочинства в цілому. Як слушно зазначає О. В. Козаченко, протягом тривалого часу кримінально-правовий захід розглядався як інтуїтивно зрозуміла, але ані нормативно, ані доктринально не визначена категорія, що набула поширення у зв'язку з конкретизацією форм здійснення кримінально-правового впливу. Виходячи з таких міркувань, можна говорити про те, що КПЗ – це юридична категорія, що об'єднує примусові і заохочувальні засоби впливу, а також об'єктивно існуюча система прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики. Однак по сьогоdnішній день ця система, яка поєднує такі різноспрямовані засоби кримінально-правового впливу як позбавлення або обмеження волі, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та компенсаційні засоби не має в теорії чітких нормативних меж. Можна припустити, що в світлі розвитку кримінального права як науки, рецепції міжнародних практик, перелік

цих засобів не може бути цілком вичерпним. Водночас актуальним залишається питання оцінки ефективності тих чи інших засобів.

Таким чином, у межах анонсованих реформ у сфері кримінального права виникає питання не лише про перегляд самого поняття КПЗ, а й про методики оцінки ефективності КПЗ. Цей крок виглядає необхідним як у контексті необхідності юридичної формалізації КПЗ, так і майбутньої їх систематизації. Методика оцінки впливу КПЗ на суб'єкта кримінального правопорушення покликана сприяти зміцненню верховенства права, досягненню низки завдань для системи юстиції в цілому, а також кримінології та кримінального права. Насамперед, це забезпечення справедливості та ефективності юридичної системи. Застосування такої методики дозволило б оцінити, наскільки КПЗ відповідають принципам справедливості та захисту прав людини, а також допомогти виявити недоліки в законодавстві, що призводять до неефективних результатів або порушують ті чи інші загальноправові принципи [3, с. 8]. Методика оцінки впливу КПЗ на суб'єкта кримінального правопорушення пов'язана з дослідженням правозастосовної практики, оскільки дозволяє аналізувати, як кримінально-правові засоби застосовуються на практиці, та визначити, чи відповідає це передбачуваним (очікуваним) цілям законодавства. Крім того, з'являється можливість виявити проблеми у правозастосуванні, такі як перевищення повноважень або недостатній захист прав підозрюваних та обвинувачених.

Також серед позитивних сторін імплементації такої методики, слід відзначити можливість провести аналіз витрат на систему юстиції та виконання покарань, а також можливі негативні соціальні наслідки, такі як стигматизація, руйнування сімей, або погіршення психологічного благополуччя. У ряді інших очевидних переваг – можливість виявити потребу у змінах у кримінальному законодавстві та правозастосовній практиці, підвищення довіри до системи правосуддя. Така методика могла б сприяти виявленню випадків порушення прав і свобод індивіда під час кримінального переслідування, а також сприяти створенню механізмів для захисту прав підозрюваних та обвинувачених. Загалом методика оцінки впливу КПЗ на суб'єкта кримінального правопорушення могла б стати важливим інструментом для створення більш справедливої, ефективної та збалансованої системи кримінальної юстиції. Подібні методики застосовуються в країнах загального права [4]. Їх реалізація може включати використання таких інструментів як:

- інструменти порівняльного правознавства. Наприклад, зіставлення кримінальних систем різних країн, виявлення подібностей і відмінностей у застосовуваних засобах, і навіть аналізу наслідків цих відмінностей;
- експертні оцінки, які передбачають проведення експертних інтерв'ю та опитувань з правниками, правозахисниками, представниками правоохоронних органів та іншими фахівцями для виявлення їх думок та оцінок впливу кримінально-правових засобів;
- аналіз статистичних даних: дослідження статистики за рівнем кримінально протиправної діяльності, рецидивами, тривалістю термінів

покарання та іншими показниками для визначення ефективності та впливу кримінально-правових засобів;

- психологічні дослідження - проведення психологічних тестів та інтерв'ю для оцінки впливу кримінально-правових засобів на психічний стан та поведінку індивіда;

- моніторинг громадської думки - вивчення відгуків та думок суспільства щодо застосування кримінально-правових засобів, а також оцінка їх сприйняття та підтримки у суспільстві.

Ці інструменти можуть використовуватися як самостійно, так і в комбінації для більш повного розуміння впливу кримінально-правових засобів на людину та суспільство загалом.

Разом з тим, слід враховувати, що оцінка впливу КПЗ на суб'єктів кримінальних правопорушень може зіткнутися з низкою проблем і викликів. На основі власних висновків, що підтверджуються релевантними міжнародними дослідженнями, серед найбільш очевидних проблем можна виділити проблему нестачі надійних даних, яка може ускладнити оцінку впливу на суб'єктів кримінальних правопорушень, проблему суб'єктивності та упередженості (оцінка впливу може бути суб'єктивною та залежати від індивідуальних сприйняття та чутливості суб'єктів). Також із певними складнощами можна зіштовхнутися на етапі інтерпретації результатів досліджень та оцінки довгострокових ефектів щодо суб'єктів кримінальних правопорушень, особливо при спробах прогнозування [5]. Крім того, відмінності в культурних та соціальних контекстах можуть також суттєво впливати на оцінку впливу на суб'єктів кримінальних правопорушень. Тому важливо використовувати об'єктивні методи оцінки, такі як стандартні опитувальники або статистичні дані, та враховувати різні точки зору. Заповнити прогалини в інформації може допомогти збирання та аналіз якісних даних, у тому числі через соціологічні дослідження. При цьому використання довгострокових лонгітюдинальних досліджень та моніторингу може допомогти краще зрозуміти довгострокові наслідки та визначити певні тенденції.

Також слід враховувати, що оцінка впливу КПЗ на суб'єктів кримінальних правопорушень може зустріти етичні проблеми, такі як неприйнятне втручання у особисте життя суб'єктів чи використання чутливої інформації. Тому особам, задіяним у реалізації оцінки ефективності КПЗ необхідно суворо дотримуватися етичних стандартів, включаючи анонімність та конфіденційність даних, а також отримувати згоду учасників. Зрештою, оцінка впливу КПЗ на суб'єктів кримінальних правопорушень потребує комплексного підходу.

Підсумовуючи, слід відмітити, що в межах сучасних реформ у сфері національної кримінальної юстиції виникає питання не лише про перегляд самого поняття КПЗ, а й про методики оцінки їх ефективності. Цей крок виглядає необхідним як у контексті необхідності юридичної формалізації КПЗ, так і майбутньої їх систематизації. Отже, КПЗ пропонуємо визначити в межах нормативно-правового регулювання, як передбачені законом України про кримінальну відповідальність засоби впливу на суб'єкта кримінального

правопорушення (у статусі засудженого), а також підозрюваних і обвинувачених, пов'язані із тимчасовим обмеженням прав людини та/або покладання певних обов'язків в межах їх правового статусу та згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством. До загальних ознак КПЗ можна віднести загальнообов'язковість, формальну визначеність (передбачені законом України про кримінальну відповідальність певні міри обмеження прав та/або покладання обов'язків), запобіжний та обмежувачий характер.

Список літератури:

1. Козаченко, О. В. (2017). Архітектоніка кримінально-правового впливу: поняття, властивості та система кримінально-правових заходів. *Вісник асоціації кримінального права України*, 1(8), 22-40.
<https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/166505>
2. Čvorović, D. S. (2022). LATENT CRIME AND POLICE STATISTICS–THE ROLE OF SENSE OF SECURITY IN THE LAW ENFORCEMENT WORK. *CRIMEN-časopis za krivične nauke*, 13(3), 247-283.
<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/crimen2022&div=30&id=&page=>
3. Goldstein, R., Sances, M. W., & You, H. Y. (2020). Exploitative revenues, law enforcement, and the quality of government service. *Urban Affairs Review*, 56(1), 5-31.
4. Hu, Y., Wang, F., Guin, C., & Zhu, H. (2018). A spatio-temporal kernel density estimation framework for predictive crime hotspot mapping and evaluation. *Applied geography*, 99, 89-97.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0143622818300560>
5. Visher, C. A., Lattimore, P. K., Barrick, K., & Tueller, S. (2017). Evaluating the long-term effects of prisoner reentry services on recidivism: What types of services matter?. *Justice Quarterly*, 34(1), 136-165.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07418825.2015.1115539>

СЛОВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОСУДДЯ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ПРОМОВИ

Головка Світлана Григорівна

к.і.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Плис Наталія Вікторівна

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Юридичні слова відіграють важливу роль у забезпеченні чесності та справедливості, оскільки саме словами наводяться факти, слова надають справам юридичного статусу та впливають на судові рішення. Слова – це не лише інструмент аргументації, а й взаємодії між учасниками судового процесу. Водночас юридична мова виступає комунікаційним каналом реалізації принципів відкритості, конкуренції та верховенства права, а також формування довіри суспільства до судової системи.

Дослідження ролі слова як знаряддя правосуддя означає визначення його значення у формуванні правової аргументації, впливу на свідомість учасників судового процесу та забезпечення реалізації принципів правосуддя. Юридична промова виконує не тільки інформаційну функцію, а й морально-етичну функцію, сприяє досягненню справедливого вирішення суперечок.

Характеризуючи особливості використання юридичної мови на різних етапах судового процесу, можна визначити її основні аспекти, а саме: під час підготовки до суду слова допомагають сформулювати правову позицію, представити докази та навести аргументи; під час судового процесу юридична мова стає інструментом конкуренції, коли адвокати та прокурори намагаються вплинути на суд і присяжних, використовуючи чіткі аргументи та ораторські здібності; на етапі ухвалення рішення формулюється висновок суду з використанням слів для узагальнення, оцінки доводів сторін, формулювання мотивуючої частини рішення.

Для аналізу ефективності комунікаційних стратегій у юридичному дискурсі необхідно обов'язково враховувати: контекст і аудиторію (презентація повинна враховувати рівень підготовки учасників судового процесу та їхні очікування); логічну структуру (розділити аргумент на фактичний, юридичний та емоційний аспекти, щоб забезпечити ясність і переконливість); ораторські навички (метафори, алегорії та інші засоби роблять промови сильнішими); контроль емоцій та етика (успішні адвокати дотримуються етики та контролюють невербальні сигнали).

Отже, дослідження ролі слів як судових інструментів може забезпечити розуміння зв'язку між форматами подання інформації, сприйняттям аудиторії та результатами судового процесу. Юридичне мовлення є не лише доказовим

механізмом, а й засобом впливу на формування суспільної правової культури та сприяння утвердженню засад справедливості.

Варто зазначити, що юристи використовують широкий спектр риторичних прийомів для досягнення цілей. До прикладу, алегорії та метафори, які спрощують складні юридичні поняття та роблять промову більш доступною для аудиторії; риторичні запитання, які сприяють активній взаємодії з аудиторією, привертаючи увагу до ключових аспектів справи; стратегії заперечення, що дозволяють ефективно розвінчати аргументи опонента та зміцнити власну позицію.

Важливим вмінням є адаптувати юридичну промову до типу судового процесу. До прикладу, у кримінальних справах значний акцент робиться на емоційну складову, звернення до моральних принципів; у цивільних справах переважають раціональність, логіка та формальність. Адже основна мета – це вирішення спору через аргументацію фактів і норм права.

Також на сприйняття юридичної промови значний вплив мають невербальні елементи, тобто міміка допомагає виразити щирість і впевненість, жести підкреслюють ключові моменти та підтримують емоційний контакт із аудиторією, інтонація визначає настрій промови, посилюючи її переконливість.

Юридична промова є багатогранним інструментом, ефективність якого залежить від поєднання логіки, емоційного впливу, етики, адаптації до умов конкретного судового процесу. У судовому процесі мова є не лише інструментом доведення фактів та аргументів, а й потужним засобом впливу на свідомість та переконання його учасників. Судова промова сприяє формуванню позицій сторін, переконання судді та довіри суспільства до судової влади.

Отже, удосконалення комунікативних навичок є вагомим умовою для досягнення юристом високого професійного рівня, який сприятиме справедливому правосуддю.

Список літератури

1. Культура усного і писемного мовлення юриста: курс лекцій / уклад.: Л.М. Сідак, О.А. Шумейко, О.А. Лисенко. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2022. 160 с.
2. Сучасне право: міжнародний вимір і національний досвід. Матеріали міжнародного круглого столу, 2 лист. 2021 р. / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2022. 253 с.

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ У КОНТЕКСТІ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ІНОЗЕМЦЯМИ

Омельчук Софія Олександрівна

Курсантка 1М курсу,
Інституту підготовки
юридичних кадрів для СБУ
Національний юридичний
університет ім. Ярослава Мудрого

Досліджуючи питання власності на землю за законодавством України, актуальними є перспективи сьогодення щодо можливості, обсягу, умов та підстав надання такого права іноземцям, особам без громадянства, іноземним юридичним особам, що наразі є доволі дискусійним. Приписами ст.13 Конституції України зазначається, що земля є об'єктами права власності Українського народу [1]. Така позиція законодавця зокрема пов'язана з необхідністю збалансувати інтереси національної безпеки, економічного розвитку та прав іноземних інвесторів. Хоча, законодавством передбачена можливість урегулювання даного питання шляхом проведення Всеукраїнського референдуму.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України [2]. Однак, є певні винятки що стосуються, в тому числі, права власності на землю.

Одним із питань що мають значення, є **категорія земель**. Ч.2 ст.81 ЗК України вказує, що іноземці та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки **несільськогосподарського призначення** в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки **несільськогосподарського призначення** за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності. Також ч.2 ст.82 ЗК України надає право іноземцям, як юридичним особам, що створені та зареєстровані відповідно до законодавства іноземної держави, можливість набувати право власності лише на землі **несільськогосподарського призначення** [3]. Але навіть у випадку набуття спадщини на землі **сільськогосподарського призначення**, іноземні особи повинні відчужити дану земельну ділянку протягом року.

Аналізуючи приписи ст.13 Конституції України та правові позицію вітчизняних науковців варто зауважити, що тлумачення даної статті є доволі дискусійним. Вторгненням росії на територію України унеможливило проведення референдуму, загострюючи питання національної ідентичності, та

прагнення України до членства в ЄС, вимагає внесення змін у законодавство, зокрема і земельне.

На мою думку, однією з раціональних є позиція П.Ф. Кулинич, який у своїй працях наводить низку факторів щодо істинного тлумачення ст.13 Конституції відповідно до змін національного законодавства, та прагнень України в контексті євроінтеграційних процесів. Науковець значає, що Конституція закріпила притаманну земельному законодавству радянського періоду правову концепцію земельної власності, згідно з якою земля була виключною власністю держави (народу), а громадяни та юридичні особи отримували землю виключно на праві користування [4].

У зв'язку зі змінами, які відбувалися протягом багатьох років, даний підхід втратив свою актуальність, так як прагнення нашої держави на сьогодні суперечить усталеній правовій позиції, що зокрема відносяться і до земельних правовідносин.

Бажання України бути членом ЄС вимагає певних змін, адже Україна повинна пристосувати правила функціонування ринку землі до вимог права Євросоюзу. При цьому, навіть урегульований ринок може відповідати правилам ЄС, а перехід на нову модель земельних правовідносин може тривати роками. В свою чергу, засадою функціонування Євросоюзу є вільний рух капіталу між державами-членами ЄС, а також між державами-членами ЄС і третіми державами. Ця засада застосовується і до сфери сільського господарства.

Також варто взяти до уваги практику ЄСПЛ у даному питанні у справі Зеленчук та Цицюра проти України (заява № 846/16 та 1075/16) Європейський суд з прав людини одноголосно встановив: порушення статті 1 Протоколу № 1 (захист власності) Європейської конвенції з прав людини [5]. Справа стосувалася скарги двох осіб на державну заборону продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, яка, за їх словами, порушила їх права на власність як власників таких ділянок, де суд вказує, що: «Ключовим фактором для виявлення Судом порушення прав власності заявників було те, що Україна послідовно ставила мету надання дозволу на придбання та продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення після створення інфраструктури ринку». Тобто, не відбулося фактичних змін у сфері земельного ринку. Також суд зазначає, що жодна інша держава Ради Європи не мала такої заборони і посилався на невідповідність підходу України до завершення мораторію.

Загалом позиція Єврокомісії з урахуванням практики Суду справедливості ЄС така: обмеження, що переслідують легітимну та загальнокорисну мету, яка не може бути досягнута менш суворими обмеженнями, є пропорційними та виправданими, застосовуються на основі прозорих критеріїв, можуть запроваджуватися державами-членами ЄС та вважатися сумісними з правом ЄС. Отже, заборона на придбання с/г землі іноземцями у вигляді, у якому вона існує наразі в законодавстві України, не є перспективною у контексті приєднання України до ЄС.

Варто звернути увагу на те, що відсутність відкритого ринку в Україні унеможливорює розпорядження с/г земельними ділянками поза її межами, що

фактично обмежує надходження прибутків з користування землею іноземними інвесторами.

Одним із аргументів в користь формування відкритого ринку землі є сформована ціна продажу сільськогосподарських угідь в країнах Європи. Так, середня вартість гектару в Україні станом на листопад 2024 року становить – 50,4тис. грн. (1,15тис.Євро), тоді як середнім показником вартості гектару в Європі є орієнтовно 15,75тис.Євро. Також варто звернути увагу на показники вартості земельних ділянок в сусідніх країнах, таких як: Польща – 12,67тис. Євро, Чехія – 12,89тис.Євро, Румунія – 8,05тис.Євро, Литва – 5,01тис.Євро, Латвія – 4,420тис.Євро. Таким чином, право Євросоюзу виходить з того, що рух капіталів всередині ЄС не може зазнавати непропорційних обмежень, які стримують інвестування чи роблять інвестиції менш привабливими, що суттєво впливає на конкурентоспроможність та ринкову вартість земельних ділянок.

Звісно, на разі діє військовий стан, сили та засоби держави спрямовані на подолання актів агресії, але після нашої перемоги постане питання щодо необхідності відбудови та коштів. Тому на мою думку законодавцю варто переглянути свою позицію, створивши певну процедуру даного продажу чи користування, а також процедуру оподаткування, яка ускладнить порушення встановлених законодавцем обмежень. Дана процедура є досить тривалою та потребує кардинальних змін, але у разі її впровадження позитивним аспектом стане збільшення надходжень до державного бюджету, кількості робочих місць та пришвидшення процесу пристосування українського законодавства до міжнародного законодавства, що допоможе державі досягнути бажаних результатів у зв'язку зі вступом в ЄС.

Список літератури:

1. Конституція України: станом на 1 лютого 2020 р. / Верховна Рада України. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 25.11.2024)
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: від 22 вересня 2011 р. №3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення 26.11.2024)
3. Земельний кодекс України : Закон України від 15.11.2024 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 26.11.2024)
4. П.Ф.Кулинич Охорона земель як основного національного багатства : Конституційний аспект. Аграрне, земельне та екологічне право // Часопис Київського університету права 2011/1.С. 235-238. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2011_1_61.pdf (дата звернення 27.11.2024)

5. Зеленчук і Цюцюра проти України : Заява № 846/16 та № 1075/16. Справа
від 22.05.2018 р. №974_с79. URL :
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_с79#Text (дата звернення 27.11.2024)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Петелька Василь Ігорович

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Етимологічне розуміння терміну «юрисдикція» (jurisdictio) походить від латинських слів *jus* – право і *dicere* – кажу, що буквально означає «встановлення права». До даної категорії можна застосувати і таке визначення, як вирішення конфлікту або застосування належної влади встановлених правил.

В даний час існує декілька точок зору на смислове значення терміна «юрисдикція». Великий юридичний словник вдало демонструє найбільш поширені і в той же час суперечливі варіанти тлумачення даної дефініції.

Поширеним серед адміністративістів є розуміння юрисдикції як встановленої законом сукупності правомочностей відповідних державних органів вирішувати правові спори і справи про правопорушення, оцінювати дії особи або іншого суб'єкта права з точки зору їх правомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників [1, с. 79].

У судовій системі розуміння юрисдикції, як правило, зводиться до здійснення правосуддя, а також до іншої діяльності державних органів з розгляду спорів, справ про правопорушення і застосування санкцій.

Словник іншомовних слів трактує юрисдикцію як підсудність, право чинити суд, вирішувати правові питання і сферу повноважень юрисдикційного органу. Безумовно, такий переклад цього терміна з латинської мови, як «суд, судочинство» сприяв його неоднозначного тлумачення, так як юрисдикція є поняттям більш широким, ніж правосуддя. Хоча і в науковій літературі з приватно-правовим дослідженням, юрисдикція порівнюється з судочинством, правосуддям. Так, в словнику-довіднику з цивільного права, юрисдикція визначається як «встановлена законом (або іншим нормативним актом) сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори і вирішувати справи про правопорушення. Оцінювати правові дії особи або іншого суб'єкта права з точки зору їх правомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників» [2, с. 79].

Незважаючи на багатозначність терміна «юрисдикція», правова доктрина пов'язує його зі здійсненням певної діяльності державних органів. Юрисдикція, на думку більшості авторів, є самостійним видом державної, підзаконної, правозастосовчої, правоохоронної діяльності, якій

притаманні змагальна процедура вирішення справи, видання юрисдикційного акта у встановленій законом формі і наявність правового спору (правопорушення). З останньою ознакою далеко не всі вчені згодні. Так, Проць І.М., і Гришук А.Б. справедливо зазначають, що не згодна «з точкою зору деяких авторів, які вважають, що юрисдикційне втручання державних органів не потрібне, поки не виникають правові конфлікти, а поділяє думку тих, хто визначає юрисдикцію як діяльність державного, підзаконного, правозастосовчого, правоохоронного характеру, виникає при необхідності застосування заходів державного примусу (останнє не обмежується тільки правовим спором), що носить змагальний характер, завершальну виданням юрисдикційного акта і виконує охоронну, виховну та регулятивну функції [3, с. 95].

Більшість вчених адміністративістів сходяться на думці, що адміністративна юрисдикція – це врегульована законом правозастосовна, правоохоронна діяльність уповноваженого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадової особи.

Також заслуговує уваги думка М.В. Коваліва, який відзначав «назрілу необхідність більш широкого погляду на адміністративно-юрисдикційну діяльність» і визначав її як «адміністративно-процесуальну діяльність, здійснювану в позасудовому або судовому порядку» [4, с. 156].

Таким чином, адміністративна юрисдикція в уявленні більшості сучасних вчених адміністративістів є врегульована законом правозастосовча, правоохоронна, адміністративно-процесуальна діяльність уповноважених органів публічної влади (їх посадових осіб), здійснювана як у позасудовому, так і в судовому порядку.

Метою даної діяльності виступає розгляд і вирішення індивідуальних юридичних суперечок (правових конфліктів) або розгляду справ, пов'язаних з адміністративно-процесуальними відносинами громадянина, посадової особи організації (будь-якої форми власності) або юридичної особи з державним (як правило, виконавчим) органом або органом місцевого самоврядування (їх посадовими особами) при реалізації цими органами владних повноважень [5, с. 162].

Список літератури:

1. Василів С. С. Адміністративно-правові засади підвідомчості розгляду справ про адміністративні правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.07. Львів, 2016. 245 с.
2. Адміністративна процедура та адміністративні послуги: Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упорядник В. П. Тимошук. – К.: Факт, 2003. – 496 с.
3. Гришук А.Б., Проць І.М Проблеми виділення критеріїв підсудності в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. 2024. Випуск 81. Частина 2. С. 94-99.

4. Ковалів М.В., Єсімов С.С. Правова природа суду першої інстанції, що здійснює правосуддя в адміністративному судочинстві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. 2020. № 27. С. 155-160.

5. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 792 с.

РІВЕНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

Петелька Олексій Ігорович

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Сучасні суспільні процеси вимагають стабільного та динамічного правового регулювання, результативність якого залежить від багатьох об'єктивних чинників, в першу чергу, від якості та послідовності реалізації правових норм у сфері державної влади, її форм і методів, процесу функціонування державних органів і органів місцевого самоврядування. В якості однієї з цілей адміністративно-правової реформи на сучасному етапі державно-правових перетворень визначено підвищення ефективності виконавчої влади. Важливим напрямом досягнення зазначеної мети є подолання закритості органів державного управління, забезпечення прозорості процесу підготовки та прийняття управлінських рішень, створення ефективного механізму контролю за їх виконанням. Дані фактори лежать в площині процесуального забезпечення функціонування системи виконавчої влади, правовий механізм якого повинен бути орієнтований на вирішення двоєдиного завдання: досягнення необхідного управлінського результату та дотримання праві законних інтересів громадян і юридичних осіб [1, с. 374].

Процедурна регламентація публічної влади обумовлена посиленням соціального аспекту в діяльності держави, бо лише завдяки прозорим і простим процедурам можна захистити фізичних і юридичних осіб платників податків від відомчого свавілля, знизити рівень корупціогенності державному управлінні. Ця ідея поступово знаходить втілення на офіційному рівні.

Правове регулювання адміністративних процедур належить до предметів відання України. Причому якщо правові основи і особливості різних видів адміністративних процедур (державної реєстрації, ліцензування) повинні бути закріплені на рівні закону, то їх деталізація з урахуванням особливостей реалізації в різних галузях державного управління здійснюється в адміністративних нормативних актах органів виконавчої влади (регламентах, правилах, інструкціях) [2, с. 159].

Адміністративні процедури не пов'язані із застосуванням заходів адміністративного примусу або з розглядом адміністративного спору.

Саме тому їх реалізація не вимагає деталізації на рівні закону, так як мова не йде про забезпечення організаційно-правових гарантій сторін правовідносин, що складаються в ситуаціях правових конфліктів.

Адміністративні процедури спрямовані на запобігання адміністративним суперечок і попередження обставин, які є підставами для застосування заходів

адміністративного примусу.

Тому в Законі України «Про адміністративну процедуру», встановлені тільки основи адміністративних процедур з детальним регулюванням в спеціальних законах, адміністративних регламентах (інструкціях, правилах) органів виконавчої влади, які враховують функціональні, галузеві, регіональні та відомчі особливості різних адміністративних процедур.

Органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями щодо здійснення правового регулювання таких адміністративних процедур, які необхідні для ефективної реалізації прав і виконання обов'язків фізичних і юридичних осіб в адміністративних правовідносинах з виконавчими органами місцевого самоврядування [3, с. 88].

При правовій регламентації адміністративних процедур слід виходити з передбаченого в Конституції України пріоритету прав і свобод людини та громадянина. Відповідно правовий статус людини та громадянина, в тому числі процесуальний порядок реалізації прав і обов'язків фізичних осіб, інститутів громадянського суспільства у взаємовідносинах із суб'єктами публічної адміністрації, а також допустимі обмеження прав даних осіб повинні бути визначені та закріплені належним чином у законі.

Дискреція посадових осіб публічної адміністрації в адміністративних правовідносинах з членами громадянського суспільства з приводу реалізації їх прав і обов'язків повинна бути обмежена адміністративними процедурами реалізації повноважень публічної адміністрації.

Для здійснення принципу прозорості (відкритості) в діяльності публічної адміністрації та дотримання права громадян на отримання інформації про діяльність органів публічної влади, що особливо зачіпає їх права та законні інтереси, необхідно ознайомити зацікавлених фізичних і юридичних осіб з адміністративними нормативними актами (регламентами, інструкціями, правилами). У взаємовідносинах органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з фізичними та юридичними особами не повинні застосовуватися не передбачені регламентами та такі, що суперечать законодавству, адміністративні процедури.

Основи адміністративної процедури регулюються уніфіковано, незалежно від сфери застосування, а також територіального рівня правового регулювання в єдиному законі «Про адміністративну процедуру» [4].

Назва видається вдалою, так як закон акцентує увагу на уніфікацію єдиної адміністративної процедури як важливої процесуальної гарантії належної реалізації прав і законних інтересів суб'єктів, які не наділені публічно-владними повноваженнями, в їх взаємовідносинах із суб'єктами публічної адміністрації (органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими державними і комунальними органами).

Список літератури:

1. Проць І.М. Співвідношення законодавств про адміністративне судочинство та про адміністративні правопорушення. *Аналітично-порівняльне*

правознавство. 2023. № 1. С. 374–379.

2. Ковалів М.В., Єсімов С.С. Правова природа суду першої інстанції, що здійснює правосуддя в адміністративному судочинстві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. 2020. № 27. С. 155-160.

3. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 792 с.

4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

ЗМІСТ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Проць Іванна Миколаївна

к.ю.н., доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Система державного регулювання національної економіки спирається на законодавство різного рівня. Вищий рівень займає Конституція України, з урахуванням якої будуються й інші ланки правового механізму регулювання суспільства та економіки [1, с. 67]. Конституцією України у правовому полі закріплені основи організації економічного життя суспільства, визначено ключовий зміст та загальний напрям вектору розвитку відносин у сфері економіки, визначає статус Національного банку України [2].

Кредит є основою банківської справи та базисом, за яким загалом судять про якість роботи комерційного банку врегульовано законами «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» [3; 4].

Від якості організації кредитного процесу залежить успіх роботи банку. У ринковій економіці банківські кредити є основний формою кредиту. Позитивний досвід банків країнах Європейського Союзу показує, що ефективне управління кредитами є основним джерелом банківського прибутку.

План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони передбачає адаптацію українського законодавства до вимог нормативного забезпечення європейської банківської системи [5].

Національна економічна стратегія на період до 2030 року передбачає заходи щодо удосконалення кредитної політики комерційних банків [6]. Тому розробка кредитної політики банками країни Європейського Союзу та її практичних аспектів є очевидним практичним інтересом до підвищення ефективності діяльності банків. Кредитна політика визначає завдання та пріоритети кредитних операцій банків. Існують різні напрями кредитної політики банку. Наприклад, у фінансовому та кредитному словнику кредитна політика сприймається як невід'ємна частина економічної політики, яка є системою кредитних заходів для національної економіки. В іноземній науковій літературі кредитна політика трактується як спосіб здійснення узгоджених кредитних операцій, коли принципи утворюють основу для визначення відповідної політики та способів її здійснення. Перш ніж розкрити поняття кредитної політики, слід роз'яснити терміни кредит, політика, кредитні операції.

У Цивільному кодексі України кредити розглядаються як один із видів позики з властивими їй особливостями [7]. Відповідно до Цивільного кодексу

України за кредитним контрактом банк чи інша кредитна організація зобов'язується надати позику (кредит) відповідно до умовами контракту, і позичальник зобов'язується повертати отриману суму та виплачувати на неї відсотки.

Кредитна політика включає розробку науково-обґрунтованої концепції організації кредитних відносин, постановку завдань у сфері кредитування народного господарства та населення та проведення практичних заходів щодо здійснення. У процесі вироблення концепції визначаються:

- сфера кредитних відносин; поєднання фінансових та кредитних методів розподілу та перерозподілу;
- взаємозв'язок кредитування з організацією обороту коштів;
- засади кредитування;
- співвідношення економічних та організаційних методів.

Для зміни одного з елементів кредитної політики потрібна часткова чи повна редакція інших елементів. Суть кредитної політики визначається як стратегія та тактика банку щодо залучення ресурсів на поворотній основі та їх інвестування в частині кредитування клієнтів банку [8, с. 134].

Для розробки оптимальної кредитної політики для комерційного банку необхідно «Посібник із кредитної політики», що включає три основні документи: кредитна політика, правила кредитування та Інструкція з кредитування. Ці документи відображають стратегію та тактику банку у процесі кредитування банку.

Слід наголосити, що для всіх банків не існує єдиної (однакової) кредитної політики. Кожен окремий банк визначає свою власну кредитну політику, беручи до уваги політичне, економічне та соціальне становище в районі своєї діяльності або, доречніше, беручи до уваги сукупність зовнішніх та внутрішніх ризиків, що впливають на роботу банку. Зміст кредитної політики комерційного банку охоплює: банківську кредитну політику; кредитну політику банку (внутрішню); кредитну політику, спрямовану на управління діяльністю клієнтів.

Роль кредитної політики банку полягає у визначенні пріоритетних напрямів розвитку та вдосконалення банківської діяльності в галузі заощаджень та інвестування кредитних ресурсів, розвитку кредитного процесу та підвищення його ефективності.

Список літератури:

1. Пустовалова І. С. Конституція як установчий документ щодо економічної системи суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. № 69. С. 65-71.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D80#Text>
3. Про Національний банк: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07/12 2000 р. № 2121-III. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2121-14>

5. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
6. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>
8. Фінансове право України: навчальний посібник / М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, І. М. Проць, Р. М. Скриньковський, Ю. Р. Лозинський. Львів: СПОЛОМ, 2022. 394 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4479>

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Щетініна Тетяна Олексіївна,

к. і. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Полтавський державний аграрний університет

Дрозд Дмитро Олександрович,

магістр, спеціальність «Публічне управління та адміністрування»
Полтавський державний аграрний університет

Чут Денис Русланович,

магістр, спеціальність «Публічне управління та адміністрування»
Полтавський державний аграрний університет

Реформа децентралізації вивела діяльність органів місцевого самоврядування та організацію їх роботи на якісно новий рівень. Від тепер особливо перед місцевими радами базового рівня (нагадаємо, що це сільські, селищні, міські, районні у містах) стоїть складне завдання – реалізувати на практиці ті засадничі принципи місцевого самоврядування, які очікує суспільство в цілому та кожна окрема територіальна громада. Не в останню чергу суттєве оновлення необхідно запроваджувати і в організацію діяльності самих місцевих рад та їх виконавчих органів. Враховуючи, що постійну роботу із реалізації завдань, прийнятих на сесіях місцевих рад, проводять виконавчі органи місцевої ради в особі виконавчого комітету ради та відповідних управлінь, то саме робота цих органів і потребуватиме належного осучаснення.

Найбільш актуальним напрямом модернізації діяльності органів публічної влади залишається електронне урядування. Сутність електронного управління, як такого, повинна була реалізовуватися на основі застосування інформаційно-комунікаційних технологій із використанням комп'ютерної техніки, у державних органах влади та в органах місцевого самоврядування. У процесі розвитку технічних можливостей, програмного забезпечення та зміни ставлення посадових осіб органів публічного управління, як керівного складу, так і рядових посадовців, до широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності роботи суб'єктів владних повноважень всіх рівнів.

Це також дозволило науковцям ввести у публічний простір поняття електронне урядування, яке вже закріпило у свідомості мешканців громад розуміння про появу нових організаційних можливостей, економію часу, доступність адміністративних послуг. Не меншим було позитивне сприйняття засад електронного урядування самими працівниками органів публічного управління. Їх очікуваний результат – це автоматизація значної частини

адміністративно-управлінської діяльності [1].

Власне під електронним урядуванням сьогодні розуміють можливість надання державних послуг в електронній формі, як сучасна альтернатива стандартному, звичному для багатьох попередніх поколінь громадян способу, пов'язаному з особистим відвідуванням органів публічної влади, перебуванням в особистому контакті з посадовими особами та одержанням документів на паперових носіях. Натомість, електронне урядування фактично зорієнтовано на використання Інтернету та всього спектру інформаційно-комунікаційних технологій як платформи для обміну інформацією, надання послуг та взаємодії з громадянами, підприємствами, іншими установами тощо. Отже, електронне урядування необхідно розуміти як електронне надання урядової інформації та послуг цілодобово та безперервно, навіть у вихідні та святкові дні.

Зауважимо, що звичний та зручний на сучасному етапі формат електронного урядування пройшов тривалий шлях впровадження. Але його раціональні, конструктивні та випереджаючі засади були закладені від самого початку. Так, наприклад, ще п'ятнадцять років тому, у 2009 році, група українських науковців (С. В. Дзюба, І. А. Рубан, А. І. Семенченко, С. А. Чукут) розробила та опублікувала Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [2].

Вже тоді на рівні концепції закладалися бачення щодо специфіки діяльності системи публічного управління у форматі електронного урядування в умовах кризи. На превеликий жаль все це знадобилось для налаштування організації роботи органів публічного управління в центрі та на містах, як під час карантинних обмежень, викликаних пандемією коронавірусу, так і з початком російського повномасштабного вторгнення в Україну та введенням режиму воєнного стану.

Розробники Концепції наголошували, що в умовах кризових загроз електронне урядування повинно враховувати цілий ряд викликів та обмежень, які можуть з'явитися у таких умовах, а саме:

- проблема відсутності або недостатності часу, ресурсів та об'єктивної інформації, для прийняття раціональних рішень;

- проблема невідворотності впровадження певних обмежень прав і свобод людини і громадянина на законодавчому рівні, що у першу чергу позначиться на прозорості діяльності органів публічного управління, може викликати обмеження доступу до публічної інформації, негативно позначиться на взаємодії органів публічної влади та громадянського суспільства. У 2009 році розглядали ризик виникнення таких обмежень через проблеми з використанням мережі Інтернет через її можливе відключення. Сьогодні спостерігаємо виникнення таких обмежень у зв'язку з:

- а) незначним зменшенням практики оприлюднення інформації органами публічної влади у тій частині, яка може завдати шкоди національній безпеці та обороноздатності країни (але такі обмеження, як правило, не стосуються жодним чином можливості громадян одержувати і надалі адміністративні послуги, поточну інформацію про організацію роботи органів влади тощо). З метою компенсації таких можливих незручностей органи публічного управління,

особливо на місцях, значно посилили свою активність у соціальних мережах та Телеграм-каналах, що дозволяє якомога своєчасніше та комплексніше інформувати громадян;

б) певні обмеження у користуванні інструментами електронного урядування виникають у громадян в умовах воєнного стану через проблеми з енергопостачанням, тобто не працюють гаджети самих мешканців, або виникають через знеструмлення установ публічної сфери, або через пов'язані із перебоями енергопостачання проблемами у роботі компаній Інтернет-провайдерів. Одним із засобів протидії цьому стало створення мережі Пунктів незламності, у яких мешканці територіальних громад можуть підзарядити свої гаджети або через наявні там пристрої скористатися можливостями електронного урядування.

Сьогодні в нашій державі діє Концепція розвитку електронного урядування в Україні, ухвалена розпорядженням Уряду у 2017 році [3]. Її норми спрямовано на визначення магістральних напрямів подальшого розвитку електронного урядування. У практичній площині протидію загрозам, про які йшлося вище, та забезпечення належного рівня функціонування інструментів електронного урядування на місцях забезпечують органи місцевого самоврядування, тягар щоденної роботи покладено на їх виконавчі комітети.

Проведений короткий огляд свідчить, що від самого початку розвитку концептуальних засад електронного урядування науковці виокремлювали ті ризики, які могли б вплинути на стан функціонування та доступності інструментів електронного урядування для громадян. В умовах сучасних надзвичайних викликів та загроз війни електронне урядування демонструє свою величезну життєздатність та важливість для функціонування держави, окремої територіальної громади, комфортного середовища для громадян. Значною мірою це підтверджується ефективним використанням всього спектру інструментів електронного урядування на місцевому рівні, зокрема виконавчими органами місцевого самоврядування.

Список літератури

1. Жекало В.І., Заяц М.Я., Вакун О.В. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 8. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/8_2020/54.pdf (дата звернення: 04.11.2024)
2. Концепція розвитку електронного урядування в Україні. Кер. проєкту С. В. Дзюба. Київ, 2009. 16 с. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/conception_final.pdf (дата звернення: 12.12.2024)
3. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.12.2024)

MEDICAL SERVICES MARKET: CHARACTERISTICS AND MAIN ASPECTS OF MANAGEMENT

Baiev Vadym,

PhD, Associate Professor
National University of Food Technology

Baieva Olena,

DSc, Full Professor
PHEE «Kyiv Medical University»

The peculiarities of the medical services market lie in the specificity of the work of medical workers, when the preservation of the patient's life, the humanitarian mission of health care and the ethical side of medical activity far outweigh the economic feasibility and profitability of medical activity.

On the other hand, in modern civilized society, medical services aimed at meeting the needs of improving the "quality of life" are characterized by a high economic degree of profitability. The tariff structure of such medical services, in fact, includes the economic costs of producing medical services in two other segments of the health market: the "marketing segment of life" and the "marketing segment of diseases". Full satisfaction of consumer needs in this segment of the health market is largely associated not with medical activities, but is determined by other individual, natural and socio-economic factors. In addition to the above, the medical services market has the following features:

- qualification requirements that lead to a limitation in the number of practicing doctors;
- specific requirements that lead to a limitation of the number of hospitals that can dictate a certain pricing policy;
- imperfection and specificity of competition, which makes it impossible to attract buyers by reducing the price;
- medical services are heterogeneous, they are difficult to compare;
- there is no direct connection between the price and the consumer's costs, a significant part of which is paid by a third party (relatives, employers under the condition of voluntary medical insurance or the provision of a social bonus);
- the presence of external effects: the provision of medical services has an effect not only on the buyers of these services, but also on other persons. For example, in connection with the development of sanatorium and resort treatment, access to healing springs is being developed, the infrastructure of the settlement (roads, supplies, etc.) is being developed, which is used not only by vacationers. Carrying out preventive vaccinations improves the general epidemic situation.

For Ukraine and other countries of Eastern and Central Europe, the medical services market is characterized by oligopoly, which has the following characteristics:

- a small number of competitors with significant entry barriers to the industry of new medical and preventive institutions;
- a medical service, within the framework of economic characteristics, can be both standardized and differentiated;
- the efficiency of medical care requires that the volume of production capacities of each medical and preventive institution occupy a large share of the total medical services market. In this regard, there is a sufficiently high degree of concentration of medical and preventive institutions within the region, in which the total share of four to eight medical and preventive institutions is not less than 60% of the total volume of needs in medical services;
- profitable expansion of the material and technical base of the medical and preventive institution to large sizes due to the weakness or absence of a field of attractive and moderate competition;
- absolute vertical interdependence of medical and preventive institutions, which neutralizes effective mechanisms of competitiveness;
- predominantly non-price competition in the production and consumption of medical services in the system of communal form of medical care.

There are three main areas with specific forms of medical service offerings and meeting medical needs:

I. Medical offerings of life-saving medical services (in particular, in the perinatal period, in extreme urgent conditions threatening the patient's life, in old age, palliative medical services for incurable diseases, etc.). Conventionally, this segment of the health market is called the "marketing segment of life".

II. Medical offers of medical services aimed at restoring health, restoring and maintaining a certain level of working capacity in the event of its temporary loss. This segment of the health market is conventionally called the "marketing segment of diseases". Types of medical services in this segment are divided into the following areas:

- medical services aimed at treating acute and preventing exacerbations of chronic diseases;
- medical services aimed at preventing the transition of temporary loss of working capacity to permanent (disability);
- medical services aimed at maintaining and supporting a certain degree of chronic conditions and disability.

III. Medical services that preserve and support a healthy body. This segment includes immune-prevention, medical check-ups, cosmetology services, etc. This segment is characterized as a "health marketing segment".

In the system of market relations, 4 groups of market counterparties are distinguished, between which the main types of economic relations and economic relations are implemented. With the development of market relations, the concept of a medical entity as a producer of medical services appeared.

A medical entity - a producer of medical services - a medical and preventive institution of any organizational and legal form and form of ownership, registered and

licensed in accordance with the established procedure, which provides medical services.

Counterparties of the medical services market are:

- other healthcare institutions that participate in the implementation of a complex medical and diagnostic process (suppliers of medicines, medical products, companies that sell and service medical equipment, healthcare organizations that are contacted when necessary for consultations with narrow specialists, etc.). Recent research on health-care markets has focused on the different ways in which interactions between firms affect variables that directly impact welfare. These variables include provider quality, prices, treatment decisions, and insurer premiums. Interfirm interactions include horizontal competition (which may affect, for example, firms' investments in their quality) and also vertical interactions that might determine the prices paid to providers or the choice set of providers made available to particular consumers [1] ;
- financial and credit organizations that provide such banking services as leasing and factoring, provide lending, and perform intermediary services for voluntary health insurance;
- the state involves healthcare institutions in the implementation of government programs in the field of healthcare, provides tax benefits;
- citizens are a heterogeneous group in terms of their composition and functions in the implementation of economic relations in market conditions.

Target marketing, a practice used to more effectively address the wants and needs of customers, involves three interrelated activities: market segmentation, targeting, and product positioning. The practice follows a perfectly logical process. For a given offering, healthcare institutions select a desired group to pursue and arrange service characteristics and related attributes in a manner to entice that particular group to forward patronage and become customers. Pursuits often focus on heavily-traveled routes teeming with competitors, but occasionally an off the beaten path can be identified to amplify target marketing efforts [2].

Segmentation of the medical services market according to the possibilities of demand for medical services is carried out in accordance with economic groups, which are characterized by the type of medical service, medical diagnostic group, cost of the procedure, solvency and personality of the patient.

There is no single method of segmentation of the medical services market. Therefore, healthcare institutions, when managing marketing activities, try different options for segmentation based on various variable parameters, one or several at once, in order to find the most useful approach to considering the structure of such a market.

Healthcare establishments, especially comprehensive medical centers, offer myriad health and wellness services, affording communities with access to a wide array of offerings that address injury and illness [3]. By providing such broad collections of services, health and medical institutions can make a case for employing a mass marketing approach to advance their organizations. With such an approach, available offerings are marketed broadly to the populace without regard for individual tastes and preferences [4]. Such one-size-fits-all strategies have their place, but very often,

marketing results can be improved by engaging in what is known as target marketing, an approach which tailors services and their associated attributes to appeal to particular audiences sharing like characteristics and qualities [5].

It is impossible to address all buyers of medical services at once, since they have different needs for maintaining and restoring health, differ in the style of receiving services, as well as in income levels. This determines the direction of specialized segments of the medical services market.

On the other hand, competitors may be well-positioned in some submarkets. Therefore, medical institutions (medical practices) should be interested in identifying those submarkets that will be the most attractive for them and compatible with their goals and resources. With the same medical needs, the needs, resources, geographical location, level of sanitary culture, purchasing power, habits may be different. Any of these variables can be used for market segmentation.

Ideally, a medical institution (medical practice entity) should be unique in its niche; the narrower this niche, the fewer competitors. But at the same time, the likelihood of large and widespread sales of medical services also narrows. The niche segment of the medical services market is all the more attractive, the more it meets the following characteristics:

- buyers of medical services (patients) have complex and specific needs in meeting medical needs;
- patients are willing to pay a high price to receive medical care of absolute quality, that is, when medical procedures are absolutely adapted to their explicit and implicit needs;
- the manufacturer of medical services has high professional and social competence, which is constantly improving. Since the healthcare industry is science-intensive, the ability of medical workers to constantly improve their qualifications and the focus of the management staff of a medical and preventive institution on the introduction of innovative technologies in the diagnostic and treatment process come to the fore.

Thus, segmentation of the medical services market allows providing medical care (meeting specific demand) taking into account both the individuality of the patient and the mass consumption of medical services.

References:

1. Martin Gaynor, Kate Ho, and Robert J. Town The Industrial Organization of Health-Care Markets//Journal of Economic Literature,2015.- Vol. LIII .- P.235-280
2. Elrod, J.K., Fortenberry, J.L. Target marketing in the health services industry: the value of journeying off the beaten path. BMC Health Serv Res 18 (Suppl 3), 923 (2018).
3. Shi L, Singh DA. Essentials of the US health care system. 4th ed. Burlington: Jones and Bartlett; 2017.
4. Kerin RA, Hartley SW. Marketing. 13th ed. New York: McGraw-Hill; 2017.
5. Kotler P, Keller KL. Marketing management. 14th ed. Upper Saddle River: Pearson; 2012.

УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В МЕНЕДЖМЕНТІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Микола Місевич,

к.е.н., доцент

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна

Дмитро П'ятенко,

студент,

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна

Конфлікт - це розбіжність між двома або кількома сторонами (особами чи групами), якщо кожна з них намагається зробити так, щоб були прийняті саме її погляди або цілі й завадити іншій стороні зробити те саме. Конфлікти найчастіше асоціюються з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю тощо. Тому існує думка, що конфлікт - явище небажане і що необхідно, по можливості, уникати його або якнайшвидше розв'язувати. Згідно з останніми дослідженнями вчених навіть в організаціях з ефективним управлінням деякі конфлікти не лише можливі, а й бажані. Добре скерований конфлікт - життєво важлива складова частина процесу становлення сучасного колективу. На жаль, конфлікт не завжди має позитивний характер. У деяких випадках він може заважати задоволенню потреб окремої особи та досягненню цілей організації взагалі. Наприклад, під час ділової наради більшість погоджується з думкою окремої особи лише для того, щоб уникнути конфлікту, нехтуючи інтересами справи. Але в багатьох випадках конфлікт допомагає виявити розмаїття точок зору, додає інформації, допомагає виявити більшу кількість альтернатив або проблем. Це дає змогу членам групи приймати більш ефективні рішення, а також повідомити свою думку людям, і тим самим задовольнити особисті потреби у повазі та владі, ведучи до ефективнішого досягнення цілей. Таким чином, конфлікт може бути функціональним, або дисфункціональним, що може призвести до зниження особистого задоволення, групового співробітництва та ефективності організації. Роль конфлікту в основному залежить від того, наскільки ефективно ним керують. Але щоб керувати конфліктом, необхідно розуміти причини виникнення конфліктної ситуації [1].

Основним джерелом конфліктних стосунків, що виникають у колективі, є невідповідність переконань і поведінки індивіда моральним принципам та очікуванням інших його членів. Вчинки людини, що суперечать переконанням, цінностям, нормам, правилам поведінки та традиціям колективу часто призводять до конфліктів, що носять деструктивний характер. Чим більш згуртований колектив, тим гостріше й інтенсивніше розвивається протистояння при таких конфліктах. Деструктивний конфлікт, особливостями якого є тенденція до розширення, загострення, зростання емоційної напруги, неприязні й агресії відносно іншої сторони конфлікту, погіршення комунікації,

використання неприпустимих дій, що суперечать моральним нормам та правилам поведінки, застосування психологічного або фізичного насилля, є дуже небезпечним явищем через свої негативні наслідки. А.Анцупов і А.Шипілов визначають наступні наслідки деструктивних конфліктів: негативний вплив на психіку їх учасників; посилення деструкції в міжособистісних стосунках, що породжує почуття ненависті та ворожості; формування негативного образу опонента; можливе переростання існуючого конфлікту в більш деструктивні; обмеження або припинення комунікації та міжособистісної взаємодії [2].

Конфлікти бувають предметними, коли існує реальна їх причина, а бувають безпредметними, коли причина виявляється вигаданою. Вигадана причина може бути наслідком помилкового сприйняття ситуації партнерами, або навмисно спровокованою для створення конфлікту. Наприклад, якщо роздратована людина хоче звільнитися від свого нервового напруження. Тоді вона "зриває зло" на тому, хто в цей час опинився поруч. До того ж конфлікт може бути адекватно сприйнятим (коли причина реальна, і сторони її правильно розуміють), або неадекватно сприйнятим (коли причину неправильно зрозуміли). На усьому етапі розвитку конфлікту емоції поступаються місцем логіці і здоровому глузду. Сторони обирають стратегію поведінки та методи розв'язання конфліктної ситуації. Особливу проблему становлять деструктивні конфлікти в колективі, тому що вони здатні викликати порушення соціально-психологічного клімату; зниження ефективності та погіршення якості індивідуальної та колективної трудової діяльності, негативний вплив на розвиток особистості. В результаті деструктивного характеру конфлікту руйнуються відносини, утискаються інтереси однієї або обох сторін. У результаті конструктивного характеру конфлікту відносини зберігаються, розвиваються, суперечність переростає у творче новоутворення, сторони отримують повне або часткове задоволення інтересів. У такому випадку конфлікт вважається вичерпаним. Конфліктна ситуація може набутися конструктивного або деструктивного характеру і може бути вирішена двома способами: або менеджер змінює свою лінію поведінки і починає діяти рішуче, або йому на зміну приходить нова, більш енергійна і цілеспрямована людина з рисами, які підходять для нових умов роботи. Для організації обидва варіанти будуть конструктивними. Для конкретного менеджера другий варіант - деструктивний.

Якщо в організації виникає конфлікт потрібно[4]:

- шукати корінь. Визначити відділ, у якому він відбувся. Місце, час, обставини;
- збирати поверхневу інформацію. Поговорити з працівником — ініціатором конфлікту та його керівником, зіставимо отриману інформацію;
- вивчити ситуацію у минулому. Збираємо детальнішу ситуацію про минулі конфлікти у даному відділі;
- аналіз — обов'язковий момент. Проаналізувати отриману інформацію і класифікувати конфлікт;

- розглянути суть конфлікту. Якщо конфлікт виробничий, визначити джерело і розв'язати його з усіма учасниками. Після розв'язання конфлікту окреслити відповідальність та наслідки наступних конфліктів для усіх учасників;

- визначити особистісний фактор у конфлікті. Якщо конфлікт міжособистісний, це значно гірше за попередній варіант, і тут нема єдиного шляху розвитку. Для вирішення такого конфлікту потрібно долучати кількох керівників різних рівнів, а також неформальних лідерів колективу. Робота з таким конфліктом триває у кілька стадій, і треба бути готовим до того, що за спокій у своєму колективі доведеться, як це не парадоксально, повоювати, іноді навіть ціною звільнень працівників. Проте ви повинні усвідомлювати свою відповідальність за людей, яких берете на роботу, і якщо вони створюють негативні відчуття у решти працівників, варто задуматись — чи не задорого вам обходиться такий працівник;

- розглянути що думає колектив? Колектив також реагує на конфлікти, і якщо він не отримує пояснення — чому так сталося і які наслідки? — він починає сам шукати відповіді. Через неформальних лідерів, колег, керівників підрозділів — тобто через найпростіші у доступі джерела. Чи зрозуміє він об'єктивну реальність? Навряд чи. Зате якщо зробить висновки — тоді керівнику буде вже дуже важко переконати в іншій думці;

- налагодити ситуацію. Потрібно привести конфліктні сторони до емоційної стабільності, і лише цей момент можна вважати відправним у подальшій конструктивній роботі. До того все було лише емоціями, з чи без об'єктивного підґрунтя;

- вибудувати дорогу. Людям, які конфліктували, ще доведеться працювати разом. Тож буде краще, якщо старт їхній співпраці покладете ви у робочій атмосфері, а далі все додасться зверху;

- передбачити виникнення нових конфліктів. На виробничих нарадах у безособовому режимі обговорюємо проблемні ситуації підприємства і разом приймаємо рішення, що нам така робота шкодить і як їй запобігти.

Така система дозволить керівникам власно виявляти виникаючі конфлікти, ефективно виявляти їхні причини, швидко вирішувати конфліктні ситуації, а отже, і запобігати найбільш важким наслідкам деструктивних конфліктів, таким як формалізація відносин, психологічний антагонізм і практично завжди виникаюче за ними зниження загальної результативності роботи [3].

Усвідомлення причин конфлікту, твереза критична їх оцінка, як правило, дають можливість виробити певні заходи з попередження подібних конфліктних ситуацій і вирішення тих, які вже виникли. Шкідлива не тільки недооцінка, але й переоцінка існуючого протистояння. У цьому випадку робляться зусилля набагато більші, ніж це дійсно необхідно. Переоцінка конкретного конфлікту або перестраховка щодо можливості конфліктного інциденту може призвести до виявлення конфлікту там, де його насправді немає. Отже, роль керівника є дуже важливою, так як саме від нього залежить мир і злагода в колективі, його розвиток, успішність та ефективність діяльності організації. Тому головне завдання керівників будь-якого рівня повинно полягати в тому, щоб

зосереджуватися на підвищенні власної майстерності, вихованні в собі відповідних якостей, набутті досвіду успішного ведення управлінської діяльності, що є запорукою високої ефективності виробництва та конкурентоспроможності організації в цілому.

Список літератури:

1. Боковець В.В. Корпоративні конфлікти: визначення, типологія і механізми. Наукові праці НУХТ, Т.21, № 6. Київ, 2021. С.132-139.
2. Ємельяненко Л. М Конфліктологія: Навч. посіб. За заг. ред. В. М. Петюха, Л. В. Торгової. К.: КНЕУ, 2018. 315 с.
3. Свиридчук Н.П. Переговори та посередництво як способи вирішення юридичних конфліктів. Вісник. № 4. 2019. С.70-75.
4. Управління людськими ресурсами: філософські засади. Навч. посібник під ред. д.ф.н., проф. В.Г. Воронкової. К.: ВД «Професіонал», 2018. 576 с.

ФІНАНСОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Мирончук В.М.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки ЗУНУ

Ефективність діяльності підприємства на пряму залежить від рішень, що так чи інакше пов'язані з процесом прогнозування. При цьому зазначений процес дозволяє визначати як майбутній фінансовий стан підприємства, так і послідовність дій, що визначають прогнозований результат функціонування підприємства через управління його активами. Враховуючи те, що використання фінансового прогнозування відбувається в умовах низької детермінації причинно-наслідкових зав'язків, алгоритмізація зазначеного процесу передбачає використання великої кількості інформації, що відображає якісні показники та суб'єктивізм чинників, що впливають на об'єкт прогнозування. Таким чином, алгоритм використання фінансового прогнозування при управлінні активами підприємства доцільно відобразити через наступні етапи:

- 1 етап – аналіз процесу, що досліджується; визначення повного спектру причинно-наслідкових зав'язків між факторами впливу та фінансовим результатом, а також проблем, що супроводжують визначені залежності;
- 2 етап – обґрунтоване передбачення умов функціонування підприємства, з врахуванням основних ендогенних й екзогенних факторів, та формування тактичних завдань у відповідності до них;
- 3 етап – аналіз і зіставлення прогнозованих результатів діяльності підприємства. При цьому зазначені результати відображаються у вигляді якісних характеристик, що включають у себе кількісні значення прогнозованих результатів.

Залежно від наявності тієї чи іншої інформації на підприємстві, його висококваліфікованого кадрового та інформаційно-технічного забезпечення можуть використовуватись як евристичні, так і економіко-математичні методи фінансового прогнозування.

Результати евристичних методів прогнозування носять суб'єктивний характер, адже засновані на інтуїтивному судженні експертів. У той час як економіко-математичні засновані на об'єктивних статистичних даних та моделях, структура яких встановлюється та перевіряється на адекватність експериментальним шляхом.

Слід відмітити, що досить велика кількість сучасних методів прогнозування акумулює у собі елементи обох груп. Серед зазначених методів – сценарний підхід, що дозволяє змодельовати розвиток діяльності підприємства з урахуванням ймовірного впливу тих чи інших чинників [1]. Алгоритм побудови методу зводиться до того, що поряд з найімовірнішим (базовим)

сценарієм реалізації подій розглядаються інші варіанти, імплементація інструментарію яких застосовуються у випадку їх наближення до реального відображення фінансового стану об'єкту у певний час.

Використання фінансових методів прогнозування дозволяє крім ретроспективного огляду ситуації, що склалась, дослідити її еволюційну складову; провести оцінювання потенційних ризиків; виявити можливості уникнення ризиків та їх трансформування у переваги щодо набуття фінансової вигоди підприємством; визначити пріоритетні напрямки діяльності та підвищити адаптаційні можливості щодо швидкозмінного зовнішнього середовища.

Список літератури

1. Крутова А.С., Ставерська Т.О. Сценарний підхід до прогнозування і планування прибутку підприємств. *Репозиторій ДБТУ*. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1486/1/esprstp_2014_2_5.pdf (дата звернення 07.12.2024).

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Орлов Олексій

Викладач

Рівненський державний гуманітарний університет

Реклама як свідома діяльність людини в тій чи іншій формі почала формуватися в період появи товарно – грошових відносин між виробником і споживачем. У процесі трансформацій виробничих та соціальних відносин в стародавніх цивілізаціях виникає гостра необхідність у передачі певної інформації до певної групи споживачів, яка б інформувала їх про певний вид товару. Власне термін “реклама” походить від латинського “reclamare” та означає викрикувати та сповіщати населення про послуги або товари на ринку. Давні письмові рекламні оголошення вже були відомі в Шумерії, Стародавній Греції, Римі. Римляни, наприклад, розписували стіни будівель, щоб закликати людей прийти на народні збори, базарні площі, святкові вистави. Фінікійці з метою розхвалити свої товари, розмальовували та розписували будівлі, цілі скельні ґрунти де часто перебували великі скупчення людей. Потрібно зазначити той факт, що найбільшого розвитку реклама на всіх етапах розвитку людської цивілізації досягає лише в тих країнах які являються найбільш економічно розвинутими. Так, реклама як вид людської діяльності досягла найбільшого розвитку у США. В США батьком рекламної діяльності називають Б. Франкліна. Власне, ця країна стала колыскою рекламної діяльності. Саме в США були опубліковані найбільш популярні наукові праці вчених з рекламної діяльності, таких як :Р. Вейл “Економіка реклами”, Д. Симон “Питання економіки реклами”, Н. Борден “Економічна ефективність реклами”, Ч. Сендіндж “Реклама: теорія і практика”, монографія Ф. Куїна “Етика, реклама і відповідальність”. Сьогодні рекламний бізнес популярний, прибутковий і широко розповсюджений в США.

Зміни в українській економіці, які почалися з 1991 р., призвели до появи рекламного бізнесу. У зв’язку з цим на початкових етапах формування ринкових відношень та ринкової інфраструктури в Україні проходило активне засвоєння форм та засобів рекламної діяльності, що склалися в країнах із розвинутою ринковою економікою. Реклама в Україні дуже швидко стала необхідною частиною практично всіх складових життя суспільства [1, с. 13]. У 90-х роках почали також виходити перші українські журнали для рекламістів:

A & PR digest (1995–1998), “Маркетинг і реклама” (з 1996 року), “Реклам-клуб” (1997–1999), “Реклама –світ»” (1998–1999), “Реклама плюс” (з 1999 року) та ін. Характеризуючи український ринок реклами на сьогоднішній день потрібно відмітити що він має наступні певні риси, а саме:

- виражена концентрація рекламного бізнесу у великих містах;
- значна перевага іноземних рекламодавців в обсягах рекламних витрат на рекламу;
- поступове збільшення присутності іноземних рекламних компаній в структурі рекламного бізнесу;

- введення інновацій та нових засобів реклами в рекламну діяльність;
- спроба великих компаній розроблювати стратегічні плани розвитку рекламної діяльності.

Як зазначає Ю. А. Грушевська на сьогодні, за підрахунками різних фахівців рекламної галузі, загальна кількість реально працюючих у країні РА близько 300. З них приблизно третина – столичні. Реально розпоряджаються рекламними бюджетами близько 15-ти потужних мережових агенцій, що представляють в Україні інтереси найбільших світових рекламних груп. Серед них – Leo Burnett, Grey Kiev, Ogilvy & Mather. Відповідно й найдорожча реклама (зокрема телевізійна) всесвітньо відомих товарних марок Orbit, Samsung, Daewoo, Stimorol, Pantene, Dirol, Coca-Cola, Blend-a-med, Always та багатьох інших йде саме через мережові рекламні агенції [2,с.82].

Але вітчизняна рекламна діяльність в Україні розвивається досить повільно, виникають труднощі стосовно реалізації нових рекламних заходів. Ми можемо погодитися з українським науковцем Н. А. Скрицькою яка стверджує, що основним фактором, який ускладнює гармонічний розвиток рекламної діяльності в Україні, є відсутність концептуального підходу до розуміння суті реклами та рекламної діяльності. Це відбувається на “розмитості” базових визначень і їх неузгодженості з термінологією загального інформаційного законодавства [3,с.204]. В Україні питання які пов’язані з рекламою та рекламною діяльністю досліджують такі науковці як: Л. М. Швець, М. М. Філон, Є. А. Іванчо, А. В. Гринько, Б.С. Матвійчук, О. В. Марченко та інші.

Основною складовою терміну “рекламна діяльність” є поняття “реклама”, тому нам необхідно дати визначення терміну “реклама”. Саме поняття та змістовне навантаження терміну “реклама” в суспільстві та в наукових колах дещо розрізняється. Так, наприклад у словниковій літературі можна побачити наступні визначення терміну “реклама”:

- популяризація товарів, видовищ, послуг тощо з метою привернути увагу покупців, споживачів, глядачів;
- поширення відомостей про кого – небудь, про щось з метою популяризації;
- плакат, оголошення тощо як засіб привернення уваги покупців, глядачів;
- широке оповіщення про властивості товарів, витворів мистецтва, послуг для привернення уваги покупців, споживачів [4, с.492; 5, с.1210].

Якщо звернутися до нормативно - правових актів які регламентують рекламну діяльність на території України, а саме до Закону України “Про рекламу” то там є наступне визначення терміну “реклама” - це інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких осіб чи товару [6].

Проаналізувавши приведені вище лексичні значення слова “реклама” ми можемо стверджувати, що “реклама” в широкому суспільному розумінні означає засіб привернення уваги широкого кола людей з певною метою. Цікаві визначення з наукових позицій дають як вітчизнянні так закордонні вчені, зокрема, Б. А. Обрисько вважає, що реклама – це друковане, рукописне, усне або

графічне повідомлення про особу, товари, послуги або суспільний рух, відкрито опубліковане рекламодавцем й оплачене з метою збільшення обсягів збуту, розширення клієнтури, одержання голосів або суспільної підтримки [7, с.5]. В. Е. Коломойцев стверджує, що реклама – це цілеспрямований вплив на споживача за допомогою засобів інформації для просування товарів на ринки збуту. Реклама знайомить споживача з товарами або послугами, що їх пропонує підприємство, організація фірма [8,с.265]. Вчений Є. Ромат у своїх дослідженнях про рекламу говорить як про вид соціальної масової комерційної комунікації, що формується та оплачується рекламодавцем (продавцем) і спрямований на потенційних покупців (споживачів) об'єкта рекламування (товару, послуги, іміджу, ідеї, особи, організації, держави, території тощо). Метою комунікації є формування певної цільової настанови одержувачів рекламного звернення щодо об'єкта рекламування [9,с.38,39]. Проаналізувавши вище наведенні визначення ми можемо дати власне наукове визначення терміну “реклама” – це свідомо та цілеспрямована комунікаційна діяльність різної форми яка направлена на інформування потенційних отримувачів (цільової аудиторії) стосовно певної події, товару, послуги на протязі певного часу. На сучасному етапі розвитку рекламної діяльності провідні маркетологи виділяють наступні основні функції реклами:

1. Економічна функція. Передбачає стимулювання збуту продукції на окремому ринку збуту з одночасним збільшенням обсягів прибутку від реалізації певної продукції за певний проміжок часу.

2. Інформаційна функція. Передбачає взаємодію з споживачем з метою забезпечення останнього всією інформаційною базою про певного виробника, товари, послуги.

3. Керуюча функція. Данна функція має можливість здійснювати цілеспрямований вплив на конкретні цільові групи споживачів з метою регулювання попиту на певний вид товару.

4. Соціальна функція.

Пропонує вплив як на суспільну свідомість в цілому так і на окрему свідомість окремого споживача, також вона формує та підтримує суспільні цінності.

5. Маркетингова функція. Власне маркетинг це просування товару від виробника до споживача, а реклама цей процес полегшує та створює умови для ефективної збутової політики підприємства.

6. Комунікаційна функція. Створює двохсторонній канал обміну інформацією між підприємством та споживачем, між конкурентами, підприємством та законодавчими органами.

7. Ідеологічна функція. В сучасних умовах реклама містить в собі основні елементи культурних цінностей(духовність, співчуття, вірність) та демонструє їх переваги над звичайними формальними цінностями.

8. Виховна функція. Дана функція дає змогу показати вже готові шаблони поведінки в конкретних ситуаціях, тобто шаблони поведінки показують цільовій аудиторії що є добре, а що погано.

9. Контролююча і коригуюча функції. Для ефективної реклами слід проводити опитування, рекламні дослідження, анкетування що дає змогу створити зворотній зв'язок між ринком та споживачем. Це дає можливість здійснювати контрольні заходи, а саме, контроль за рухом продукції на новому ринку збуту, формувати та підтримувати в цільовій аудиторії доброзичливе ставлення до певного виду товарів, задіяти математичні методи контролю за станом попиту на цільовому ринку. У випадку якщо будуть виявленні суттєві відхилення від запланованих показників у стані попиту на продукцію, рівня прибутковості підприємства включається механізм коригування в комерційній діяльності підприємства (виробнича, збутова, рекламна діяльність і т. д.).

Проаналізувавши функції реклами ми можемо стверджувати, що в кінцевому підсумку всі вище перераховані функції зводяться до досягнення двох основних цілей: формування попиту та стимулювання попиту. Розрізняють економічні та комунікативні цілі реклами: перші прямо направлені на покупку продукції (робіт, послуг), інші – опосередковано [10,с.17]. Потрібно замітити, що економічні цілі в першу чергу направлені це збільшення загальних обсягів реалізації продукції та максимального збільшення прибутковості підприємства у довгостроковій перспективі. Комунікативні цілі, або як їх ще називають позаекономічні цілі реклами, це інформаційно – психологічний вплив на потенційного споживача з метою формування позитивного образу певного товару або товарної групи.

До економічних цілей ми можемо віднести:

- підтримку збутової політики підприємства;
- формування довгострокової потреби у споживачів в даному виді продукції або послуги;
- створення умов для формування стійкого переконання споживача придбати саме цей вид продукції;
- здійснювати процес стимулювання попиту на конкретний товар і стимулювання збуту;
- проведення певних акційних компаній стосовно оголошення про пільгові угоди, розпродажі, зниження цін;
- здійснення процесу скорочення часових термінів виведення на ринок нових видів продукції або послуг які будуть схвально сприйняті цільовою аудиторією;
- створення умов які будуть спонукати потенційних споживачів до відвідування магазину, виставки, ярмарку.

До комунікативних цілей відносять:

- ознайомлення потенційних споживачів з новими видами продукції що реалізується підприємством, маркою, брендом;
- здійснення заходів щодо підвищення рівня популярності продукції серед споживачів;
- вплив на формування психологічних звичок при споживанні певної продукції;
- інформування споживачів (наприклад, про зміну цін, характеристик товару, появу нових товарів);

- зміна іміджевого образу продукції в певному напрямі (модернізація, підвищення привабливості);
- створення передумов для формування зацікавленості, яке приводить потенційних споживачів до магазину навіть у випадку без наміру придбати якийсь товар;
- формування психологічного стимулу наслідувати приклад інших споживачів, які вже придбали певну продукцію і дали позитивні характеристики від користування нею;
- підтримання вірності певній продукції, торгівельній марки, бренду;
- формування позитивного іміджу про підприємство і його продукцію;
- виділення товарів власного виробництва серед конкуруючих.

У своєму дослідженні ми також аналізуємо таке поняття як “рекламна діяльність” яке являється більш широким поняттям ніж просто реклама. В науковій літературі існують наступні різноманітні визначення цього терміну. Так, наприклад у словнику іншомовних термінів рекламна діяльність розглядається як комплекс дій, пов’язаних із поширенням реклами, сукупність усіх елементів, що входять до системи створення і передачі рекламного повідомлення від суб’єкта реклами (рекламодавця) до адресатів реклами або цільової групи (споживачів реклами) [4,с.1209]. Дещо інший підхід до цього поняття висловлюють О.С.Раковська - Башмакова та Т.М. Русанова, розглядаючи рекламну діяльність як психологічний вплив на суспільство. При цьому вони констатують, що рекламна діяльність – це складна система зв’язків і відносин між людьми, що містить у собі велику кількість різних способів взаємного впливу людей. Відповідно, рекламний вплив не є односпрямованим і однобічним, а являє собою багаторівневу суперечливу систему комунікацій із широкою мережею зворотних зв’язків [11,с.56]. Базуючись на поглядах, зазначених вище, дамо наступне поняття рекламної діяльності. Отже, рекламна діяльність – це цілеспрямований комплекс дій (інформаційних, комунікаційних, технологічних, організаційних, економічних, психологічних) який направлений на формування та підтримання певного рівня реалізації товарів на певному ринку, створення передумов для виходу на нові ринку збуту, створення позитивного іміджу підприємства, формування психологічної “привязки” споживачів до певного товару або групи товарів. Однією зі складових рекламної діяльності являється зворотній зв’язок зі споживачами, тому що він дає змогу реагувати на зміни смаків споживачів, ситуацію на ринку відповідним чином корегуючи діяльність підприємства.

Підсумовуючи вищесказане ми можемо стверджувати що рекламна діяльність відіграє одну з найважливіших ролей в успішній комерційній діяльності підприємства, але одночасно вона вимагає значних фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів.

Список літератури

1. Філон М. М. Розвиток реклами від виникнення до сьогодення //М. М. Філон, Є. А. Іванчо // Науковий вісник Херсонського державного університету.

Серія : Економічні науки. - 2017. - Вип. 22(1). - С. 12-14. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_22\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2017_22(1)_4).

2. Теорія та історія реклами : навчально-методичний посібник/ Т 337 Укладачі Ю. А. Грушевська, Н. Р. Барабанова, О. М. Назаренко, Л. М. Писаренко. Одеса : Фенікс, 2019. 127 с.

3. Скрицька Н. А. Реклама: до визначення поняття / Н. А. Скрицька// Правове регулювання економіки.- 2009 - №9.- С. 203- 212.

4. Словник іншомовних слів /Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута.- К.: Наук. Думка, 2000.- 680 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. та допов.) / Уклад. і голов. редактор В. Т. Бусел.- К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005.- 1728 с.

6. Закон України “Про рекламу”//Офіційний вебпортал парламенту України /-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр>

7. Обрицько Б. А. Реклама і рекламна діяльність: Курс лекцій / Б. А. Обрицько.- К.: МАУП, 2002.- 240 с.

8. Коломойцев В. Е. Універсальний словник економічних термінів: інвестування, конкуренція, менеджмент, маркетинг, підприємництво: Навч. посіб. / В. Е. Коломойцев - К.: Молодь, 2000.- 382с.

9. Ромат Є. В. Трансформація моделі державного управління рекламною діяльністю у перехідних умовах. – К.: НАДУ, 2003.- 235с.

10. Реклама і рекламна діяльність : навч. посіб. / Воронько-Невіднича Т. В., Калюжна Ю. П., Хурдей В. Д. – Полтава, РВВ ПДАА, 2018. – 230 с.

11. Раковська-Башмакова О. С. Психологічний вплив рекламної діяльності на суспільство / О. С. Раковська-Башмакова, Т. М. Русанова // Вісн. Міжнар. Слов’ян. ун-ту. – 2007. – № 2. – с. 56–59.

ОПТИМІЗАЦІЯ РЕКЛАМНИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ

Тарн Валерія Валеріївна

магістрантка спеціальності «Менеджмент»

Поліський національний університет

У сучасних умовах економічної нестабільності та глобалізації бізнесу оптимізація рекламних бюджетів стає критично важливим елементом ефективного управління підприємствами. Зростання конкуренції, зміна споживчих уподобань і розвиток цифрових технологій зумовлюють необхідність раціонального використання ресурсів, зокрема фінансових, у сфері маркетингу. Рекламні витрати, які є одними з найбільш значущих у бюджетах підприємств, часто вимагають перегляду для підвищення їх ефективності.

Оптимізація рекламних бюджетів передбачає не лише зменшення витрат, але й удосконалення підходів до планування, розподілу та оцінки результативності рекламних кампаній. Це дозволяє підприємствам досягати максимального впливу на цільову аудиторію за мінімальних фінансових вкладень, що особливо важливо в умовах обмежених ресурсів. Метою даного дослідження є аналіз теоретичних основ та практичних підходів до оптимізації рекламних бюджетів, а також визначення її впливу на ефективність маркетингових стратегій підприємств.

Проблематика оптимізації рекламних бюджетів широко висвітлюється в науковій літературі та практичних дослідженнях. Зокрема, Бейкер і Сігель (2023) підкреслюють важливість використання алгоритмічних підходів та машинного навчання для підвищення точності таргетування реклами. Дослідники зазначають, що аналіз великих обсягів даних дозволяє мінімізувати витрати на рекламу, що не приносить очікуваного результату.

У своїх роботах Грін і Паттерсон (2022) [1] акцентують увагу на необхідності інтеграції омніканальних підходів у рекламні стратегії. Вони зазначають, що розподіл рекламних бюджетів між традиційними та цифровими каналами має ґрунтуватися на ретельному аналізі ROI (коефіцієнта повернення інвестицій) [1] для кожного з каналів.

Українські науковці також приділяють значну увагу цій тематиці. Зокрема, Іванченко (2023) [1] досліджує вплив економічної ситуації в Україні на ефективність маркетингових бюджетів. Автор робить висновок, що підприємства, які застосовують гнучкі стратегії перерозподілу коштів у рекламі, можуть досягати кращих результатів навіть в умовах економічної турбулентності.

Окрім того, сучасні дослідження вказують на важливість впровадження автоматизованих систем для моніторингу та аналізу результативності рекламних кампаній. Наприклад, роботи Лі та Вонга (2023) [2] демонструють, що використання таких інструментів, як Google Analytics та Meta Ads Manager,

дозволяє компаніям ефективніше контролювати витрати та адаптувати стратегії в режимі реального часу.

Таким чином, аналіз останніх публікацій свідчить про зростаючу роль цифрових технологій, аналітики даних та адаптивності в оптимізації рекламних бюджетів. Ці аспекти будуть розглянуті в подальшій частині дослідження з урахуванням специфіки сучасного бізнес-середовища.

Оптимізація рекламних бюджетів базується на принципах ефективного використання ресурсів, що включає досягнення максимально можливого результату за мінімальних витрат. Теоретичною основою цього процесу є концепції маржинального аналізу, ROI (повернення на інвестиції) [2], та багатоканальної комунікації. Згідно з класичними економічними теоріями, підприємство повинно інвестувати в рекламу до тієї межі, де граничні витрати дорівнюють граничному доходу.

Важливу роль у цьому контексті відіграє сегментація аудиторії. Як зазначають Грін і Паттерсон (2022) [3], сегментування дозволяє зосередитися на цільових групах, які найбільш схильні до покупки, що зменшує витрати на неефективну рекламу. Досягнення оптимізації також залежить від розуміння життєвого циклу клієнта та використання моделей прогнозування для оцінки потенційної цінності кожного клієнта.

Аудит є першим і ключовим етапом оптимізації рекламних бюджетів. Він включає аналіз усіх поточних витрат на маркетинг і рекламу, щоб виявити неефективні канали чи кампанії. Важливим є визначення ключових показників ефективності (KPI), які дозволяють об'єктивно оцінити результативність кожної реклами. Наприклад, це можуть бути показники ROI, CTR (Click-Through Rate) або SAC (Customer Acquisition Cost). Аудит також включає порівняння витрат на рекламу з отриманими результатами, що дозволяє визначити найменш продуктивні елементи стратегії [3].

Етап планування передбачає визначення цільової аудиторії, її потреб та поведінкових характеристик. Використання аналітичних інструментів, таких як Google Analytics, дозволяє сегментувати аудиторію за різними параметрами: вік, географія, інтереси тощо. Після цього підприємство обирає найбільш релевантні канали комунікації. Наприклад, молодіжну аудиторію ефективніше досягати через соціальні мережі, тоді як для більш зрілої аудиторії краще підходять email-розсилки чи контекстна реклама.

Крім того, важливою складовою є розробка таргетованих рекламних повідомлень. Вони повинні бути адаптовані до особливостей кожного сегмента, враховуючи мову, візуальне оформлення та ключові цінності аудиторії.

Моніторинг дозволяє відстежувати ефективність рекламних кампаній у реальному часі. Для цього використовуються дашборди та системи аналітики, які надають дані про кількість переглядів, конверсій, витрати тощо. Виявлення відхилень від запланованих результатів дає змогу оперативно вносити зміни в стратегію: змінювати таргетинг, перенаправляти бюджет на ефективніші канали чи адаптувати повідомлення.

Корекція стратегії є безперервним процесом, що забезпечує її актуальність відповідно до змін у поведінці споживачів або ринкових умов. Наприклад, якщо виявляється, що певний канал приносить значно більше конверсій за ті ж витрати, бюджет може бути перенесений саме на цей канал.

Сучасні дослідження підкреслюють необхідність використання поведінкової економіки для оптимізації рекламних бюджетів. Згідно з теорією перспектив, запропонованою Канеманом і Тверські [4], рішення споживачів значною мірою залежать від способу подання інформації. Тому важливо не лише інвестувати у правильні канали, але й створювати рекламні повідомлення, які відповідають когнітивним очікуванням аудиторії.

Також актуальними є дослідження, присвячені впливу макроекономічних факторів на маркетингові бюджети. Наприклад, у періоди економічного спаду оптимізація витрат на рекламу може включати зниження інвестицій у канали з низьким ROI і переорієнтацію на ті, які забезпечують найбільшу віддачу за короткий термін.

Крім того, у сфері цифрової реклами зростає роль алгоритмів на основі штучного інтелекту, які можуть передбачати зміну трендів і автоматично адаптувати кампанії під актуальні запити споживачів. Дослідження Лі та Вонга (2024) [4] показали, що підприємства, які використовують AI-платформи, досягають на 20-30% вищої ефективності порівняно з традиційними підходами [4].

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що оптимізація рекламних бюджетів є важливим елементом ефективного управління маркетинговими ресурсами підприємства, особливо в умовах економічної нестабільності. Використання сучасних цифрових технологій, зокрема алгоритмів штучного інтелекту та аналітичних платформ, значно підвищує точність таргетування та контроль витрат. Сегментація аудиторії, інтеграція омніканальних підходів і впровадження автоматизованих систем моніторингу сприяють раціональному розподілу бюджетів і максимізації повернення інвестицій. При цьому важливу роль відіграють постійний аудит, планування та адаптація рекламних стратегій відповідно до змін ринкових умов і поведінки споживачів. Зазначені аспекти створюють передумови для підвищення ефективності маркетингових кампаній та забезпечення конкурентоспроможності підприємств у динамічному бізнес-середовищі.

Список літератури

1. Бейкер, Р., Сігель, М. Алгоритмічні підходи до оптимізації рекламних кампаній. *Journal of Advertising Innovation*, 2023, Vol. 14, No. 2, pp. 112-130.
2. Грін, К., Паттерсон, С. Інтеграція омніканальних стратегій у сучасному маркетингу. *Marketing Dynamics Journal*, 2022, Vol. 11, No. 1, pp. 78-95.
3. Іванченко, О. Вплив економічних змін на ефективність маркетингових бюджетів в Україні. *Науковий вісник економіки та менеджменту*, 2023, Вип. 45, С. 102-116.
4. Лі, Х., Вонг, К. Використання штучного інтелекту для моніторингу ефективності реклами. *Asian Marketing Review*, 2024, Vol. 18, No. 3, pp. 56-70.

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR STANDARDIZATION OF MEDICAL CARE: PURPOSE AND PRINCIPLES

Baieva Olena,
DSc, Full Professor
PHEE «Kyiv Medical University»

Kryvenko Yevhenii,
PhD, Associate Professor
PHEE «Kyiv Medical University»

Tarasova Natalia,
Senior lecturer
PHEE «Kyiv Medical University»

Most countries, members of the WHO, solve the problems of rational use of resources, efficiency of the health care system and regulation of its cost through generally accepted standards.

As the standard is improved, the new standard becomes the baseline for further improvements, and so on. Improving standardized work is a never-ending process. It reduces the variations of the process and improves the quality of products and processes. In this contribution is described 5S method, which is used in organizations to eliminate, respectively elimination of waste in the workplace through five steps. 5S method to include in the standardization of processes and lean workplace [1]. Standardization is the process of establishing and applying standards in various areas of production and provision of services, and a system for monitoring their compliance. The International Organisation of Standardisation (ISO) refer to standards as a 'formula' that describes 'the best way of doing something. [2]. The Oxford English dictionary defines standards as a 'level of quality' or 'level of behaviour' or a 'unit of measurement [3].

In Ukraine, the process of standardization in the health care system began more than 20 years ago with the introduction of the principles of the economic mechanism. In 1998, the Ministry of Health of Ukraine adopted orders legitimizing the introduction of industry standards into health care practice:

- "Temporary industry unified standards of medical technologies of the diagnostic and treatment process of inpatient care for the adult population in medical and preventive institutions of Ukraine"
- "Temporary standards of the volume of diagnostic examinations, treatment measures and criteria for the quality of treatment of children".

The purpose of health care standardization is to improve the quality of preventive and therapeutic and diagnostic measures, solve the problems of preserving and improving the health of the population.

Standardization of care seeks to improve patient outcomes and healthcare delivery by reducing unwanted variations in care as well as promoting the efficient and effective use of healthcare resources. There are many types of standardization, with clinical practice guidelines (CPGs), based on a stringent assessment of evidence and expert consensus, being the hallmark of high-quality care [4].

Principles that the standardization process must comply with: uniformity, significance, relevance, comprehensiveness, control, informed consent, etc.

The implementation of health care standardization should contribute to:

- Efficiency and economy of use of labor and material resources of the health care system.
- Protection of patients' interests based on ensuring a real level of social guarantees of accessibility of medical care to the population.
- Structural proportionality of health care system services.
- Rational distribution of financial flows in the industry.

A standard is a regulatory and technical document that establishes a set of norms, requirements, rules, requirements for the object of standardization and is approved by the competent authority.

The procedure for developing modern medical standards consists of the following procedures:

1. Determination of the group of diseases for which standards are being developed.
2. Study of the existing technical and technological base of medical institutions and their relevant departments.
3. Study of scientific literature on the problem.
4. Development of diagnostic and treatment algorithms based on evidence-based medicine.
5. Evaluation of the effectiveness of various interventions based on a comparison of results and costs, typical material and technical equipment of medical and preventive institutions.
6. Development of clinical protocols, instructions and explanations for them.
7. Preparation of a clinical manual (guide)

International standards - are adopted by international organizations (for example, the World Health Organization) and are applied at the international level.

National standards - models of diagnostic and treatment care, which are established and applied at the state level.

According to Article 11 of the Law of Ukraine “On State Social Standards and State Social Guarantees”, state social standards in the field of healthcare include:

- list and volume of guaranteed level of medical care to citizens in state and municipal healthcare institutions;
- standards for the provision of medical care, which include the volume of diagnostic, treatment and preventive procedures;
- indicators of the quality of medical care;
- standards for preferential provision of certain categories of the population with medicines and other special means;
- standards for the provision of inpatient medical care;

- standards for the provision of medicines in state and municipal healthcare institutions;

- standards for sanatorium and resort provision;

- standards for the provision of food in state and municipal healthcare institutions.

That is, the above-mentioned Law of Ukraine provides for the formation of a “basic package of medical services”, which should be provided free of charge. Such a package does not relate to an individual person, but to the population in general and is the result of the rationing of the types and volume of medical services provided in conditions of limited resource provision. It obliges state or state-authorized bodies to provide or finance certain services and ensure the right to receive free medical services.

In Ukraine, the development of state social standards in the field of health care is carried out by the following working groups:

- on the development of the list and volume of the guaranteed level of medical care for citizens in state and municipal health care institutions;

- on the development of standards for the provision of medical care, which include the volume of diagnostic, therapeutic and preventive procedures, indicators of the quality of medical care and standards for providing a certain territory with a network of health care institutions in outpatient and inpatient conditions;

- on the development of standards for the preferential provision of certain categories of the population with medicines and other special means;

- on the development of standards for providing the population with inpatient medical care;

- on the development of standards for the provision of medicines to state and municipal healthcare institutions;

- on the development of standards for the provision of food in state and municipal healthcare institutions.

The composition of the working groups is approved by a joint order of the Ministry of Health of Ukraine and the Academy of Medical Sciences of Ukraine.

Requirements for National Standards:

- Must meet the conditions of financing.

- Must be realistic for implementation.

- Must have an organizational purpose.

- Must ensure the consistency of the technology of providing medical care.

Regional standards - a model of medical care, the application of which is limited to the region. Regional standards of state guarantees of providing the population with free medical care should include:

- a list of diseases;

- types of medical care;

- volumes of medical care;

- conditions for the provision and financing of medical care.

Regional standards are built on the following principles:

- the needs of the population in free medical care are determined by the characteristics of the demographic composition, levels and structure of morbidity in the region;

- ensuring compliance of guaranteed volumes of medical care with state regulations and standards;
- compliance of the capacity of the regional network of health care institutions with the needs of the population in medical care;
- scientific justification of material and financial costs for the corresponding unit of medical care;
- increasing the efficiency of using the health care resource base through comprehensive regional planning and the implementation of resource-saving medical technologies.

Local standards - models and requirements for the provision of medical care that are used in one or several medical and preventive institutions, within the health care management of a city or district.

References:

1. Miroslava Míkva^a, Vanessa Prajová^a, Boris Yakimovich^b, Alexander Korshunov^b, Ivan Tyurin Standardization - one of the tools of continuous improvement.- International Conference on Manufacturing Engineering and Materials, ICMEM 2016, 6-10 June 2016, Nový Smokovec, Slovakia/ Procedia Engineering 149 (2016) 329 – 332.
2. International Organization for Standardization (ISO) . Standards. Accessed 11 December 2020. <https://www.iso.org/home.html>
3. Oxford English Dictionary. Standards. Oxford University Press; 2022. <https://www.oed.com>
4. Dimmer A, Baird R, Puligandla P. Role of practice standardization in outcome optimization for CDH. World J Pediatr Surg. 2024 Mar 21;7(2):e000783. doi: 10.1136/wjps-2024-000783. PMID: 38532942; PMCID: PMC10961560.

COMPARISON OF THE CLINICAL EFFECTIVENESS OF HEPATICOJEJUNOSTOMY AND SELF-EXPANDING METAL STENTS FOR BYPASSING THE BILE DUCTS IN PATIENTS WITH UNRESECTABLE PANCREATIC HEAD CANCER COMPLICATED BY OBSTRUCTIVE JAUNDICE

Kolosovych Ihor Volodymyrovych

Doctor of Sci (Med), Professor,
Head of the Department of Surgery №2
Bogomolets National Medical University,
c. Kyiv, Ukraine

Bezrodnyi Borys Havrylovych

Doctor of Sci (Med), Professor,
Professor of the Department of Surgery №2
Bogomolets National Medical University,
c. Kyiv, Ukraine

Nesteruk Yevhenii Olexandrovykh

Postgraduate Student of the Department of Surgery №2
Bogomolets National Medical University,
c. Kyiv, Ukraine

Due to late diagnosis, up to 80% of patients with pancreatic head cancer (PHC) undergo only palliative surgical treatment aimed at eliminating complications such as obstructive jaundice and impaired gastric evacuation [1]. Correction of biliary obstruction is performed by biliodigestive bypass or transpapillary stenting of the common bile duct with self-expanding metal stents (SEMS)[2]. The use of SEMS is characterised by a lower number of postoperative complications, lower mortality and shorter hospital stay [3]. However, due to the high efficiency of modern polychemotherapy regimens, the life expectancy of patients after palliative interventions has increased from 9 to 12-16 months [2]. During this period, biliodigestive shunts retain their drainage function, and SEMS can be bypassed by the tumour, bile acid salts, and bacterial biofilms [3]. As a result, recurrent jaundice and cholangitis develop, requiring repeated hospitalisations and reconstructive interventions [1].

The purpose of the study was to improve the outcome of treatment of patients with unresectable pancreatic head cancer complicated by obstructive jaundice by improving the tactics and techniques of surgical treatment.

Materials and methods of research. The randomised prospective study included 107 patients with locally advanced and unresectable pancreatic head cancer without signs of duodenal obstruction. Depending on the treatment tactics, patients

were randomised to the main group (53 people) or the comparison group (54 people). Patients in the main group underwent correction of obstructive jaundice by biliodigestive bypass using the Roux-en-Y end to side hepaticojejunostomy technique with a 50 cm Roux limb. A prophylactic side-to-side gastrojejunostomy was performed in all patients. Patients in the comparison group underwent transpapillary stenting of the common bile duct with SEMS after endoscopic retrograde cholangiopancreatography.

After surgical treatment in the study groups, the incidence of postoperative complications, mortality and survival were analysed.

Results of the research. In a comparative analysis of the results of surgical treatment of patients, the specific weight of postoperative complications in patients of the main group was 37.3% versus 7.4% in the comparison group ($\chi^2=13.7$, 95% CI 14.38-44.08, $p=0.0002$)

When analysing the results of treatment of patients in both groups in the period from 4 to 11 months after surgical correction of jaundice, it was found that during this period biliodigestive and gastrojejunal shunts in patients of the main group functioned without complications. However, in 6 (11.1%) patients who underwent SEMS biliary prosthesis, recurrent jaundice and cholangitis developed in the period from 8 to 10 months after stenting. In these cases, 4 patients underwent biliary system replacement, and in 2 cases, jaundice and cholangitis were eliminated by endoscopic stent rehabilitation and antibiotic therapy, taking into account the sensitivity of the bile microflora to antibiotics. In another 4 (7.4%) patients in the comparison group, the course of the disease was complicated by nausea, vomiting, a feeling of heaviness in the epigastrium, and progression of cachexia. According to the results of fluoroscopy and fibrogastroduodenoscopy, patients were diagnosed with duodenal stenosis due to a tumour of the pancreatic head. This complication was eliminated by duodenal stenting with duodenal SEMS. No complications were observed after the procedure, and the evacuation of gastric contents was restored.

Conclusions. The use of self-expanding metal stents for internal drainage of the biliary system compared to hepaticojejunostomy operations reduced the incidence of postoperative complications by 29.9% ($\chi^2=13.7$, 95% CI 14.38-44.08, $p=0.0002$) and mortality by 7.5% ($\chi^2=4.16$, 95% CI -0.05-17.79, $p=0.04$). Within 8-10 months after biliary stenting, 11.1% (6/54) of patients developed recurrent jaundice and cholangitis, and another 7.4% (4/54) of patients developed duodenal stenosis with a tumour. These complications led to repeated hospitalisation and biliary restentation in 4 (7.4%) cases, and duodenal stenting by self-expanding metal stents in 4 (7.4%) patients. The choice of biliodigestive shunting method should be selected depending on the expected survival time of patients. If the prognosis of survival is up to 8 months, it is advisable to perform prosthetics of the common bile duct with self-expanding metal stents, if more than 8 months, it is advisable to perform hepaticojejunal anastomosis with prophylactic gastrojejunal anastomosis.

References:

1. Mavroeidis VK, Russell TB, Clark J et al. Pancreatoduodenectomy for suspected malignancy: nonmalignant histology confers increased risk of serious morbidity. *Ann R Coll Surg Engl.* 2023;105(5):446-454. doi: 10.1308/rcsann.2022.0055. DOI
2. Beger HG, Büchler MW, Hruban RH. *The Pancreas: An Integrated Textbook of Basic Science, Medicine, and Surgery.* Fourth Edition: Wiley Blackwell, USA. 2023, p.1340.
3. Bezrodnyi BH, Kolosovych IV, Hanol IV et al. Palliative surgical treatment of patients with unresectable cancer of the head of the pancreas complicated by mechanical jaundice. *Wiad Lek.* 2023;76(4):703-708. doi: 10.36740/WLek202304102.

UNDERGROUND MODULAR SYSTEM "HOSPITAL-BUNKER"

Kuziv R.M.

Commander of the Grouping of Forces
and Assets of the Medical Forces 'East'

Tyshchenko V.M.

Logistics Commander

Pavlyshyn A. V.

PhD, Associate Professor,
General Surgery Department,
Ukraine, I. Horbachevsky Ternopil State Medical University

Keywords: medical care, modular system, "hospital-bunker", functional modules

Providing medical care to the wounded near the frontline is critical for preserving lives both in the initial minutes following injury and throughout subsequent treatment. Rapid stabilization of the injured significantly reduces the risk of complications and increases the likelihood of effective recovery.

Immediate medical care at the front lines helps reduce the risk of complications and long-term disability. Timely intervention in combat zones is essential to stabilize patients before they are evacuated to advanced medical facilities.

Field medics play a vital role in offering life-saving treatment within the first hours of injury, which can make the difference between life and death. The proximity of medical care to the battlefield ensures quicker response times and more effective trauma management. Access to medical support near combat areas increases the chances of survival for soldiers suffering from severe injuries. Having medical teams close to the front line reduces the evacuation time and improves patient outcomes.

Rapid deployment of medical units in war zones is necessary to manage critical injuries, prevent hemorrhaging, and stabilize vital signs. Medical care at the front line not only saves lives but also boosts the morale of the troops, knowing that help is available when needed. Frontline medical assistance is a key component in maintaining the overall health and operational effectiveness of military forces during prolonged conflicts.

To optimize medical assistance near the frontline, a protected and reinforced underground modular system, the "Hospital-Bunker," has been developed.

The "Hospital-Bunker" is a specialized construction or system of modular facilities designed to protect people, equipment, materials, or devices from external threats such as explosions, radiation, chemical attacks, or other hazards, while enabling the provision of medical care. The system's key features include protection, durability,

airtightness, and autonomy. The "Hospital-Bunker" is located at a depth of 6 meters or more.

This proposed underground hospital is characterized by enhanced safety measures for both the wounded and medical staff, enabling the delivery of high-quality medical care to over 100 patients daily, including up to four surgical interventions at a time.

System Composition

The "Hospital-Bunker" consists of six or more hydro-isolated hollow cylindrical modules, each at least 7.6 meters in length and 2.5 meters in diameter or more, connected by protected passages (e.g., wooden shelters reinforced with beams).

Functional Modules:

- **Operating modules:** For performing surgeries of varying complexity.
- **Resuscitation modules:** For anesthetic and intensive care.
- **Workroom modules:** For technological purposes.
- **Rest modules:** For medical staff recovery.

The system is equipped with modern medical devices such as oxygen concentrators, ventilators, cardiac monitors, and defibrillators. The number and specialization of modules can be adjusted based on the system's intended use and specific needs.

The "Hospital-Bunker" includes systems for air ventilation with purification and filtration, water supply, sewage, energy sources (including alternative options), communication systems, and electronic warfare (EW) systems.

Compliance with NATO Standards

The design and functionality of the "Hospital-Bunker" align with NATO's field hospital standards for Role/Echelon 2 and Role/Echelon 2+ in progressive medical support organization.

Versatility

Beyond medical applications, the modular bunker system can serve military purposes (e.g., command shelters, personnel housing, ammunition storage), civilian needs (e.g., shelters during emergencies or natural disasters), and industrial use (e.g., material storage).

Construction Materials

Materials used depend on the specific purpose and operating conditions of the system:

- **Concrete:**
 - Reinforced concrete for strength and durability against heavy loads and explosions.
 - Fiber-reinforced concrete for additional stability.
- **Metal:**
 - Steel for walls, doors, and ventilation systems, with high-quality grades resistant to mechanical damage and corrosion.
 - Aluminum for lightweight, corrosion-resistant mobile structures.
- **Composite Materials:**

- Combinations of concrete and steel for layered protection against radiation or blasts.
- Advanced composites for high-security facilities.
- **Hydro-isolation Materials:**
- Polymer membranes or waterproofing compounds to prevent moisture penetration.
- Bitumen-based materials for sealing.
- **Interior Materials:**
- Fire-resistant and soundproof panels.
- Air filtration systems to counter chemical, biological, or radiological threats.
- **Radiation Shielding:**
- Lead or lead composites.
- High-density polyethylene for neutron absorption.

Example of Configuration

An example of a "Hospital-Bunker" system includes:

- **Triage and Evacuation Module:** Initial patient evaluation, sorting, and evacuation.
- **Emergency Care Module:** Immediate care for injuries of varying severity.
- **Surgical Module:** Emergency and damage-control surgeries.
- **Resuscitation Module:** Postoperative and critical condition care.
- **Laboratory Module:** Comprehensive clinical and biochemical testing.

Capacity

Role/Echelon 2 and Role/Echelon 2+ support, staff of 50 personnel, and capacity for 150 patients daily (15 critically injured, 60 severely wounded, and 75 with mild injuries).

Advantages of Modular Underground Medical Bunkers

1. **Flexibility and Scalability:** Adaptable configurations and rapid infrastructure expansion.
2. **Autonomy:** Independent operation in isolated conditions.
3. **Functional Specialization:** Clear separation of functions for efficiency.
4. **Space Efficiency:** Compact design for optimal use of underground areas.
5. **Rapid Deployment:** Preassembled modules for quick assembly.
6. **Technological Integration:** Equipped with robotics, AI, and telemedicine systems.
7. **Resilience to Disasters:** Protection against explosions, earthquakes, and more.
8. **Cost Efficiency:** Long-term usability and reduced reconstruction costs.
9. **Environmental Sustainability:** Eco-friendly materials and energy-efficient systems.

Strategic Importance

In the context of modern challenges, including military aggression and emergencies, modular underground medical facilities like the "Hospital-Bunker" provide a critical component of national security. By enabling swift and effective

medical care in frontline regions, the system offers adaptive and resilient solutions to contemporary demands.

References

1. Ministry of Defense of Ukraine. (n.d.). *Міноборони ввело в експлуатацію перший підземний шпиталь для ЗСУ* [The Ministry of Defense launched the first underground hospital for the Armed Forces]. Retrieved December 13, 2024, from <https://mod.gov.ua/news/minoboroni-vvelo-v-ekspluataciyu-pershij>
2. Radio Free Europe/Radio Liberty. (n.d.). *Підземний шпиталь Міноборони для поранених – фото* [Underground hospital of the Ministry of Defense for the wounded – photos]. Retrieved December 13, 2024, from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pidzemnyy-hospital-minoborony-poraneni-bunker-foto/33103201.html>
3. TSN.ua. (n.d.). *В Україні побудували унікальний підземний шпиталь: який він має вигляд – фото, відео* [A unique underground hospital was built in Ukraine: what it looks like – photos, video]. Retrieved December 13, 2024, from <https://tsn.ua/exclusive/v-ukrayini-pobuduvali-unikalniy-pidzemniy-gospital-yakiy-vin-maye-viglyad-foto-video-2650623.html>
4. Military. (n.d.). *Введено в експлуатацію перший підземний шпиталь для ЗСУ* [The first underground hospital for the Armed Forces was put into operation]. Retrieved December 13, 2024, from <https://mil.in.ua/uk/news/vvedeno-v-ekspluatatsiyu-pershij-pidzemnij-shpytal-dlya-zsu/>

CARPAL TUNNEL SYNDROME – A COMPREHENSIVE TREATMENT OPTION

Maramukha Igor Volodymyrovich,

Classical private university, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Institute of Higher Education, Department of Physical Rehabilitation and Human Health, Institute of Health, Sports and Tourism named after Tetyana Samolenko; Head of the Clinic “Verman Medical”

Maramukha Alla Anatoliivna,

Deputy Chief Physician of the Municipal Institution "Regional Center for Medical and Social Expertise" of the Zaporizhya Regional Council

Maramukha Ievgenii Igorovych,

postgraduate student of the department of physical rehabilitation, sports medicine, physical education and health of the Zaporizhia State Medical and Pharmaceutical University

Carpal tunnel syndrome (syndrome of median nerve entrapment in the carpal tunnel, stenotic ligamentosis of the transverse ligaments), tunnel syndrome is quite common. As a rule, diseases develop in people whose work is associated with heavy loads on the wrist joint - flexion, extension, rotational movements that cause traumatic impact on the transverse ligament of the palm. This leads to compression of the median nerve in the carpal tunnel, and sometimes the ulnar nerve. Women - seamstresses, milkmaids, etc., as well as specialists who spend a lot of time at the keyboard, aged 45-60 years are more often ill [1,2].

Patients complain of paresthesia of the fingers; pain may join later. At the very beginning of the disease, changing the position of the hands and shaking helps. Over time, the symptoms intensify. Positive symptoms are Tinel's sign - increased paresthesia and pain syndrome when raising the hand and Phalen's test - increased symptoms when bending the hand. The diagnosis is based on clinical examination, electroneuromyography (ENMG), X-ray and MRI examination of the joint.

Treatment of carpal tunnel syndrome should be primarily aimed at reducing compression of the median nerve. This can be achieved by changing working conditions with a decrease in the load on the joint area, unloading with orthoses, immobilizing bandages at night. Non-steroidal anti-inflammatory drugs and analgesics are used. The use of hormonal anesthetic blockades (HAB) is effective.

A female patient K., 46, a seamstress, came to our clinic complaining of severe numbness and pain in the first, second and third fingers of her left hand for 4 months, and pain in the wrist area. The complaints appeared after a heavy load – she sewed for more than 9 hours without a break. The condition is progressing, the numbness has also started to bother her at night, which is why the patient sleeps poorly. During the examination: Tinel's sign and Phalen's test are positive; according to ENMG data –

damage to the median nerve of the left hand in the carpal tunnel area. The severity of the pain syndrome according to VAS is 8-9 points. No concomitant diseases were found.

We used the following algorithm for complex treatment of carpal tunnel syndrome: point and segmental massage, post-isometric and post-reciprocal relaxation of muscles of the muscle groups concerned (according to K. Lewit, G. Ivanichev); physiotherapeutic treatment – magnetotherapy, Darsonval, laser therapy. In addition, we used HAB twice with an interval of 3 days. The duration of the course of treatment was 10 days.

After the treatment, the patient stopped being bothered by pain and numbness in the hand. Tinel's sign and Phalen's test are negative, movements in the joint are painless. In the future, it is recommended to observe the work and rest regimen, periodically conduct courses of therapeutic massage, an individual set of therapeutic physical training was selected, and ENMG is recommended - a study of the upper limbs in dynamics.

Thus, we consider it possible to recommend the algorithm we proposed for treating patients with carpal tunnel syndrome.

References:

1. K. Gyanchandan, N. Chaudhry. Carpal tunnel syndrome: a review. International Journal of Scientific Researc. Vol.9, №3,2020.
2. M. Hanson, B. Charmer, J. Pinedo, A. Paterson. Carpal tunnel syndrome: identification and management. The Pharmaceutical Journal. October 2021.

СТАН ТКАНИН ПАРОДОНТА У ПАЦІЄНТІВ ІЗ БРЕКЕТ-СИСТЕМАМИ

Альпер-Бабакова К.В.,

лікар-ортодонт

ФОП Бабаков І.І., м. Вишневе

Для лікування зубо-щелепних аномалій використовують різноманітні ортодонтичні апарати, серед яких в останні роки найбільш поширеними є незнімні конструкції – брекет-системи [1, 2]. Для досягнення естетичного і функціонального результату їх застосовують досить тривало (2-3 роки), особливо у пацієнтів дорослого віку, що суттєво впливає на стоматологічне здоров'я [2, 3]. І чим тривалішим буде лікування, тим більша вірогідність появи негативних змін у стоматологічному статусі пацієнтів, зокрема виникнення гіпертрофічного і катарального гінгівіту. Відомо, що пацієнти, яким проводили ортодонтичне лікування, мали у 20-28 разів підвищений ризик розвитку гіпертрофічного гінгівіту, ніж ті, хто не мав ортодонтичних апаратів [3]. Визначено, що найбільш виражені зміни у тканинах пародонта відбуваються на 3-му місяці фіксації брекет-системи [4]. Стан тканин пародонту має важливе значення і для стоматологічного здоров'я пацієнта, і для термінів та ефективності призначеного лікування [5].

Ортодонтичне втручання, маючи подвійний вплив на пародонт, суттєво покращує його стан, але разом з тим може мати і негативні наслідки на пародонтальний статус пацієнта, такі як рецесія ясен, втрата епітеліального прикріплення, погіршення гігієнічного стану порожнини рота [3]. По-перше, це пов'язано з травматичним перевантаженням пародонту [6]. Також можливе механічне травмування ясен і пародонта деталями ортодонтичної апаратури [1]. У разі зниження толерантності його тканин на дію ортодонтичної апаратури в пацієнтів може виникнути ураження навіть під впливом досить слабкої сили апаратури. Одним із важливих негативних клінічних проявів цього вважають травматичну оклюзію. Відмічають, що у разі наявності аномалій положення зубів у прикусі має місце первинна травматична оклюзія [1]. По-друге, це вплив на тканини пародонта опосередковується через дію силових елементів апарата, що призводить до зміни кровообігу, переміщення зубів і сприяє морфологічній перебудові кісткової тканини [2]. Відомо, що ортодонтичне лікування пов'язане не лише із сильними психоемоційними, а й рефлекторними реакціями, які несприятливо впливають на пародонт і тверді тканини зубів. При тривалому застосуванні ортодонтичної апаратури, особливо в ослабленому організмі, з низькою неспецифічною резистентністю, додатково погіршуються умови перебудови рухомих тканин у ділянці зубів, спостерігаються дисбаланс процесів резорбції та формування кістки, порушення кровообігу в тканинах пародонта і функціональних реакцій у порожнині рота [7]. Особливо такий механізм помітний у дитячому та підлітковому організмі з недосконалими адаптаційними механізмами. Рівень адаптаційних реакцій, повноцінність процесів моделювання

кісткової тканини при цьому залежать від рівня здоров'я дитини [6]. Відомо, що неправильне використання брекет-систем із застосуванням значної сили тяги може призвести до появи не тільки ураження тканин пародонта і пошкодження альвеолярної кістки, але і втрати переміщених зубів [1]. Це частіше відбувається при несвоєчасній діагностиці та відтермінованому чи відсутньому лікуванні [3]. Під впливом ортодонтичної апаратури, навіть у разі відносно здорових тканин пародонта, у кістковій тканині альвеолярного відростка в ділянці переміщуваних зубів виникає певна демінералізація [1]. Також відомо, що для прискорення отримання кінцевого результату лікування ортоданти інтенсифікують апаратуру, що несприятливо впливає на тканини пародонта [1].

Надзвичайно важливою ланкою патогенезу хвороб пародонта під впливом ортодонтичного лікування є гемодинамічні та мікроциркуляторні розлади. Перевантаження пародонту супроводжується порушенням кровообігу шляхом перетискання судин, що разом із погіршенням гігієнічних параметрів спричиняє розвиток запальних процесів. У ділянці скупченості зубів судини прилеглих тканин знаходяться у стані спазму, при вазоконстрикції стінки судин напружені і практично не піддаються додатковому розтягуванню пульсовою хвилею кровонаповнення. Це провокує збільшення периферичного тону в цих судинах, відбувається пригнічення скорочувальної здатності судинної стінки та утруднення проходження пульсової хвилі. Описаний стан обумовлює розвиток застійних явищ у пародонті, що провокує посилення кровоточивості ясен і поглиблює ушкодження пародонту [3].

Також відомо, що ортодонтична техніка ускладнює проведення гігієнічних процедур [7]. Тому фіксація брекетів і подальше ортодонтичне лікування негативно впливають на гігієнічний стан ротової порожнини, особливо протягом першого місяця, та може викликати або посилювати запальні процеси в тканинах пародонта [6]. Елементи брекет-техніки порушують звичне гігієнічне очищення поверхонь зубів, з'являються нові ретенційні пункти накопичення зубних відкладень, унаслідок чого розвиваються запальні процеси у ротовій порожнині [1]. Додаткові ретенційні пункти сприяють швидкому утворенню зубної бляшки, роль якої в розвитку карієсу та гінгівіту є загальноновизнаною науковцями. Протягом всього періоду лікування вони стають механічною перешкодою для самоочищення ротової порожнини і проведення виконання процедур особистої та професійної гігієни, спрямованих на усунення етіологічних чинників [2]. Відомо, що через 12 тижнів з початку лікування відбувається зміна мікробного складу вмісту ясенної борозни та формування біоплівки на поверхні незнімної апаратури. Це пов'язано з тим, що власне сама ортодонтична апаратура є місцем ретенції мікроорганізмів, зубних бляшок і зубного каменю [1]. Тому у таких пацієнтів спостерігається прогресуюче погіршення гігієни ротової порожнини, що тісно пов'язано з наростанням запалення в тканинах пародонта [2]. Отже, наявність брекет-системи підвищує ризики для пародонтального здоров'я через довготривалі труднощі у підтримці гігієни порожнини рота [3]. Крім того, запалення ясенного краю суттєво ускладнює проведення ортодонтичного лікування, збільшуючи тривалість як активного, так і ретенційного періоду,

оскільки уповільнюється процес ремоделювання зубоясенних волокон пародонта [1]. При цьому змінюється якісний склад мікробіому, що потребує розробки покращених заходів індивідуальної гігієни порожнини рота [8, 9]. Так, повідомлялося про загальне збільшення колоній бактерій, особливо *Lactobacillus*, після фіксації ортодонтичних кілець у дорослих пацієнтів [5]. Чим більша тривалість лікування, тим вище кількісне зростання бактерій. Застосування брекет-системи веде до домінування пародонтопатогенних бактерій [1].

Багато видів ортодонтичної патології об'єктивно ускладнюють проведення гігієнічних заходів у порожнині рота та серйозно знижують ефективність застосування гігієнічних засобів [1]. Слід зазначити, що у дітей із патологією прикусу у сполученні зі скупченістю фронтальних зубів задовільний рівень гігієни порожнини рота, досягнутий шляхом навчання раціональним гігієнічним заходам перед початком лікування, у місячний термін нівелюється та знижується до незадовільного рівня за рахунок впливу даної ортодонтичної патології та незнімної апаратури, яка була застосована у ході лікування, що вимагає систематичного навчання гігієні порожнини рота щомісяця. Тому об'єктивно необхідною виглядає адекватна оцінка гігієнічного стану зубів та, загалом, порожнини рота, що дозволить контролювати ризики виникнення захворювань тканин пародонта [9]. Зменшення тривалості ортодонтичного лікування дозволяє забезпечити кращий рівень гігієни порожнини рота і має позитивний ефект на пародонтальне здоров'я [3].

Конструкція брекетів може мати значний вплив на бактеріальне навантаження та пародонтальний статус пацієнтів [3]. Було виявлено, що на тканини пародонта також можуть несприятливо впливати матеріали, з яких виготовлена ортодонтична апаратура. Іони металів, які вивільняються при його корозії під впливом ротової рідини, негативно впливають на пародонт. Виникнення корозії сприяє накопиченню мікроорганізмів на поверхні металу брекет-системи [1]. Дослідження брекетів, дуг і фіксаторів, покритих різними матеріалами (нанооксидом міді, нанооксидом цинку, оксидом цинку, сріблом-платиною, іонами срібла, оксидом титану) продемонстрували сприятливу антимікробну активність, що дозволяє зменшити кількість накопичення колоній бактерій в ротовій порожнині, порівняно з брекетами без покриття [3].

Але слід звернути увагу і на те, що пацієнт ще перед початком втручання може мати пародонтологічну патологію. Відомо, що у 70 % дітей із щелепно-лицьовими аномаліями мають місце запальні захворювання тканин пародонта [7]. Гормональна перебудова у пубертатному періоді, яка призводить до зниження бар'єрної функції пародонта, пояснює високі показники поширеності хвороб пародонту у підлітковому віці (55-90 %), найчастіше з яких діагностують хронічний катаральний гінгівіт. За умови фіксації брекет-системи частота запалення ясен зростає ще більше [3]. При цьому 90 % пацієнтів із важким пародонтитом мали помірну та дуже високу потребу в ортодонтичному лікуванні [3]. Використання незнімної ортодонтичної техніки призводить до обтяження наявних у пацієнта стоматологічних захворювань, одним із яких є захворювання

тканин пародонту [1, 10]. Це пояснюється тим, що, з одного боку, щелепно-лицьові аномалії та погана гігієна порожнини рота є факторами ризику для виникнення хвороб пародонта, а з іншого, захворювання тканин пародонта призводять до щелепно-лицьових деформацій та ускладнюють їх ортодонтичне лікування [7]. Відомо, що хронічний гінгівіт, особливо його гіпертрофічна форма, утруднює дотримання гігієни порожнини рота, ускладнює ортодонтичне лікування, змінює естетику ясен [11]. У пацієнта з пародонтитом зазвичай спостерігається протрузія фронтальної ділянки верхньої щелепи, проміжки, повороти зубів, супраоклюзія. Ці зміни в положенні зубів можуть ускладнити тривалий догляд, пов'язаний з очищенням зубного нальоту, оскільки знижується контроль над ним [5]. Травматична оклюзія, сформована передчасними оклюзійними контактами при зубо-щелепних аномаліях, внаслідок надлишкового парафункційного навантаження призводить до втрати зубо-ясенного прикріплення та пошкодження зубо-утримуючого апарату [3]. Ортодонтичне лікування не є протипоказанням при лікуванні гострих процесів в тканинах пародонту у дорослих, і в таких випадках воно дозволяє поліпшити відновлення зубного ряду, міжоклюзійних співвідношень і, як наслідок, стан скронево-нижньощелепного суглоба, і, таким чином, якість життя [5].

Під час ортодонтичного лікування брекет-системою пацієнтам пропонується проводити професійну гігієну не менше одного разу на три місяці. Важливим є обов'язкове навчання індивідуальній гігієні кожного пацієнта на початку курсу лікування, так само як і регулярно контролювати гігієнічний стан порожнини рота [4]. Ортодонтичне лікування дорослих відіграє роль у забезпеченні повної реабілітації, як за зовнішнім виглядом, так і за функціями із задовільним довгостроковим прогнозом, якщо пацієнт достатньо мотивований і добре дотримується рекомендацій пародонтолога [5]. Успішне ортодонтичне лікування з переміщенням зубів в поєднанні з адекватною пародонтальною терапією та контролем гігієни забезпечує ідеальну оклюзію та полегшує контроль біоплівки [3].

Таким чином, проблема захворювань тканин пародонта при лікуванні зубо-щелепних аномалій брекет-системами постає особливо гостро і потребує комплексного та індивідуалізованого підходу. Для її ефективного вирішення необхідним є поєднання зусиль фахівців різного профілю. Слід привернути особливу увагу до питань ранньої діагностики, лікування та профілактики захворювань тканин пародонта. Актуальним вважаємо уточнення показань, методів і термінів проведення профілактичних і лікувальних заходів у процесі ортодонтичного лікування.

Список літератури:

1. Борисенко А.В., Батіг І.В., Кузняк Н.Б., Батіг В.М. Вплив ортодонтичного лікування на пародонт (огляд літератури). Сучасна стоматологія. 2022; 1-2: 68-75.
2. Бабенко А.Д. Індексна оцінка гігієнічного стану ротової порожнини та тканин пародонта за хронічного гіпертрофічного гінгівіту в ортодонтичних

пацієнтів на тлі лікування брекет-технікою. Буковинський медичний вісник. 2015; 19, 3 (75): 3-6.

3. Бумбар З.О., Січкоріз Х. А., Слаба О.М., Мінько Л.Ю., Мануйлик Б.І. Вплив ортодонтичного лікування на пародонтальний статус пацієнтів. Актуальні проблеми сучасної медицини. 2023; 23, 2 (82): 111-6.

4. Данилюк Д.В., Чаповський А.О. Сучасні аспекти профілактики основних стоматологічних захворювань при лікуванні зубощелепних аномалій у дітей (огляд літератури). Вісник стоматології. 2023; 2 (123), 48: 139-49.

5. Жачко Н.І., Скрипник І.Л., Шнайдер С.А. Якість життя осіб дорослого віку з захворюваннями пародонту при наявності зубо-щелепних деформацій. Інновації в стоматології. 2023; 4: 50-3.

6. Воронкова Г.В. Сучасне уявлення про стан тканин пародонта в пацієнтів із зубощелепними аномаліями під час ортодонтичного лікування незнімною технікою. Український стоматологічний альманах. 2012; 2: 17-21.

7. Пачевська А.В., Філімонов Ю.В. Ускладнення при ортодонтичному лікуванні зубощелепних аномалій у дітей (огляд літератури). Український стоматологічний альманах. 2017; 2: 79-83.

8. Мандич О.В. Динаміка змін протеолітичної активності дентальної біоплівки внаслідок ортодонтичного лікування брекет-системою. Вісник проблем біології і медицини. 2018; 1 (1): 370-4.

9. Удод О.А., Драмарецька С.І. Гігієнічний стан порожнини рота у дітей з ортодонтичною патологією. Вісник стоматології. 2022; 3 (120), 45: 117-22.

10. Мочалов Ю.О., Голінка О.П., Гузо Н.Н., Ступницька О.М. Удосконалення засобів для повітряно-абразивної обробки у порожнині рота (Огляд літератури). Сучасна стоматологія. 2024; 4: 4-11.

11. Головка Н.В., Бабенко А.Д. Підвищення ефективності лікування хронічного гіпертрофічного гінгівіту в ортодонтичних пацієнтів. Український стоматологічний альманах. 2013; 5: 60-3.

РИЗИК ДЛЯ ЗДОРОВ'Я МЕШКАНЦІВ ПРОМИСЛОВОГО МІСТА ВІД ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ПИЛОМ

Головкова Тетяна Аркадіївна,

к.мед.н., доцент,
кафедра гігієни, екології та охорони праці,
Дніпровський державний медичний університет,
м. Дніпро, Україна

Онул Ірина Валеріївна,

учениця 10 класу,
Дніпровський ліцей №67
"Джерело" Дніпровської міської ради,
Комунальний позашкільний навчальний заклад
«Мала академія наук учнівської молоді»
Дніпропетровської обласної ради»
м. Дніпро, Україна

Вступ. На сьогоднішній день глобальне забруднення навколишнього середовища вважається найактуальнішою еколого-гігієнічною проблемою, оскільки урбанізація та індустріалізація досягають безпрецедентних масштабів у сучасному світі [1]. На думку багатьох вчених, одним з чинників довкілля, який значною мірою впливає на його якість, є стан атмосферного повітря [2, 3]. При цьому з-поміж найбільш негативних наслідків забруднення атмосферного повітря є його вплив на здоров'я населення[4].

Серед значної кількості хімічних речовин повітря особливо значущими є тверді частинки різного діаметру, тому моніторингу і оцінки вмісту пилових аерозолів приділяється увага через їх вплив безпосередньо на якість повітря, погоду та клімат, екосистеми. Крім того, пилові частинки проникають в організм інгаляційним шляхом, впливаючи на здоров'я населення, зокрема викликаючи респіраторні та серцево-судинні захворювання, дисфункції репродуктивної та центральної нервової систем, а також новоутворення [5].

Оцінка якості атмосферного повітря на сьогоднішній день проводиться переважно за показниками гранично допустимих концентрацій. У той же час, як зазначають фахівці [6], такий підхід є достатнім для гігієнічної оцінки рівня забруднення повітря, проте для визначення впливу екологічного чинника на стан здоров'я населення більш раціональним є використання методології оцінки ризику, що й стало основою для проведення дослідження.

Мета роботи. Визначити стан забруднення атмосферного повітря м. Дніпро пилом та розрахувати ризик для здоров'я населення за його впливу.

Матеріали та методи. Дослідження проведені у м. Дніпро за даними Екологічного паспорту та Регіональних доповідей про стан навколишнього

природного середовища в Дніпропетровській області Департаменту екології та природних ресурсів за період 2019-2023 рр. [7-10].

У процесі дослідження здійснена гігієнічна оцінка характеру, рівня та ступеня небезпеки забруднення атмосферного повітря за вмістом пилу відповідно до чинних гігієнічних регламентів [5], а також проаналізована динаміка змін його концентрацій продовж 5-річного періоду дослідження.

Розрахунок та оцінка ризику розвитку неканцерогенних ефектів здійснені шляхом визначення коефіцієнтів небезпеки (HQ) [11, 12]. Для характеристики ризику розвитку неканцерогенних ефектів нами було обрано модель референтних концентрацій (RfC). Оцінку отриманих даних проводили відповідно до існуючої класифікації [11].

Статистична обробка отриманих результатів проведена на персональному комп'ютері з використанням статистичного пакету Statistica. Для первинної підготовки таблиць та проміжних розрахунків використовували пакет Microsoft Excel. Критичний рівень статистичної значимості при перевірці усіх гіпотез приймався $p < 0,05$.

Результати та обговорення. Нашими дослідженнями встановлено, що рівень забруднення атмосферного повітря м. Дніпро одним із найбільш поширених поллютантів – пилом носить постійний і інтенсивний характер: середньорічні концентрації пилу протягом періоду спостереження коливались від $0,40 \text{ мг/м}^3$ у 2019 році до $0,25 \text{ мг/м}^3$ у 2023 році, що відповідає 2,67 ГДКс.д. та 1,67 ГДКс.д. відповідно за середніх значень протягом 5-річного періоду спостереження $0,28 \text{ мг/м}^3$, що відповідає 1,87 ГДК с.д. (рис. 1, А). Отримані результати свідчать про значний рівень забруднення атмосферного повітря зваженими частками, що може негативно впливати на стан здоров'я мешканців міста.

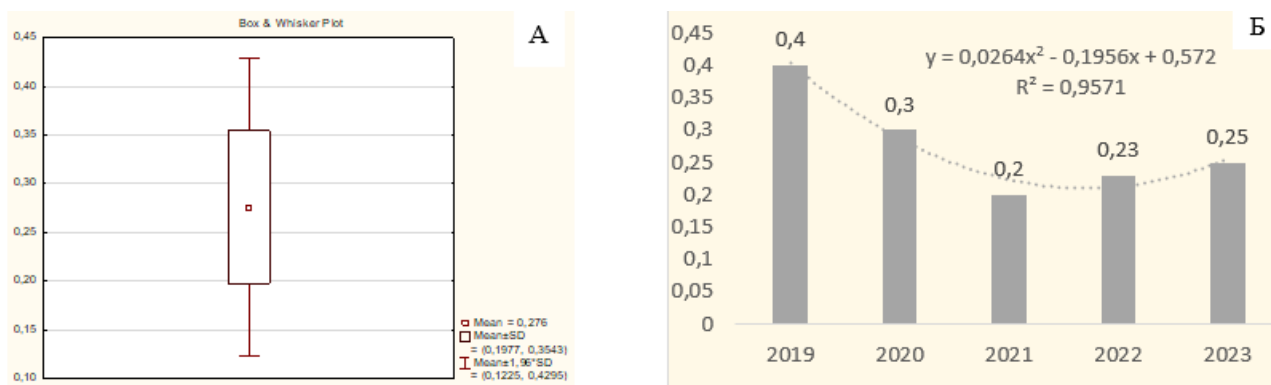

Рис. 1. Середньорічні концентрації пилу в атмосферному повітрі м. Дніпро (А) та їх динаміка впродовж 2019-2023 рр. (Б), мг/м^3 .

Аналіз часової динаміки концентрації пилу за період 2019-2023 рр. (рис. 1, Б) дозволив встановити загальну тенденцією до її зниження у 1,6 разів. Однак, враховуючи особливості часових проміжків, слід деталізувати виявлену динаміку – у 2019 році концентрація пилу виявилась найвищою з поступовим спадом до 2021 року, що припадає на період пандемії COVID-19 та

характеризується зниженням як викидів зі стаціонарних, так і пересувних джерел забруднення. У 2022 році, з початком повномасштабного вторгнення, не зважаючи на зниження промислових потужностей та викидів зі стаціонарних джерел, зниження концентрації пилу не спостерігається, навпаки, виявлено її зростання на 15% порівняно з 2021 роком, яке продовжилось у 2023 році та сягає 25%. Для визначення багаторічних тенденцій рівня забруднення атмосферного повітря пилом проведено аналіз лінії тренду, апроксимація якої свідчить про високі операційні характеристики ($R^2 = 0,96$) та можливість використовувати для прогнозування динаміки в найближчий період.

Результати досліджень ризику розвитку неканцерогенних ефектів у населення за хронічного інгалаційного впливу пилу впродовж періоду дослідження за коефіцієнтом небезпеки представлено у табл. 1, аналіз якого свідчить про коливання HQ від 2,67 у 2021 році до 5,33 – у 2019 році за середнього значення впродовж 5-річного періоду дослідження 3,68. Тобто в усі роки спостереження, за винятком 2021 року, та у середньому за 5-річний період дослідження, ризик розвитку неканцерогенних ефектів для мешканців м. Дніпро за умови постійного надходження до організму пилу був високим. Згідно з рекомендацією US EPA [12], така ситуація потребує проведення термінових оздоровчих та інших заходів щодо його зниження.

Таблиця 1

Ризик розвитку неканцерогенних ефектів у населення за хронічного інгалаційного впливу пилу у м. Дніпро, 2019-2023 рр.

РІК	C, МГ/М³	HQ	ХАРАКТЕРИСТИКА РИЗИКУ
2019	0,4	5,33	ВИСОКИЙ
2020	0,3	4,00	ВИСОКИЙ
2021	0,2	2,67	НАСТОРОЖУЮЧИЙ
2022	0,23	3,07	ВИСОКИЙ
2023	0,25	3,33	ВИСОКИЙ
2019-2023	0,28	3,68	ВИСОКИЙ

Висновки.

1. Рівень забруднення атмосферного повітря м. Дніпро пилом носить постійний та інтенсивний характер з перевищенням у 1,67-2,67 разів чинних гігієнічних регламентів за середньорічними концентраціями у різні роки спостереження. Впродовж 2019-2023 рр. виявлено зниження вмісту пилу в атмосферному повітрі в 1,6 разів. Однак аналіз окремих часових відрізків дозволив встановити, що з 2022 року спостерігається зростання концентрації пилу на 15-25,0% порівняно з 2021 роком.

2. Ризик розвитку неканцерогенних ефектів для мешканців м. Дніпро за умови постійного надходження до організму з атмосферним повітрям пилу був високим (HQ=3,68). Така ситуація зумовлює необхідність впровадження комплексу ефективних природоохоронних і санітарно-гігієнічних заходів задля

покращення стану атмосферного повітря та мінімізації ризиків впливу пилу на організм людини.

Список літератури

1. WHO. 2023. "Billions of People Still Breathe Unhealthy air: New WHO Data." World Health Organization, Accessed June 25, 2023. <https://www.who.int/news/item/04-04-2022-billions-of-people-still-breathe-unhealthy-air-new-who-data>
2. Онул Н.М., Юнтунен Г.М., Шевченко О.А., Вальчук С.І. Ризик для здоров'я населення Дніпропетровської області від забруднення атмосферного повітря важкими металами. *Intermedical journal*. 2024 №1. С. 155-159.
3. Турос О.І., Петросян А.А., Маремуха Т.П., Моргульова В.В., Царенок Т.В. Оцінка ризику для здоров'я та соціальні втрати населення від забруднення атмосферного повітря викидами промислових підприємств і автотранспорту. *Довкілля та здоров'я*. 2022; 4(89): 49-53
4. World Health Organization. Air pollution. Retrieved from <http://www.emro.who.int/noncommunicable-diseases/publications/air-pollution.html>
5. Bart Ostro, Yewande Awe, Ernesto Sánchez-Triana. When the Dust Settles: A Review of the Health Implications of the Dust Component of Air Pollution. International Bank for Reconstruction and Development. 2021. Available from: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/918051630707070934/pdf/When-the-Dust-Settles-A-Review-of-the-Health-Implications-of-the-Dust-Component-of-Air-Pollution.pdf>
6. Черниченко І.О., Литвиченко О.М., Бабій В.Ф., Кондратенко О.Є., Главачек Д.О. Хімічні канцерогени у навколишньому середовищі України: ризик для населення, шляхи попередження, удосконалення гігієнічного регламентування. *Довкілля та здоров'я*. 2023. № 3 (108). С. 4-11.
7. Екологічний паспорт Дніпропетровської області за 2023 рік. м.Дніпро, 2024. 316 с.
8. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Дніпропетровській області за 2023 р. м. Дніпро, 2024. 386 с.
9. Екологічний паспорт Дніпропетровської області за 2021 рік. м. Дніпро, 2022. 241 с.
10. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Дніпропетровській області за 2021 р. м. Дніпро, 2022. 304 с.
11. Наказ МОЗ України від 18.10.2023 № 1811 "Про затвердження Методичних рекомендацій "Оцінка канцерогенного та неканцерогенного ризику для здоров'я населення від хімічного забруднення атмосферного повітря".
12. US EPA «Supplementary Guidance for Conducting Health Risk Assessment of Chemical Mixtures». URL: <https://www.epa.gov/risk/guidelines-health-risk-assessment-chemical-mixtures>.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТИВНОСТІ МАЛАТДЕГІДРОГЕНАЗИ (MDH) КЛІТИН МОЗКУ ТА СИРОВАТКИ КРОВІ ЩУРІВ ЗА УМОВ ВПЛИВУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО НАПОЮ

Литвинюк Наталія Ігорівна

Асистент кафедри біологічної та
медичної хімії ім. Г.О. Бабенка, ІФНМУ

Ерстенюк Ганна Михайлівна

Професор, завідувач кафедри біологічної та
медичної хімії ім. Г.О. Бабенка, ІФНМУ

Гудзовата Христина Василівна

Студентка медичного факультету, ІФНМУ

Вступ. За останнє десятиліття зафіксовано стрімке збільшення споживання енергетичних напоїв, зумовлене перспективою підвищення когнітивного рівня та покращення інтелектуальних та спортивних показників людського організму. Ці впливи реалізуються за рахунок основних компонентів енергетичних напоїв: кофеїну, таурину, женьшеню, гуарани, карнітину, холіну, вітамінів групи В, вітамінів С та А. Окрім позитивного ергогенного ефекту регулярне вживання може призводити до серйозних порушень організму. Зважаючи на відсутність даних у науковій літературі щодо впливу енергетичних напоїв на нервову тканину обґрунтованим є дослідження енергетичного обміну в клітинах головного мозку експериментальних тварин. Відомо, що центральним етапом катаболізму біомолекул є цикл Кребса, за рахунок функціонування якого покривається понад 80% енерговитрат клітини. Важливими показниками стану енергозабезпечення клітин головного мозку є активність NAD^+ -залежних дегідрогеназ циклу Кребса, зокрема MDH.

Мета. Визначити динаміку змін малатдегідрогенази клітин головного мозку та сироватки крові експериментальних тварин за умов впливу енергетичного напою.

Матеріали і методи. Вплив енергетичного напою вивчали на статевозрілих щурах лінії Вістар, масою 180-200 г. Для оцінки віддалених наслідків споживання енергонапою були створені групи тварин, які споживали енергетик впродовж 30-ти днів, забір матеріалу проводили на 10-ту, 20-ту та 30-ту доби після завершення прийому енергонапою. Тварини перебували на стандартному раціоні віварію за відповідних умов освітлення, температурного режиму та вологості. Експериментальних тварин поділили на 5 груп: 1ша-група - інтактні тварини, які отримували воду; 2-га група – тварини, які отримували енергонапій впродовж місяця, забір матеріалу здійснювали на 1-шу добу, після завершення споживання енергонапою; 3-тя група – тварини, які отримували енергонапій

впродовж місяця, забір матеріалу здійснювали на 10-ту добу після завершення споживання енергетика; 4-та група – тварини, які отримували енергонапій впродовж місяця, забір матеріалу здійснювали на 20-ту добу після завершення споживання енергонапою; 5-та група – тварини, які отримували енергонапій впродовж місяця, забір матеріалу здійснювали на 30-ту добу після завершення споживання енергонапою. Досліди на тваринах проводили з дотриманням вимог Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для дослідних та інших наукових цілей (Страсбург, 1986). Активність малатдегідрогенази визначали ензиматичним методом.

Результати дослідження. Дослідження активності малатдегідрогенази у клітинах головного мозку засвідчило різноспрямований характер змін. Активність MDH у клітинах головного мозку щурів другої групи вірогідно знижувалась проти контролю. У щурів третьої та четвертої груп активність ензиму неухильно зростала у 1,17($p<0,05$) та 1,22 ($p<0,05$) рази відносно контролю. В п'ятій групі у мозку відмічалось достовірне ($p<0,05$) зниження активності MDH порівняно з показниками контрольної групи. Порівняльний аналіз активності MDH сироватки крові засвідчив протилежне – зростання на 1-шу добу, після 30-ти денного споживання ЕН більш ніж 1,5($p<0,05$) рази; на 10-ту та 20-ту доби експерименту простежувалась тенденція до нормалізації. На 30-ту добу відмічали підвищення активності ензиму.

Висновки. Отримані результати вказують на зниження активності MDH у клітинах мозку після завершення споживання енергонапою та у віддаленому періоді спостереження на тлі зростання цього показника у сироватці крові. Такі зміни активності MDH ймовірно можуть обумовити порушення продукції кінцевих метаболітів і призвести до зниження інтенсивності циклу Кребса.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ МАРКЕРІВ ПРИ УШКОДЖЕННІ ХІМІЧНИМИ ТОКСИКАНТАМИ

Морока Ростислав Костянтинович
здобувач вищої освіти медичного факультету

Науковий керівник:
Леонт'єв Павло Олександрович
канд. мед. н., доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства ім.
засл. проф. М.С. Бокаріуса
Харківський національний медичний університет, Україна

Постановка проблеми. Фосфорорганічні та хлорвмісні речовини є високотоксичними та неодноразово використовувались в ході ведення війни, при скоєнні вбивств та замахів на вбивство. Також їх застосовують для скоєння терористичних актів та при самогубстві. Тому дослідження біологічних аналітичних маркерів як доказів отруєння є актуальним питанням, особливо на тлі сучасних бойових дій, які ведуться на території України.

Мета роботи. Мета цього дослідження полягає у аналізі наявних судово-медичних біомаркерів для розуміння токсико-патофізіології та оцінці їх у ролі корисних для судово-медичного аналізу медичних контрзаходів у разі отруєння речовинами нервово-паралітичної та задушливої дії.

Методи дослідження. В цій роботі нами були використані теоретичний та емпіричний методи з дослідженням наукової літератури з даного питання (статті та медичні журнали на платформі PubMed).

Результати дослідження. Хлорвмісні токсини задушливої дії (фосген, дифосген) характеризуються переважною пошкоджуючою дією на дихальні шляхи. При їх вдиханні підвищується проникність клітинних мембран, що призводить до заповнення альвеол плазмою крові людини та розвитком набряку легень. Ознаками отруєння хлором є задишка, кашель, ціаноз та гіпоксія. У разі вдихання високої концентрації газу потерпілий швидко помирає від паралічу дихального центру. На сьогоднішній час розроблені потенційні судово-діагностичні біомаркери інгаляційного впливу хлору – хлоровані жирні кислоти та хлоровані тирозинові білки [1]. Вони були виділені на моделі гризунів та свійських свиней при взаємодії хлору з компонентом клітинних мембран плазмалогелем і зберігали високу концентрацію протягом 24 годин після досліду. Хоча ще йдуть суперечки щодо використання хлорованих жирних кислот та тирозинових білків, але їх перевага у стійкості робить їх дуже актуальними для криміналістики.

Фосфорорганічні речовини є класом високотоксичних бойових хімічних речовин. За фізіологічною дією їх виділяють в окрему групу засобів нервово-паралітичної дії. Їх ефект пов'язаний у зв'язуванні ферменту

ацетилхолінестерази (бутирилхолінестерази) в нервовому синапсі, що призводить до критичного підвищення нейромедіатору ацетилхоліну та збудження рухових м'язів з появою судом та подальшим паралічем і зупинкою дихання. Найбільш чутливим та важливим біомаркером виявлення отруєння фосфорорганічними речовинами є високомолекулярний білок, що виділяється з ушкодженої токсином бутирилхолінестерази [2]. Перевагою цього білка є можливість утворення за допомогою хроматографії з нього різноманітних, схожих за його структурою, хімічних сполук (дериватів), що можуть не тільки свідчити про факт застосування нервово-паралітичних речовин, а й дати важливу інформацію про структуру отрути.

Висновки. Отже, виявлення судово-медичних маркерів використання хімічної зброї є важливою та актуальною темою, що потребує подальшої уваги та розвитку з метою створення нових, більш чутливих діагностичних маркерів.

Список літератури

1. Achanta, S., Gentile, M. A., Albert, C. J., Schulte, K. A., Pantazides, B. G., Crow, B. S., Quiñones-González, J., Perez, J. W., Ford, D. A., Patel, R. P., Blake, T. A., Gunn, M. D., & Jordt, S. E. (2024). Recapitulation of human pathophysiology and identification of forensic biomarkers in a translational model of chlorine inhalation injury. *American journal of physiology. Lung cellular and molecular physiology*, 326(4), L482–L495.
2. John, H., Richter, A., Siegert, M., Eyer, F., & Thiermann, H. (2021). Evidence of exposure to organophosphorus toxicants by detection of the propionylated butyrylcholinesterase-derived nonapeptide-adduct as a novel biomarker. *Forensic science international*, 323

СТОМАТОЛОГІЧНА ОРТОПЕДИЧНА ЗАХВОРЮВАНІСТЬ У ЧОЛОВІКІВ ПРИЗОВНОГО ВІКУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Рачинський Сергій Володимирович

доктор філософії

асистент кафедри загальної стоматології

Одеський національний медичний університет

На сьогодні у нашій країні приділяється достатня увага вітчизняних дослідників дослідженням стоматологічній терапевтичній захворюваності серед осіб молодого віку, як до призову до лав Збройних сил України, так і безпосередньо військовослужбовцям строкової служби [1-5].

Разом з тим, питанням стану ортопедичної захворюваності у молодих осіб призовного віку серед міського і, особливо, сільського населення, їх порівняльної характеристики, визначенню ступеня задоволеності в ортопедичній допомозі та прогнозу розвитку на перспективу, частоти виникнення дефектів твердих тканин коронкової частини зубів, які потребують протезування та, особливо, дефектів зубних рядів у зв'язку з стрімкою появою у даному віці вторинних зубо-щелепних аномалій і деформацій, нажаль, приділяється вкрай недостатньо спрямованих досліджень, виключно з ортопедичної стоматології, вже не кажучи про прямі рекомендації ВООЗ, щодо проведення моніторингу стоматологічних захворювань через кожні 5 років.

У стоматологічних епідеміологічних дослідженнях були задіяні як міські та сільські мешканці Одеського регіону чоловічої статі до 20 років, тобто призовного віку, згідно Конституції України та статуту Збройних сил нашої країни, щодо обов'язкового проходження військової служби.

Головною метою досліджень стало визначення стану стоматологічної ортопедичної захворюваності, допомоги та прогнозу розвитку у осіб призовного віку Одеської області

Для практичної реалізації головної мети даного розділу, нами було обстежено 332 особи чоловічої статі до 20 років, з яких 170 - серед міського 162 - серед сільського населення.

Усі отримані дані поглиблених клінічних оглядів даної категорії населення були занесені до універсальної «Карті обстеження стоматологічного ортопедичного хворого» з усіма вимогами щодо даного питання.

На підставі даних проведених епідеміологічних досліджень з поглибленим клінічним обстеженням призовників Одеської області та ретельно проведеної їх стоматологічної обробки було встановлено, що частота виникнення стоматологічної ортопедичної патології серед чоловіків призовного віку Одеської області практично ідентична і становить серед міського населення 247,1 осіб на 1000 населення даного віку і 253,1 - серед сільських мешканців. Що стосується інтенсивності прояву даного захворювання за такими показниками,

як кількість зубів, які підлягають протезуванню та кількості дефектів зубних рядів, то у даних питаннях вже ж таки спостерігається деяка різниця і відмінність від медико-географічного регіону їх проживання.

Так, кількість зубів, коронкова частина яких підлягає ортопедичному лікуванню серед міських мешканців сягає 223,5, а сільських - 290,1 зубів, на 1000 обстежених даної категорії населення. При цьому слід відмітити й пояснити на перший погляд неймовірності більш високого показника кількості осіб, які потребують протезування у порівнянні з показником кількості зубів, які потребують ортопедичного лікування. Справа у тому, що у показник, який характеризує величину розповсюдженості стоматологічної ортопедичної патології входять ще і показник кількості осіб, що мають дефекти зубних рядів, але без необхідності у них ортопедичного лікування руйнованих твердих тканин коронкової частини зубів, внаслідок їх відсутності у них, я таких. Враховуючи наведене стає достатньо зрозумілим більш значна його величина у порівнянні з показником кількості зубів, які потребують протезування. Аналогічна ситуація пояснюється також з таким показником, як кількість дефектів зубних рядів і кількості видалених зубів.

Кількість дефектів зубних рядів серед міського населення даної вікової групи складає 229,4, а серед сільського – 172,8, на 1000 осіб, що в 1,3 рази більша ніж у міських мешканців. Що стосується показника видалених зубів, то він наступний. Серед міського населення їх видаляється 252,9 зубів, сільського – 179,0, на 1000 обстежених, тобто у 1,4 рази більше ніж у сільських мешканців. Пояснення даного факту, на наш погляд потрібно шукати у відсутності надання потрібної хірургічної допомоги у сільській місцевості у зв'язку з повним закриттям стоматологічних кабінетів і перенесенням даного виду медичної допомоги до районних лікарень, прямим доказом якого саме і є дещо більший показник, як кількості осіб даного віку, які підлягають ортопедичному лікуванню, так і особливо показник кількості зубів, які підлягають протезуванню серед сільського населення.

Що стосується назагал таких показників, як кількість зубів і дефектів зубних рядів серед даної категорії населення, то він практично ідентичний і знаходиться на рівні 452,9 серед міських і 463,0 серед сільських мешканців на 1000 осіб даної вікової групи і статі.

Таким чином, аналізу наведені вище матеріали потрібно вказати на більш менш посередню величину розповсюдженості стоматологічної ортопедичної захворюваності та інтенсивності її прояву серед осіб призовного віку на півдні України та їх практичну ідентичність, як серед міського так і сільського населення у порівнянні з західними областями.

Список літератури

1. Гулюк А.Г., Шмідт П.А. Прогнозування загострень хронічного апікального періодонтиту у військовослужбовців. *Science of Europe*. 2020; Vol.1, 61, с.29-34.

2. Шмідт П.А. Клініко-лабораторні особливості перебігу хронічного періодонтиту у військовослужбовців. Автореф. дис. канд. мед. наук. Одеса. 2021. 20с.
3. Костенко С.В., Фера М.О., Фера О.В., Криванич В.М, Вілищук Л.П., Старенький А.Р. та ін.. Особливості впливу харчування та інших факторів побуту на виникнення й розповсюдження періодонтиту серед населення віком 25-30 років смт Великий Бичків. Проблеми клінічної педіатрії. 2020; 1-2:6-12.
4. Костенко С.Б., Стецик М.О., Стецик А.О. Диференційні зміни стоматологічного статусу у віковому аспекті Collection de papiers scientifiques «ЛОГОЕ» avec des materiaus de la Conference scientifique international (Vol.1) 2020. P. 34-37.
5. Лісецька І.С., Рожко М.М., Поширеність і структура захворювань тканин пародонту в підлітків із хронічним гастродуоденітом без соматичної патології. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інноваційні технології в сучасній стоматології. IX стоматологічний форум «Медвін: Стоматологія 2020», 11-13 березня 2020 р., Івано-Франківськ 2020, с.76-77.

TEACHING THE TOPICS RELATED TO THE STRUCTURE AND DIVERSITY OF LIVING THINGS CONTENT LINE WITH 5E

Sadigova D.O.

Faculty of Chemistry and Biology, teacher
Azerbaijan State Pedagogical University

The topic of directions and ways of evolution is taught in the 10th grade. The standard related to the first content line was applied in the topic. The teacher should first pay attention to the application of the sub-standard and establish the strategy properly. Let's review the example.

Substandard(s): 1.1.4. Collects information about macroevolution and prepares a presentation.

Learning conclusions:

- Collects information about the directions and ways of evolution and prepares a presentation.

Evaluation criteria:

- Gathers information about the directions and ways of evolution and prepares a systematic presentation.

Evaluation method: inquiry, Venn diagram, presentation.

Brief description of the course of the lesson

At the stage of involvement, students are asked questions based on short stories to arouse interest in the topic:

- A group of fish are stranded in a small lake due to a drought. Thousands of years later, these fish develop special organs that function like lungs. How do you think this change is possible?

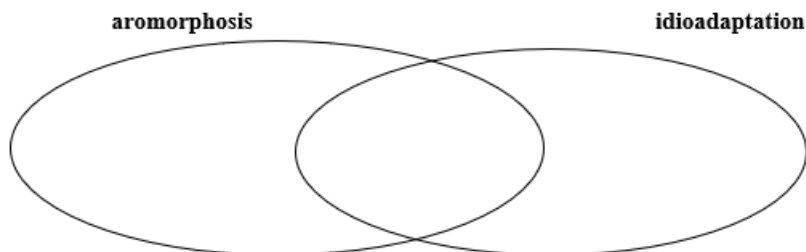
- Part of a bee colony finds and pollinates only flowers of a certain colour. Thousands of years later, those flowers are only of that colour. How do you explain this?

At the stage of research, students participate in the activity. Determine the features that the living things shown have acquired pursuant to the conditions they live in. Search the causes and present.

At the stage of explanation, the topic is explained through pictures, presentations, etc. At the deepening stage, students are given tasks and their knowledge about the topic is expanded.

- Note the expressions pursuant to the Venn diagram.

1. It is related to the formation of a flower.
2. It is related to the formation of a protective colour.
3. It causes biological progress.
4. It is related to the formation of fruit.
5. It is related to the pollination of flowers by insects.

- Group the algae in the figure, research and present the adaptations in connected with their living in deep water layers.

- Prepare a presentation about the directions and ways of evolution of living things with different habitats.

Reflection

- What concepts can you note in the subject you have difficulty understanding?
- Which information interested you the most?
- Are you satisfied with your activity in the lesson?

References:

1. Nizami, S. M. (2023). Application of the 5 E learning model in "Human genetics and medical science" teaching. *Foundations and Trends in Modern Learning*, (3).
2. Nizami, S. M. (2023). Application of the 5 E learning model in "Human genetics and medical science" teaching. *Foundations and Trends in Modern Learning*, (3).
3. Nizami, S. M. (2024). APPLICATION OF THE 5E LESSON MODEL TO THE TOPIC "THE STRUCTURE OF THE KIDNEYS, URINE FORMATION". *Interdisciplinary Science Studies*, (7).

4. Nizami, S. M. (2024). Teaching the topic "Bionics" with 5E. *Scientific Research and Experimental Development*, (8).

5. Nizami, S. M. USAGE OF THE WORD ASSOCIATION METHOD IN LESSONS WITH THE 5E MODEL. In *The XIII International Scientific and Practical Conference «Innovations in modern education: European and global context»*, November 25-27, 2024, Krakow, Poland. 333 p. Text Copyright© 2024 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>). Illustrations© 2024 by the European Conference. (p. 154).

6. Nizami, S. M. APPLICATION OF THE INSERT METHOD TO THE 5E LESSON MODEL. In *The XII International Scientific and Practical Conference «Development of theories and methods of education of past years»*, November 18-20, 2024, Antwerp, Brussels. 276 p. Text Copyright© 2024 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>). Illustrations© 2024 by the European Conference. (p. 126).

7. Mehdiyeva, S. N., & Malikova, Z. Q. POSSIBILITIES OF APPLYING "KWL" METHOD (I KNOW, I WANT TO KNOW, I LEARNED) TO 5E MODEL. In *The IX International Scientific and Practical Conference «Research of young scientists: from idea generation to project implementation»*, October 28-30, 2024, Lyon, France. 262 p. Text Copyright© 2024 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>). Illustrations© 2024 by the European Conference. (p. 127).

8. Malikova, Z. K. (2024, November). Applying the 7E model in teaching "class Arachnida" topic. In *Publisher. agency: Proceedings of the 8th International Scientific Conference «Scientific Results»* (November 7-8, 2024). Rome, Italy, 2024. 460p (p. 121). University of Bari Aldo Moro.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF PHYSICAL CULTURE

Abbasov Bakhadir Asatillaevich,

Senior Lecturer,
Tashkent State University of Economics
Uzbekistan

Annotation: In the modern period, the understanding of physical culture is based on integrative approaches that take into account the basic theoretical concepts of culture, where a person, being its central category, is considered in its integrity, biosociocultural essence.

Key words: physical education, modern education system, motivation, skills and abilitive.

Physical education is a pedagogical process of transferring from generation to generation the methods and knowledge necessary for physical improvement, its purpose is the versatile development of a person's personality and physical abilities, the formation of motor skills and abilities, and health promotion.

In modern conditions of modernization of national education, the search for objective methodological foundations is being actualized. The methodological basis for the formation of the physical culture of the personality of the future teacher is a cultural approach based on the theoretical synthesis of complementary approaches: systemic, personality-oriented, activity-oriented, competence-based and innovative technological approaches combined into a single methodological system, and corresponding to modern goal—setting - the development of the student's personality. These methodological approaches focus on defining the goals of professional training of future teachers and the mechanisms of their achievements.

The theoretical and methodological basis for the formation of physical culture of the personality of university students in conjunction with methodological approaches that ensure the integrity of the process are also principles that reflect both the content and features of the approaches. It should be noted that in the context of methodological approaches, the study presents two groups of principles — the formation of personal physical culture and mobile learning.

At the same time, the spiritual side in the process of his physical improvement is given a leading place. This allows us to reveal the sphere of physical culture from the position of true cultural imagery, harmony of the development of physical and spiritual human forces, in unity and interdependence of its functional, value and activity aspects. This implies the emergence of this phenomenon to a new qualitative level, where the relationship between physical culture and physical culture is increasingly conditioned with the processes of spiritualization of motor activity based on the formation of diverse human needs.

It is revealed that the content of physical activity is associated with the cultural activity of a person in the process of his ontogenetic development, where the processes

of mastering, improving, maintaining, restoring, adapting, transforming his physical and spiritual forces are the basis for the formation of its types. The volume of physical culture activities in the modern period consists of: physical culture and education, physical culture and sports, physical culture and recreation, physical culture and rehabilitation, physical culture and adaptive, physical culture and post-sports activities that play their defining role at various stages of human development. As human needs in the field of physical culture expand and the ways to meet them, the number of types of physical education activities will gradually increase.

It has been established that physical education has an external and internal structure. The external structure is due to the interdependence and interpenetration of sports activities based on their essential features (coordination processes), as well as their specific subordination (subordination processes). The internal one is determined by the need-motivational component, which determines to a greater extent the specificity of the types of physical activity of a person. Based on the content specifics of it (need, motive, interest, emotions, value orientations, desires, etc.) in the field of physical culture, programs are compiled for the selection and implementation (goal, means, result) by those engaged in the field of physical education. This serves as the basis for the integrity and determining role of the activity side in the formation of physical culture and its types.

It is determined that a specific feature of physical activity is the presence in its content of closely interrelated ideal (internal, mental) and external (visually perceived, motor) sides. It is the shift of emphasis to its ideal side (related to the understanding of the need-motivational, value-oriented, cognitive components) that makes it possible for students in the process of mastering physical exercise to develop, along with their motor abilities, a culture of thinking, imagination, feelings, artistic creativity, etc., achieving harmonization of spiritual and physical forces of a person. Thus, physical culture activities, acquiring a creative character based on the unity of intellectual, socio-psychological and motor components, will contribute to the formation of a more stable human need for physical culture, its comprehensive and harmonious development.

The study showed that the basis for the formation of human physical culture is physical activity. Its meaningful characteristics reflect a variety of approaches to the formation of a person's bodily and spiritual unity, are of an intellectual and creative nature associated with the functioning of his personal characteristics, inseparable from the development of his physical condition. At the same time, the diverse specific orientation of the content of physical culture activities to meet the individual needs of those engaged in their physical improvement is realized in the education of various types of physical culture of the individual.

It is established that the structural components of physical culture reflect the process of multidirectional cultured human motor activity, the effective side of which is objectified in the corresponding types of physical culture, the definitions of which, taking into account their specific characteristics, are given in the work. This indicates their substantial and structural interrelations, the possibility of considering and analyzing various planes of physical culture (its organizational forms, specific types of

physical culture activities and their corresponding types of physical culture), complementing each other and enabling a person to use its rich potential throughout his life.

At the present stage, the theoretical and cultural aspects of the interrelationships of physical culture and physical culture must be taken into account both in the pedagogical process and in the conditions of amateur activity of students. A teacher in his physical education and pedagogical activity should develop a systematic vision of the pedagogical process from a culturological perspective. The students should have formed not only the need for the formation of knowledge, motor skills and abilities in general to master the diverse values of physical culture, but also their turn to self-improvement, self-development, and self-realization is important. They should be active subjects of physical culture, where all the essential human forces are harmoniously involved as an indivisible whole with the decisive role of spiritual and value consciousness and creative style of thinking.

The study showed that self-realization of a personality in the field of physical culture in all the diversity of its spiritual and physical abilities is possible in conditions of physical activity, where an individual style of physical self-improvement is associated with a person's desire for self-knowledge and rational management of his psychophysical state based on the need-motivational link, where the principle of free choice of means of satisfaction is the most important condition for the harmonious development of a person.

References:

1. Abbasov B. A., Mavlyanov F. A. ISSUES OF IMPROVEMENT OF THE FORM OF PHYSICAL EDUCATION IN HEALTH PROMOTION //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 10. – С. 659-661.
2. Abbasov B. A., Mavlyanov F. A. Specific features of vocational and practical physical training of students //Приоритетные направления научных исследований. – 2019. – С. 3-4.
3. Abbasov B. A. CONSIDERATION OF HEALTH INDICATORS IN PHYSICAL EDUCATION. – 2023.
4. Xudayberdieva D.A., Shodmonov X. N. Methods of teaching economic disciplines in modern conditions of the modification //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 1. – С. 792-795.
5. Abidovna K.D., Asatillaevich A. B. Stages of technical training of athletes //Euro-Asia Conferences. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 94-96.
6. Махаммадиев А. Т., Худайбердиева Д. А. Пути эффективного использования маркетинговых стратегий в повышении удовлетворенности потребителей физкультурно-спортивных услуг в малом бизнесе и предпринимательстве: Социально-правовой аспект //Актуальные проблемы правового регулирования спортивных отношений. – 2021. – С. 200-206.
7. Xudoyberdiyeva D.A., Ibragimov G. A. Prospects of service in Uzbekistan //Экономика и социум. – 2019. – №. 12. – С. 147-150.

8. Jamalovna J.D. et al. Ways to effectively use marketing strategies to increase the customer satisfaction of physical education and sports services //International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. 5. – С. 2930-2938.

9. Abidovna K. D., Asatillaevich A. B. Sport Management: Sport Management //JournalNX. – С. 342-345.

10. Махаммадиев А. Т. Образование-источник новых идей, творческого мышления и нововведений //Профессиональное самоопределение молодежи инновационного региона: проблемы и перспективы. – 2018. – С. 156-157.

11. Abbasov B. A., Mavlyanov F. A. SPECIFIC FEATURES OF VOCATIONAL AND PRACTICAL PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS //ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2019. – С. 3-4.

12. VOCATIONAL S. F. O. F. UDK 37.02 Abbasov BA, senior lecturer Mavlyanov FA, teacher Tashkent Institute of Finance Uzbekistan, Tashkent. – 2019.

13. Asatillaevich A. B. et al. THE IMPACT OF SERVICE SECTOR ON WELFARE //Journal of Critical Reviews. – 2020. – Т. 7. – №. 5. – С. 330-333.

14. Abbasov B. A. CONSIDERATION OF HEALTH INDICATORS IN PHYSICAL EDUCATION. – 2023.

15. Asatillayevich A. B. Approaches to the development of physical culture //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 3. – С. 76-80.

16. Asatillaevich A. B. Complex Aspects of the Organization Educational Process in the Context of the Pandemic Coronavirus. – 2022.

17. Jamalovna J. D. et al. The importance of marketing strategies in the provision of physical education and sports services //South Asian Journal of Marketing & Management Research. – 2020. – Т. 10. – №. 4. – С. 111-119.

18. Jamalovna J. D. et al. The importance of marketing strategies in the provision of physical education and sports services //South Asian Journal of Marketing & Management Research. – 2020. – Т. 10. – №. 4. – С. 111-119.

19. Mavlyanov F. A. SPECIFIC FEATURES OF VOCATIONAL AND PRACTICAL PHYSICAL TRAINING OF STUDENTS //Экономика и социум. – 2019. – №. 12 (67). – С. 84-86.

20. Abidovna X. D., Abduqodir o'g'li X. J. TA'LIM TURLARI VA ULARNING AMALGA OSHIRILISH MEXANIZMLARI //" GERMANY" MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS. – 2023. – Т. 9. – №. 1.

21. Abidovna X. D., Abduqodir o'g'li X. J. TA'LIM XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI //" RUSSIAN" ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ. – 2023. – Т. 9. – №. 1.

22. Abidovna X. D. et al. DAVLAT VA XUSUSIY IXTISOSLASHGAN MAKTABLARI VA ULARDA TA'LIM JARAYONINI BOSHQARISH //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 105-110.

23. Asatillayevich A. B. Approaches to the development of physical culture //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 3. – С. 76-80.

24. Asatillaevich A. B. Complex Aspects of the Organization Educational Process in the Context of the Pandemic Coronavirus. – 2022.
25. Abbasov B. A. CONSIDERATION OF HEALTH INDICATORS IN PHYSICAL EDUCATION. – 2023.
26. Asatillaevich A. B. Complex Aspects of the Organization Educational Process in the Context of the Pandemic Coronavirus (Covid-19) //Eurasian Scientific Herald. – 2022. – T. 6. – C. 146-155.
27. Asatillaevich A. B. Complex Aspects of the Organization Educational Process in the Context of the Pandemic Coronavirus. – 2022.
28. Аббасов Б. А. Особенности Инновационных Технологий В Образовании //Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 45-52.
29. Asatillaevich A. B. Practical properties of the formation of the teaching of physical education in the process of preparing children for education. – 2022.
30. Асатиллаевич А. Б. Комплексные Аспекты Организации Образовательного Процесса В Условиях Пандемии Коронавируса (Covid-19). – 2023.
31. Asatillayevich A. B. Development Of A Strategy For The Development Of Physical Culture //Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 351-357.
32. Asatillaevich A. B. PHYSICAL CULTURE AND SPORTS EVENTS AS AN OBJECT OF MANAGEMENT //EDITORIAL BOARD. – 2022. – С. 127.
33. Asatillaevich A. B. Improving the educational and educational process in the field of physical education through the development of sports theory //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – Т. 11. – №. 12. – С. 283-287.
34. Asatillaevich A. B. SPORTS COMPETITIONS AS A FUNCTIONAL AND STRUCTURAL CORE OF SPORTS //Conferencea. – 2023. – С. 130-134.
35. Asatillaevich A. B. Management in sports //South Asian Journal of Marketing & Management Research. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 15-19.
36. Asatillaevich A. B. Practical properties of the formation of the teaching of physical education in the process of preparing children for education. – 2022.
37. Asatillayevich A. B. FUNDAMENTALS OF THE PHYSICAL EDUCATION SYSTEM //Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods. – 2024. – Т. 2. – №. 5. – С. 205-210.
38. Asatillayevich A. B. SOME FEATURES OF THE FORMATION OF THE THEORY OF SPORTS //Proximus Journal of Sports Science and Physical Education. – 2024. – Т. 1. – №. 5. – С. 38-42.
39. Asatillaevich A. B. Complex Aspects of the Organization Educational Process in the Context of the Pandemic Coronavirus. – 2022.
40. Asatillayevich A. B. STRUCTURE OF THE EDUCATIONAL PROCESS REGARDING SPORTS IN SEPARATE CLASSES //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2024. – Т. 23. – С. 103-108.

INCORPORATING REALIA IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES (ESP) INSTRUCTION: ENHANCING MEDICAL STUDENTS' LANGUAGE PROFICIENCY THROUGH AUTHENTIC CONTEXTS

Horzhui Dmytro,

Lecturer

Professional College of Medicine and Pharmacy
of Poltava State Medical University,

Realia, consisting of tangible real-life objects, plays a pivotal role in language instruction by bridging the gap between abstract vocabulary and concrete understanding [1]. This method involves the use of items from both the teacher's home country and the country where the target language is spoken, fostering an immersive learning environment that is rich in cultural nuance [1]. By interacting with objects like food, clothing, or even cultural artefacts, students are not only able to learn new vocabulary but also gain insights into the cultural contexts in which these words are used. The hands-on experience of seeing, touching, and manipulating these objects enhances students' comprehension, making language learning more engaging and relatable [1]. This approach is particularly beneficial for visual and kinesthetic learners, as it provides a multi-sensory experience that reinforces language skills [1]. Ultimately, realia serves as an invaluable tool in language education, transforming abstract concepts into tangible, meaningful experiences that facilitate deeper understanding and retention of the target language [1].

Incorporating realia into ESP lessons offers a dynamic avenue for enhancing understanding by connecting abstract vocabulary and grammatical structures to tangible, real-world objects and scenarios. This method not only bridges the traditional gap between teacher and learner, making the learning process more interactive and relatable, but it also encourages students to become active participants in their learning journey [2]. By engaging multiple senses—sight, sound, and touch—realia facilitates a more immersive learning experience, which is crucial for comprehending specialized language in specific professional fields [2]. Furthermore, realia serves as a catalyst for developing speaking skills through interactive and engaging activities, thereby enabling students to practice and internalize language in a context that mimics real-life scenarios [2]. The integration of realia into ESP teaching practices can inspire students to immerse themselves more deeply in role-playing exercises, which not only aids in memorization but also increases their overall investment and engagement in the learning process [2]. Thus, the application of realia in the ESP classroom is a multifaceted approach that not only enhances language acquisition but also fosters a more profound connection with the learners' professional aspirations and real-world applications.

Despite the benefits of incorporating realia in English for Specific Purposes (ESP) instruction, several challenges need to be addressed to maximize its effectiveness. One

significant challenge is the selection and design of appropriate teaching materials, which can be daunting for educators aiming to tailor lessons to specific learner needs and professional contexts [3]. Furthermore, while realia can enhance engagement and comprehension, it may inadvertently demotivate students, particularly at lower proficiency levels, due to the complexity and authenticity of the materials used. Technical issues, such as problems with equipment or insufficient resources, can also disrupt the learning process and create barriers to the seamless integration of realia into the curriculum [3]. Addressing these challenges requires careful planning, collaboration among educators, and an adaptive approach to teaching that considers the varied proficiency levels and learning preferences of students. By doing so, educators can better harness the potential of realia to foster a more dynamic and effective learning environment.

Authentic contexts play a pivotal role in enhancing medical students' language skills by providing a holistic learning environment that integrates their medical knowledge with language acquisition. By engaging with specialized themes in medical situational contexts, students can delve deeper into their field, simultaneously refining their language skills and expanding their professional insight [4]. This is particularly effective because it aligns with the students' previous exposure to medical topics, reinforcing their language learning as they relate new vocabulary and expressions to familiar concepts. Moreover, incorporating tools such as dialogues, videos, role-playing, and visual aids enriches the learning process, offering a diverse methodological foundation that caters to different cognitive abilities and learning styles. These authentic contexts not only motivate students by making language learning relevant and practical but also enhance their ability to communicate effectively in real-world medical settings [4]. Consequently, it becomes essential to incorporate such authentic contexts into medical language education to ensure that students are not only proficient in medical terminology but also adept in applying their language skills effectively in clinical practice.

In medical settings, the use of realia significantly enhances specific language skills by creating a more engaging and interactive learning environment. One of the core skills improved through realia is listening. When students are exposed to authentic materials, such as medical tools or anatomical models, they can better engage with the lesson content, allowing them to hear and understand vocabulary related to the human body more effectively. This approach is further reinforced when teachers demonstrate with their own body, helping students to associate spoken vocabulary with visual and physical references. Additionally, speaking skills are also enhanced as students are encouraged to interact with these real objects, prompting discussions and the use of medical terminology in a practical context. This interaction allows them to repeat and become familiar with the names of body parts or medical instruments in both their native and target languages, thereby solidifying their speaking proficiency [5]. Furthermore, realia facilitates collaborative learning, often conducted in pairs or groups, which not only promotes communication among peers but also fosters a deeper understanding through shared experiences and dialogue. Overall, the incorporation of realia in medical language education not only enriches students' vocabulary but also

enhances their listening and speaking skills, making it a crucial tool for effective language acquisition in this field.

Incorporating authentic contexts into language learning significantly enhances student engagement and motivation by providing a tangible connection to real-world applications. The integration of authentic materials, such as realia, not only facilitates a more profound understanding of the language but also immerses students in the cultural nuances that are inseparable from linguistic learning [6]. These materials prepare students for real-life scenarios, which in turn positively impacts their motivation as they recognize the practical utility of their language skills [9]. Moreover, when students engage with authentic materials, they are exposed to genuine language usage, which reflects the dynamic nature of language and increases their motivation to learn [6]. By connecting with the target culture on a personal level, students move beyond mere theoretical knowledge, experiencing a more meaningful and impactful learning process. This approach fosters not only immediate engagement but also long-term interest in the language and its cultural contexts, necessitating the continued incorporation of authentic materials in educational settings to maintain and enhance student motivation.

Integrating realia into medical English curricula can significantly enhance the learning experience by making lessons more engaging and contextually relevant. One effective strategy is the use of task-based learning, where realia can be incorporated into practical tasks such as mock patient interviews or diagnosis simulations, allowing students to apply medical vocabulary in realistic scenarios [7]. This approach not only aids in vocabulary acquisition but also helps students develop critical thinking and problem-solving skills. Additionally, incorporating digital resources, such as virtual simulations and online case studies, can further enrich the learning environment by providing interactive and immersive experiences [7]. The extensive use of realia in these contexts has been shown to improve students' understanding and retention of medical English vocabulary, making it a valuable tool in language education [8]. However, to fully realize these benefits, educators must carefully select and integrate realia that are aligned with course objectives and student needs, ensuring that these resources are used effectively to bridge the gap between theoretical knowledge and practical application.

To ensure the relevance of realia in English for Specific Purposes (ESP) courses, educators must be strategic in their selection of items, ensuring they align closely with the lesson's objectives. Selecting realia that is directly related to the topic being taught enhances students' ability to draw connections between their learning and real-world applications. For example, incorporating maps, timetables, and tickets into lessons on directions can provide students with practical experience in navigating real-life scenarios, thereby reinforcing the language skills being taught [8]. Educators should also consider the cultural dimensions of language learning by integrating themed activities that resonate with the cultural contexts of the language, such as staging a La Tomatina event to explore Spanish cultural traditions while simultaneously practicing language skills. By ensuring that the realia used is relevant, educators can create an engaging and immersive learning environment that facilitates better comprehension

and retention of material. Ultimately, the thoughtful selection and integration of realia in ESP courses can lead to more meaningful and effective language acquisition, as students are more likely to engage with and understand content that reflects their real-world experiences [8].

Despite the clear educational benefits of using realia in medical English for Specific Purposes (ESP), several barriers hinder its effective implementation. One primary obstacle is the limited availability of authentic materials that are specifically tailored to medical contexts, thereby posing a challenge for educators in providing realistic and contextually appropriate learning experiences [8]. Furthermore, the integration of realia into the curriculum requires significant preparation and adaptation of materials, which may not be feasible for all educators due to constraints such as time and resources [8]. Additionally, the reliance on mediated technology, while enhancing teaching approaches, can inadvertently overshadow the tangible benefits of realia, as educators may prioritize digital methods over hands-on learning due to convenience or institutional pressure. To overcome these barriers, a multifaceted approach is necessary. This includes developing repositories of medical-specific realia that can be readily accessed and shared among educators, as well as fostering collaborative efforts to create adaptable teaching resources that accurately reflect real-world medical scenarios. Moreover, professional development programs should emphasize the synergy between technology and realia, equipping educators with strategies to effectively balance both in their teaching practices. By addressing these challenges, educators can harness the full potential of realia to enhance the learning experience in medical ESP contexts.

To measure the effectiveness of realia in English for Specific Purposes (ESP) instruction, it is essential to consider both qualitative and quantitative metrics that reflect the learning outcomes and engagement levels of students. Realia, which involves the use of tangible objects from the real world, serves to enhance the teaching-learning environment by fostering a more interactive and culturally rich classroom experience [8]. This approach enables students to form connections between linguistic concepts and real-world applications, thereby facilitating a deeper understanding of the language being taught [8]. One approach to assessing the effectiveness of realia is through student feedback and performance evaluations, which can provide insights into how these materials impact motivation and descriptive capabilities. For instance, student feedback surveys can be analyzed to determine if the incorporation of realia has increased students' willingness to participate in class activities and improved their ability to describe objects and scenarios using the target language [9]. Moreover, by observing classroom interactions and evaluating the outcomes of realia-based activities, educators can determine the extent to which realia contributes to achieving specific language learning objectives. Ultimately, the successful integration of realia in ESP instruction requires continuous monitoring and adaptation to meet the unique needs of learners, ensuring that real-world connections are effectively leveraged to enhance language acquisition.

To effectively assess language proficiency through the use of realia, educators can employ a variety of assessment tools that align with the interactive and tangible nature

of realia. Observation schedules, portfolios, and assignments are particularly suitable, as they allow educators to evaluate both the language skills and the cultural understanding students gain from interacting with real objects [9]. Observation schedules facilitate real-time assessment, enabling teachers to note how students use language in context when interacting with realia, thus providing insights into their proficiency and comprehension levels. Meanwhile, portfolios offer a comprehensive collection of student work that reflects ongoing progress and engagement with the language and cultural aspects presented through realia, supporting a more holistic evaluation approach. Assignments, especially those that require students to interact with or describe realia, can encourage deeper language processing and demonstrate their ability to apply vocabulary and cultural knowledge in practical scenarios [9]. By integrating these tools, educators can create a nuanced assessment framework that not only measures language proficiency but also appreciates the broader educational benefits of realia, such as cultural literacy and contextual vocabulary acquisition. This approach underscores the need for assessments that are as dynamic and multifaceted as the realia they evaluate, ensuring that students' language learning experiences are both rich and measurable [10].

Incorporating realia in English for Specific Purposes (ESP) courses for medical students significantly enhances the learning experience by promoting a deeper understanding of complex concepts. By providing tangible, hands-on experiences, realia transforms abstract medical jargon and theoretical knowledge into concrete examples that students can physically interact with, thereby facilitating better comprehension [11]. For instance, when medical students engage with anatomical models or medical instruments during ESP courses, they are not only learning terminologies but also gaining insights into the practical applications of these terms within real clinical settings [11]. This interactive learning approach helps in solidifying their knowledge and prepares them for real-world medical scenarios where they must apply both language skills and medical expertise simultaneously. By using realia, educators not only enhance the retention of information but also foster a more engaging and dynamic classroom environment, which is crucial for developing proficient medical professionals. Therefore, the integration of realia in ESP courses is a valuable strategy that should be emphasized to bridge the gap between theoretical knowledge and practical application, ultimately leading to more competent and confident medical practitioners.

References:

1. Turner, Camille (2022). 10 Fun Ways to Use Realia in Your ESL Classroom. URL: <https://bridge.edu/tefl/blog/use-realia-esl-classroom/>
2. How Using Realia Can Help Make Learning a Fun Activity. URL: <https://teflinstitute.com/ca/blog/how-using-realia-can-help-make-learning-a-fun-activity/>
3. Belcher, D. (2006). English for Specific Purposes: Teaching to Perceived Needs and Imagined Futures in Worlds of Work, Study, and Everyday Life, TESOL International Association, TESOL Quarterly. 40(1):133–156

4. Lee, K.- fong, Amini, M., & Latha, R. (2021). A review on the implications of Realia in enhancing students' Educational experience in Online Language Classroom. *Journal of Research, Policy & Practice of Teachers and Teacher Education*, 11(2), 17–27. <https://doi.org/10.37134/jrpptte.vol11.2.2.2021>
5. Buranova, Dilafruz Djamadinovna (2024). Improving English Language Skills in Medical Field Context. *international scientific Journal Science And Innovation*, Special Issue: Actual Problems Of Pharmacology And Pediatric, June 2024, 88-92. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12305581>
6. Erbaggio, Pierluigi & Gopalakrishnan, Sangeetha & Hobbs, Sandra & Liu, Haiyong. (2012). Enhancing Student Engagement through Online Authentic Materials. *IALLT Journal of Language Learning Technologies*. 42. 27-51. [10.17161/iallt.v42i2.8511](https://doi.org/10.17161/iallt.v42i2.8511).
7. Типова програма «Методика навчання англійської мови». Освітній ступінь бакалавра. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 126 с. ISBN 978-966-2716-47-4
8. Lee, Kam-Fong & Amini, Mansour & Ravindran, Latha. (2021). A Review on the Implications of Realia in Enhancing Students' Educational Experience in Online Language Classroom. 11. 17-27. [10.37134/jrpptte.vol11.2.2.2021](https://doi.org/10.37134/jrpptte.vol11.2.2.2021).
9. Ahmadi, Ali & Bajelani, Mandana. (2012). Barriers to English for Specific Purposes Learning among Iranian University Students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 47. 792-796. [10.1016/j.sbspro.2012.06.736](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.06.736).
10. Fajariyah, Anisa & Yulia, Yuyun. (2019). The Use of Realia in Teaching Speaking Skills for the Fourth Grades at SDN Karanganyar Gunungkidul. *JELLT (Journal of English Language and Language Teaching)*. 3. 31. [10.36597/jellt.v3i1.4481](https://doi.org/10.36597/jellt.v3i1.4481).
11. Tymbay, Alexey. (2022). Balancing Authentic Content and “Hot Topic” Discussions in an ESP Classroom. *ESP Today*. 10. 310-328. [10.18485/esptoday.2022.10.2.6](https://doi.org/10.18485/esptoday.2022.10.2.6).

HANDLUNGS- UND KOMPETENZORIENTIERUNG IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

Inna Obikhod

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of German Philology and German Language Teaching,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Anatolii Klymenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Practical English and Language Teaching,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Nataliia Zakordonets

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Foreign Languages,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Der Ausdruck „Didaktisch-methodische Prinzipien“ ist einerseits ein Schlagwort, das die Vorstellung von gutem Fremdsprachenunterricht beschreibt, andererseits handelt es sich um eine Orientierung an Prinzipien, die Konsequenzen für die Unterrichtsorganisation, die Gewichtung von Lernzielen, Auswahl und den Einsatz von Aufgaben und Übungen haben [1, 17]. Das Ziel des DaF-Unterrichts sollte es daher sein, die Kompetenzentwicklung durch einen handlungsorientierten Unterricht zu fördern [2, 19].

In den aktuellen methodisch-didaktischen Fachdiskussionen haben die Handlungsorientierung und Kompetenzorientierung einen zentralen Stellenwert. Das fokussierte Eingehen auf solche Prinzipien im Rahmen dieser Arbeit hat vor allem folgende Gründe:

- Im Bildungs- und Lernprozess liegt der Fokus auf der Entwicklung sowie Förderung von Kompetenzen, d.h. von kognitiven Fähigkeiten und Fertigkeiten, über die Lerner verfügen, um effizient, zielführend, sinnvoll und angemessen Aufgaben zu bewältigen. Ziel ist es, dass die Lernenden als sozial Handelnde bereit sind, das erworbene Wissen und die erlernten Fähigkeiten in unterschiedlichen Situationen praktisch anzuwenden und Probleme erfolgreich zu bewältigen. Es geht nicht nur um das Was, sondern auch um das Wie und Wozu. Kompetenzorientierung zielt darauf ab, dass die Lernenden in bestimmten Situationen kommunikativ erfolgreich handeln können und Zielsprache aktiv sowie praxisorientiert nutzen können.

- Beim traditionellen Unterricht steht die Wissensvermittlung durch den Lehrenden sehr stark im Vordergrund. Handlungsorientiert unterrichten bedeutet aber, dass der Lehrende noch mehr in den Hintergrund rückt und dem Lernenden ermöglicht, sich selbstständig einzubringen. Die Lerner sollen nicht passiver Empfänger von Informationen sein, sondern an der Handlung aktiv mitwirken, eigene Lernprodukte

bewerten und reflektieren. Es stellt sich also die Frage, mit welchen Mitteln oder mit welchen Methoden können die Lehrkräfte erreichen, dass die Lerner einen Sachverhalt handelnd erschließen [3].

Bei der Gestaltung von handlungsorientierten Lernprozessen müssen viele Faktoren berücksichtigt werden, nämlich: Lernziele bzw. Teillernziele, diese werden noch als Kann-Beschreibungen formuliert (Was sollen die Lernenden am Ende der Unterrichtssequenz können?), Unterrichtsplanung (Welche Schritte müssen gegangen werden, um die Lernziele zu erreichen?), Unterstützung beim Lernen (Welche Hilfen bei den einzelnen Schritten müssen die Lehrkräfte allen oder einigen Lernenden geben?), Arbeit mit bedeutungsvollen Inhalten, Produktion von bedeutungsvollem Output, Rolle der Lernenden und Rolle der Lehrenden. Alle Faktoren stehen miteinander in Beziehung und bedingen sich gegenseitig.

Ein wesentliches Merkmal der Kompetenzorientierung, die sehr eng mit der Lernerautonomie verbunden ist, ist es, dass die Lernenden selbst in der Lage sind, über ihren Lernprozess zu reflektieren und zielbewusst nach erfolgversprechenden Lernwegen zu suchen [1, 17]. Es geht auch um Lernen mit einem hohen Grad an Selbstständigkeit und Eigenverantwortung, um Differenzierung sowie Individualisierung (Der Unterricht wird an die Bedürfnisse, Interessen und Vorkenntnisse der Lerner angepasst; dies ermöglicht es, jedem Lernenden gerecht zu werden und eine personalisierte Lernumgebung zu schaffen), um Integration von Fähigkeiten Hören, Sprechen, Lesen, Schreiben sowie kulturelles Verständnis, um eine ganzheitliche Sprachbeherrschung zu fördern.

Wichtig ist dabei, dass am Ende eines bestimmten Zeitabschnitts geprüft wird, inwieweit die Lernenden über die angezielten Kompetenzen verfügen. Dies kann in Form von Selbstüberprüfungsaufgaben, Testaufgaben oder auch Praxiserkundungsprojekten evaluiert werden [2].

Handlungsorientierung kann konkret bedeuten, dass die Lernenden in der Lage sind, praxisrelevante Aufgaben selbstständig zu bewältigen, Verantwortung für eigenen Lernprozess zu übernehmen, eigene Arbeit zu planen und zu reflektieren. Lernende sollen in diesem Fall mit Aufgaben konfrontiert werden, die aktuell mit ihrer Lebenssituation zu tun haben oder zukünftig in ihrer Lebenswelt eine Rolle spielen könnten. Handlungsorientierte Aufgaben zielen darauf ab, lebensweltlich relevante Fragestellungen sprachlich zu lösen. Entsprechende Aufgaben sind inhalts- und zielorientiert, da der primäre Fokus darauf liegt, sich zur Situation passend zu äußern und kommunikativ erfolgreich zu sein [2, 17]. Die Handlungsorientierung im Fremdsprachenunterricht stellt also sicher, dass Lernende nicht nur theoretisches Wissen erwerben, sondern Zielsprache aktiv und praxisnah anwenden können. Dies ermöglicht, die Lernenden optimal auf die realen Kommunikationssituationen vorzubereiten und den Sprachunterricht dynamisch und motivierend zu machen.

Zu beachten ist, dass Handlungsorientierung ein zentrales Prinzip bei der Gestaltung vieler Prüfungsaufgaben ist. In solchen Prüfungsaufgaben werden die Lerner auch in Prüfungen als sozial Handelnde ernst genommen und werden mit Situationen konfrontiert, mit denen sie vertraut sind oder die für ihre Lebenswelt von Bedeutung sind; Themen und Lerninhalte (Input) sind möglichst repräsentativ für

Situationen, die in authentischen Handlungssituationen im Zielsprachenland prinzipiell vorkommen können; entscheidende Kriterien bei der Bewertung der Prüfungsleistungen sind der kommunikative Erfolg und der Einsatz angemessener sprachlicher Mittel [2].

Die Vorbereitung von handlungsorientierten Unterricht nimmt oft sehr viel mehr Zeit in Anspruch als bei anderen Methoden, weshalb wäre es wünschenswert, wenn sich die Lehrkräfte in Teams zusammenfinden, kooperieren und sich austauschen könnten.

Resümierend lässt sich konstatieren, dass Kompetenzorientierung darauf abzielt, Lernende auf das echte Leben vorzubereiten, indem sie nicht nur Wissen, sondern auch anwendbare Fähigkeiten und Fertigkeiten erwerben. Es ist ein praxisnahes Prinzip, das das Lernen bedeutungsvoller und erfolgversprechender macht.

Handlungsorientierung macht den Fremdsprachenunterricht lebendiger, relevanter und praxisnäher. Der Fokus auf konkrete Handlungen fördert nicht nur Sprachkompetenz, sondern auch persönliche und soziale Fähigkeiten. Das heißt andere verstehen und sich verständlich machen, Bedeutungen von Wörtern oder Gesten aushandeln, argumentieren, Inhalte zusammenfassen, Stellung nehmen, Meinungen ausdrücken, oder auf Meinungen eingehen, Problemlösungsfähigkeit fördern, eine aktive Rolle beim Lernen übernehmen, interaktive Methoden einsetzen.

References:

1. Funk H., Kuhn Ch., Skiba D., Spaniel-Weise D. Aufgaben, Übungen, Interaktion. München: Klett-Langenscheidt, 2014. 184 S.
2. Grotjahn R., Kleppin K. Prüfen. Testen. Evaluieren. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen, 2017. 176 S.
3. Hugenschmidt B., Technau A. Methoden schnell zur Hand. 66 schüler- und handlungsorientierte Unterrichtsmethoden. Leipzig: Klett / Kallmeyer, 2011. 213 S.
4. Shymkiv I., Klymenko A. O., Zakordonets N. I. Implementation of Alternative Methods of Foreign Languages Teaching in the Context of Competency-Based Approach. Science and Education. 5/CLVIII, 2017. S. 68 – 80.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ КОРИСТУВАННЯ МЕСЕНДЖЕРОМ

Petrin Yurii,

Postgraduate student

V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University,

Необхідність розгляду проблеми самостійної роботи зумовлена переходом системи вищої освіти в Україні на дистанційний та змішаний формати. Це спричинило розвиток використання електронних засобів в освіті, одними з яких є месенджери, зокрема Вайбер, ВатсАпп, Сигнал в процесі навчання. На сьогодні такі форми продовжують залишатися актуальними і саме тому особливо важливого значення набуває самостійна робота студентів в навчанні, в тому числі користування месенджером.

Педагогічна проблема оволодіння здобувачами освіти засобами використання месенджерів та інших цифрових засобів навчання в майбутній професійній діяльності відображено у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Алмашій І., Гуревич Р., Гордійчук Г., Коношевський Л., Коношевський О., Шестопап О., Овчарук О., Янечкова О. та ін. Окремі положення самостійної діяльності здобувачів у процесі навчання студентів користування менеджерами розкрито у роботах Головка М., Крижановський С., Мацюк В., Синиці М., Тамаркіної О. та ін.

Так, Янечкова О. вказує на ефективність використання вайбер-спільнот для організації навчання в ЗВО «завдяки використанні даної системи взаємодії студентів у навчальному процесі зросла успішність студентів, не зафіксовано випадків непідготовленості до заняття» [1]. Синиця М. підкреслює, що: «позааудиторна самостійна робота студентів (СРС) відноситься до інформаційно-розвиваючих методів навчання, спрямованих на первинне оволодіння знаннями» [2], з чим ми погоджуємось і враховуємо це в нашій подальшій роботі. Неабиякої ролі дистанційному навчанню приділяє в своїх працях Тамаркіна О., яка акцентує, що: «дистанційне навчання надає здобувачам вищої освіти доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи...» [3]. Це актуалізує поєднання дистанційної і самостійної роботи при навчанні користуванні месенджером. Головка М., Крижановський С. та Мацюк В. виділяють важливість удосконалення системи реалізації самостійної роботи, для розвитку цифрової компетентності студентів.

За нашим переконанням, самостійна робота студентів при використанні месенджерів має полягати в наступному: первинне освоєння з базовим функціоналом, налаштування аккаунту, створення і адміністрування спільнот, каналів та відповідних структурних аналогів. Основним методом може бути метод перевернутого класу, де студенти спочатку роблять завдання за новою темою, а потім звітуються. Первинне ознайомлення з базовим функціоналом месенджера відбувається після його встановлення і створення аккаунту. В його

процесі студенти в процесі взаємодії з месенджером отримують знання по їх можливостям як користувачів, особливостях і обмеженнях реалізацій певних функцій, таких як: відеоповідомлення, аудіоповідомлення, передача фото, пересилання повідомлень, цитування, пошук інших користувачів тощо. Паралельно вони отримають розуміння меж, знань нових користувачів (за аналогією), на відміну від ситуацій, коли їм було б розказано про функціонал від викладача. Після самостійної роботи студенти мають прозвітувати про отриманні знання і навички, порівняти їх, Після чого викладач має розповісти про функції, які студенти пропустили.

Самостійне налаштування акаунту відбувається в процесі редагування параметрів в меню «параметри», в пунктах «конфіденційність», «обліковий запис» а також в властивостях програми при використанні з мобільного телефону. Таким чином студенти дізнаються про можливості налаштування акаунта в відповідному месенджері, до яких даних мають доступ месенджер та його користувачі і які можливості студенти отримують в обмін на конфіденційність. Після чого студенти діляться знаннями, в форматі доповіді, а викладач розповідає про впущені можливості, чи неочевидні особливості вже розказаних налаштувань.

Самостійна робота в створенні адміністрування спільнот, таких як вайбер-спільноти може відбуватися як в межах проєктних технологій так і в межах звичайного перевернутого класу. При використанні перевернутого класу студенти самостійно знайомляться з процесом створення вайбер-спільноти, можливістю надання прав, ролей учасникам, з відповідними з обмеженнями прав цих учасників. Використанні функціоналу самих спільнот, таких як опитування. Після чого відбуваються доповіді студентів, додаткова інформація збоку вчителя. Після чого можна переходити до проєкту: створення і ведення чи адміністрування вайбер-спільноти. Студенти діляться на команди, в яких один буде власником, а інші адміністраторами вайбер-спільноти, кожна команда має вести власну спільноту, за вибраною темою. Прикладами тем можуть бути: спільнота групи, спільнота потоку, спільнота риболовлі, спільнота футболу. В звіті має буди зазначено: дату створення, ролі учасників, який функціонал є і за допомогою чого він зроблений, проблеми з якими зустрілися при веденні групи, наскільки оперативно вирішували проблеми, оцінка роботи учасників команди. Якщо спільнота вже існує, то можна дати можливість працювати з нею, але з повним оформленням звітної документації. Орієнтовна тривалість проєкту – від 2 місяців. На кінцевому етапі роботи студенти звітують про виконану роботу.

Таким чином, самостійна робота відіграє важливу роль в оволодінні здобувачів освіти навичками використання месенджером, зокрема вона дозволяє отримати досвід нового користувача, які самі знаходять більш очевидні знання і виділяють менш очевидні, отримують навички взаємодії з месенджером як в індуктивній так і в дедуктивній формі. Перспективи даної роботи бачимо в її практичній імплементації в освітній процес в ЗВО.

Список літератури

1. Янечкова О.В., Алмашій І.І. , Використання месенджерів у процесі навчання/ Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. колегії В.В. Гоблик; заст. гол. ред. Т.І. Молнар. – Мукачево: РВВ МДУ, 2021. – Вип. 2(8). – 264 с. – с.194-197
2. Синиця М.О. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі ВНЗ як засіб формування педагогічних знань // Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 418-438.
3. Тамаркіна О. Самостійна робота студентів ЗВО в умовах дистанційного навчання/ Humanities science current issues. 2020. Т. 5, № 34. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-5-35> (дата звернення 11.12.2024 р.)
4. Головка М. В., Крижановський С. Ю., Мацюк В. М. Самостійна робота з використанням хмаро орієнтованих технологій як засіб розвитку цифрової компетентності магістрів фізики/ Information Technologies and Learning Tools. 2022. Т. 90, № 4. С. 102–117.
<https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4919>

PREPARING STEM-RELATED PROJECTS IN BIOLOGY TEACHING

Sevinj Mehdiyeva Nizami

Faculty of Chemistry and Biology, teacher
Azerbaijan State Pedagogical University

The establishment of STEM-based lessons requires special knowledge and skills from teacher. Though the student-centered principle is expected, the teacher guides the students in preparing the project and solving the problems arose. There are wide opportunities to use the STEM approach in biology lessons. For example, in the 9th grade lesson on the topic “Organic compounds of the cell: carbohydrates, lipids” is addressed via STEM technologies in other academic subjects (biology, chemistry). The subject aims to implement substandards 1.1.2 and 2.1.3 in the content line of the structure and diversity of living things and biological processes. The aim of the lesson: Explains the features of organic compounds of the cell - carbohydrates and lipids. Performs mathematical calculations on the changes occurring during the oxidation of carbohydrates and lipids, and draws the relevant conclusions. After the aim is specified, the integration possibilities, working form and method, and the resources to be used in the lesson are determined. Integration is conducted with the subject of chemistry. It is advisable to apply the educational form for group, working methods for project, brainstorming, observation, etc. At the first stage of the lesson, the teacher asks questions to reveal the knowledge of the students: What do we know about carbohydrates and lipids? What functions do carbohydrates and lipids perform in a living organism? After the answers are given, brainstorming is used to determine the name of the project. Students are divided into groups. The evaluation criteria are stated.

Let's review the “Seaweed Rope” project. Brown algae contain polymers, more environmentally purer than those found in most plastics. These natural polymers (alginates) may be used to form durable daily objects. Chemistry is used to transform biodegradable algae polymers into ropes. It requires two special ingredients: sodium alginate (algae polymer) and calcium chloride. These are products reacting with each other to form a new material.

The aim: Creates a rope using polymers derived from living algae.

Steps:

- 1) Preparation of seaweed gel.
- 2) 1/2 glass water, 1-3 table-spoon honey, 1 tea-spoon food coloring. Add to bowl and mix until merging.
- 3) Added sodium alginate powder. Mixed until forming a thick gel.
- 4) Used calcium chloride for transforming the sticky gel into a strong rope.
- 5) Mixed 2 glasses of water and 2 tea-spoon calcium chloride in a water bath.
- 6) Added seaweed gel to calcium solution.

In this lesson example, students are acquainted with to biopolymers. Students create colourful objects from the natural polymer alginate, inspired by biology. STEM

education uses real projects to involve students and increase their interest in science, technology, engineering, and mathematics. For example, they can gain the skills required for protecting natural resources, from cleaning up oil spills to studying the effects of air and water pollution. Projects may include removing contaminants from a public water source, installing water filtration systems, monitoring species in a national park, or studying the impact of humans on a local ecosystem.

References:

1. Nizami, M. S. (2023). THE ROLE OF PROJECT-BASED LEARNING IN PHYSICS-RELATED TEACHING OF BIOLOGY. *Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft № 67 2023 VOL.*, 49.
2. Nizami, S. M. (2022). Project-based learning as a progressive learning technology in biology teaching in comprehensive schools. *Scientific Research and Experimental Development*, (1).
3. Nizami, S. M. (2022, October). Application of Project-Based Learning in biology classes and extracurricular activities. In *Publisher. agency (1): Proceedings of the 1st International Scientific Conference «Theoretical Hypotheses and Empirical results»(October 04-06, 2022). Oslo, Norway, 2022. 290p (p. 78).*
4. Malikova, Z. K. (2024, November). Applying the 7E model in teaching" class Arachnida" topic. In *Publisher. agency: Proceedings of the 8th International Scientific Conference «Scientific Results»(November 7-8, 2024). Rome, Italy, 2024. 460p (p. 121). University of Bari Aldo Moro.*
5. Mehdiyeva, S. N., & Malikova, Z. Q. POSSIBILITIES OF APPLYING" KWL" METHOD (I KNOW, I WANT TO KNOW, I LEARNED) TO 5E MODEL. In *The IX International Scientific and Practical Conference «Research of young scientists: from idea generation to project implementation», October 28-30, 2024, Lyon, France. 262 p. Text Copyright© 2024 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>). Illustrations© 2024 by the European Conference. (p. 127).*

MONITORING FORMS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE READING IN SECONDARY SCHOOL

Stebalak Evgeniya Sergiivna

Student,
DVNZ Uzhgorod National University

Derdi Emma Tiberiivna

Ph.D., Associate Professor, English Philology Department,
DVNZ Uzhgorod National University

The problem of control of speech skills is the subject of discussion of many teachers and methodologists both in Ukraine and abroad.

"In the context of growing contacts and increased exchange of information between countries, reading literature in foreign languages, technical, specialized and journalistic, acquires the character of a necessary and especially significant speech activity" [1, 13].

The aspect of reading is often an undoubtedly important and integral element of the program for teaching English as a foreign language in senior secondary school. It should be noted that the discipline "Foreign Language" is studied throughout the entire course of study in secondary school and at different stages of its teaching includes a number of hours from 2 to 10 hours per week.

That is why we consider it extremely important and necessary to consider some criteria for monitoring and assessing the material read using the example of students in this program.

By the type of reading that we will consider in this study, we mean independent reading of fiction in a foreign language, in this case English. Literary works are selected by the teacher taking into account the level of proficiency in a foreign language of students.

For the formation of adequate reading skills, the nature of the texts is of great importance: their content, information content, interesting plot, etc. The motivation for students' reading activity depends on the quality of the text material.

As a rule, this type of activity is based on working with book texts that are abbreviated, adapted, but completely completed literary works containing mainly lexical and grammatical material familiar to students.

In the methodological literature, as indicated by Ukrainian researchers Bigich O. B., Boretska G. Ye., Glushchenko Zh. Ye., Panova L. S., Pakhomova T. O., Nikolaeva S. Yu., Samoylyukevich I., two approaches to monitoring reading skills are distinguished:

1. Monitoring as a means of checking understanding of the information contained in the text;
2. Monitoring-discussion as a means of developing oral speech based on the content of the text [1-8].

According to S.Yu. Nikolaeva, monitoring the understanding of the material read performs three functions:

- Content (monitoring the understanding of the content, not the linguistic side of the text);
- Management (in the process of reading, the student's attention is focused on those elements that will be checked);
- Educational (checking the understanding of the text allows you to identify the main cases of difficulties and show ways to overcome them) [6, 45].

Let us consider two types of control: understanding the general content of the text and understanding important details of the text and its assessment.

To monitor the understanding of the general content of the text, it is proposed to use the following tasks:

- Determine the main idea of the text, for example:

What is the main idea of the story? Explain your point of view.

- Find sentences expressing the main idea of individual parts of the text;
- Arrange the situations (events) occurring in the text in the correct order:
Number the following events in the correct order.

- Find words and expressions from the new vocabulary in the text and imagine the context in which they are used:

Give the definition of the following words and find the context in which they are used or found.

- Answer the questions, the answers to which are contained in the text;
- Choose the correct answer. For example:

Who won the match?

a) The man in the suit

b) The man in sports clothes

- Perform a written literary translation of one of the chapters or the proposed passage;

- Retell the text according to the proposed plan or keywords;

- Compose questions, with the help of answers to which you will get a brief retelling of the text;

- Write a short annotation to a specific chapter from the book or to the book as a whole.

Understanding the content of the text is a preparatory stage for a conversation about the material read. When the content of the text is extremely clear, it is easier for students to express their opinions regarding everything they have read and its specific parts, and to model a discussion with other students [5, 27].

Monitoring the understanding of important details of the text and its assessment should be focused on clarifying the relationships between the characters and assessing the motives for their actions. It is advisable to offer the following types of tasks:

- Convey the content of individual episodes from the text;
- List all the characters and give a brief description of each character:

Jack's image;

- Answer questions that cannot be answered in the text, but you need to express your opinion and understand the author's intent:

What does this book tell us about the morals of the nineteenth century?

- If the book has pictures, briefly describe the picture and the event depicted in it:

Describe the picture at page 5;

– Write a letter on behalf of the hero or heroine:

Imagine that you are Laura. Write a letter to Walter in which Laura describes her present life and tells him her true feelings towards him and Sir. Percival;

– Share your impressions of the text, say what you liked, what you didn't and why:

What is your favorite dramatic moment in the story? Why? Describe it.

All of the above tasks allow you to discuss the text. The communicative function of the discussion involves not only the presentation of certain events, but also the expression of the speaker's subjective attitude to what has been read [4, 178].

Thus, various forms of control are used as a means of developing oral speech based on the material read.

The comprehensive use of the tasks presented in the article will improve the communicative reading skills of senior secondary school students in the process of learning English as a foreign language.

References:

1. Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін./ за загальн. ред. С.Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Борецька Г.Є. Методика формування іншомовної компетентності у читанні. Іноземні мови. 2012. № 3. С. 18–27.
3. Глущенко Ж. Є. Організація читання на уроках іноземної мови /Ж. Є. Глущенко// Англійська мова та література. 2010. №1. – С. 6-18.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2023. 273 с.
5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: [підручник] / [Л. С. Панова, І. Б. Андрійко, С. В. Тезікова та ін.]. Київ: ВЦ “Академія”, 2016. 328 с.
6. Ніколаєва С. Ю. Практикум з методики тестування іншомовної лексичної компетенції (на матеріалі англ. мови). К.: ІЗМН, 2019. 312 с.
7. Пахомова Т.О. Читання художньої літератури в контексті формування іншомовної компетенції. Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання. 2004. № 1. С. 118-126.
8. Самойлюкевич І., Козачок О. Навчання читання на старшому етапі загальноосвітньої школи з урахуванням елементів індивідуалізації. URL: [http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38262/49 - Samoylyukevich.pdf?sequence=1](http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38262/49_Samoylyukevich.pdf?sequence=1)

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІДЕЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА

Галина Олексіївна Нагорна,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної педагогіки і психології,
професор кафедри теорії музики та композиції,
Одеська національна музична академія
імені А. В. Нежданової

Аналіз рівнів сформованості професійного мислення учасників дослідно-експериментальної роботи показує, що майбутні музиканти не завжди володіють уміннями визначати предмети професійної взаємодії, приймати рішення і розв'язувати проблеми в ході музично-теоретичного дослідження, конструювати ціннісну методологію і виробляти технологію відношень між досліджуваними об'єктами, суб'єктами та фактами, явищами, обставинами, що їх позначають. Наприклад, здобувачі освіти ОС «Магістр» у процесі вивчення спецкурсу "Методологія і технологія музичного мислення особистості" досліджують обставини, представлені складними фактами. Вони усвідомлюють, що без визначення складності обставини не можна розкрити її множинні значення, що зумовлюється наявністю складних фактів як способів функціонування цієї обставини. Дані факти не тільки створюють множинність значень обставини, але й віддзеркалюють різні відношення з нею. Завдання майбутнього музиканта полягає в тому, щоб знайти таку технологію створення професійних ідей, яка забезпечуватиме узгодженість відношень між предметами музично-теоретичного дослідження.

Наприклад, майбутній магістр, досліджуючи арію «Потайна сльоза» з опери Гаetano Доницетті «Любовний напій», виокремлює обставину музично-теоретичного дослідження – аналіз виконавської інтерпретації арії «Любовний напій», представленої Лучано Паваротті. Здобувач пропонує сукупність професійних ідей, що позначають складні факти, які створюють дану обставину музично-теоретичного дослідження: «стратегія і тактика створення художнього образу Неморіно у процесі виконання Лучано Паваротті арії «Потайна сльоза»; володіння Лучано Паваротті прийомами вокальної майстерності як способу вираження музичної думки; оцінювання мистецтва взаємодії в ансамблі та його роль у реалізації творчого замислу соліста і оркестру». Кожна з цих складних професійних ідей, що представляють складні факти, містить відношення «причини-наслідок» та узгоджено опосередковує загальну, основну, професійну ідею аналізу виконавської інтерпретації арії «Любовний напій», створену Лучано Паваротті. Складність зазначеної обставини музично-теоретичного дослідження полягає в тому, що в її основу закладено узгоджене відношення «причини-наслідок». Складні факти, як способи функціонування обставини аналізу

виконавчої інтерпретації, створюють узгоджені відношення з цією обставиною і множинність її значень. Множинність узгоджених значень даної обставини виражається трьома складними фактами, пов'язаними між собою причинно-наслідковими відношеннями.

Така технологія створення узгоджених відношень предметів професійної взаємодії забезпечує вироблення доцільної стратегії відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження. Пошук і створення подібних технологій, спрямованих на творче перетворення даного процесу, здійснюється майбутніми музикантами в ході «...самоуправління своєю дослідницькою самокритичною діяльністю, що передбачає самокорекцію, самоствердження власних професійних ідей, суджень, умовиводів, які позначають предмети музично-теоретичного дослідження» (1, с. 190).

Аналіз складних предметів музично-теоретичного дослідження відбувається через синтез простих об'єктів, суб'єктів, фактів, явищ. Крім знаходження і творчого створення відношень цих предметів професійної взаємодії, важливе значення набуває забезпечення їх узгодженості, протиставленості або суперечливості, відповідно до контексту досліджуваної обставини.

Уміння припускати, прогнозувати можливі способи функціонування об'єктів, суб'єктів, фактів, явищ, обставин зумовлює узгодженість (уподібненість, аналогічність), протиставленість або суперечливість відношень, що виникають між ними, які адекватно відображені у загальних, опосередкованих і професійних ідеях музиканта.

На основі сказаного можна підсумувати, що рівень сформованості професійного мислення здобувачів залежить не стільки від кількості визначень ними об'єктів музично-теоретичного дослідження, скільки від знаходження або творчого створення способів функціонування цих об'єктів, тобто від виявлення фактів, явищ, обставин, що їх зумовлюють і опосередковують. Чим більше способів функціонування предметів музично-теоретичного дослідження майбутній магістр представляє, тим глибше він пізнає дані предмети і тим вищий рівень сформованості його професійного мислення. Іншими словами, чим більше відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження розкривається, то вище ступінь сформованості професійного мислення майбутнього музиканта.

Список літератури

1. Нагорна Г. О. «Самоуправління дослідницькою самокритичною діяльністю у процесі професійної підготовки майбутніх музикантів» // «People and the world: global problems of human development». Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference. Prague, Czech Republic, 2023. – Pp. 190–191.

URL: <https://eu-conf.com/ua/events/people-and-the-world-global-problems-of-human-development/>

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ АТЛЕТИЧНОЮ ГІМНАСТИКОЮ НА ФІЗИЧНИЙ СТАН ЖІНОК ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ЗРІЛОГО ВІКУ (25-30 РОКІВ)

Дубовой Олександр Володимирович

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри олімпійського і професійного спорту
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Полтава

Дубовой Володимир Володимирович

Доктор філософії
старший викладач кафедри олімпійського і професійного спорту
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Полтава

Медведєва Олександра Геннадіївна

здобувач вищої освіти за другим «магістерським» рівнем,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Полтава.

Вступ. Сучасні наукові дослідження все частіше звертають увагу на особливості фізкультурно-оздоровчої діяльності жінок першого періоду зрілого віку (25-30 років). Саме в цей життєвий відрізок в організмі починаються перші інволюційні зміни, підвищується ризик розвитку патологій, а також погіршуються показники функціонального та психоемоційного стану [11]. Проблема збереження та покращення здоров'я жінок цього віку набуває дедалі більшої актуальності, оскільки традиційні форми фізичної активності не завжди враховують індивідуальні потреби, мотиви та особливості жіночого організму. У цьому контексті атлетична гімнастика виступає як ефективний засіб оптимізації фізичного стану, підвищення працездатності та нормалізації психоемоційного фону. Зважаючи на важливість індивідуалізації тренувальних програм, визначення пріоритетних мотивів та врахування вікових особливостей, особливої уваги заслуговують науково обґрунтовані підходи до організації занять атлетичною гімнастикою для жінок першого зрілого віку.

Виклад основного матеріалу. Багатоаспектність впливу занять атлетичною гімнастикою на жінок першого періоду зрілого віку зумовлює необхідність урахування як фізичних, так і психоемоційних параметрів стану організму. Дослідники відзначають, що саме в цьому віковому інтервалі відбувається поступове погіршення показників фізичної працездатності, підвищення маси тіла та зниження м'язової сили [1; 9; 11]. У поєднанні зі зростанням імовірності серцево-судинних розладів, обмеженням рухливості та підвищенням ризику патологічних відхилень, ці фактори потребують формування спеціальних фізкультурно-оздоровчих підходів, адекватних даному віку та функціональним можливостям організму [4; 6].

Одним із перспективних шляхів вирішення даної проблеми є організація систематичних занять атлетичною гімнастикою, що передбачають дозовану силову, аеробну та координаційну складові. За умови грамотного підбору інтенсивності, обсягу та варіативності вправ, атлетична гімнастика здатна сприяти збереженню й навіть покращенню фізичної підготовленості, підвищенню рівня витривалості та нормалізації масово-ростових показників [3; 5; 9]. При цьому, як наголошують автори [9; 10], важливо враховувати основні мотиви та індивідуальні потреби жінок, оскільки задоволення особистісних пріоритетів і уподобань є визначальним для підтримання стабільної мотивації й регулярності занять.

Серед найбільш суттєвих мотивів, що впливають на залученість жінок до занять атлетичною гімнастикою, виокремлюють прагнення покращити зовнішній вигляд, знизити масу тіла, підвищити м'язовий тонус та загальний рівень фізичної готовності. Важливим аспектом є також бажання зменшити психоемоційне напруження, поліпшити настрій та самооцінку, знизити ризик стресових розладів. Визначення цих мотивів дозволяє адаптувати тренувальні програми під конкретні потреби жінок, що, у свою чергу, підвищує ефективність занять і стимулює тривале підтримання активного способу життя [2; 9; 19].

Крім того, науковці наголошують, що з віком організм втрачає частину своїх резервних можливостей, тому тренувальний процес для жінок 25-30 років має базуватися на принципах поступовості, безпечності та адекватності навантажень [8]. Оптимальне поєднання силових вправ з аеробними, а також включення елементів стретчингу та вправ на координацію рухів допомагають уповільнити інволюційні процеси та сформувати умови для збереження чи навіть поліпшення психоемоційного стану. Регулярні заняття позитивно впливають на когнітивну функцію, стабілізують емоційну рівновагу та знижують негативний вплив стресу.

Важливим є поступовий перехід від загальних оздоровчих заходів до більш спеціалізованих програм атлетичної гімнастики. Такий підхід забезпечує оптимальне навантаження на опорно-руховий апарат, серцево-судинну систему та нейропсихічні процеси. У результаті жінки можуть ефективніше контролювати масу тіла, підвищувати резерви витривалості, покращувати координацію та поставу, а також підтримувати високий рівень життєдіяльності та працездатності упродовж першого періоду зрілого віку [11].

Висновки. Отже, систематичні та індивідуально адаптовані заняття атлетичною гімнастикою здатні суттєво вплинути на фізичний та психоемоційний стан жінок першого періоду зрілого віку (25-30 років). Оптимізація тренувальних програм із врахуванням вікових особливостей, пріоритетних мотивів та індивідуальних потреб забезпечує:

- збереження та покращення фізичної працездатності та м'язової сили;
- нормалізацію масового-ростових показників та профілактику надмірної ваги;
- стабілізацію психоемоційного стану, підвищення стресостійкості та поліпшення настрою;

-зміцнення координаційних здібностей, гнучкості та формування правильних рухових стереотипів.

Таким чином, науково обґрунтоване планування та реалізація занять атлетичною гімнастикою для жінок 25-30 років дозволяють уповільнити інволюційні зміни, підтримати та підвищити рівень здоров'я, а також забезпечити тривале збереження якості життя й працездатності.

Список літератури

1. Беляк Ю. І. Фізичний стан жінок зрілого віку та його динаміка під впливом занять оздоровчим фітнесом. *Спортивна медицина*. 2014. №1. С. 80–86.
2. Беляк Ю., Яців Я. Динаміка морфологічних показників жінок під впливом занять оздоровчим фітнесом. *Молода спортивна наука України*. 2007. Т. IV. С. 24–28.;
3. Бугаєвський К. А. Изучение ряда антропометрических значений, морфологических показателей и мотивации у молодых женщин, занимающихся оздоровительным фитнесом. *Молодий вчений*. 2017. С. 55–59.;
4. Говсієвич А. Г., Іванов І. В. Особливості фізичного та функціонального стану жінок першого зрілого віку у системі оздоровчого тренування. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2016. №5 (75)16. С. 30–33.;
5. Кашуба В. А., Усиченко В. В., Бибик Р. В. Характеристика структури мотивації до фізкультурно-оздоровчої діяльності жінок першого зрілого віку. *Вісник Запорізького національного університету. Фізичне виховання та спорт*. 2016. №1. С. 28–34.;
6. Максимова К., Мулик В. Моніторинг стану здоров'я й рівня фізичного розвитку жінок першого, другого зрілого віку, що відвідують оздоровчі фітнес-заняття. *Молода спортивна наука України*. 2014. №18, С. 63–68.
7. Мартинюк О. Функціональний стан жінок першого періоду зрілого віку в процесі занять оздоровчим фітнесом. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Л. Українки. Серія : Фізичне виховання і спорт*. Луцьк, 2016; № 22. С. 31–36.;
8. Нагорна А. Ю. Віртуальний підхід в роботі персонального фітнес-тренера. *Матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. «Перспективи розвитку сучасної науки»*. Київ. 2017.
9. Романчук О. П., Долгієр Є. В. Фізичний стан жінок середнього віку з урахуванням стажу занять аеробної спрямованості. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2016. №2 (52). С. 101–106.;
10. Ткачова А. Мотиваційні пріоритети фізкультурно-оздоровчої діяльності жінок першого зрілого віку. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2018. №3. С. 96–99.
11. Томіліна Ю. Особливості фізичного стану жінок першого періоду зрілого віку, які займаються пілатесом. *Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання і спорту / за ред. Є. Приступи*. Львів, 2016. (20), т. ¾. С. 153–157.

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ ФОРМУВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ СЕПАРАЦІЇ ВІД БАТЬКІВ

Зозуля Оксана,

кандидат педагогічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Балаклійського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Поцєпа Аліна,

студентка II курсу спеціальності 012 Дошкільна освіта Балаклійського
педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Актуальність дослідження процесу сепарації у дошкільному віці зумовлена його важливістю як для психологічної науки, так і для практичної сфери виховання та соціалізації дітей. У сучасних умовах, коли значна кількість дітей починає рано відвідувати дошкільні заклади, зростає потреба у вивченні впливу цього процесу на формування їхньої самостійності, емоційного розвитку та здатності адаптуватися до соціального середовища. Проблема залишається недостатньо розробленою у контексті сучасних викликів. Це обмежує можливості ранньої діагностики, прогнозування розвитку та ефективної підтримки дітей у період сепарації. Дослідження психологічних і соціальних аспектів цього процесу дозволяє не лише глибше зрозуміти етапи становлення особистості, але й покращити методи виховання та підтримки дітей у дошкільному віці [5].

Процес сепарації від батьків є важливим етапом у формуванні особистості дошкільника. У сучасних умовах, коли зростає кількість дітей, які рано починають відвідувати дитячі садки чи інші заклади дошкільної освіти, виникає потреба вивчення впливу цього процесу на розвиток їхньої самостійності. Рання сепарація може стати як рушійною силою для формування незалежності, так і джерелом психологічних труднощів, якщо вона відбувається у несприятливих умовах [3].

Згідно з дослідженнями Е. Еріксона, сепарація є ключовою складовою формування «базової довіри до світу», що дозволяє дитині досягати незалежності. Формування незалежності у дошкільному віці є ключовим завданням, оскільки саме в цей період дитина починає активно пізнавати світ поза межами сім'ї. Розвиток самостійності дозволяє дитині адаптуватися до соціальних умов, ефективно взаємодіяти з однолітками та вихователями, а також закладає основу для подальшого успішного навчання у школі [7].

Теорії сепарації у дошкільників вивчають процес емоційного, соціального та психологічного відокремлення дитини від батьків, що є важливим етапом її розвитку. Основні підходи до цього питання базуються на роботах відомих

психологів, таких як Джон Боулбі (John Bowlby), Ерік Еріксон (Erik Homburger Erikson) та Дональд Віннікотт (Donald Winnicott), Маргарет Малер (Margaret Schönberger Mahler).

Представник еволюційної теорії (attachment theory) Джон Боулбі [2], відомий англійський психіатр та психоаналітик, вважав, що діти приходять у цей світ з вродженою біологічною потребою у формуванні прихильності з іншими, тому що це допомагає їм вижити. Тому немовля виробляє вроджений соціальний механізм поведінки, такий як плач і посмішка, що стимулює вроджені реакції від дорослих. Наприклад, у стародавні часи, коли дитина бачила наближення хижих звірів та починала плакати, батько чи мати брали її на руки та відносили у безпечне місце. Таким чином, за даною теорією, прихильність обумовлюється не їжею, а турботою та чуйністю до потреб дитини.

Працюючи психіатром у Лондоні та лікуючи багатьох емоційно нестійких дітей, він виявив, що діти, які виховуються у дитячих будинках, часто мали різні емоційні проблеми, включаючи нездатність встановити близькі і тривалі стосунки з оточуючими. Боулбі здалося, що такі діти нездатні любити, тому що на ранньому етапі життя втрачають можливість сформувати міцну прихильність до матері. Науковець також спостерігав подібні симптоми у дітей, які протягом деякого часу зростали у сім'ях, але потім були надовго розлучені з батьками. Здавалося, що розлука так вплинула на дітей, що вони відмовилися від тісних людських відносин.

Подібні спостереження переконали Боулбі, що не можна зрозуміти розвиток людини, якщо не приділити пильну увагу зв'язку «мати – дитина». Як наслідок, він формує переконання про зв'язок між ранньою розлукою немовляти з матір'ю та подальшою дезадаптацією дитини, що стало основою розробки власної теорії прихильності.

У своїй теорії Боулбі наголошує на тому, що дитина буде спочатку формувати тільки одну основну прихильність (monotropy), і вона виступатиме як надійна основа для вивчення світу. Також прихильність сприяє адаптації, оскільки підвищує шанси немовляти на виживання. За своєю природою немовля має потребу шукати безпосередню близькість зі своїм доглядальником, коли перебуває в умовах стресу або загрози. Дж. Боулбі зазначає, що існує критичний період для розвитку прихильності (близько 0-5 років). Якщо прихильність не сформувалася протягом цього періоду, то дитина буде страждати від незворотних наслідків розвитку, таких як зниження інтелекту і підвищеної агресії та ін.

На даний час саме теорія Боулбі є основою для розуміння базових аспектів прихильності. Завдяки цьому підходу до пояснення прихильності стає зрозумілим, наскільки важливо, щоб дитина починаючи з народження мала поряд турботливих батьків або інших дорослих, які забезпечували б задоволення її потреб.

Е. Еріксон вважав, що у дошкільному віці (3-6 років) дитина проходить через стадію ініціативи проти почуття провини. Для успішного розвитку дитина повинна мати можливість діяти самостійно, але за підтримки батьків. Надмірна опіка може перешкоджати нормальній сепарації.

Ініціатива проти провини – це третя стадія теорії психосоціального розвитку Еріка Еріксона. На стадії «ініціатива проти провини» діти частіше самостверджуються, керуючи грою та іншою соціальною взаємодією. Це особливо жваві роки в житті дитини, що швидко розвиваються. Це «час енергійних дій і поведінки, яку батьки можуть сприймати як агресивну».

У цей період головною особливістю є те, що дитина регулярно взаємодіє з іншими дітьми в школі. Центральне місце на цьому етапі посідає гра, оскільки вона надає дітям можливість досліджувати свої міжособистісні навички, ініціюючи діяльність.

Діти починають планувати діяльність, вигадувати ігри та ініціювати діяльність з іншими. Якщо їм надається така можливість, діти розвивають почуття ініціативи та відчують впевненість у своїй здатності вести за собою інших і приймати рішення. І навпаки, якщо цю тенденцію пригнічувати, критикуючи або контролюючи, у дітей розвивається почуття провини. Дитина часто переступає межу у своїй наполегливості, і небезпека полягає в тому, що батьки будуть схильні карати дитину і занадто обмежувати її ініціативу.

Саме на цьому етапі дитина почне ставити багато запитань, оскільки її жага до знань зростає. Якщо батьки ставляться до дитячих запитань як до тривіальних, неприємних або незручних, або до інших аспектів своєї поведінки як до загрозливих, то у дитини може виникнути почуття провини за те, що вона «заважає». Занадто сильне почуття провини може сповільнити взаємодію дитини з іншими й пригнічувати її творчі здібності. Певна частка провини, звичайно, необхідна, інакше дитина не знала б, як здійснювати самоконтроль або мати совість. Важливим є здоровий баланс між ініціативою та почуттям провини. Успіх на цьому етапі призведе до чесноти цілеспрямованості, а невдача – до почуття провини [1].

У 1953 р. Дональд Віннікотт ввів термін «перехідний об'єкт», щоб описати їх ковдри, м'які іграшки та шматки тканини, до яких маленькі діти часто розвивають інтенсивну, стійку прихильність.

Працюючи з маленькими дітьми, Д. Віннікотт визначив перехідні об'єкти як предмети, створені та знайдені немовлям для комфорту та для підтримки розвитку необхідності відокремлення від основного опікуна.

Віннікотт використовував термін перехідний, щоб описати «проміжну» або «третю сферу», «між великим пальцем і плюшевим ведмедиком, між первинною творчою діяльністю та проєктуванням того, що вже було представлено». Науковець порівняв перехідний простір з областю ілюзії між матір'ю та немовлям, у якій дитина створює груди, які вже є.

Діти можуть говорити про свій улюблений перехідний об'єкт зі своїм терапевтом, що дозволяє їм відкритися та відчути підвищений рівень комфорту та впевненості під час терапії. Перехідними об'єктами можуть бути ковдри з раннього дитинства, ляльки, фігурки або зображення членів сім'ї або з особливої явища/події.

Віннікотт описав, як діти використовують певні об'єкти (іграшки, ковдри) для того, щоб легше пережити розлуку з батьками. Ці об'єкти виконують роль

«моста» між відчуттям безпеки поруч із батьками та самостійністю. У процесі сепарації від первинного об'єкта (матері) дитина знаходить її замітники, які Д. Віннікотт розглядав як перехідні об'єкти. Це може бути м'яка іграшка або куточок ковдри, які використовуються дитиною при стресі або засипанні коли мати недоступна. Вік появи перехідного об'єкта чотири – шість – вісім – дванадцять місяців. Перехідний об'єкт створює ілюзію комфорту, на кшталт контакту з матір'ю, яка заспокоює. Він також означає початковий досвід володіння об'єктом – «не-я-володіння». За допомогою перехідного об'єкта немовля еволюціонує від тотального контролю до маніпулятивного. У разі недостатньо хорошої матері перехідні об'єкти не втрачають свого значення і після трирічного віку і можуть приймати якість фетиша. «Перехідні об'єкти і перехідні явища відносяться до області ілюзій, які є основою для подальшого досвіду» [4, с. 391].

Теорія сепарації-індивідуації Маргарет Малер описує цей процес як критичний для розвитку дитини. Вона виділила кілька стадій: симбіотичну фазу, диференціацію, вправлення, повернення до об'єкта (емоційне возз'єднання) та остаточне встановлення індивідуальності. Цей підхід підкреслює важливість емоційної підтримки у ранньому дитинстві для успішної сепарації.

Психоаналітична концепція раннього розвитку дитини М. Малер, яка має фундаментальне значення для педагогіки загалом та для психоаналітичної педагогіки зокрема в контексті теорії нормального та аномального розвитку дітей. М. Малер вивчала емоційні зв'язки між немовлям і матір'ю та розглядала відносини в діаді «мати – дитина» як динамічну єдність протилежних тенденцій – потребу дитини в прив'язаності до матері, з одного боку, та прагнення дитини до власної автономії через установа чітких меж свого «Его»/«Я» в цих відносинах, – з іншого. Якість існуючих відносин між матір'ю та дитиною визначає успішність інтеграції цих суперечливих тенденцій і формує здатність дитини до самостійності, автономії.

Стабільні об'єктні відносини матері й дитини розглядаються як ресурсна підтримка для дитини та надійна база для її подальшого розвитку. Цей інтерактивний процес, що сприяє подоланню внутрішнього конфлікту різноспрямованих тенденцій розвитку, отримав назву процесу «сепарації – індивідуації».

Докладно проаналізовано етапи, фази та субфази цього процесу, а саме: перший етап: фаза «нормального аутизму» та фаза «нормального симбіозу»; другий етап: субфаза диференціації, або «вилуплювання», субфаза практики, або «всемогутності», субфаза зближення, або «возз'єднання», субфаза формування постійності (константності) об'єкта. Показано, що діти, які мають позитивний досвід ранніх об'єктних відносин, хочуть і можуть устанавлювати й підтримувати відносини з близькими людьми, однолітками, дорослими, демонструючи свою соціально-психологічну адаптацію. Негативний досвід відносин у діаді «мати – дитина» призводить до серйозних порушень об'єктних відносин у дорослому віці та збільшує ризик особистісної психопатології [6].

Процес сепарації у дошкільному віці є важливим етапом формування самостійності, базової довіри до світу та адаптації до соціального середовища. Дослідження доводять, що гармонійна сепарація сприяє розвитку емоційної децентрації, емпатії та інших соціально орієнтованих емоцій, необхідних для ефективної взаємодії з оточенням. У той же час, негативні умови або надмірна опіка можуть викликати труднощі у становленні самостійності та емоційної стабільності дитини. Застосування теоретичних підходів Дж. Боулбі, Е. Еріксона та інших учених допомагає зрозуміти механізми впливу сімейних відносин і дошкільної освіти на розвиток особистості. Таким чином, гармонійний розвиток емоційної та соціальної сфер у процесі сепарації є ключовою умовою для подальшого успішного навчання та соціалізації дитини.

Підсумовуючи, варто зазначити, що тема ранньої сепарації дошкільників є багатовимірною і відкриває широкі перспективи для подальших досліджень. Зокрема, актуальними залишаються питання впливу раннього відвідування закладів дошкільної освіти на самостійність дітей, особливості їхнього емоційного розвитку, а також аналіз різних сімейних моделей у контексті формування самостійності. Важливим є вивчення соціалізації дошкільників через призму теорії прихильності, ролі вихователя як фігури підтримки, а також крос-культурних підходів до процесу сепарації. Не менш значущими є дослідження викликів і наслідків ранньої сепарації, її впливу на стресостійкість, ініціативність та здатність приймати рішення. Особливої уваги заслуговує роль гри як засобу адаптації та емоційної стабільності. Розкриття цих аспектів сприятиме глибшому розумінню процесів сепарації та соціалізації дошкільників, а також створенню ефективних практичних рекомендацій для педагогів та батьків.

Список літератури:

1. 8 стадій психосоціального розвитку за Еріком Еріксоном. URL: <http://surl.li/mrlgbt> (дата звернення : 09.12.2024)
2. Боулбі Дж. Психологос – энциклопедия практической психологии. URL: <http://surl.li/vxhfat> (дата звернення : 09.12.2024).
3. Васильєва О. Психологічні основи формування самостійності у дітей дошкільного віку. *Психологія і педагогіка: сучасні аспекти*. 2020.
4. Винникотт Д.В. Переходные объекты и переходные явления. *Психоаналитическая хрестоматия. Классические труды*. Москва, 2005.
5. Левицька Л., Бондарук А. Теоретичні підходи до вивчення психологічних особливостей сепарації від батьків. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. Вікова та педагогічна психологія. 2015. № 1.
6. Малер М., Пайн Ф., Бергман А. Психологическое рождение человеческого младенца. Симбиоз и индивидуация. Москва : Когито-центр, 2013. 416 с.
7. Erikson E. *Childhood and Society*. Manhattan : Random House. 1996, 397 с.
8. McLeod S.A. Attachment Theory. URL: <http://surl.li/fpcifl> (дата звернення : 09.12.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Лисицький Микола Юрійович,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

Інтеграція України в європейський та світовий освітній простір обумовила необхідність переглянути підходи до навчання студентів, визначити та створити умови для розкриття у студентів потенціалу самопізнання, самооцінки, самоактуалізації, саморегуляції, самореалізації, самоконтролю. Що свідчить про необхідність розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх юристів як важливої умови якісної професійної підготовки фахівців юридичного профілю.

Сучасні дослідники (А. Алексюк, А. Аюрзанайн, Н. Бухлова, С. Голотко, І. Грабовець, Н. Довмантович, П. Підкасистий, О. Ножовнік, О. Рембач, І. Хворостенко та ін.) проблем самоосвіти стверджують, що самоосвітня компетентність – це інтегрована якість особистості, що базується на уміннях самоосвітньої діяльності та визначає готовність особистості до самоосвіти, самонавчання, самореалізації упродовж життя. Вона виявляється у здатності до самостійно організованої пізнавальної діяльності, спрямованої на продовження власної освіти у професійному та загальнокультурному аспектах.

І. Грабовець, А. Добридень, О. Рембач, І. Хворостенко та ін. розглядають самоосвітню компетентність як цілісне багатокomпонентне явище, що виявляється у готовності і здатності до ефективної самоосвіти з метою неперервного самовдосконалення та ефективного виконання професійних, соціальних та особистісних функцій. Вчені зазначають, що самоосвіта вимагає від студента: позитивної мотиваційної активності; прояву вольових зусиль; наявності цілеспрямованості й самоорганізованості; досягнення високого рівня інтелектуального розвитку; сформованості певної сукупності пізнавальних умінь; високого рівня самостійності; наявності адекватної самооцінки.

Автори зазначають, що самоосвітня компетентність передбачає:

- самостійну діяльність студентів щодо застосування отриманих знань, трансформацій їх в різні форми;
- самостійне визначення об'єму, змісту завдання для опрацювання;
- самостійна діяльність щодо поповнення своїх знань з різних джерел;
- самостійна робота по знаходженню помилок, труднощів в процесі пізнавальної діяльності;
- самостійне закріплення знань.

Вченими (Н. Бухлова, С. Голотко, І. Грабовець, Н. Довмантович, П. Підкасистий та ін.) обґрунтовано, що проблему формування самоосвітньої компетентності можна розглядати з позицій проблемного та розвивального навчання; застосування методів, форм і технологій, її організації; активізації навчальної пізнавальної діяльності; визначення місця та ролі самостійної роботи

студентів; використання диференційованого підходу, а, відповідно, рівневої диференціації навчальних завдань.

Н. Бухлова, А. Добридень та ін. підкреслюють, що для розвитку самоосвітньої компетентності студентів першочергове значення має формування у студентів потреби у самоосвітній діяльності. Тобто зміну негативного або байдужого ставлення студента до самоосвітньої діяльності на усвідомлене, позитивне і, як наслідок, ставлення до здобуття знань, і, як результат – успішне навчання. Дослідники переконані, що в першу чергу саме мотивація самоосвітньої діяльності до оволодіння новими знаннями, уміннями і навичками забезпечує ефективність такої діяльності, зміцнює інтерес студентів до навчання, стимулює їх до активних дій у напрямку досягнення подальших успіхів.

Вчені підкреслюють поетапність формування самоосвітньої компетентності і виокремлюють такі етапи її формування: підготовчий, планувальний, виконавчий, контролюючий. Перший етап передбачає постановку мети, активізацію мотиваційних структур та організацію освітнього середовища. У ході планувального етапу відбувається визначення послідовності процесу, розробка методичного та технологічного забезпечення, розподіл часу. Виконавчий етап передбачає досягнення поставлених цілей, вибір і використання прийомів, методів і форм організації самостійної освітньої діяльності. Заклучний етап, контролюючий, характеризується фіксуванням результатів через різні форми самооцінки, визначення ефективності розроблених навчальних методів і коригуванням недоліків.

Кожний етап формування самоосвітньої компетентності вимагає сформованості відповідних навчальних вмінь і прояву якостей особистості.

А. Добридень, Н. Довмантович, С. Заскалета, О. Кисельова, М. Яворський з позицій системного підходу виділяють такі етапи формування самоосвітньої компетентності студентів: етап цілепокладання: самоаналіз, самооцінка, постановка мети, самостимулювання; етап планування: вибір часу, планування джерел інформації, планування кінцевого результату; етап організації: пошук і придбання джерел інформації, організація робочого місця; етап реалізації: робота з джерелами інформації, створення навчального чи творчого продукту; етап рефлексії: самоконтроль, самоаналіз, самооцінка, самокорекція.

Провідна роль у формуванні самоосвітньої компетентності студентів відводиться викладачеві. Перед викладачем постають такі завдання: розвиток у студентів мотивів самоосвіти; створення умов для розумового самовиховання студентів, їхньої самоосвіти; формування свідомого ставлення до навчання; створення умов для усвідомлення студентом ефективності своєї навчальної діяльності.

С. Голотко [1] вказує, що важливим є компетентнісний і особистісно-орієнтований підходи до формування самоосвітньої компетентності студентів.

Значний потенціал у розвитку самоосвітньої компетентності має компетентнісно орієнтований підхід в освіті, який реалізує компетентнісну модель освіти – такий проект системи, де основним результатом є здобуття студентом спеціальних професійних (фахових) та ключових компетенцій.

Реалізація положень компетентнісного підходу у підготовці майбутніх юристів набуття студентом досвіду вирішення навчальних проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій майбутнього фахівця. Одним із результатів реалізації компетентнісного підходу в освіті є здатність до саморозвитку і самоудосконалення на основі відповідної самостійної діяльності.

Особистісно-орієнтований підхід передбачає ставлення педагога до студента як до особистості, відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії, що передбачає: допомогу студенту в його особистісному розвитку, у виявленні і розкритті його можливостей, у здійсненні особистісно- і суспільно-значущих справ, у професійній самореалізації.

Для ефективного здійснення самостійної навчальної діяльності у студентів необхідно сформувати: уміння вести пошук навчальної інформації; самостійно працювати з інформацією; уміння самостійно переробляти інформацію; прагнення до поглибленого вивчення навчального матеріалу; прагнення до самоосвіти.

О. Рембач [4] підкреслює, що уміння і навички самоосвітньої компетенції студентів функціонують у системі загально навчальних зв'язків і формуються безпосередньо упродовж усього періоду навчання відповідно до змісту навчального матеріалу з різних дисциплін та обов'язкового врахування попереднього рівня володіння ним. Для цього, на думку дослідниці, необхідні три умови: 1) бажання займатися самоосвітою; 2) оволодіння навичками, необхідними для самоосвіти; 3) можливість постійно вправлятися у самоосвіті. На цій підставі вчений рекомендує вести розвиток самоосвітньої компетентності у трьох основних напрямках:

1) пошук та впровадження у практику прийнятних форм самоосвіти студентів: організація самостійного засвоєння студентами частини матеріалу у навчальний та позанавчальний час; добір цікавого матеріалу до занять; використання елементів творчості в ході виконання завдань для самостійної роботи та самоосвітньої діяльності;

2) оволодіння студентами комплексом навчальних прийомів, необхідних для самоосвітньої роботи: навичками пошуку інформації, усного і писемного мовлення; уміння працювати з літературою; здатністю сприймати інформацію на слух; навичками складання плану; умінням аналізувати умови задач та розв'язувати їх;

3) стимулювання та заохочення самоосвіти студентів: пропагування самоосвіти серед студентів; проведення бесід про необхідність самоосвіти; створення пріоритетів для набуття знань, які потрібно опанувати самостійно.

Вчені підкреслюють, що саме викладач має організувати навчальну діяльність таким чином, щоб студент став суб'єктом навчання. При цьому самостійна робота студента має виявляється в таких основних напрямках самоосвітньої діяльності:

– організаційному (визначення мети, вибір засобів її досягнення, узгодження із планом та цілями, організація діяльності у колективній роботі);

- практичному (використання технічних засобів навчання, опрацювання наукової літератури, відеоматеріалів, робота з текстом і т. ін);
- інтелектуальному (формування проблеми, вибір об'єкта дослідження, систематизація ідей);
- психологічному (докладання вольових зусиль для подолання труднощів, усвідомлення мотивів, аналіз і оцінювання ситуації).

О. Рембач [4] зазначає, що формування творчої особистості, яка буде здатна навчатися протягом усього життя, реалізується тільки комплексно у таких аспектах: 1) спеціальна організація самоосвітньої навчальної діяльності на заняттях; 2) створення умов для навчального самоосвітнього співробітництва викладача і студента; 3) застосування у професійній діяльності методів і прийомів самоосвітньої роботи на занятті, серед яких: завдання, які не мають розв'язання або складені не за правилами; завдання, які виявляють нестачу знань студента, мотивують його до самостійного пошуку інформації, спонукають до діалогу з іншими; завдання на опрацювання пропущеного матеріалу. Також необхідно розробляти спеціальні програми з формування самоосвітніх навичок.

Досліджуючи особливості розвитку самоосвітньої компетентності студентів у юридичних закладах вищої освіти Н. Жукевич, І. Івашкевич, Т. Івашкова, О. Лопутько, Р. Перкатий та ін. вважають, що для її розвитку необхідно створювати певні психолого-педагогічні умови, які також впливають на якість професійної підготовки майбутніх фахівців:

- стимулювання мотивації розвитку умінь самоосвітньої діяльності;
- орієнтація на прийняття себе як організатора і суб'єкта самоосвітньої діяльності;
- спрямованість на творчу рефлексію самоосвітньої діяльності;
- побудова індивідуальної освітньої траєкторії.

Вчені підкреслюють, що формування самоосвітньої компетентності у майбутніх юристів на заняттях можливо через використання проблемно-ситуативних завдань; впровадження інтерактивних методів навчання; організацію роботи з додатковою літературою та іншими джерелами інформації; створення студентами словника понятійно-термінологічного поля вивчення теми; розвитку загально навчальних умінь і навичок студентів: складання плану відповіді, тез, виписок, опорних схем, таблиць, конспектів, виконання творчих завдань; організацію самостійної пошукової роботи студентів, науково-дослідницької діяльності студентів; розробку студентами тестів, написання міні-досліджень; виконання студентом індивідуальної програми самореалізації.

Як свідчить аналіз досліджень, найбільш значущим у процесі становлення самоосвітньої компетентності є мотиваційний чинник самоосвітньої діяльності. Важливою ланкою мотивації є усвідомлення себе як особистості, визначення життєвих планів, які є головними спонукальними мотивами до оволодіння вміннями самоосвітньої діяльності.

І. Івашкевич, Т. Івашкова, О. Лопутько підкреслюють, що в процесі розвитку самоосвітньої компетентності як умови якісної професійної підготовки необхідно орієнтувати студентів на прийняття себе як організатора і суб'єкта

самоосвітньої діяльності. Це, в свою чергу, передбачає формування у студентів особливої позиції – позиції активного суб'єкта освітнього процесу.

Ефективність реалізації даної умови визначається такими педагогічними чинниками:

- формування потреби в усвідомленні сенсу і цінності самоосвіти для майбутньої професійної діяльності юриста;
- формування умінь проектувати, прогнозувати, реалізовувати та контролювати самоосвітню діяльність з урахуванням вимог майбутньої професії;
- формування ставлення до самоосвіти як до невід'ємної складової особистісного і професійного саморозвитку, важливою складовою конкурентоспроможного фахівця;
- закріплення навичок самостійного освоєння нових інформаційно-комунікативних засобів;
- розвиток комунікативних навичок та творчого підходу до вирішення професійних завдань.

А. Рибачук, досліджуючи застосування педагогічних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх юристів, вважає необхідним створювати під час навчання правників таких педагогічних умов, як-от, активізація професійної мотивації навчання; застосування методів інтерактивного навчання і використання мультимедійних засобів та ін. [5].

З опису психолого-педагогічних умов слідує, що вони, будучи певним комплексом, є взаємодоповнюючими і в сукупності спрямовані на розвиток самоосвітньої компетентності як важливої умови якісної професійної підготовки майбутнього юриста.

О. Рембач [4] підкреслює, що організація навчання студентів має спрямовуватися на розвиток їхнього самопізнання, аналіз й оцінку ними суспільних явищ і процесів, осмислення власних життєвих орієнтацій на основі загальнолюдських цінностей. На заняттях слід заохочувати вільне висловлення студентами думок і поглядів, сприяти розвитку критичного мислення, розвивати вміння орієнтуватися у складних суспільних процесах. Навчально-пізнавальна діяльність студентів має включати самоаналіз, характеристику типових життєвих ситуацій та визначення способів їх вирішення; набуття навичок і досвіду спілкування; проектування процесу самовдосконалення шляхом вирішення різних навчальних ситуацій, добору проблемних завдань, за допомогою яких розвиваються інтелектуальні та практичні вміння студентів, відбувається розвиток їх самоосвітньої компетентності.

Отже, врахування вказаних особливостей формування самоосвітньої компетентності, сприятиме більш ефективному її розвитку у процесі фахової підготовки майбутніх юристів.

Список літератури:

1. Голотко С.М. Самоосвітня компетентність: метод. підручник. К.: Либідь, 2018. 158 с.
2. Добридень А. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього

вчителя засобами інтерактивного навчання. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. № 1. С. 59-64.

3. Довмантович Н. Г. Самоосвітня компетентність майбутніх фахівців у педагогічній теорії. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2014. Випуск 3. С. 18–22.

4. Рембач О. Теоретичні засади формування самоосвітньої компетентності: методичні рекомендації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: Педагогіка*. 2018. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_3_12.

5. Рибачук А. В. Застосування педагогічних технологій у процесі фахової підготовки майбутніх юристів: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 Вінниця, 2010. 187 с.

АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Новікова К. В.

Здобувач третього освітньо-кваліфікаційного рівня
Спеціальність 011 Освітні педагогічні науки
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна

Готовність викладачів вищих медичних навчальних закладів до професійної діяльності в умовах змішаного навчання є інтегральним поняттям, яке включає педагогічні, професійні, психологічні, мотиваційні, когнітивні та технологічні аспекти. Вона визначається як сукупність особистісних і професійних якостей, що забезпечують ефективність роботи у сучасному освітньому середовищі.

За твердженням А. Линенко, готовність є цілісним утворенням, яке охоплює емоційно-когнітивну та вольову мобілізаційність [3]. О. Пехота характеризує готовність до професійного саморозвитку як структурований комплекс внутрішніх умов для успішного розвитку викладача, а І. Гаврик підкреслює її інтегративний характер як єдність компонентів, властивостей і відносин [1].

Дослідники зазначають, що готовність є складною особистісною освітою, до якої входять морально-вольові якості, практичні вміння, знання про професію, загальнотрудові навички та психологічні функції. Їхнє дослідження доповнює поняття готовності такими аспектами: підготовленість, компетентність, майстерність, уміння та професіоналізм [2].

Цифрова компетентність викладача є невіддільною частиною його готовності, включаючи аналіз, пошук і перетворення інформації, проектування цифрових засобів навчання та використання сучасних технологій [5]. У контексті змішаного навчання вона набуває особливої актуальності, забезпечуючи реалізацію якісного освітнього процесу.

Аналіз літератури дозволяє виділити наступні ключові компоненти:

1. **Мотиваційний компонент** — поєднання мотивів професійної діяльності, бажання вдосконалювати знання та навички в сфері цифрових технологій, позитивне ставлення до змішаного навчання.

2. **Когнітивний компонент** — включає систему знань, уявлень і переконань, що формують індивідуальний підхід здобувача освіти до розуміння та осмислення дійсності. Це відображає результат пізнавальної діяльності особистості, спрямованої на усвідомлення отриманих знань із конкретних навчальних дисциплін та їх закріплення у свідомості студентів.

3. **Діяльнісний компонент** — практичні вміння та знання з використання цифрових технологій, робота з навчальними матеріалами, інтернет-ресурсами та спеціалізованим програмним забезпеченням.

4. Технологічний компонент — засвоєння методик і прийомів для організації взаємодії між учасниками освітнього процесу, включаючи культуру спілкування та інноваційні педагогічні інструменти.

5. Інтерактивний компонент — інтерактивний компонент готовності полягає в постійній активній взаємодії здобувачів і викладачів під час змішаної форми навчання. Цей процес дозволяє учасникам освітнього процесу обмінюватися інформацією, отримувати знання і досвід, що сприяє досягненню освітніх цілей.

Психологічна готовність також відіграє важливу роль, враховуючи мотиваційні, операційні, соціально-психологічні та психофізіологічні аспекти.

Беручи до уваги все вище сказане, можна зробити висновок, що готовність викладачів до роботи в умовах змішаного навчання є багатогранною категорією, яка включає розвиток цифрової компетентності, мотиваційної складової, технологічних і когнітивних умінь. Це поняття відображає необхідність адаптації викладачів до умов сучасної освітньої реальності, де поєднуються традиційні та дистанційні методи навчання. Викладачі вищої медичної школи повинні володіти здатністю до індивідуалізації навчального процесу, стимулювання самостійної роботи студентів та забезпечення якісної інтерактивної взаємодії в освітньому середовищі.

Список література:

1. Гаврик І. В. Теоретико–методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Харків, 2006. 475 с.

2. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів засобами електронного навчання / Р. Гуревич, Л. Коношевський, О. Коношевський [та ін.] // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми, 2023. – № 3 (127). – С. 322–350.

3. Линенко А. Ф. Теорія і практика формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.04. ; Ін-т пед.-ки АПН України. Київ, 1996. 378 с.

4. Рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо впровадження змішаного навчання в закладах фахової передвищої та вищої освіти від 24.06.2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf> , с. 4. (Дата звернення 24.11.2024).

5. G. Ottestad, M. Kelentrić Professional Digital Competence in Teacher Education. Nordic Journal of Digital Literacy. 2014. Vol. 9. № 4. P. 243–249.

ВИКЛАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ЕТИКИ ЧЕРЕЗ ПРАКТИЧНІ КЕЙСИ: ЕФЕКТИВНІСТЬ КЕЙС- МЕТОДУ У НАВЧАННІ

Нікітенко Анастасія Ігорівна,
кандидат історичних наук, викладач
Дніпровський державний медичний університет,

Медична етика — невід’ємна частина професійної підготовки лікарів, оскільки дає змогу сформувати у студентів моральні та етичні цінності, необхідні для ухвалення складних рішень у практичній діяльності. Важливим інструментом у навчанні медичної етики є кейс-метод, який дає змогу студентам розглядати реальні або змодельовані ситуації та шукати оптимальні рішення для складних етичних проблем. Тож доцільно розглянути, в чому полягає роль кейс-методу в навчанні медичної етики, які його переваги в підготовці майбутніх лікарів.

Зауважимо, що кейс-метод — це метод навчання, заснований на аналізі конкретних ситуацій (кейсу), що відображають реальні або змодельовані умови. У медичній етиці він дає змогу майбутнім медикам не лише засвоїти теоретичні принципи етики, але й застосовувати їх на практиці, потенційно вирішувати етичні дилеми, з якими лікарі можуть зустрітися в реальному житті.

На нашу думку, застосування кейс-методу на практичних заняттях з медичної етики в Дніпровському державному медичному університеті дає змогу отримати такі переваги:

- Розвиток критичного мислення. Відбувається симулювання студентів до активного розмірковування, кейс-метод допомагає їм формувати навички критичного аналізу та прийняття рішень у складних ситуаціях. Це важливо, оскільки етичні дилеми часто не мають однозначних відповідей.
- Поглиблене розуміння етичних принципів. Аналізуючи конкретні кейси, студенти мають змогу застосовувати теоретичні знання на практиці. Це сприяє кращому розумінню автономії пацієнта, конфіденційності, доброчесності та справедливості.
- Імітація реальних ситуацій. Саме кейс-метод допомагає створювати ситуації, подібні до тих, з якими лікарі стикаються у реальному житті. Студенти можуть вивчати різні аспекти етичних рішень, включаючи взаємодію з пацієнтами, їхніми родинами.
- Розвиток комунікативних навичок. Кейс-метод передбачає групову роботу, де студенти обговорюють різні варіанти вирішення ситуації. Це сприяє розвитку комунікаційних навичок, здатності до співпраці та конструктивного обговорення.

Отже, кейс-метод є потужним інструментом вивчення медичної етики, який допомагає студентам не лише засвоювати теоретичні знання, але й формувати навички критичного мислення, прийняття етичних рішень та комунікації в

складних ситуаціях. Його застосування дає змогу майбутнім лікарям краще підготуватися до професійної діяльності, де кожен етичний вибір може мати серйозні наслідки для пацієнтів та медичних працівників.

Список літератури

1. Нікітенко А.І. Зв'язок медичної етики та інших гуманітарних дисциплін, що викладаються в медичних ЗВО /А.І. Нікітенко //XI Міжнародна науково-практична конференція Modern Problems of Science Education and Society 8-10.01.2024, Київ: 2024, с. 160-161.

2. Колісник-Гуменюк Ю. Роль гуманітарної підготовки у становленні професійних якостей майбутніх медиків /Ю. Колісник Гуменюк // Освітологічний дискурс. 2015. №2.

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА СТАТЕВО- РОЛЬОВУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В УКРАЇНІ

Панченко Єлизавета Юріївна

Студентка 3 курсу бакалавра
Вінницький державний педагогічний університет
Ім. Михайла Коцюбинського
м. Вінниця

Бадіца Марина Володимирівна

Кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри дошкільної освіти
Вінницький державний педагогічний університет
Ім. Михайла Коцюбинського
м. Вінниця

У сучасному українському суспільстві дедалі більше уваги приділяється темі виховання дітей у сім'ї та її ролі у формуванні основних соціальних навичок, зокрема статево-рольової ідентичності. Статево-рольова соціалізація, що починається в дошкільному віці, має важливе значення для гармонійного розвитку особистості дитини та її подальшої адаптації у суспільстві [1, с. 3]. Сім'я є першим і головним середовищем, у якому дитина починає пізнавати гендерні ролі, взаємодіючи з батьками та близькими людьми. Особливості сімейного виховання впливають на розвиток особистих якостей дитини та її виявлення про «чоловічі» та «жіночі» ролі.

Актуальність даного дослідження обумовлена глибоким усвідомленням того, як саме сімейні моделі виховання сприяють (або обмежують) розвитку толерантного ставлення до гендерних відмінностей і як це впливає на подальшу соціалізацію дітей. В Україні збереження традиційних ролей у сім'ї, а також недостатня увага до теми гендерної рівності у вихованні дошкільників створюють передумови для пошмрення стереотипів, що впливають на світогляд дітей ще з раннього віку. Результати досліджень Коноваленко В. В. показують, що ці стереотипи можуть стати бар'єром на шляху до гармонійного розвитку особистості та її адаптації до сучасного суспільства.

Однак, важливо зазначити, що нормативно-правова база України створює умови для зменшення впливу таких стереотипів і впровадження принципів гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, включаючи виховання. Конституція України (1996) гарантує рівність прав і свобод незалежно від статі, закріплюючи цей принцип як фундаментальну норму. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) додає важливі положення, які передбачають заборону

дискримінації за гендерною ознакою, зокрема в сфері освіти та виховання. Ці правові акти забезпечують міцний фундамент для державної політики, спрямованої на подолання гендерних упереджень.

Таким чином, існує тісний зв'язок між сімейними моделями виховання та впливом державної політики, яка підтримує гендерну рівність. Успішна взаємодія цих двох чинників може стати основою для формування у дітей дошкільного віку толерантного ставлення до гендерних відмінностей, що, у свою чергу, сприятиме їх гармонійній соціалізації та розвитку.

Разом з тим, важливо розуміти, що однією з основ гендерної рівності є процес статево-рольової соціалізації, який у психології розглядається як засвоєння дитиною соціальних норм і очікувань, пов'язаних зі статтю, що сприяє розвитку її гендерної ідентичності [2]. Основні засади теорії статево-рольової соціалізації були розроблені вченими, зокрема Лоуренсом Колбергом та Сандрою Бем, які доводили, що дитина вивчає та інтерпретує гендерні ролі через зразки поведінки в сім'ї та соціумі. На думку вітчизняних дослідників, таких як І. П. Сосновська, формування статево-рольової ідентичності українських дітей значною мірою залежить від впливу сімейного середовища, де батьки виступають первинними «агентами» соціалізації [3].

У процесі виховання діти засвоюють не лише соціальні норми, а й особливості поведінки. Зокрема, формування гендерної ідентичності стало предметом дослідження таких педагогів, як М. Монтессорі, А. Макаренко, С. Русова, а також психологів, зокрема А. Фройд, Б. Маліновського, С. Бем, у галузі дошкільної освіти.

Важливо розглянути, як ці теоретичні концепції реалізуються на практиці в сучасних умовах. Так, результати дослідження про вплив батьків на виховання гендерних уявлень у дітей, яке було проведено у 2019 році у великих містах України, свідчать, що понад 70% батьків свідомо намагаються виховувати у дітей гендерні уявлення відповідно до культурних і традиційних уявлень про роль статі [4, с. 29].

Традиційні підходи до виховання в Україні часто закріплюють у дошкільників стійкі гендерні стереотипи. Дівчатка з дитинства бачать себе в ролі домогосподарок, а хлопчики – майбутніх працівників. Такі упередження, закладені в сім'ї, можуть негативно вплинути на їхню соціальну адаптацію в майбутньому, обмежуючи вибір професії та сфер діяльності.

Рівність у сім'ї – це ключ до формування у дітей толерантного ставлення до гендерних ролей. Коли діти бачать, що батьки діляться домашніми обов'язками і поважають один одного, вони розуміють, що немає жодних обмежень для того, щоб бути тим, ким вони хочуть бути. На жаль, у багатьох українських сім'ях, особливо в сільській місцевості, традиційні уявлення про гендерні ролі все ще домінують, що негативно впливає на розвиток дітей. [5, с. 57].

Гнучкість у сприйнятті гендерних ролей у дитини формується під впливом стилю виховання в сім'ї. Авторитарний, демократичний або

ліберальний підхід виховання по-різному сприяє розвитку цієї якості. За даними, зібраними психологами у 2020 році, діти з демократичних сімей рідше демонструють стереотипні уявлення про гендер і мають більшу здатність до адаптації у спілкуванні з протилежною статтю. З іншого боку, в умовах авторитарного виховання, де значну роль відіграють контроль і жорсткі вимоги, діти частіше орієнтуються на традиційні гендерні моделі поведінки, сприймаючи їх як обов'язкові.

Щоб глибше дослідити ці явища, було організовано опитування серед батьків і вихователів. Мета дослідження полягала у з'ясуванні їхнього ставлення до гендерної соціалізації у вихованні дітей, а також у вивченні впливу сімейного середовища на виховання гендерної ідентичності. Зібрані дані дозволили виявити сучасні тенденції у підходах до виховання в Україні.

Опитування проводилося методом анкетування з використанням онлайн-форми, створеної на основі наукових досліджень та літературних джерел, що висвітлюють аспекти сімейного виховання та його роль у вихованні прояву гендерних ролей у старших дошкільнят в Україні. Формулювання питання використовується для з'ясування впливу сімейних цінностей, поведінкових зразків визнання батьків і дітей, для виявлення рівня обізнаності батьків і педагогів з гендерних питань. Анкетування містить 15 запитань закритого типу. У ньому взяли участь 20 респондентів – батьків дітей дошкільного віку та 10 вихователів. Опитування містило питання щодо стилю виховання, розподілу обов'язків у сім'ї, ставлення до гендерної рівності, свободи вибору іграшок, обговорення з дитиною тем гендерної рівності та ставлення до гендерних відмінностей. В процесі опитуванні з'ясовано, що 100% респондентів підтримують демократичний стиль виховання, тоді як лише 40% розподіляють обов'язки рівномірно між батьками. Більшість батьків (60%) підтримують право дитини на свободу вибору іграшок незалежно від гендерної приналежності, але при цьому 80% вважають важливим, щоб діти засвоїли традиційні гендерні ролі. Отримані дані є підтвердженням того, що попри демократичний підхід, багато сімей зберігають традиційні уявлення про гендерні ролі. Це може бути пов'язано з культурними та соціальними факторами, які все ще впливають на сприйняття гендерної рівності в українському суспільстві. Відповідно до результатів дослідження, рекомендується розвивати у дітей толерантне ставлення до гендерних відмінностей, сприяти формуванню партнерських відносин у сім'ї та переглянути гендерні стереотипи в освітньому процесі.

Відповідно до результатів дослідження, педагоги демонструють позитивне ставлення до принципу гендерної рівності, висловлюючи готовність підтримувати рівні можливості для всіх учнів. Водночас, їхні погляди можуть супроводжуватися певними резерваціями.

Для ефективного подолання гендерних стереотипів в освітньому процесі необхідно реалізувати комплекс заходів, що включають підвищення рівня гендерної обізнаності серед педагогічних працівників та батьків, адаптацію освітніх програм до сучасних вимог гендерної рівності, створення

інклюзивного освітнього середовища та зміцнення партнерства між закладом освіти і сім'єю.

Першим кроком є організація тренінгів, семінарів та воркшопів для педагогів та батьків, де вони зможуть отримати знання про гендерну рівність, її значення для розвитку дитини та шляхи подолання стереотипів. Такі заходи допоможуть педагогам навчитися ефективно інтегрувати гендерно-нейтральні підходи в освітній процес та уникати поширення стереотипів під час взаємодії з дітьми.

Важливою складовою є створення гендерно-чутливого середовища в освітніх закладах, де всі діти матимуть рівний доступ до різноманітних іграшок, занять та освітніх можливостей. Це передбачає надання дітям свободи вибору ігор та активностей, а також створення безпечної атмосфери, де вони можуть виражати свої інтереси, незалежно від статі.

Наступним напрямом є залучення батьків до формування гендерно-нейтральних підходів у вихованні. Організуючи інформаційні зустрічі та консультації, можна допомогти батькам зрозуміти значення гендерної рівності та важливість рівномірного розподілу обов'язків у сім'ї. Це сприятиме вихованню дітей у дусі партнерства та взаємоповаги, що закладає основи рівності на рівні сімейного середовища.

Важливим є також інтегрування гендерних тем у виховний процес. Доречні розмови з дітьми про гендерну рівність, значення вибору та можливості самовираження сприятимуть усвідомленню дітьми важливості рівності та поваги до інших. Інтеграція таких тем допоможе їм формувати толерантне ставлення та розуміння рівноправності з раннього віку.

Заключним етапом є регулярний моніторинг та оцінювання впроваджених змін. Аналіз результатів, що включає опитування батьків, педагогів та дітей, дозволить визначити ефективність заходів і коригувати підходи до впровадження гендерної рівності в освітньому процесі. Це допоможе вдосконалити систему виховання і забезпечити дітям середовище, вільне від стереотипів, яке сприяє їхньому гармонійному розвитку.

Для підтримки гендерно-нейтрального або рівноправного підходу у вихованні дітей необхідно дотримуватись кількох практичних рекомендацій. Перш за все, варто забезпечити розширення вибору іграшок та занять для дітей. Це передбачає пропонування широкого асортименту іграшок, незалежно від гендерних стереотипів. Наприклад, хлопчикам можна дозволити гратися ляльками, а дівчаткам – конструктором. У закладах також корисно створювати різні тематичні ігрові куточки, такі як «куточок кухні», «будівельна зона», «науковий куток», де діти зможуть вільно обирати заняття.

Ще одним кроком є використання освітніх матеріалів, які не містять гендерних стереотипів. І варто вибирати книги та ілюстрації, в яких хлопчики та дівчатка представлені в різних соціальних ролях та професіях. Важливо створити середовище для вільного самовираження, в якому діти можуть проявляти співчуття та висловлювати свої емоції, не боячись стереотипів.

Наприклад, навчіть хлопчиків не соромитися, а дівчаток – впевненості та ініціативності.

Для забезпечення гармонійного розвитку дитини та виховання її гендерної ідентичності необхідно створити умови, де спільні зусилля педагогів і батьків будуть спрямовані на підтримку толерантності, взаємоповаги та прийняття різноманітності. Залучення батьків до процесу виховання через батьківські збори, тренінги або індивідуальні консультації допоможуть встановити єдність підходів до виховання вдома та в закладі дошкільної освіти. Така співпраця є ключовою, адже діти найбільш ефективно засвоюють моделі поведінки, коли вони є послідовними та злагодженими в різних життєвих контекстах.

Крім того, цей перегляд освітніх програм із включенням гендерно-нейтральних тем сприятиме створенню безпечного середовища для всебічного розвитку дитини. У такому середовищі діти можуть вільно виражати свої інтереси та можливості, незалежно від стереотипів і соціальних очікувань.

Отже, на основі визначеної мети дослідження можна зробити висновок, що для забезпечення ефективної підтримки гендерної рівності в освітньому процесі важливо створювати середовище, вільне від стереотипів, де діти матимуть рівні можливості для самовираження та розвитку. Використання гендерно-нейтральних підходів у вихованні, розширення вибору іграшок та діяльності, а також залучення батьків до виховання партнерських відносин у сім'ї сприятимуть формуванню толерантного ставлення до гендерних відмінностей. Реалізація таких заходів допоможе виховати людей, готових протистояти гендерним стереотипам і приймати поважні партнерські відносини в дорослому житті.

Список літератури:

1. Гриценко В. О. Гендерні стереотипи у вихованні дошкільників. Вісник психології. 2020. № 4. 40–50 с.
2. Левченко Н. М. Психологічні основи гендерного виховання дошкільників. Соціальна педагогіка, 2019. № 1. 36–45 с.
3. Овчаренко Л. П. Сімейне виховання та гендерна соціалізація дітей. Київ. Видавничий дім, 2018. 150 с.
4. Пилипенко Т. Г. Роль батьківського прикладу в дитячій соціалізації дошкільників. Гендерні дослідження 2018. № 1. 14–21 с.
5. Шевченко І. Л. Виховні моделі та статеві соціалізація дітей, Дніпро: Наукова думка, 2019. 160 с.

ВПЛИВ АНТРОПОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПЛАВЦІВ НА РЕЗУЛЬТАТ ПОДОЛАННЯ ДИСТАНЦІЇ 100 МЕТРІВ СПОСОБОМ КРОЛЬ НА СПИНІ

Пилипко Ольга Олександрівна

к. пед. н., професор, завідувач кафедри
Харківська державна академія фізичної культури

Пилипко Аліна Вікторівна

викладач
Харківська державна академія фізичної культури

Клочко Максим Русланович

студент
Харківська державна академія фізичної культури

Вступ. Рівень досягнень на сучасному етапі розвитку спорту висуває жорсткі вимоги до організації процесу відбору та орієнтації на різних етапах багаторічної підготовки, вимагає побудови тренувального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей кожного окремо взятого атлета та обраної ним спеціалізації [1; 2].

Серед параметрів, які багато в чому визначають спортивний результат в будь-якому виді спорту, провідне місце займають антропометричні показники [3; 4]. Відповідні дослідження у спортивному плаванні знаходяться в центрі уваги фахівців вже не одне десятиріччя. В той же час сучасні тенденції розвитку означеного виду спорту вимагають постійного оновлення та уточнення наявної інформації.

Метою нашого дослідження стало визначення впливу антропометричних показників плавців високої кваліфікації на результат подолання дистанції 100 метрів способом кроль на спині.

Матеріал і методи: аналіз та узагальнення літературних джерел, антропометричні вимірювання, хронометрування, методи математичної статистики.

В дослідженні прийняли участь фіналісти Чемпіонатів України з плавання, що виступали на дистанції 100 метрів на спині. Рівень їхньої спортивної кваліфікації відповідав званню «Майстер спорту України».

Результати дослідження та їх обговорення. Серед антропометричних параметрів спортсменів високого класу, які успішно виступають в плаванні на дистанції 100 метрів на спині, нами був розглянутий 21 показник, а саме: довжина та вага тіла, довжина тулуба, сегментів верхніх і нижніх кінцівок, поперечні розміри плечей, кисті, тазу та стопи, обхват грудної клітини (у спокої, на вдиху та видиху), плеча, передпліччя, сідниць, стегна і гомілки.

На підставі отриманих даних був побудований антропометричний профіль спортсменів означеної спеціалізації (рис. 1).

Рис. 1. Антропометричний профіль спортсменів високого класу, які спеціалізуються в плаванні на дистанції 100 метрів на спині

Наявні дані дозволяють стверджувати, що досліджуваний контингент плавців відрізняється відносно легкою вагою ($75,22 \pm 4,27$ кг) на тлі великих значень зросту ($185,89 \pm 5,09$ см).

Їм притаманні значні повздовжні розміри тулуба ($63,00 \pm 4,33$ см), плечей ($34,78 \pm 2,05$ см), кистей ($20,72 \pm 0,83$ см), стегон ($53,33 \pm 3,20$ см), гомілок ($46,11 \pm 2,93$ см) та стопи ($28,00 \pm 1,32$ см).

В той же час поперечні і обхватні розміри вимірюваних ланок тіла знаходяться на рівні середніх величин.

Визначення варіативності розглянутих антропометричних показників надало можливість стверджувати, що в обстежуваній групі атлетів найбільш помітними є відмінності у значеннях ширини стопи ($10,77$ %), кистей ($7,82$ %), плечей ($7,765$ %), довжини тулуба ($6,87$ %) та обхвату передпліччя ($6,75$ %).

Аналіз ступеню взаємозв'язку досліджуваних антропометричних показників спортсменів високого класу з результатом подолання ними змагальної дистанції 100 метрів способом кроль на спині дозволив визначити наступне (рис. 2).

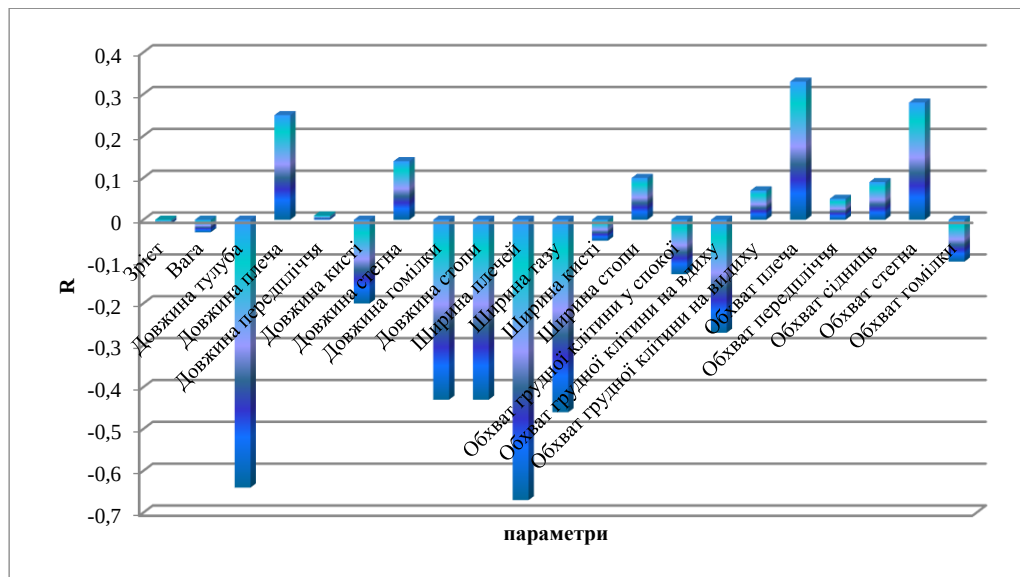

Рис. 2. Ступінь впливу антропометричних показників плавців високого класу на результат проходження дистанції 100 метрів способом кроль на спині

Як видно з наведеного рисунку найбільш суттєво з кінцевим результатом корелюють показники ширини плечей ($R = -0,67$) та довжини тулуба ($R = -0,64$).

Впливовими є також параметри ширини тазу ($R = -0,46$), довжини гомілок ($R = -0,43$) і ступней ($R = -0,43$).

Таким чином можна зробити висновок про те, що серед антропометричних показників спортсменів високого класу на результат пропливання дистанції 100 метрів способом кроль на спині переважно впливають лінійні розміри ланок тіла. Облік найбільш значущих параметрів має бути покладений в основу вибору дистанційної спеціалізації плавців.

Список літератури

1. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування. Київ : Перша друкарня, 2020. 704 с.
2. Шинкарук О. А. Теорія і методика підготовки спортсменів: управління, контроль, відбір, моделювання та прогнозування в олімпійському спорті. Київ, 2013. 136 с.
3. Пилипко О. О. Моделювання показників структури змагальної діяльності і спеціальної підготовленості висококваліфікованих спортсменів, які спеціалізуються в плаванні вільним стилем на дистанції 100 метрів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка* / голов. ред. М. О. Носко. Чернігів : НУЧК, 2020. Вип. 10 (166). Серія: Педагогічні науки. С. 74 – 81.
4. Сергієнко Л. П. Спортивний відбір : теорія та практика: у 2 кн. Тернопіль, 2009, Кн. 1. Теоретичні основи спортивного відбору : підручник. 672 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Пискун Данило Анатолійович,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

Формування у майбутніх офіцерів поліції професійно-етичної культури спрямовано на реалізацію гуманістичних ідей сучасної освіти і дозволяє поєднати і реалізувати в освітній практиці положення *культурологічного, компетентнісного, особистісно зорієнтованого та діяльнісного підходів*.

Методологічний підхід існує як проблемно-семантичне поле й оформляється в наукову систему через інтегративну сукупність основних категорій і понять.

Культурологічний підхід. У педагогічній практиці зростає увага до культурологічних проблем в освіті. Зміни в соціокультурній ситуації привели до зміни поглядів як на культуру, так і на особистість в культурі. Розвиток особистості, вільний і творчий характер такого розвитку стають пріоритетними цінностями сучасної освіти. Культурологічний підхід до вирішення проблем професійної освіти дозволяє подолати суперечність між духовним і матеріальним, що існує у сфері освіти. Інструментально-нормативна модель підготовки фахівця сьогодні має бути замінена культурно-творчою моделлю, яка спирається на визнання принципової незавершеності культурно-освітнього шляху людини, індивідуалізації освітньої траєкторії та її подальшого культурного розвитку.

Культурологічний підхід у педагогіці являє собою сукупність педагогічних прийомів, які забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального життя (у тому числі і освіти) через призму системоутворюючих культурологічних понять, таких як культура, культурні зразки, норми і цінності, уклад і спосіб життя, культурна діяльність і інтереси та ін. [1].

Методологічна сутність культурологічного підходу в освіті полягає в тому, що він дозволяє розробити оптимальну педагогічну модель розвитку особистості студента, яка дозволить йому стати самостійним не тільки на рівні формального знання і вміння, продемонстрованого в рамках ЗВО, а й в складному різноманітному просторі сучасного світу і майбутньої професійної діяльності.

Сучасними тенденціями і принципами, як підкреслює С. Гончаренко, які реалізуються у вищій освіті є культурологічний підхід, принципи гуманізації, демократизації, безперервності освіти, наступності та культурологічної достатності, інтеграції змісту освіти, індивідуально-творчого розвитку, професійно-етичної взаємовідповідальності [6].

Культурологічний підхід як конкретно-наукова методологія пізнання і перетворення педагогічної реальності має три взаємопов'язані аспекти:

– аксіологічний аспект культурологічного підходу обумовлений тим, що кожному виду людської діяльності, яка має цілеспрямований, мотивований, культурно організований характер, властиві свої підстави, оцінки, критерії (цілі, норми, стандарти і т. ін.) та способи оцінювання;

– технологічний аспект культурологічного підходу пов'язаний із розумінням культури як специфічного способу людської діяльності та взаємодії у соціумі;

– особовистісно-творчий аспект культурологічного підходу обумовлений об'єктивним зв'язком людини і культури. Людина є носієм культури, тож у зв'язку з цим в руслі особовистісно-творчого аспекту культурологічного підходу освоєння культури слід розуміти як проблему зміни самої людини, її становлення і розвиток як творчої особистості [1].

Культурологічний підхід до проблем професійної освіти дозволяє подолати суперечність між духовним і матеріальним, яка існує у сфері освіти. Інструментально-нормативна модель навчання сьогодні повинна бути замінена на культуротворчу модель, яка спирається на визнання принципової незавершеності культурно-освітнього шляху людини, індивідуалізації освітньої траєкторії. Погляд на освіту з позицій культури відкриває перспективи глибшого розуміння глобальних тенденцій її розвитку [97].

Вважаємо, що культурологічна модель освіти, яка є перспективною в контексті сьогоденних реалій має значний потенціал для формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Компетентнісний підхід у вищій освіті означає, що результат вищої освіти діагностується як підготовленість випускника ЗВО до здійснення професійної діяльності.

У документі «Рамка кваліфікацій у сфері наук про навколишнє середовище для українських університетів» визначено «компетентність» як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти. У документі зазначено, що «компетентності складають основу кваліфікації випускника. Компетентність/компетентності, як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності, не слід плутати з компетенцією/компетенціями як наданими особі повноваженнями, колом її (його) службових й інших прав і обов'язків» [4].

У 2011 році Кабінет міністрів України видав постанову про затвердження Національної рамки кваліфікацій як «системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів. Національна рамка кваліфікацій ґрунтується на європейських та національних стандартах та принципах забезпечення якості освіти, враховує вимоги ринку праці до компетентностей працівників та запроваджується з метою гармонізації норм законодавства у сферах освіти і соціально-трудових відносин, сприяння національному та

міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні, налагодження ефективної взаємодії сфери освіти і ринку праці» [3].

Відповідно до змісту Національної рамки кваліфікацій: «Компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [3].

Теоретичні й практичні засади реалізації компетентнісного підходу до підготовки фахівців у вищій школі розкриваються в дослідженнях таких вчених як І. Бех, Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, О. Ходань, В. Ягупов та ін.

Реалізація юридичної освіти на засадах компетентнісного підходу передбачає кінцевий результат у вигляді володіння випускниками комплексом компетентностей, які забезпечують ефективне виконання професійної діяльності.

Відповідно до положень компетентнісно орієнтованої освіти, передбачено проєктування освітніх програм з урахуванням вимог професійної компетентності майбутнього фахівця. Переформатування освітніх програм зазвичай починається з аналізу та вибору саме тих компетентностей, які будуть необхідні випускнику ЗВО під час його професійної діяльності, та в подальшому складатимуть набір стандартів професійної компетентності. Тобто компетентнісний підхід дозволяє здійснити відбір змісту професійної освіти відповідно до потреб особистості, що розвивається і одночасно орієнтує її на інноваційний досвід успішної професійної діяльності в конкретній галузі.

Реалізація компетентнісного підходу у процесі формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти також передбачає удосконалення змісту підготовки, залучення їх до його засвоєння через розв'язання курсантами практико-орієнтованих, професійно-спрямованих стандартних та проблемних завдань і набуття мінімального професійного досвіду у процесі фахової підготовки.

Цілеспрямований розвиток професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти на засадах компетентнісного підходу пов'язаний:

а) з певною змістовною і процесуальною структуризацією і наповненням змісту навчання для забезпечення цілісності, внутрішньо предметної і міжпредметної інтеграції наукового знання, раціонального поєднання варіативності і інваріантності інформації, її фундаментальності і контекстності;

б) з вибором і реалізацією ефективних форм і методів організації діяльності курсантів із оволодіння соціальними і професійними знаннями, їх творчому застосуванню, оволодінню навичками професійної діяльності, соціальної поведінки, соціального і професійного спілкування;

в) з організацією конструктивної педагогічної взаємодії, яка орієнтована на засвоєння змісту освіти та розвиток відповідального ставлення до оволодіння професією, підвищення їхньої освітньої активності та ін.

Основною перевагою компетентнісного підходу виступає можливість посилити практичну спрямованість навчання, що є важливим з огляду завдань нашого дослідження.

Особистісно-орієнтований підхід передбачає послідовне ставлення педагога до студента як до особистості, відповідального суб'єкта навчально-виховної дії, що передбачає: допомогу студенту в його особистісному розвитку, у виявленні і розкритті його можливостей, в здійсненні особистісно- і суспільно-значущих справ, в самовизначенні, самореалізації і самоствердженні.

Особистісно-орієнтований підхід ґрунтується на властивому кожній людині прагненні «бути особистістю», тобто проявляти активність, відрізнятися від інших людей, впливати на середовище, мати переконання, особисті духовні цінності і сенси, самореалізуватися в соціально значущій діяльності, виконувати певну соціальну роль в суспільстві [2].

Проблеми особистісно-орієнтованого підходу знайшли відображення у працях Г. Балла, І. Беха, В. Кременя, Н. Ничкало, С. Подмазіна та ін.

Особистісно орієнтований підхід в освіті розуміється як побудова відкритої особистісної взаємодії у ході навчання, забезпечення умов для особистісного розвитку, розкриття здібностей, розуміння себе, становлення суб'єктності студента. При цьому навчальний матеріал виступає вже не як самоціль, а як засіб, що створює умови для повноцінного виявлення і розвитку особистісних якостей суб'єкта освітнього процесу.

Сутність особистісно-зорієнтованого підходу полягає в тому, що при конструюванні і реалізації педагогічного процесу викладач розглядає особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності.

Особистісно-орієнтований підхід сприяє реалізації в практиці підготовки фахівців таких ключових принципів як:

- врахування і пріоритет інтересів студентів при розробці методик навчання, формуванні змісту освітніх програм, творчих проєктів;
- взаємоповага викладачів і студентів, побудова взаємин на колегіальній основі, конгруентна спрямованість думок, почуттів і прагнень, позитивне прийняття, емпатійне розуміння та неупереджене ставлення до кожного студента;
- забезпечення співробітництва у пізнавальній діяльності, в організації спільних проєктів, прийнятті рішень усіма учасниками освітнього процесу;
- актуалізація мотиваційних ресурсів навчання, розвиток навичок, самонавчання тощо.

Наведений підхід може є одним з провідним при формуванні професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти, оскільки об'єктом їхньої діяльності є людина в різних її іпостасях.

Діяльнісний підхід (І. Зязюн, А. Дяків, П. Ясінець та інші) ґрунтується на положенні, що психіка особистості нерозривно пов'язана з її діяльністю і обумовлена цією діяльністю.

Діяльність розуміється як свідомо активність людини, що виявляється в процесі її взаємодії із навколишнім середовищем, і ця взаємодія полягає в розв'язанні життєво важливих завдань, які обумовлюють існування і розвиток людини. Діяльнісний підхід передбачає орієнтацію на розвиток творчого потенціалу особистості та дає змогу враховувати індивідуальні особливості кожного студента через залучення їх у діяльність, яка сприяє самореалізації й особистісному зростанню [5].

Сутність діяльнісного підходу полягає у визнанні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Тобто акценти зміщено від накопичення знань, умінь та навичок до становлення особистості у процесі діяльності. Ключовою рисою діяльнісного підходу є активна участь студентів у пізнавальному процесі, тому перед педагогом постає завдання формування у студентів умінь здійснювати діяльність.

Серед методологічних підходів до дослідження проблеми підготовки майбутніх офіцерів поліції діяльнісний підхід виокремлюють як практико-орієнтовну тактику. Тому в межах діяльнісного підходу в процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів поліції мають бути засвоєні професійні уміння та навички, способи і прийоми здійснення професійної діяльності, які забезпечують успішне становлення майбутнього професіонала.

Актуальним з огляду на нашу проблему є даний підхід, оскільки лише за наявності відповідних умінь та навичок, які формуються в навчальній, квазіпрофесійній та професійній діяльності в процесі оволодіння спеціальністю у ЗВО, майбутній офіцер поліції зможе професійно виконувати обов'язки в складних і непередбачуваних обставинах професійної діяльності.

Отже, побудова освітнього процесу у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання на засадах культурологічного, компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів сприятиме формуванню професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції.

Список літератури

1. Баранюк І. Г., Бедлінський В. О., Бедлінський О. І., Важинський С. Є. Професійна культура : сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / за заг. ред. Г. Є. Улунова. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 300 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМВ, 1998. 204 с.
3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 № 1341. URL : <https://data.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/para12#n12>.
4. Рамка кваліфікацій у сфері наук про навколишнє середовище для українських університетів. URL : <https://erasmusplus.org.ua/projects/ramka->

kvalifikacij-v-galuzi-nauk-pro-navkolyshnye-seredovyshhe-dlya-ukrayinskyh-universytetiv/

5. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О.М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.

6. Український педагогічний енциклопедичний словник / укл. С. У. Гончаренко. Рівне: Волинські обереги, 2011. 519 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ НА ПОЛТАВЩИНІ В УМОВАХ РЕФОРМИ

Ремезова Наталія Миколаївна

ст. викл.

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,

Дерев'янка Віталій Віталійович

здобувач другого (магістерського)

рівня вищої освіти

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Упродовж багатьох років крок за кроком створювалася мережа освітніх закладів галузі культури Полтавщини, вихованці яких сьогодні своєю творчістю гідно презентують Україну. Діяльність Полтавського обласного методичного кабінету навчальних закладів мистецтва та культури як головної регіональної організаційно-творчої, культурно-освітньої установи координує діяльність мистецьких навчальних закладів Полтавщини. Діяльність установи спрямована на розвиток дитячої творчості та позашкільної освіти, розвиток здібностей та обдарувань учнів мистецьких шкіл Полтавщини; задоволення їхніх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному формуванні та зростанні, творчого потенціалу викладачів, вивчення та узагальнення перспективного педагогічного досвіду тощо.

На Полтавщині функціонує мережа мистецьких шкіл, яка складається із 44 навчальних закладів. Відкрито 40 музичних відділень, 26 відділів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, 20 відділів хореографічного мистецтва, 2 театральні відділи.

Як у великих містах, так і у невеличких населених пунктах мистецькі школи доводять свою дієвість і необхідність, адже вони намагаються бути справжніми осередками культури своїх громад і активними учасниками міжнародних, всеукраїнських, обласних, міських і районних заходів (семінари, майстер-класи, концерти, конкурси, фестивалі, олімпіади, різноманітні виставки, свята тощо).

З 2015 р. в Україні розпочався процес реформування у сфері освіти – «Нова українська школа».

З 2017 р. набрав чинності Закон України «Про освіту № 2145», який містить окремі норми щодо мистецької освіти. Законом введено науково-творчий ступінь доктора мистецтва та норми щодо його запровадження, мистецький напрям позашкільної освіти, терміни «мистецька освіта», «початкова мистецька освіта», «мистецька школа», «спеціалізована мистецька школа-інтернат», «мистецький коледж», а також особливі умови атестації педагогічних працівників; впровадження освітнього процесу в закладах мистецької освіти; розробка стандартів початкової, профільної та фахової передвищої освіти [1].

У процесі реформування мистецької освіти (2018 р.) було затверджено:

- положення про атестацію педагогічних працівників (установ) освіти сфери культури;
- форма звітності для музичних і мистецьких шкіл (шкіл-інтернатів);
- положення про мистецьку школу, в якому враховані наступні принципи: людиноцентризм; автономія мистецької школи; гнучкість та варіативність; об'єктивність оцінювання роботи; інклюзивність.

Отже, початкова мистецька освіта тепер розподілялась на три підрівні, які синхронізовані з періодами навчання ЗОШ: *елементарний* (1-4 кл.), *базовий* (5-9 кл.), *поглиблений* (10-11 кл.). Для елементарного та базового підрівнів початкової мистецької освіти були розроблені типові освітні програми (наказ Міністерства культури України від 24.04.2019 № 352 та наказ від 23.07.2019 р. № 562), якими визначено загальний нормативний зміст, основні завдання та підходи до організації навчального процесу, перелік освітніх компонентів, їх послідовність та обсяг. Відповідно з 2019 р. кожна мистецька школа, яка вже змінила статuti мала розпочати навчання за освітніми програмами [4; 5].

Шляхи реформування початкової мистецької освіти неоднозначно сприйняла більшість представників професійної спільноти. Запропоновані нововведення отримали негативний резонанс, оскільки вони погіршували та нівелювали зміст мистецької освіти, а державні стандарти початкової мистецької освіти, негативно впливали як на дітей, так і на викладачів – відсутність сольного співу та театрального мистецтва до 5 кл.; відсутність зведених репетицій будь-яких колективів; ліквідація та заміна окремих базових дисциплін, що не є рівноцінними; загальний набір учнів на всі відділи з 6 років; збільшення кількості учнів у групах і відповідно – зменшення обсягу навчального навантаження викладачів тощо.

Під тиском громадської думки 04.07.2019 р. вийшов наказ № 506 «Про внесення змін до наказу Мінкультури України від 24 квітня 2019 р. № 352) [2], яким було скасовано використовувати у навчальному процесі типові освітні програми з 1 вересня 2019 р. для учнів 1 класів.

Ці зміни дозволили кожній мистецькій школі обрати власну траєкторію розвитку. До цього з'явилась можливість виділяти стільки часу, скільки потрібно для того, щоби обирати оптимальні складники власної освітньої програми із затвердженням на засіданнях педагогічних рад мистецьких шкіл з врахуванням компонентів для вільного вибору дисциплін здобувачами освіти з врахуванням особливостей регіону та інтересів учнів.

У 2019 р. вийшов наказ № 711 від 29.08.2019 р., який передбачав можливість працювати до 2022-2023 навчального року за типовими навчальними планами і освітніми програмами [6].

Наказ, що запроваджував типові освітні програми був створений не тільки за відсутності державного стандарту, а й без проведеної апробації, який викликав багато приводів для дискусій. Сутність запропонованої реформи – турбота про дитину, яка загрожувала в той же час певними ризиками: скорочення годин з фаху (двічі на тиждень) та годин для колективного музикування тощо.

Окрім питання створення і затвердження освітніх програм в процесі впровадження реформ у мистецькій освіті виникли інші ризики:

- 1) фінансування мистецьких шкіл з місцевих бюджетів;
- 2) відсутність методичних рекомендацій із впровадження реформ, підручників, посібників та Державного стандарту початкової мистецької освіти;
- 3) недосконалість Положення про атестацію педагогічних працівників введеного в дію з 1 січня 2019 р. наказом Міністерства культури України від 12.07.2018 №628 [3].

Безумовно, в сучасному суспільстві зміни необхідні. Необхідні вони і в мистецькій школі шляхом:

- модернізації матеріально-технічної бази (придбання музичних інструментів, сучасних інтерактивних технологій, комп'ютеризація, технічні засоби навчання тощо);
- оновлення змісту навчання (опанування нових стилів, напрямів, осучаснення репертуару учнів, введення творів сучасних композиторів, джазово-естрадного напрямку);
- розширення публічних форм роботи, активізації концертних виступів для громадськості (проведення різноманітних відкритих паркових концертів, флеш-мобів тощо);
- проведення в школах різноманітних заходів з метою поширення професійного досвіду виконавців і педагогів (майстер-класи, семінари тощо);
- впровадження прогресивних методичних технологій – інтерактивне навчання, ранній розвиток, ігрові форми навчання;
- використання диференціації навчального процесу з урахуванням індивідуальних можливостей дітей (загально-естетичне і професійне) з урахуванням методики роботи з дітьми з особливими потребами (інклюзивна освіта).

На глибоке переконання директорки Полтавського обласного методичного кабінету навчальних закладів мистецтва та культури Л. В. Богодистої, сьогодні є вкрай важливим в мистецьких школах створити комфортні умови для навчання. Для цього, на її думку, потрібно на законодавчому рівні необхідно:

- зберегти систему початкової мистецької освіти, яка апробована десятиліттями і є результативною, конкурентною, дієвою;
- внести зміни до Бюджетного кодексу України, передбачивши можливість спрямування коштів освітньої субвенції, окрім визначених у законодавстві напрямів, на фінансування закладів спеціалізованої освіти, тобто відновити державну субвенцію на потреби мистецьких шкіл;
- підтримувати престиж професії викладача мистецької школи.

Отже, сучасна мистецька освіта аби відповідати потребам і запитам суспільства, забезпечувати розвиток творчого потенціалу дітей і молоді, формувати мистецькі професійні компетенції і при цьому зберегти цінні надбання національного мистецтва – є найголовнішим питанням сьогодення. Тому, необхідно мудро, виважено професійно знаходити підходи до оновлення

змісту мистецької освіти, пошуку нових форм, методик; зробити все для того щоб навчальний процес став більш цікавим і мотивованим для учнів.

Список літератури:

1. Закон України «Про освіту» № 2145 2017 р. URL : https://urst.com.ua/act/pro_osvitu
2. Наказ № 506 «Про внесення змін до наказу Мінкультури України від 24 квітня 2019 року № 352. URL : <https://doumck.wordpress.com/6243-2/>
3. Наказ Міністерства культури України від 12.07.2018 №628. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/372308__770614
4. Наказ Міністерства культури України від 24.04.2019 № 352. URL : <https://www.dnmczkmo.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/nakaz-vid-04.07.2019-%E2%84%96-506.pdf>
5. Наказ від 23.07.2019 № 562.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0562734-19#Text>
6. Наказ №711 від 29.08.2019 р.
URL : <https://www.dnmczkmo.org.ua/2019/08/nakaz-ministerstva-kultury-ukrayiny-vid-29-08-2019-r-711-shhodo-vregulyuvannya-deyakih-pytan-zdiysnennya-osvitnoyi-diyalnosti-mystetskymy-shkolamy/>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стратан-Артишкова Тетяна Борисівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри мистецької освіти,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

Шевцова Олена Борисівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецької освіти,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

Метою вищої мистецької освіти є розвиток творчої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, спроможного до самореалізації у житті і професії, здатного гуманістично мислити, володіти комплексом професійних компетенцій, творчо діяти. Актуальною проблемою музично-педагогічної освіти є розвиток особистості майбутнього фахівця, який здатний збагачувати духовно-творчий потенціал нації, орієнтується в освітніх інноваціях, застосовує їх у професійній діяльності, володіє різними технологіями навчання, знаходить засоби ефективного впливу на розвиток внутрішнього світу своїх вихованців.

Вища музично-педагогічна освіта характеризується фундаментальністю, універсальністю, гуманітарною і науково-дослідною спрямованістю, орієнтує здобувачів на освоєння фундаментальних і ґрунтовних загальнотеоретичних, спеціальних, психолого-педагогічних знань, на набуття науково-дослідницьких і практичних умінь, оволодіння фаховими компетентностями для творчого оперування ними під час розв'язання професійних завдань. Тому підготовка висококваліфікованих учителів музичного мистецтва, забезпечення загальноосвітніх і спеціалізованих закладів спеціалістами з вищою музично-педагогічної освітою, здатними як творчі індивідуальності й творчі особистості до самореалізації та самостійного творчого пошуку.

На сучасному етапі наукова мистецька і музично-педагогічна думка збагатилася інноваційними концепціями таких дослідників, як Л. Василенко, Н. Гуральник, К. Завалко, А. Зайцева, О. Єременко, А. Козир, В. Лабунець, Л. Масол, О. Отич, Г. Падалка, Л. Паньків, А. Растрігіна, О. Реброва, Н. Сегеда, Т. Стратан-Артишкова та ін., у наукових дослідженнях яких акцентується увага на формуванні творчої особистості педагога-музиканта, який має бути висококваліфікованим фахівцем, вмілим організатором самостійної та творчо-

пошукової роботи студентів, суб'єктом навчального процесу, безпосереднім учасником процесу професійного становлення та самовдосконалення здобувачів, творцем власної особистості та особистості майбутнього фахівця музичного мистецтва.

Слушною є теза О. Отич про те, що мистецька освіта покликана розв'язувати завдання підготовки особистості до аматорської і професійної мистецької діяльності, оволодіння її технікою та технологією [4, с. 40]. Це посилює вимоги до майбутнього вчителя і педагога-музиканта, який є суб'єктом і носієм інновацій, вносить і запроваджує новоутворення у традиційну систему музично-педагогічної освіти, оновлює педагогічний процес, що констатує найвищий ступінь педагогічної творчості педагога.

У сфері мистецької освіти, зазначає К. Завалко, важливим завданням є виховання у людини внутрішньої потреби духовного творчого самовдосконалення, адже мистецька освіта виступає одним із могутніх засобів розвитку і формування цілісної особистості, духовності, творчої індивідуальності, інтелектуального й емоційного багатства [1, с. 28].

Л. Масол наголошує, що мистецька освіта не лише гармонізує взаємозв'язки людини з навколишнім середовищем, а й стимулює художнє самопізнання, сприяє творчій самореалізації особистості, формує ставлення учня до себе, свого внутрішнього світу, адже мистецькі цінності мають унікальну здатність безпосередньо здійснювати «виховні» впливи через емоційні реакції, асоціативно-образні механізми, емпатію, що залишають ніби непомітні, але глибокі «сліди» на соматичному й ментальному рівні. Науковець виокремлює такі її види [3, с. 22]:

Відтак, одним із важливих завдань музично-педагогічної освіти має стати інноваційний контекст реконструювання змісту фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Із вузькопрофесійного спрямування на підготовку вчителя музичного мистецтва – до широкого гуманістичного розвитку творчої індивідуальності, творчої особистості майбутнього фахівця на засадах становлення і розвитку його суб'єктних характеристик як основи професійно-творчого саморозвитку, самовираження, спроможного пізнавати навколишній світ, розуміти своє значення в ньому, здійснювати професійну та особистісну самореалізацію [5; 6]. У зв'язку з цим, значущості й актуальності набуває проблема підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до формування творчого потенціалу учнівської молоді.

У контексті сучасних вимог до особистості вчителя музичного мистецтва «творчий потенціал майбутнього вчителя музичного мистецтва», набуває більш широкого масштабу щодо розуміння його змісту і сутності. Як складне системно-інтеграційне, процесуально-результативне утворення, це поняття містить і визначає якісно новий рівень професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, котрий передбачає не тільки розвиток вузькопрофесійних якостей, знань і вмінь студентів-музикантів (виконавських, вокальних, диригентських тощо), їх емоційно-ціннісного ставлення до мистецьких творів, явищ навколишньої дійсності, що є надзвичайно важливим,

вельми потрібним, першочерговим, але головне – надання необхідних теоретико-методичних і практичних знань та вмінь виявляти їх у практичній діяльності, розкривати творчі здібності своїх вихованців, залучати до співтворчості у різних видах музично-творчої діяльності, сприяти розвитку особистісних якостей через творчість, впроваджувати авторські методики, створювати і презентувати спільно з учнями різноманітні заходи, художньо-творчі проекти, івенти тощо.

Аналіз наукових праць з питань творчості дав змогу виокремити такі гасла щодо феномену творчості: *творчі особистості* – рушійна сила людства; *творчість* – життєва енергія, сенс існування; *творчість* – трансформувальна сила, що спричиняє позитивну самооцінку й забезпечує саморух індивіда у своєму розвитку; *творчість* – частина нашого тіла, розуму, емоцій і духу; *творчість* – суб'єктивне відкриття, особистісне та інтелектуальне зростання; *творчість* – ціннісно-результативний феномен та ін.

У творчій діяльності виявляється власне, практичне ставлення до навколишнього світу, відбувається втілення власної філософії, свого бачення, розуміння, віддзеркалення своєї неповторності й творчої індивідуальності, самореалізація, саморозвиток, самоствердження, самоактуалізація, самовираження особистості. Самовираження у творчості, зауважує Й. Кевішас, є одним з найбільш дієвих засобів розширення можливостей для становлення й розвитку свободи особистості [2, с. 146].

Результат творчості – духовно-ціннісний розвиток особистості, формування світогляду, вдосконалення особистісних якостей, здібностей, здатності до самовираження, самоактуалізації, розуміння художньої картини світу, самого себе, Іншого через творення, через художньо-мистецьку дію. Це спрямовує особистість на подальшу творчість, викликає потребу у спілкуванні з мистецтвом, в оригінальному вирішенні проблеми, завдань, діалогом із собою та навколишньою дійсністю у процесі художнього творення.

Виявити творчі здібності учнів початкової школи, залучити у процес творчості, досягнути поставленої мети, ефективного результату – важливе завдання вчителя музичного мистецтва. Підготувати майбутнього вчителя музичного мистецтва до виконання цих завдань – нагальна проблема мистецької освіти.

Список літератури

1. Завалко К. В. Педагогічна інноватика в теорії та практиці музичної освіти : [монографія]. Черкаси : Черкаський ЦНП, 2013. 520 с.
2. Кевішас І. Становлення музичної культури школяра. Кіровоград, 2008. 287 с.
3. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта : теорія і практика. К. : Промінь, 2006. 432 с.
4. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний та методичний аспекти : [монографія]. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 752 с.

5. Растригіна А. Інноваційний контекст професійної підготовки майбутнього педагога-музиканта. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Вип. 133. Кіровоград, 2014. С. 57–64.

6. Стратан-Артишкова Т.Б. Особливості творчо-виконавської підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)): журнал. 2023. № 7(21) 2023. 516 с. С. 476–484.

7. Шевцова О. Б. Художня інтерпретація у розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва. «Актуальні питання у сучасній науці» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)): журнал. 2024. № 11(29) 2024. С. 1391. С. 1088–1096.

ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ: ЯК ПРОБУДИТИ ІНТЕРЕС ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ?

Яким Наталя Володимирівна

Вчитель української мови та літератури
Криворізька гімназія №17

Освітня галузь та підходи до вивчення тих чи інших предметів не стоять на місці: ми можемо спостерігати тенденції до різноманітних нововведень, які, так чи інакше, залежать від викликів сучасності. Кожне покоління відкладається у пам'яті нащадків якоюсь особливою рисою чи ознакою.

Сучасні освітяни навчаються у складні часи: вони змушені отримувати знання під звуки сирен, обстрілів, вони не мають можливості ходити кожного дня до свого навчального закладу, втрачають навички соціалізації.

Постійний стрес та умови дистанційного навчання погіршують здатність повноцінно отримувати інформацію, через що діти страждають від прогалин у знаннях. Тому ми, як освічені педагоги, як психологи, ментори та соратники, повинні створити таку атмосферу навчання, підібрати такі новітні методи та техніки викладання, щоб наша молодь не тільки могла змогу отримувати знання, але і відволікалася від навколишнього негативного впливу.

Технологія навчання – це система методів, способів та прийомів, яка забезпечує оптимальну реалізацію навчального процесу. Тут слід розуміти наявність системи засобів, адекватних цілям, завданням, принципам і умовам навчання, що виявляється в поєднанні теорії і практики.

У широкому розумінні – це сукупність навчальних, методичних, програмних і технічних засобів, що використовуються в навчально-виховному процесі. Під **технологією навчання** часто розуміють забезпечення навчального процесу дидактичними й наочними посібниками, матеріалами, технічними засобами тощо. Засадовими щодо організації вивчення предмета є психолого-педагогічні, лінгводидактичні принципи, а також інформаційні технології навчання.

Нині питання технології навчання особливо актуальне. Це зумовлено об'єктивною необхідністю вироблення такої методичної системи, яка сприятиме:

- органічному поєднанню процесів навчання й опанування;
- врахуванню науково-теоретичного рівня програмового матеріалу, освітніх завдань навчального закладу та суб'єкта навчального процесу;
- досягненню максимально високої результативності навчання.

Сучасні методи і методичні прийоми навчання мови створювалися і вироблялися багатовіковими традиціями вітчизняної школи, тому для вчителя-словесника сьогодні необхідним є всебічний аналіз усієї системи методів навчання предмета, виявлення ще не використаних резервів для розв'язання завдань, що стоять перед школою.

Методи навчання – це складна педагогічна категорія, завдяки якій реалізуються всі функції навчання: освітня, виховна, розвивальна, спонукальна, контрольна-корекційна та ін. Наукова розробка та вдосконалення їх здійснюється на основі найновіших досягнень педагогіки, психології, лінгвістики, лінгводидактики, методики та інших наук, а також передового педагогічного досвіду.

Ефективність засвоєння мови значною мірою залежить від правильного розуміння вчителем методів навчання, їх особливостей і класифікаційних структур. Класифікація дає цілісне уявлення про комплекс методів і має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення.

До основних методів навчання рідної мови належать: усний виклад учителем матеріалу, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ, програмоване навчання, комп'ютеризоване навчання.

Українська мова та література — одні з найважливіших предметів у шкільній програмі. Їхнє вивчення є обов'язковим не лише заради гарних оцінок та успішної здачі ЗНО, а й подальшого навчання у ВНЗ, працевлаштування та загального інтелектуального розвитку. Проте зазвичай учні не розуміють важливості цих дисциплін, через що приділяють мало уваги та старань у навчанні.

Причини відсутності інтересу можуть бути різні: від недосконалості формату дистанційної освіти, стресу через пандемію та війну до низького рівня заохочення дітей. Але якраз останню проблему можна вирішити досить легко і це під силу кожному вчителю та батькам. Треба лише урізноманітнити традиційну програму, використовуючи креативні методи навчання:

- рольові ігри. Цей спосіб круто працює при вивченні творів українських письменників;
- театралізовані заходи — теж дієвий підхід для ознайомлення дітей з українською літературою та культурою;
- групові проєкти. Цей спосіб добре працює не тільки при вивченні літературних творів, а й різноманітних тем з української мови, пов'язаних з творчим підходом;
- дискусій. Цей метод добре розвиває мовлення та мислення, в тому числі й критичне, а також спонукає до пошуку потрібної інформації та її запам'ятовування.

Заохочення учнів у вивченні української мови та літератури багато в чому залежить від педагогів, їхнього прагнення підвищити успішність класу та покращити засвоєння матеріалу. Досягти цього можна, знову ж таки, завдяки інтерактивним методам. Тому серед рекомендацій для вчителів, як зробити вивчення української мови та літератури більш ефективним та цікавим заняттям, відмітимо:

- станьте другом для дітей: цікавтеся їхніми справами, інтересами, проблемами, періодично обговорюйте популярні фільми чи резонансні новини серед молоді. Не ставтеся до учнів зверхньо, проте не дозволяйте переходити межу з дотриманням правил поведінки та норм у навчанні;

- не переказуйте того, що написано в підручнику. Цим ви не зацікавите дітей, навпаки — вони будуть нудитися на уроках.
- знаходьте додаткову невідому цікаву інформацію, історії та факти, щоб привернути увагу до викладання;
- використовуйте різні підходи у навчанні. Наприклад, застосуйте метод дискусій, групових проєктів, виділіть заняття для перегляду фільму чи постанови згідно з пройденим матеріалом тощо;
- задавайте цікаві домашні завдання. У школі діти нерідко нудяться саме через стандартність методів навчання. Але можна урізноманітнити рутинні справи шляхом нестандартного підходу. Так, наприклад, можна задати на домашню роботу скласти чи відгадати кросворд із пройденої теми, намалювати плакат, замість банального твору по прочитаному матеріалу — написати мінісценарій тощо;
- спробуйте провести урок у нестандартному місці. Наприклад, можна перенести «клас» на природу. Причому, ця порада актуальна і для дистанційного формату.

Завдяки інтернету у кожного з нас є можливість організувати навчання не лише результативним, цікавим, але і доступним, навіть в умовах віддаленого контакту з вчителем та однокласниками. Сюди можна віднести інтерактивні навчальні програми такі як:

- 1) Learningapps;
- 2) Wordwall;
- 3) «Мова — ДНК нації»;
- 4) Тренажер з правопису української мови;
- 5) LanguageTool;
- 6) OnlineCorrector;
- 7) Словник скорочень української мови;
- 8) Facebook-сторінка «Слова, що нас збагачують»;
- 9) Застосунок R.I.D.;
- 10) Лайфхаки з української мови від EdEra;
- 11) Лінгвістичний портал «Мова.info» «Словотвір».

Попри всі виклики війни, яка негативно впливає на усі сфери нашого життя, освітній процес скасувати не можна. Проте з відповідними зусиллями та підтримкою можна зменшити ці наслідки впливу та допомогти дітям у майбутньому. Максимально ефективний інструментарій навчання української мови забезпечить можливості для розвитку здібностей і навчання здобувачів освіти.

Список літератури

1. Біляєв, О.М. (2005). Лінгводидактика рідної мови. Київ: Генеза;
2. Бондаренко, Н. В. (2020). Традиційні методи навчання української мови: сучасний контекст. Київ: Педагогічна думка, 23–24;

3. Викладання української мови та літератури в умовах війни із досвіду роботи [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://naurok.com.ua/vikladannya-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-v-umovah-viyni-iz-dosvidu-roboti-351243.html>;

4. Як спонукати школярів вивчати українську мову та літературу – сучасні методи, інтерактивні підходи та поради для вчителів [Електронний ресурс].- Режим доступу:

<https://hromadske.radio/publications/yak-sponukaty-shkoliariv-vyvchaty-ukrainsku-movu-ta-literaturu-suchasni-metody-interaktyvni-pidkhody-ta-porady-dlia-vchyteliv>;

5. Адаптація методів навчання української мови до умов воєнного часу [Електронний ресурс].- Режим доступу:

https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/423642/mod_resource/content/1/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_6.pdf

LINGUISTIC INTERPRETATION OF THE PHENOMENON OF DEIXIS

Mukhammadova Sabokhat,

PhD student

National university of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
Uzbekistan

Abstract: This article is dedicated to the concept of deixis, in which the phenomenon of deixis is linguistically interpreted and the types of deictic units and lexical-semantic features are analyzed. During the analysis, the opinions of several scientists and examples were cited.

Keywords: deixis, tense, anaphora, context, communication, speech center, speaker, listener.

In recent years, the phenomenon of deixis has been interpreted in world linguistics on the basis of different approaches, which makes it possible to describe different aspects of this complex phenomenon. In general, it should be recognized that philosophy, logic, psychology, linguistics, and literary studies are in the focus of attention with the phenomenon of deixis. Deixis is a technical term (from Greek) for one of the most basic things we do with utterances [6]. It means “pointing via” language. Any linguistic form used to accomplish this “pointing” is called a deictic expression. Deictic expressions are also sometimes called indexical. It is the ability to situate the speaker and hearer in relation to one another and to the world around them. Levinson [5] says that deixis belongs within the domain of pragmatics, because it directly concerns the relationship between the structure of languages and contexts in which they are used.

Within linguistic view, deixis refers to the phenomenon where in understanding the meaning of certain words and phrases in an utterance requires contextual information. Then, deixis can give interpretation to the context of the utterance, such as who is speaking, the time or place of speaking, the gesture of the speaker, the current location in the discourse and the topic of the discourse.

In linguistics, deixis is studied in several directions, and the most common of them is the system-structural direction, in which attention is paid to the types of deictic units and lexical-semantic properties, and the role of these units in the system of individual languages is studied. The prospect of the functional-semantic direction, which has spread widely in recent times, is clearly visible, within its framework it is easy to understand the essence of the category of temporal deixis. Because the functional-semantic approach requires strict adherence to the principle of systematicity and, at the same time, the interdependence of language elements.

Another important aspect of studying the deixis category in a typological view is the possibility of classifying the languages of the world in terms of the norm of using these categories. Consequently, S. Levinson divides languages into two groups in relation to which moment of time (the state of speech formation or its reception) is taken as a basis in written communication conditions [5],[4]. In our opinion, deixis is

not a phenomenon specific to the morphological or lexical levels of the language system, but is a phenomenon that takes place in its functional layer and is activated in the sphere of speech communication.

Traditionally, deixis has been defined in relation to the temporal and spatial indicators of a speech act. According to V. A. Vinogradov's definition in "Linguistic Dictionary", "deixis depends on the internal structure of the text and is vocalized in the contextual field of showing or pointing" [3]. There is a tradition of calling linguistic units performing such a task "deixis phrases".

American linguist Ch. Fillmore distinguishes personal, space, temporal, social and discursive types of deixis. Discursive deixis occurs in connection with the selection of lexical and grammatical elements, without direct connection with the text. According to him, deictic expressions are activated differently in spoken and written speech [2]. The tradition of dividing deixis into types continues. For example, D.A. Axelrod and I. Holliday are in favor of distinguishing situation deixis from text deixis [3]. The first types include deixis of person, space, and time, and as deixis of matter, the tools that reflect the relationship between sentences are classified.

From the above classifications, it is known that various types of gestures are included in the circle of deixis. It is, first of all, a reference to the participants of the conversation, that is, the speaker and the listener, and it is expressed by means of personal pronouns. Another type of deixis is the subject of speech, that is, a reference to an object or person, whose means of expression is a third-person pronoun. In the most widespread form of deixis, the reference to the location of events in time and space is activated, requiring the participation of adverbial nouns and other categorical units. In all of the above cases, the speech structure is reflected in the content of the events taking place in the external world takes its aim. In addition, deixis can also reflect the relations that are manifested in the internal structure of the subject, and in this case, the semantic connection of the parts of the discourse is ensured.

Speech activity cannot be imagined without the participation of deictic expressions, because a speech act cannot fulfill its function without reference to time and space. The essence of concepts such as subject, time, space is manifested in the imagination of a person, his participation. But the study of the three main types of deixis, that is, deixis of person, time and space, has not lost its relevance. Linguistic units representing these types of deixis are first and second person pronouns (*I; you*), locative (*here-there*) and temporal (*now, then, before, etc.*) expressions are intensively studied.

Units denoting personal deixis exist in groups in all language systems and include demonstrative pronouns and third person pronouns. When the second and third person pronouns are used, it is indicated that the speaker and the addressee are direct participants in the communicative process. Deixis of place occurs in conjunctions with nouns and other phrases: "*in this room*", as well as in almost all languages, this task is performed by the compounds formed with the help of auxiliaries (preposition, postposition, etc.).

In the language system, there is a set of units representing deixis, from this set together with lexical units that have the meaning of referring to person, time, space, morphological tools, including additions in the scope of grammatical categories such

as person, time, degree, “functional” words also have a place. At the same time, it is observed that some units that are not deictic in nature also come in this role. Whatever these units are, they must be appropriate to the context. Even morphological elements and additions must have this feature. Morphological elements serve to obtain deictic content of sentences. For example, the speaker who pronounces the sentence “*The inflation rate in the UK is 2.5%*” refers to the time of the event.

In the work on pragmatics, it is emphasized that the meaning of most expressions is clearly reflected in their use, and accordingly, almost all lexical items can be considered to some extent deictic. For example, “*Everyone had a good time*”, when we hear this sentence, we understand that “everyone” means the persons who participated in the ceremony. Of course, it is difficult to determine which manifestations of affectivity belong to the meaning of words. However, quantifiers are undoubtedly deictic and always need contextual interpretation.

Importantly, deictic units can be devoid of deictic meaning in certain situations, and in this case these units have anaphoric content. Units receiving anaphoric content receive the deictic meaning of another unit in the sentence while performing a deictic task. So, “*Have you read the American Tragedy? That is a good book. Are we there yet?*”, hearing the structure, we have to refer to the context in order to understand it correctly. Because the person who is talking about the place, he is currently occupying should use the “here”. Here, the element “there” is used as a unit of reference for distance.

In short, there are different approaches to the concept of deixis in world linguistics, the use of deictic expressions is manifested in some aspects of communication activity, in the features of the extralinguistic context, or in the features of the context of thought or speech activity. In deixis, the speaker or reader at the center of the situation, and his location in space and time is the starting point. Deixis determines that the speaker is located in a certain space during speech activity and that the action may be performed or not performed at a specific time. From this point of view, deixis must be studied at the level of discourse in the microtext.

References:

1. Виноградов В. А. Дейксис // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 128 с.
2. Сидирова. М. Ю. Временной порядок и темпоральность. [www.URL:http://www.book – ua.org](http://www.book-ua.org)
3. Haliday M. An Introduction to Functional Grammar. – L.: Oxford University Press, 2004. – 421 p.
4. Huddleston R. Introduction to the Grammar of English. – Cambridge University Press, 1995. – 483 p.
5. Levinson Stephane G. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 55-419 p.
6. Yule G. Pragmatics. New York: Oxford University Press, 1996. – 9 p.

PECULIARITIES OF MODAL AND EXCLAMATORY WORDS IN AZERBAIJANI LANGUAGE

Ofelya Piriyeva
Baku State University

ABSTRACT:

Development features of modal words and exclamations

The article deals with modal words and exclamations, which are considered by most linguists as auxiliary parts of speech. The features of the development of modal words and exclamations in the Azerbaijani language are based on concrete linguistic facts. Their morphological affiliation and syntactic functions in our language, and the grammatical nuances of their expression are explained by giving examples. It is also noted that modal words are one of the means of expression of modality, that is, although all modal words are intermediate words, not all intermediate words are modal words. The emotionality manifested in the exclamations is not its syntactic function, but its morphological character.

Key words: Azerbaijani language, parts of speech, auxiliary words, exclamation, modal word

Words in the vocabulary of the Azerbaijani language on morphology are classified by the names of main and auxiliary parts of speech. The main feature distinguishing these parts of speech from each other is determined by whether they express a certain lexical meaning or not. All other differences between them depend on whether or not there is such a lexical meaning. That is, if the corresponding word has no lexical meaning, it will not be a member of a sentence, will not answer a question, will not participate in word creation, etc.

However, it should not be forgotten that most of the auxiliary parts of speech are formed from the main parts of speech. In this sense, it can be noted that not all words belonging to the existing auxiliary parts of speech in the Azerbaijani language have the same character due to their function and other characteristics. Thus, in our linguistics auxiliary parts of speech are evaluated as unions, prepositions particles interdamages modal words and exclamations. The features are divided. Parvin Eyvazov, unique to each of them, divides auxiliary parts of speech into two groups according to their grammatical meaning and proximity of tasks and writes: "1. Some auxiliary parts of speech create connections between words, phrases, sentences and text components, connect parts to each other. This group includes attachments and connectors. Although they both act as the bearer of syntactic connection in a sentence, conjunctions perform this function only within a sentence, and conjunctions perform this function within a complex sentence and text. 2. Some of the auxiliary parts of speech express the attitude to the thought expressed in the sentence, enhance the emotional-expressive effect in the sentence, give certain shades to words and sentences. This group includes particles and modal words. Particles are very inanimate, but grammatically very generalized linguistic units. And modal words express a modal attitude to objective reality" (2, p. 76). We also agree with this division. As we can see, general besides their kinds, they

differ somewhat in their bearing grammatical meaning and their tasks in speech. In this article we endeavor to give an account of the peculiarities of modal words and exclamations, so we content ourselves with the general information we have given. Features of the processing of modal words. First of all, let us note that modal words are a separate auxiliary part of speech.

He has been engaged in research since the fifties of the last century, i.e., although modal words began to be studied somewhat later than other parts of speech, important scientific studies were conducted on this topic and several research papers were created. Thus, A. Aslanov was the first to start studying modal words in Azerbaijani linguistics and, emphasizing that they have their own peculiarities like other parts of speech, wrote that “words explained as interjections in the syntax of Azerbaijani language are not mentioned in morphology. and they were erroneously attributed to different parts of speech given in” (1, p. 170). Somewhat later, a more extensive monographic study of modal words belongs to Z. Alizadeh (3). After that, studies of modal words are found both in general, in studies on the morphology of the Azerbaijani language, and on auxiliary parts of speech.

It should be noted that modal words, considered as one of the means of expressing modality, fulfill in terms of syntactic task the function of interjections, serve to create modality in harmony with the content of the sentence. So, modal words are used in the function of interjections in a sentence. From this point of view, it would be incorrect to consider as a modal word all expressions used as interjections in a sentence, even a word combination. First of all, it should be borne in mind that although all modal words perform the function of interjections when used in sentences, every interjection expressed in speech is not a modal word. Therefore, it is incorrect to attribute the modality created by all intermediate words in a sentence to modal words as a morphological indicator. In addition, if we express an opinion about the corresponding part of speech, we should know that the words belonging to this category characterize this group as a whole. Therefore, when pronouncing modal words, only the word consisting of a certain phonetic composition should be considered. That is, the fact that two separate words or words belonging to the same part of speech are combined (for example: according to the said word is correct, may be, as if, as if, truer, etc.) are used as interjections. This does not mean that these expressions are modal words.

Yusif Seyidov writes: “Modality is expressed by various means. Modal words are one of the means of expressing modality. Words belonging to other parts of speech are also used in a sentence as interjections and give modal meaning.

For example:

In our opinion, the issue will be resolved shortly.

I think it's okay.

So, you want to work after school.

So, you bought all the textbooks.

They say the sun will cool down.

In our opinion, in this sentence, I think the words “say, say, say, say” are syntactically interjections in the sentence. Therefore, they give a modal meaning. However, they do not become modal words, but remain basic parts of speech” (4, p.

234). As we can see, modal words and modality do not mean the same category. From the expression, modal words are only one of these means. Also modal words auxiliary part of speech is the only one that has an independent syntactic function, like other interjections expressing modality - it becomes an interjection.

For example, finally our native lands occupied by Armenian savages were liberated from the enemy. Undoubtedly, now we are witnessing a glorious history in the life of the Azerbaijani people. Of course, the Azerbaijani people deserved this great victory. The words “at last”, “for sure” and “for sure” in these presented sentences are modal words by part of speech, and interjections by their syntactic function. Modal words in our language differ from other auxiliary parts of speech in their grammatical meaning, the modality they express and the features of processing. Thus, “Modality underlies the meaning of modal words. It is the speaker conveying his opinion or the opinion of another by means of words. In one case the truth of the opinion is affirmed is done, in some cases the truth of the opinion is questioned, etc.” (4, c. 231). Note that the modal words that stand out due to the frequency of their use in our language are the following: certainly, self-probably, undoubtedly, undoubtedly, may be, really, should, finally, approximately, really, for example, seems, probably, thus, allegedly, or, etc.

In accordance with the tradition of division of modal words existing in our linguistics, we consider it expedient to conditionally group modal words according to their grammatical meaning or shades of modality they express, as follows:

1) Modal words expressing necessity, determination or confirmation: certainly, indeed, undoubtedly, undoubtedly, really, really, definitely, undoubtedly, etc. 2) Expressing suspicion, doubt and possibility: maybe, probably, probably, it seems, apparently, it must be, etc.

3) Those expressing comparison, juxtaposition: as if, as if, as if, etc.

4) Those denoting conclusion and generalization: finally, thus, thus, briefly, generally, etc. Let us note the problem related to modal words: “Some of the modal words have no auxiliaries.

can be used in a sentence without. These are modal words like almost, absolutely, almost, almost, definitely. For example, will we liberate the occupied lands? We answer the question with a sentence: definitely, absolutely, etc.

Concluding our thoughts on modal words, we note that the only task of modal words in a sentence is to be introductory words. Also, among the auxiliary parts of speech, only modal words have an independent syntactic function. Peculiarities of processing exclamations. In our language there are a number of words that express feelings and excitement, and they are exclamations. presented under the title Despite the fact that in our linguistics there are certain disagreements about these words (sometimes exclamations are presented as an auxiliary part of speech, sometimes as a special part of speech), we consider it appropriate to include exclamation marks among the auxiliary parts of speech. Because exclamations, like other auxiliary parts of speech, do not have an independent lexical meaning, but have a certain grammatical meaning and function in a sentence. However, we think it is natural to have different opinions about exclamations. Because this is the way it should be in a scientific environment, and considering that there are different opinions about other parts of

speech, it seems obvious that we are right. Also, exclamations are related to certain emotional situations (e.g. pride, prideful, sadness, sorrow, grief, fear, joy, happiness, etc.) - words that are spoken in relation to feelings and describe them.

Yusif Seyidov writes: "In Azerbaijani exclamatory language, as a rule, exclamation marks are used at the beginning of a sentence. A comma is usually placed after exclamation marks used at the beginning of a sentence; an exclamation mark is placed when an exclamation mark is expressed. it is not peculiar in modern Azerbaijani literary language to use an exclamation mark at the end of a sentence in case of strong feeling-exclamation. But in poems, question sentences in this case put a comma before the exclamation, and after the sentence. exclamation at his request a sign is put" (4, 139). For example, we can clearly see this in Almaz Ildirim's poem "My Captive Azerbaijan":

If I get news from Mugan, Milim,

My tender care from this oil-scented rose, Who said the name has slipped off my tongue, Azerbaijan, my unique country, oh!

My immortal love, my pain in me, oh! (5)

It should also be noted that exclamations are used between sentences, not in the middle of a sentence. In our opinion, although this is similar to the use of exclamation marks in the middle of a sentence, it should not have the same meaning. Exclamations in Azerbaijani are auxiliary words to indicate excitement, surprise, fear, regret, anxiety, anger, joy, sarcasm, sadness, etc. can express such feelings. However, the specific meaning of exclamations is determined in the sentence and is distinguished by intonation. Therefore, from the situation at hand, the text in which the exclamation mark is expressed or the intonation of the utterance is known. Accordingly, we must emphasize one point. Thank God that these days our people are rejoicing, feeling joy, and so we do not weep for joy. The reason is that our Shusha is free from the enemy. Now shouts of joy can be heard from every home. Let us also note that along with the feelings of joy we feel in our current domestic war, there are also feelings of approval, sympathy, surprise, regret, anger, pain, sadness, sorrow, sarcasm, etc. We use exclamations like For example, oho (ugh, ugh), how Armenian soldiers run away from the battlefield like dogs! (There is joy, pride, haughtiness and surprise in this sentence); Oho (oh, wow), the Armenian savages fired a missile at our Barda, our sixteen year old young man died! (here there is pain, regret, sadness as well as anger). Oh, how wonderful, may God protect our Commander-in-Chief Ilham Aliyev, how he gives firm answers to the biased questions of foreign journalists and silences them! (here are feelings of satisfaction, gratitude, pride, pride, sympathy). Oh, do you know what tragedy Armenian vandals organized in Khojaly in 1992? (this sentence expresses pain, sorrow and sadness). The number of such samples can be increased if desired. But this is enough to justify our opinion.

In conclusion, let us say that the emotionality manifested in our speech is not a syntactic task, but a morphological character of exclamations. Exclamations play an important role in the realization of expressiveness of speech, which is one of the requirements of cultural speech. Both modal words and exclamations can be used in a sentence without any auxiliary means, i.e. they can be used independently.

Reference

1. Aslanov A. Modal words in the modern Azerbaijani language // Linguistic Collection. Small. Language and manners EA SSR. inst. works. v. 10.-Baku, 1957. p. p. 170.
2. Eyvazov, P. Auxiliary parts of speech in Azerbaijani and Turkish Turkish/Turkology-1.-Baku: Elm va tahsil,-2015.-5.67-146.
3. Alizadeh, Z. Modal words in modern Azerbaijani language/Z. Alizadeh. Baku: Maarif, 1965, 148 p.
4. Seidov, Y. Essays: [in 15 volumes]/-Baku: Chashioglu, gr. 10.-2011.-552 c.
5. <https://aydinyol.aztc.gov.az/newsview/572/Almas-Ildirimin-sheirleri>

APHORISM IN POLITICAL DISCOURSE

Yulduz Sattarova,

PhD Student

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature

Uzbekistan

Abstract: Aphorisms, as concise and impactful expressions, play a critical role in shaping political narratives, influencing public opinion, and embedding intertextual meaning. By analyzing their use in political texts, this article identifies similarities and differences in how Uzbek, Russian and English discourse leverage aphorisms, emphasizing their cultural and ideological significance.

Keywords: aphorism, aphoristic expressions political texts, discourse

Aphoristics is a special linguistic and linguoculturological phenomenon that demonstrates the value orientations of the people. Aphorism as a special form of speech texts has a long history of existence since ancient times. The aphorisms of different centuries reflect everything that was fundamentally important for the spiritual and moral sphere of a person of a certain time. The sayings of writers, poets, scientists and cultural figures show not only the personal view of the authors, but also reflect the general ideas of people of their era.

When clarifying the nature of aphorism as a linguistic phenomenon at the present time, it should be pointed out that at the moment it is impossible to definitively resolve the issue of its debatable nature. Aphorisms belong to those phenomena of language and speech that cannot be given an unambiguous universal definition; the content volume is not outlined for them. However, in recent years, the number of studies have been increased devoted to studying aphorism in modern linguistics. For example, aphoristic expressions hold a unique position in political discourse. As vehicles for ideological messaging, they combine brevity, memorability, and rhetorical power, resonating with audiences across different media platforms. We can define the aphorisms as the statements that encapsulate general truths or observations. In political discourse, they are used as rhetorical devices to emphasize ideology and mobilize support. According to Ivanov (2009), aphorisms gain power from their ability to distill complex ideas into accessible language, making them indispensable in political speeches and media discourse. Chilton (2004) highlights their strategic use in aligning political messages with cultural values. According to Ribina (2005), the intertextual nature of aphorisms, noting how they echo historical or literary sources to lend authority and resonance to political messages. For instance, Russian and Uzbek discourse frequently draws on proverbs and classical literary references, while English media often employs quotations from historical figures like Churchill or Lincoln. The intertextual element creates a shared cultural space where meaning is negotiated between the speaker and the audience.

There is no doubt that in recent years, a tendency has evolved in the study of aphorism's discursive functions has gained prominence. This feature is associated with the development of a modern discourse-oriented paradigm in linguistics, which is characterised by the consideration of linguistic phenomena primarily as contextualised units, the selection of which by the author of the discourse and the recipient's interpretation are determined by both the author's intentions and a number of extralinguistic factors (background knowledge, psychological state of communicants, etc.). For example, Sheigal (2000) investigated political discourse as a semiotic object that describes the so-called political aphorism as a precedent text and traces the features of its functioning in discourse. Kryachkov (2001) examines aphorism as a means of active self-representation of the speaker in a political text. Vaganova (2002) explored change in the typological features of an aphoristic text when placing it in the Internet environment. Now, we discuss how aphorisms reflect cultural values and political ideologies comparing in three languages:

Uzbek, Russian and English political discourse use aphorisms characterized by brevity, metaphor, and parallelism. For instance:

In Russian: *"Всё пройдёт, и это пройдёт"* (*Everything passes, and this will pass*).

In English: *"Time is money."*

In Uzbek: *"Kuch birlikda"* (*There is strength in unity*)

While the linguistic structures may differ, the shared emphasis on simplicity and impact ensures the aphorisms are easily remembered and quoted.

Aphorisms in Russian political discourse frequently draw on historical resilience, reflecting collective memory and national pride. For example, *"Кто не работает, тот не ест"* (*He who does not work, does not eat*) invokes Soviet-era work ethics and responsibility.

Conversely, Uzbek political aphorisms draw on historical and cultural narratives that emphasize unity, moral values, and collective strength. The aphorism *"Yaxshi niyat—yarim davlat"* (*A good intention is half the success*) reflects a culturally embedded belief in optimism and collective effort.

In contrast, English political discourse often denotes aphorisms to highlight pragmatism or moral responsibility. Consider Barack Obama's *"The arc of the moral universe is long, but it bends toward justice,"* which connects with a legacy of progressivism and justice rooted in Western political ideals.

Aphorisms serve several functions in political media discourse:

- Aphorisms help simplify complex political ideas. For example, Russian media often uses *"Народ и партия едины"* (*The people and the party are united*) to emphasize unity in political narratives.
- Journalists in both contexts use aphorisms to craft engaging headlines that encapsulate political positions or controversies.
- Referencing historical or cultural aphorisms lends authority and credibility to political arguments.

While in Russian, Uzbek and English political discourses, aphorisms are used to influence public opinion, but their ideological underpinnings are different. Similarly,

Russian and Uzbek discourse tends to evoke historical and collectivist themes, while English discourse emphasizes individuality and moral universality. These differences highlight the role of cultural values in shaping the rhetorical use of aphorisms.

Aphorisms are indispensable tools in political discourse, bridging language, culture, and ideology to convey powerful messages. Aphorisms in Uzbek, Russian and English media discourse serve as cultural artifacts and rhetorical devices. Their ability to resonate with audiences, encapsulate ideologies, and evoke cultural memory underscores their enduring relevance in political communication.

References

1. Ваганова Е.Ю. (2002). Афоризм как тип текста в аспекте интертекстуальности: Дис. ... канд. филол. наук. -Калининград, -241 с
2. Chilton, P. (2004). *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. Routledge.
3. Иванов, Е. Е. (2009). Об основных типах афористических высказываний.
4. Kryachkov, D.A. (2002) Linguistic aphorism as a means of representing the speaker in American political Advances in Economics, Business and Management Research, volume 195 247 discourse
5. Рыбина, Е. А. (2005). Афористические выражения в интертексте (сравнительный анализ русского и английского газетно-публицистического дискурса) (Doctoral dissertation, Московский государственный лингвистический).
6. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: Дис. ... д-ра филол. наук. - Волгоград, 2000. - 431 с
7. Чехоева, Т. С. (2008). Дифференциация афоризмов и других текстов малой формы. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*, (10), 54

ДИСТАНЦІЙНИЙ ФОРМАТ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Галка Юлія Михайлівна

Викладач кафедри іноземних мов
Військовий інститут телекомунікацій та
інформатизації імені Героїв Крут
м.Київ, Україна

Термін «дистанційне навчання» виник через потребу суспільства і за такий короткий період часу встиг об'єднати всі переваги використання новітніх технологій у навчальному процесі. Зазначимо, що українське законодавство та освітні установи у всьому світі підтримують розвиток дистанційної освіти.

Нова реальність диктує нам свої правила. Реалії сьогодення такі, що постає необхідність не лише оновлення змісту та методів застосування інноваційних підходів до викладання іноземної мови за професійним спрямуванням, а ще й впровадження платформ для проведення занять дистанційно.

З цією проблемою ми вперше масово стикнулися навесні 2020 року. Таким чином, окрім впровадження інноваційних підходів, перед нами постала ще одна задача: робота на базі платформ ZOOM, Classroom, Moodle, тощо.

Розробка дистанційних курсів є надзвичайно корисною як в умовах навчання студентів на період карантину, так і для забезпечення доступу до навчальних матеріалів для всіх студентів у зручний для них час, особливо це актуально для працюючих студентів, або для тих, що навчаються паралельно в інших вузах.

Глобальна мережа Інтернет є абсолютно унікальним середовищем, що надає чудові інформаційні та дидактичні можливості для вивчення іноземних мов.

Наприклад, слід виділити наступні ефективні методи, що можна практикувати за допомогою Інтернету:

1. Участь у всеукраїнських та міжнародних Інтернет-конференціях, що дає змогу підвищити рівень володіння мовою, розвинути кругозір, отримати знання з певної галузі.

2. Участь у конкурсах, олімпіадах, тестуванні. У такий спосіб можна отримати об'єктивну оцінку знань, самоствердитися, підготуватися до іспитів, участі в інших видах конкурсів та олімпіад.

В цілому, для підвищення ефективності навчального процесу слід використовувати як класичні методи навчання, так і інноваційні. Сучасні заняття з використанням інноваційних технологій є більш персоналізованими, вони націлені на інтереси та здібності кожного студента.

В сучасних умовах дистанційного навчання широко використовуються методи інтерактивного навчання. За таких умов викладач не просто викладає матеріал, а стає активним учасником дискусії, направляючи її у потрібне русло.

Серед основних методів інтерактивного навчання можна виділити наступні: ділові ігри, дискусії, конференції та диспути, що імітують проблемні ситуації, притаманні реальній професійній діяльності фахівця.

Загалом, за останні роки навчання перейшло від підходу з ведучої ролі викладача до ведучої ролі студента. Якщо раніше викладач виступав в якості основного джерела інформації, то сьогодні він перетворюється на консультанта, керівника, експерта або модератора. Навчальний матеріал краще засвоюється, якщо студент не пасивно сприймає інформацію, а залучається до обговорень та активно діє під час вивчення матеріалу.

Через це, певні односторонні системи для вивчення іноземних мов у вигляді відеозаписів, презентацій або власне виконання письмових домашніх завдань піддавалися критиці, оскільки вони не передбачали двосторонньої взаємодії.

Відсутність безпосередньої взаємодії студента з викладачем, що характеризує багато сучасних програм дистанційної освіти, суперечить цілям викладання іноземної мови. Отже, найкращими платформами для проведення занять з іноземної мови можна вважати Zoom та Skype, що передбачають безпосередню взаємодію між учасниками освітнього процесу, представляючи собою заняття з використанням відеозв'язку в необхідний або зручний для вас час.

Виходячи з вищевикладеного матеріалу, можна виокремити такі переваги дистанційної освіти при вивченні іноземних мов:

1. Гнучкість – студенти або курсанти в основному не відвідують регулярних занять, а навчаються в зручний для себе час та в зручному місці.
2. Технологічність – використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій.
3. Велика аудиторія і соціальна рівність – рівні можливості отримання освіти для кожного студента.
4. Оновлення методів та змісту навчання.
5. Роль викладача – дистанційна освіта розширює й оновлює роль викладача, робить його наставником-консультантом, що повинен координувати освітній процес, постійно оновлювати матеріали курсів, які він викладає, підвищувати кваліфікацію відповідно до нововведень та інновацій.

Список літератури:

1. Ажель Ю.П. Особенности внедрения Интернет-технологий в организацию самостоятельной работы студентов при обучении иностранным языкам в неязыковом вузе: электронный ресурс. URL: http://www.intelros.ru/pdf/gumnauka/2011_03/11.pdf.
2. Горбунова Л.И., Субботина Е.А. Использование информационных технологий в процессе обучения // Молодой ученый. – 2013. – № 4. – С. 544–547.

«ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ НАУКРАЇНСЬКУ МОВУ ФІЛЬМІВ З НАФТОГАЗОВОЇ ТЕМАТИКИ»

Дерді Емма Тіберіївна

К.ф.н, доцент кафедри англійської філології
ДВНЗ Ужгородський національний університет

Шманьо Крістіна Михайлівна

студентка
ДВНЗ Ужгородський національний університет

Переклад нафтогазової термінології у кінематографі є складним завданням, що потребує від перекладача високого рівня професійної підготовки та багатосторонніх знань. Фільми цієї тематики поєднують у собі необхідність передачі технічної точності термінів із обов'язковим врахуванням культурних, мовних та стилістичних аспектів. Сценарії таких фільмів зазвичай містять значну кількість технічної термінології, яка є ключовим елементом діалогів, закадрового тексту та сценічних описів. Це вимагає від перекладача ретельної підготовки та розробки спеціалізованих стратегій перекладу.

Особливістю такого типу перекладу є необхідність працювати із вузькопрофільною термінологією, що виходить за межі загальновживаних мовних засобів. Перекладач повинен не лише володіти базовими знаннями обох мов, але й глибоко вивчити тематичний матеріал. Зокрема, це стосується розуміння технологічних процесів, обладнання та професійного сленгу, щоб гарантувати адекватність передачі значення. Також важливим фактором є забезпечення стилістичної відповідності. Художні фільми нафтогазової тематики потребують адаптації тексту для широкої аудиторії, що включає як фахівців, так і нефаківців. У таких випадках складні технічні терміни можуть бути адаптовані або доповнені контекстуальними поясненнями. Документальні фільми, натомість, зосереджуються на точності та об'єктивності, що вимагає чіткого дотримання галузевої термінології. Велика кількість англійськомовних знавців мови почала створювати технічні словники нафтогазової промисловості ще в 1950-х роках, для кращого розуміння як для носіїв англійської мови, так і для іншомовних перекладачів. Перший словник налічував в собі лише 500 термінів, з часом стало зрозуміло, що цього недостатньо, і весь матеріал був поверхневим. Тому вони почали розширювати значення технічної термінології у цій галузі, для кращого розуміння під час перекладу.

Крім того, перекладачам слід враховувати мовні особливості. Англійська мова часто використовує короткі та ємні терміни, які у процесі перекладу українською можуть потребувати розширення або пояснення. Наприклад, *kick* у нафтогазовій галузі перекладається як "раптовий викид тиску у свердловині", що потребує додаткового опису для адекватної передачі значення для більш

доступного розуміння. Як зазначає Ньюмарк, "технічний переклад вимагає максимальної точності у передачі термінології та має на меті збереження вихідного змісту" (Newmark, 1988, p. 84). У кінематографічних творах технічна термінологія часто використовується для створення автентичності і правдоподібності, особливо у документальних фільмах або художніх стрічках на основі реальних подій.

Терміни нафтогазової галузі можна класифікувати на три основні категорії: узагальнені технічні терміни, спеціалізовану термінологію, а також сленгові або професійні жаргонізми. Кожна з цих груп має свої особливості, які впливають на складність перекладу.

Узагальнені технічні терміни є найбільш доступною для перекладача, оскільки включає загальноприйняті лексичні одиниці, які мають усталені еквіваленти в мові перекладу. Такі терміни, як *flow* (потік) або *pressure* (тиск), легко піддаються перекладу завдяки відсутності складних контекстуальних варіацій. Їхній переклад зазвичай не потребує спеціалізованих знань або детального аналізу.

Спеціалізована термінологія охоплює вузькопрофільні терміни, що використовуються виключно в нафтогазовій галузі. Вони часто вимагають глибокого розуміння технологічного контексту, оскільки їх значення може варіюватися залежно від ситуації. Наприклад, термін *blowout preventer* (противикидний пристрій) відноситься до специфічного обладнання, яке запобігає неконтрольованим викидам у свердловинах. Інший приклад, *casing* (обсадна колона), використовується для позначення елемента конструкції свердловини. Такі терміни вимагають від перекладача не лише знань мовної системи, але й розуміння галузевих процесів.

Сленгові та професійні жаргонізми є найбільш складною для перекладу через свою неформальну природу та залежність від культурного і професійного контекстів. Сленгові терміни, такі як *roughneck* (працівник бурової установки) або *cathead* (лебідка для труб), не мають прямих еквівалентів у мові перекладу. Для їх адекватної передачі перекладач повинен глибоко вивчати особливості галузевої культури та мовної практики. Крім того, у перекладі сленгу важливо зберегти емоційне і стилістичне забарвлення, що є викликом навіть для досвідчених перекладачів.

Переклад термінів нафтогазової галузі вимагає поєднання лінгвістичної компетенції, знання специфіки галузі та здатності до культурної адаптації тексту. Кожна з описаних категорій потребує унікального підходу, що враховує особливості термінології, її функцію та контекст використання.

Культурна адаптація є важливим елементом процесу перекладу фільмів, особливо тих, які висвітлюють вузькопрофільні тематики, такі як нафтогазова галузь. Цей аспект перекладу набуває особливої значущості через потребу адаптувати текст для широкої аудиторії, яка може не мати глибоких знань у технічній сфері. Перекладачі повинні забезпечити не лише передачу змісту, а й відповідність культурним і мовним особливостям цільової аудиторії.

Юджин Найда в своїх працях наголошував на важливості еквівалентності у перекладі, розділяючи її на два ключових види: "formal equivalence focuses on the message itself, in both form and content, while dynamic equivalence aims at complete naturalness of expression" (Nida, 1964, p. 159). Формальна еквівалентність зосереджується на точному збереженні форми і змісту оригіналу, тоді як динамічна еквівалентність прагне досягти природності вираження, яка буде зрозумілою для аудиторії мови перекладу.

Як підкреслює Лоуренс Венуті, переклад повинен бути не тільки точним, але й адаптованим до культурних очікувань аудиторії: "translation must strike a balance between accuracy and cultural appropriateness" (Venuti, 1995, p. 121). У випадку фільмів нафтогазової тематики це означає не тільки точне відтворення термінології, але й врахування стилю і контексту, щоб зберегти художню і технічну цінність оригінального тексту. Культурна адаптація стає ключовим викликом у перекладі термінів, які мають специфічне значення. Адаптація таких термінів полягає у додаванні контекстуальних деталей або їхньому перефразуванні. Адаптація перекладу фільмів нафтогазової тематики є надзвичайно важливим аспектом роботи перекладача, оскільки вона поєднує передачу технічної точності з необхідністю створення тексту, зрозумілого для цільової аудиторії. Цей процес вимагає високої мовної компетенції, глибокого розуміння культурного контексту та здатності працювати із різними стилістичними рівнями тексту. Як підкреслює Найда, адаптація є основним інструментом, який дозволяє перекладачеві досягти динамічної еквівалентності та забезпечити природність перекладу для аудиторії (Nida, 1964, p. 159).

Обговорюючи кінематографічні твори у нафтогазовому жанрі, особливу увагу слід приділити ролі субтитрів у процесі перекладу науково-популярних і технічних фільмів. Субтитри є важливим інструментом, який сприяє кращому розумінню змісту фільму, особливо для аудиторії, яка може не володіти технічними знаннями або мовою оригіналу.

Субтитри виконують кілька важливих функцій:

1. Передача змісту. Вони повинні стисло і точно відображати великий обсяг технічної інформації, забезпечуючи її доступність для широкого кола глядачів. Наприклад, термін *hydraulic fracturing* перекладається як "*гідравлічний розрив пласта*", і цей переклад повинен бути зрозумілим навіть для нефаківців.

2. Збереження контексту. Субтитри мають враховувати стилістичні й контекстуальні особливості фільму. Наприклад, у науково-популярних стрічках використовуються чіткі й формальні конструкції, тоді як у художніх фільмах допускається адаптація термінів для збереження стилістики.

Перекладач стикається з великою кількістю викликів під час створення субтитрів. Одним із найголовніших викликів є обмеження простору і часу. Субтитри повинні бути короткими, але інформативними. Наприклад, речення в оригіналі може містити кілька технічних термінів, які необхідно передати без втрати змісту. Переклад фрази, як *from wellhead pressure drop*, може бути адаптовано до "*зниження тиску у свердловині*", щоб відповідати ліміту символів. Наступним викликом стане використання точних еквівалентів. Технічна

термінологія має бути передана максимально точно, адже неправильний переклад може призвести до втрати суті. Як зазначає Пітер Ньюмарк: "technical terms demand precision, as they represent specific concepts within a defined field" (Newmark, 1988, p. 84). І останнім основним викликом перекладача стане адаптація субтитрів під аудиторію. Субтитри повинні бути зрозумілими як для професійної, так і для загальної аудиторії. Це є, фактично, однією із найголовніших викликів перекладу.

Обговорюючи особливості перекладу фільмів нафтогазової тематики з англійської на українську мову, важливо усвідомити, чому ця тематика стала настільки важливою для України. Видобуток нафти та газу на території України має давню історію, що бере початок ще в XVIII столітті, коли в Карпатах примітивними способами видобували нафту. Україна була одним із піонерів у цій сфері, і цей сектор відігравав значну роль у промисловій революції регіону. Зародження сучасної нафтогазової промисловості почалося у XIX столітті з відкриттям Бориславського нафтового родовища та будівництвом перших нафтопереробних заводів у Дрогобичі та Львові. Протягом XX століття галузь розвивалася, досягнувши піку видобутку в 1970-х роках під час існування УРСР. Після здобуття незалежності Україна продовжувала розвивати свою нафтогазову інфраструктуру, модернізуючи магістральні газопроводи та впроваджуючи новітні технології видобутку і зберігання.

Важливе значення має співпраця із закордонними партнерами, зокрема з англомовними країнами, які є лідерами у сфері інноваційних технологій видобутку, переробки та транспортування нафти й газу. Для успішної комунікації з міжнародними партнерами та інтеграції в глобальні енергетичні ринки Україна повинна забезпечувати високоякісний переклад спеціалізованої технічної документації, наукових досліджень та аудіовізуальних матеріалів, зокрема фільмів. Фільми, що висвітлюють історію, перспективи розвитку та сучасні досягнення нафтогазової галузі, сприяють обміну знаннями та ідеями між державами, стимулюючи міжнародне співробітництво.

Актуальність глибоких знань у сфері нафтогазової промисловості та специфічної термінології стала необхідністю для перекладачів, які працюють у цій галузі. Це пов'язано не лише зі зростаючою роллю України в міжнародному енергетичному співтоваристві, але й із потребою в забезпеченні високоякісного контенту для широкої аудиторії. Сучасні виклики вимагають від перекладачів розширення знань, розвитку навичок роботи з технічними текстами та вдосконалення культурної адаптації перекладів, що сприятиме подальшій інтеграції України у світову енергетичну систему.

Переклад фільмів нафтогазової тематики з англійської на українську мову є важливим і складним завданням, яке поєднує технічну точність, культурну адаптацію та стилістичну відповідність. Ця галузь вимагає від перекладачів не лише глибокого володіння мовами, але й знання специфіки нафтогазової індустрії, включаючи її термінологію, технології та культурні особливості.

Оскільки Україна має багату історію у сфері нафтогазового видобутку і залишається важливим гравцем на міжнародній енергетичній арені, тематика

перекладу таких матеріалів є особливо актуальною. Завдяки міжнародній співпраці та співробітництву з англомовними країнами, необхідність у перекладах технічної документації, аудіовізуальних матеріалів та фільмів лише зростає. Перекладачі зобов'язані забезпечувати не тільки правильність термінології, а й враховувати специфіку цільової аудиторії, для якої важливо зробити складний технічний контент доступним і зрозумілим.

Таким чином, переклад фільмів нафтогазової тематики є багаторівневим процесом, який потребує від перекладачів високого рівня професійної компетенції, креативного підходу до адаптації тексту, а також глибокого розуміння як технічних, так і культурних аспектів. Якісний переклад таких матеріалів сприяє зміцненню міжнародної співпраці, популяризації нафтогазової галузі України та інтеграції у світову енергетичну систему.

Ця робота показує, що розвиток перекладацьких навичок у сфері технічного перекладу має не лише локальне, а й глобальне значення, допомагаючи будувати міст між культурами та сприяти обміну досвідом у такій критично важливій галузі, як енергетика.

Список літератури:

1. Austin: The University of Texas at Austin - Petroleum Extension (PETEX), A Dictionary for the Oil and Gas Industry. 2nd ed. – Режим доступу: https://petex.utexas.edu/images/book_previews/Dictionary_2nd_Ed_previewwtrmrk.pdf
2. Nida, E. (1964). Toward a Science of Translating. – Режим доступу: <https://iniciacionalatraduccionuv.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/towards-a-science-of-translating-nida.pdf>
3. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. – Режим доступу: [http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20\(1\).pdf](http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20(1).pdf)
4. Venuti, L. (1995). The Translator's Invisibility: A History of Translation. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/323278837_The_Translator's_Invisibility_A_History_of_Translation
5. Нафтогаз України. Історія галузі. – Режим доступу: <https://www.naftogaz.com/history-of-the-industry>

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ЗАГАДОК

Львова Надія Леонидівна

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри фонетики і практики англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету

Оказіональні утворення, що використовуються у різних типах текстів, завжди привертали увагу лінгвістів у зв'язку з незвичністю їх форми, своєрідністю значення, прагматичним навантаженням. Подібні одиниці є переважно авторськими, причому автор може бути не тільки індивідуальним, але й колективним, що виявляється зокрема в текстах англійськомовних загадок.

Оказіональні утворення, що вживаються у визначених текстах, є різними за структурними характеристиками та способом створення. Значна кількість із них містить оказіоналізми, словотвірні компоненти яких мотивовані словосполученнями, наприклад:

Daddy-down-dilly has come to town

In a yellow petticoat and a green gown [2, с. 34].

Складний іменник *daddy-down-dilly* утворено шляхом «розколення» іменника *daffodil* на компоненти *daffy* + *dilly* та вклинювання між ними іменника *down*. Проаналізуємо оказіональні утворення, що вживаються в тексті іншої англійськомовної загадки:

Wibbly-wobbly, Timothy-sackitty,

Please give me a piece of wobbly gut [2, с. 129].

Власні назви, вжиті у загадці, є оказіоналізмами, утвореними зокрема редуплікацією одиниць із загальних значенням (*wibble, wobble*), що здійснюється із додаванням суфікса, поєднанням власної та загальної назви (*Timothy, sackit*) із додаванням суфікса, тобто йдеться про словоскладання та афіксальний спосіб творення, що супроводжується паралельно омонімізацією (антропонімізацією) іменників із загальним значенням. Також спостерігаємо в аналізованій загадці оказіоналізм із загальним значенням (*wobbly*), сформований виключно суфіксацією.

Звернемося до аналізу оказіональних одиниць іншої загадки:

I went across London Bridge,

1 met a heap of people;

Some were wix,

Some were wax,

*Some were the colour of **chawterbacker*** [2, с. 12].

Творення складного іменника *chawterbacker* мотивовано словосполученням *chewing tobacco*, компоненти якої підлягли скороченню. Для субстантивації та антропонімізації створений лексичної одиниці вжито суфікс *-er*.

Оказіоналізми є невід'ємними компонентами наступної загадки:

*Four little landers,
Four stick **slanders**,
Two **rappers**,
Two **lookers**,
Two **crookers**,
And a **Wagabout** [2, с. 56].*

Оказіональні одиниці *slanders, rappers, crookers* було утворено без порушення словотвірної норми, з вживанням продуктивного для англійської мови суфікса *-er*. Своєрідною з точки зору компонентів, від яких вона походить, є власна назва на позначення тварини, про яку йдеться у загадці. Отже, такими компонентами є дієслово *to wag* та прислівника *about*, які, поєднавшись, підлягли субстантивації та онімізації, тобто набуття лексеми із загальним значенням, власного [1, с. 27], що призвело до можливості вживати складну okazіональну лексему як власну назву тварини (корови).

Неузуальні антропонімічні утворення, які є власними назвами, формуються і виключно від іменників, наприклад:

***Tippy Tippy** upstairs,
Tippy Tippy downstairs
Don't mind, **Tippy**
downstairs will bite you [2, с. 56].*

Оказіоналізм *Tippy*, який вживається у загадці кілька разів, тобто шляхом редуплікації, утворено від іменника із загальним значенням *tip* із додаванням суфікса *у* та подвоєнням кінцевої літери *p*.

Редуплікація спостерігається і в інших англійськомовних загадках, наприклад:

***Bum bum** in the house,
Bum bum – outdoors,
Bum bum everywhere it goes [2, с. 78].*

За нашими спостереженнями, okazіоналізми, утворені від іменних форм, є більш поширеними в англійськомовних загадках, ніж від дієслівних, наприклад:

*As I went over Lincoln,
I met Mister **Rusticap**;
Pins and needles on his back
Going to Thorny Fair [2, с. 66].*

Антропонім *Rusticap* утворений шляхом поєднання прикметника *rusty* та іменника *cap*, тобто також йдеться про такий спосіб формування визначеного okazіоналізму, як словоскладання. Звертаємося до аналізу іншої загадки та її okazіональної одиниці:

***Pitcherful, cupful**,
Yet you can't get your hand full [2, с. 69].*

Лексема *pitcherful* утворена за аналогією із лексемою *cupful*. Обидві лексичні одиниці є okazіональними прикметниками, утвореними за допомогою суфікса *-ful*.

Доволі часто в текстах англійськомовних загадок вживаються okazіonal'ni одиниці, утворені внаслідок звуконаслідування, наприклад:

Chinkely, chinkely through the water and never stops to drink [2, с. 99].

Chinkley, chinkley – це okazіonalізм, що за своїм звучанням нагадує дзвін бубонця, прикріпленого до худоби, що йшла на водопій. Проаналізуємо інший приклад:

Tink, tank, in the bank,

Ten drawing four [2, с. 101].

Лексеми *tink, tank* відтворюють звук, що виникає під час доїння корів або кіз.

What is this?

Pittypat, pittypat

With his mouth in his tail [2, с. 96].

Лексема *pittypat* за своєю вимовою нагадує звук, що походить від качки, яка пливе.

Okazіonalізми загадок можуть бути також «викривленими» лексемами, що походять від повнозначних слів, наприклад:

Miss Nancy behind the door with her hands umbo [2, с. 54].

Okazіonal'na лексема *umbo* є «викривленням» лексичної *akimbo*.

Багато okazіonalізмів у англійськомовних загадках є одиницями, які не мають змістового навантаження. Подібні одиниці не походять від слів, які існують у мові, а створюються виключно штучно авторами, наприклад:

Picking juketa going to town,

Picking juketa coming from town,

And can't get my hands full [2, с. 90].

Лексема *juketa* не є семантично навантаженою у визначеній загадці, вона слугує засобом енігмат *dew (роса)* в ній. Проаналізуємо інші приклади, в яких вживаються семантично не навантажені okazіonal'ni одиниці:

Riddle come riddle come rarlet,

My petticoat's lined with scarlet,

Astone in the middle and stick at the tail.

Tell me this riddle without any fail [2, с. 56].

Riddle me, riddle me, randybo!

My father gave me the seed to sow.

The seed was black and the ground was white.

Riddle me, riddle me, randybo! [2, с. 79].

Лексичні одиниці *rarlet, randybo* відіграють роль слів-зв'язок, що вживаються для створення рифми та ритму тексту загадок, надаючи їм мелодійність і викликаючи та естетичні відчуття у реципієнта.

Таким чином, okazіonal'ni одиниці англійськомовних загадок утворюються шляхом словоскладання, що може проводитися або не супроводжуватися додаванням афіксів. Афіксальний, власне суфіксальний, може бути самостійним способом творення okazіonalізмів, що вживаються в англійськомовних загадках. Словоскладання може також супроводжуватися скороченням, вклинюванням компонентів. Okazіonalізми, що вживаються в англійськомовних загадках,

можуть утворюватися також шляхом редуплікації, звуконаслідування. Оказіональні засоби, що стають засобами йменування персонажів загадок та походять від одиниць із загальним значенням, підлягають онімізації. Оказіональні одиниці, які не мають семантичного навантаження, вживаються в англійськомовних загадках для створення або підтримання їх рифми та ритму.

Список літератури

1. Негер О. Проблеми сучасної української ономастики. Методичний посібник. Ужгород : Вид-во Ужгородського національного університету, 2022. 45 с.
2. The Greatest Collection of Riddles & Brain Teasers / ed. by Z. Guido. London : Methuen, 136 p.

МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ СТУДІЙ

Пітра Неля Володимирівна,

викладач

Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»

Постколоніальні процеси суттєво впливають на мовні ландшафти багатьох країн. У виступі висвітлюються питання деколонізації мовної політики та відновлення національних мов, балансу між глобальними мовами, наприклад, між англійською чи французькою мовами та локальними і корінними мовами; ролі мови у формуванні національної ідентичності після колоніального періоду; викликів мультикультуралізму та мовного різноманіття в постколоніальних державах [4].

Мова є ключовим елементом у процесі формуванні національної, етнічної та культурної ідентичності. У колоніальні часи мова колонізаторів часто ставала символом влади й асиміляції, тоді як локальні мови маргіналізувалися або заборонялися [3; 6]. У колоніальний період домінування колонізаторів призвело до витіснення місцевих мов з офіційного, освітнього та адміністративного вжитку [15].

Після здобуття незалежності багато країн почали впроваджувати деколонізацію мовної політики, відновлюючи місцеві мови як державні (наприклад, суахілі в Танзанії, хінді в Індії). Це пов'язано з тим, що постколоніальні суспільства прагнуть відновити мову як культурний маркер і спосіб самовираження [3]. Водночас зберігається потреба у використанні глобальних мов, зокрема англійської чи французької, для міжнародної комунікації [16]. Глобалізація сприяє подальшому поширенню англійської та інших світових мов, що часто ставить під загрозу місцеві мови [17].

Багато постколоніальних суспільств стикаються з дилемою: як поєднати економічні переваги глобальної мови з необхідністю збереження національної мовної ідентичності. Наприклад у Південній Африці запроваджено політику багатомовності для забезпечення мовної рівності [12].

Колоніальний період прискорив процес зникнення багатьох мов через примусове впровадження домінантних мов [14]. Станом на сьогодні, згідно з даними ЮНЕСКО, близько 40% мов світу знаходиться під загрозою зникнення, багато з них є мовами корінних народів, що постраждали від колоніалізму [5; 18].

Збереження мов – це не лише гуманітарне завдання, а й спосіб захисту культурної та історичної спадщини. У багатьох країнах мова стала символом боротьби за незалежність і засобом об'єднання населення. Наприклад, у Кенії впровадження суахілі як національної мови стало важливим кроком у зміцненні національної єдності після здобуття незалежності [9; 13]. Відновлення мов

сприяє поверненню до культурних традицій і створенню нових форм літератури, мистецтва та освіти [2; 11].

Співіснування багатьох мов у постколоніальних країнах часто створює конфлікти через нерівний статус мов [20]. У Нігерії чи Індії нерівний статус народних мов є причиною конфліктів між етнічними групами. Вирішення цих конфліктів можливе через рівноправну мовну політику, яка сприяє міжкультурному діалогу [1]. Важливим завданням є створення платформ для міжкультурного діалогу [10]. Часто постколоніальні уряди стикаються з викликом: яку мову обрати для офіційного використання, аби не дискримінувати етнічні групи. Відновлення виключно однієї мови призводить до маргіналізації інших локальних мов, створюючи нові форми нерівності [7].

Цифрові платформи, штучний інтелект та мобільні додатки сприяють документуванню та популяризації локальних мов. Важливими є проекти Google зі збереження мов корінних народів або інтеграції локальних мов у соціальні мережі [3; 19]. Крім того, сучасні технології допомагають зберігати мовну ідентичність навіть у діаспорі [7; 8]. У постколоніальному контексті важливо зберігати баланс між глобалізацією та локальною мовною спадщиною. Освітні програми, що підкреслюють важливість багатомовності, можуть сприяти збереженню мовної ідентичності [3; 6]. А інвестиції в мовну політику мають забезпечувати не лише функціонування офіційних мов, а й підтримку мов меншин [12].

Отже, мовна ідентичність у постколоніальному контексті є важливим аспектом культурної, соціальної та політичної трансформації. Збереження мовного різноманіття сприяє створенню гармонійного суспільства, що поважає культурну спадщину і права усіх мовних спільнот.

Список літератури

1. Масенко Л. Т. Мова і політика. Київ : Критика, 2004.
2. Пильон С. В. Мова, ідентичність та глобалізація. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020.
3. Хомяк С. І. Деколонізація мовної політики у пострадянських країнах. Київ : Либідь, 2015.
4. Юрченко А. О. Збереження мовного різноманіття: постколоніальний вимір. Київ : НАН України, 2019.
5. Anderson B. Imagined Communities. London : Verso, 2006.
6. Blommaert J. Discourse: A Critical Introduction. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.
7. Bucholtz M., Hall K. Identity and Interaction: A Sociocultural Linguistic Approach. Discourse Studies, 2005.
8. Calvet L.-J. Language Wars and Linguistic Politics. Oxford : Oxford University Press, 1998.
9. Chumbow B. S. The Language Factor in Development in Africa. London : Cambridge Scholars Publishing, 2018.

10. Fasselt R. Sprache und Macht im postkolonialen Kontext. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2018.
11. Ganslmayer H. Postkoloniale Sprachpolitik und Identität. München : Fink Verlag, 2012.
12. Makoni S., Pennycook A. Disinventing and Reconstituting Languages. Clevedon : Multilingual Matters, 2007.
13. Ngũgĩ wa Thiong'o. Decolonising the Mind. Nairobi : Heinemann, 1986.
14. Phillipson R. Linguistic Imperialism. Oxford : Oxford University Press, 1992.
15. Pennycook A. English and the Discourses of Colonialism. London : Routledge, 1998.
16. Schneider E. W. Postcolonial English: Varieties Around the World. Berlin : Mouton de Gruyter, 2007.
17. Trudgill P. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. London: Penguin Books, 2000.
18. UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger. Paris : UNESCO Publishing, 2010.
19. UNESCO Digital Archives. Paris : UNESCO Publishing, 2018.
20. Zima P. Sprachkontakt und Identität in der postkolonialen Ära. Wien : Passagen Verlag, 2009.

SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECTS OF SOME CONSIDERATIONS ON THE FORMATION OF MEDICAL CULTURE

Akmaljon Tursunpolatov

Researcher, Namangan State University
Uzbekistan

Annotation: Our chosen research requires consideration of the theoretical foundations of this phenomenon, its essence as a socio-philosophical category. The variety of approaches to understanding it determines the complexity of theoretical understanding and the absence of a single definition. We have already discussed the virtues necessary for medicine to become a science from the very beginning, and in this process it has always collaborated with philosophy, which in its essence is a universal phenomenon for the history of mankind - it is known to everyone that it has existed in all historical periods, among all peoples.

Keywords: medicine, medical culture, cultural competence, patient empowerment, health, ontology, social health equity of health, technological advances, mental health.

Medical culture is associated with the attitude of people to their own health, the specific characteristics of human relationships with various subjects and objects of health care. The spiritual and moral life of society finds expression in medical culture through moral values and standards of medical ethics and deontology. Emphasizing the inextricable link between scientific, practical activity and moral culture in medical culture, it should be emphasized that its axiological component includes both traditional moral values and those born as a result of new stages of cultural development. We all know that during this time it has formed the starting point from which many valuable discoveries were made and well-known methods[5]. It is no coincidence that the great Eastern thinker Abu Nasr al-Farabi put forward the idea that the citizens of his "blessed city" should be in good health and not be hindered by any defect in any of their limbs in performing the duties assigned to them. On the contrary, health should facilitate the performance of these duties[3], which is a sign of the fundamental nature of the medical worldview. For example, P. Tishchenko, speaking about the increasing influence of medicine, argues that "in the era of biotechnology, a set of practices of giving and taking away the gift of human existence is distinguished as a special node in the network of normalizing practices of biological power"[6]. At the same time, medical culture assumes that the knowledge necessary for activity is acquired primarily in the process of studying natural sciences.

The tension between the natural science and the humanistic component in medical practice, which constitutes the philosophical and ethical problematic of modern medicine, creates a sense of incompatibility"[7]. Faced with the dilemma of ensuring the physical or spiritual well-being of a person, modern medical culture chooses.

Medicine is a socio-technical system in which culture is manifested in all its aspects. However, culture is often misunderstood and insufficiently considered in formal education, research, and health care practices. This culture challenges the need to integrate health care systems at various levels, including their philosophical foundations, curricula, and research activities. It is proposed to introduce a system focused on the cultural aspects of medical philosophy, education, research and practice. Each component of this system plays an important role in our society, in the context of health care. Culture, through research activities, medical humanities, cultural competence, communication and ethics, lays its own knowledge foundation. It reveals the medical worldview. In this regard, it is impossible to change the philosophical foundations of medical culture without understanding them.

Representatives of ancient Greek philosophy also paid special attention to this. In ancient Greece, on the basis of a regulated lifestyle, a culture of human health was formed in order to maintain both physical (bodily) and spiritual (mental) health. It is known that medical culture became a factor at the state level during this period. Medical culture has become a dialectic of observing certain rules and regulations, based on the manifestation of oneself everywhere and in everything. The responsibility for leading such a lifestyle has fallen on the citizen. This has been highly valued by society and equated with the fulfillment of civic duty. Philosophy and medicine have contributed to the emergence and expansion of health care practices and their active implementation in life.[8] In conclusion, it should be recognized that at the same time, the relationship between professions and the relationship between "interested parties" (representatives of all professions) in the space between them are developing. In this process, the application of the possibilities of science and technology would be a realization of Heidegger's thesis that "...Technique, in the broad sense of the word, is nothing more than a plan created by man, but ultimately compels man, no matter how much he wants, to act[9]."

To identify the norms of medical culture, risk factors and counter-risk factors, as well as mechanisms for maintaining the level of health, its resources, and ways to form an optimal social norm are of particular interest. The set of problems associated with it has a social basis, including national characteristics, working and living conditions, environmental quality, lifestyle and quality, social protection of various social groups of modern society. Based on this, it can be said that the formation of medical culture and human development are dialectical values that are harmoniously intertwined. Human development, a healthy generation is a strategic goal for our country, and a healthy lifestyle is one of the ways to achieve this goal, one of the daily social practices.

The ongoing, rational policy of our esteemed President Shavkat Mirziyoyev in this area, aimed at bringing primary health care closer to the population and providing citizens with quality medical services, identifying diseases at an early stage, as well as creating additional amenities for patients, promoting a healthy lifestyle and increasing the level of physical activity, has led to the establishment of the "Proper Nutrition and The formation of a nationwide movement for a "healthy lifestyle"[2], the purposeful efforts of social systems and the active attitude of the individual to his or her own health, will lead to the formation of a healthy lifestyle in an integrated manner. In conclusion,

it is necessary to emphasize that this noble goal is not only the result of the state's function, but also requires the active participation of every citizen and individual in this process. As L. Gadoeva said in her opinion on this issue, "if there is no active attitude of citizens and individuals towards maintaining health and forming a healthy lifestyle, no official decisions and programs will give the expected results[10].

Cleanliness is also the basis of our holy religion, Islam[4]. Our Prophet Muhammad PBUH The customs, sayings, and messages of the Prophet Muhammad (peace be upon him) have been practiced by Muslim peoples for centuries as an important rule of life. These practices bring not only spiritual and moral, but also physical benefits to people, and their place in our health is recognized with admiration by the leading scientists of our time.

We can say that it is enough to disrupt at least one of the properties of life, because irreversible destructive processes can begin in the body. On this basis, it is very important that man has consciousness and thinking, in addition to the proven patterns of unity of life characteristics, and at the same time the inconsistency of this compatibility, weakness, susceptibility to disorders that lead to diseases and damage to human health, in addition to the characteristics of life that are inherent in all living beings on earth[11].

Consciousness and thought give the natural-biological properties of human life the power of reason, sociality, science and technology, creativity and creative labor[12]. In this regard, Khrustalev and Tsaregorodtsev, in their research, extensively studied the relationship between the philosophy of science and the philosophy of medicine [13], which studied philosophy in a broad sense. While we consider the development of medical culture as the freedom to choose a certain subject, today we are aware of attempts to restrict this freedom due to the "model" of medical culture that prevailed in certain historical conditions. In the modern world, where the current biosocial paradigm dominates, the development and implementation of medical cultural strategies, which give rise to a number of theoretical and methodological problems, the violation of the principle of human integrity and the emphasis on its biological or social essence, have led to the violation of gender relations in many societies (especially in many countries of Europe and Asia, as was seen at the Paris Olympics). games, for example). Intensive social activity is assessed as a capacity and viewed as a means to achieve certain goals, and illness, therefore, hinders development [14]. The medical competence of internal affairs bodies plays an important role in the development of society, as it not only provides prompt assistance in difficult situations, but also strengthens social structures by increasing trust and cooperation between citizens and state institutions.

Emphasizes the importance of medical competence, paying attention to its role in maintaining a high level of professional ethics and responsibility. These aspects serve not only to strengthen the morale of employees, but also to develop cultural and moral norms that reflect humanitarian values, a desire to protect human life and health. Thus, medical competence becomes an integral part of the integrative process of shaping the public interest[16]. The authors believe that a systematic study of this problem emphasizes that the medical qualifications of internal affairs officers are an important

element of the public security system, and their development contributes to improving the quality of life in society. From this point of view, the competence of decision-makers serving as a link between health care and law enforcement agencies is of strategic importance in achieving social development. Thus, the medical qualifications of internal affairs bodies have a multifaceted impact on the development of society, create the basis for social stability, improve the quality of emergency medical care, contribute to strengthening the health and moral standards of the population, which ultimately contributes to the development and well-being of society as a whole.

It should be emphasized that the work of an employee working in both an honorable and responsible field is not always smooth. It is necessary to finalize the current legal documents on social protection of employees of internal affairs bodies, indicating certain rules[16]. At the same time, the reforms being implemented in the system of internal affairs bodies today are contributing to the effective functioning of the sector. Our President Shavkat Mirziyoyev, in his Address to the Oliy Majlis, emphasized the need to develop several priority areas of science every year. It is known that the new idea of "Society as the initiator of reforms" is deeply penetrating our daily activities. In order to increase the practical effectiveness of reforms, it is necessary to increase the medical culture of the population, to achieve their more active and high-mindedness. Most importantly, these reforms require urgent work to create prosperous and decent living conditions for our people. As the wise men of the East say, "The greatest wealth is intelligence and knowledge, the greatest heritage is good education, and the greatest poverty is ignorance." For this reason, the assimilation of modern knowledge, the possession of true enlightenment and high culture has become a constant vital need for all of us. necessary[2].

One of the socio-moral means that has led to the formation of the medical and spiritual culture of our people is the presence of various religious and cultural movements in the region, which have existed since ancient times. They glorified perfection, truthfulness, and justice in man.

Reference

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 30.12.2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida PF-27-son Farmoni 28.02.2023
3. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. -B. 224.
4. Шайх Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф «Ҳадис ва Ҳаёт». 4-жуз. Поклик китоби. «HILOL NASHR» 2016 йил. 304 бет
5. Lloyd G, J Chadwick,: Hippocratic Writings. WN Mann - 1983 - Penguin UK
6. Тищенко П. Д. Био-власть в эпоху биотехнологий / П. Д. Тищенко. – М.: ИФРАН, 2001. – с.4

7. Кириленко Е. И. Медицина как феномен культуры: опыт гуманитарного исследования. Автореф. дис ... докт. филос. наук / Е. И. Кириленко. – Томск, 2009. – с. 3
8. М. Н. Ефименко, А. М. Максимов. Роль философии медицины в формировании здоровья человека. Журнал. Интеллект. Инновации. Инвестиции 4/2014 с.125-129
9. Heidegger M. Identität und Defferenz. Band. Frankfurt am Main, 2006. 182 p.
10. L.Gadoeva. Stages of formation of healthy lifestyle and ethno-medical culture in Uzbekistan: Analysis of experiences. <https://kelajakbunyodkori.uz/>
11. Иванова О. М. Взаимодействие факторов индивидуального и общественного здоровья человека в условиях современной цивилизации. Дис. на соис. уч. степ. док. филос. наук. Уфа - 2007
12. Иванова О. М. Факторы здоровья человека. Социально-философский анализ. / О. М. Иванова // (Монография). Уфа: РИО БашГУ, 2006 - 290 с. (20, 8 п. л.)
13. Хрусталеv. Ю. М., Царегородцев. Г. И. Философия науки и медицины М. : Гэотар-медиа, 2005. — 512 с
14. О. Г. Кливер. Здоровье как фактор самоактуализации личности: Социально-философский анализ. дисс. соис. уч. степ. кан. философс. наук. Архангельск - 2007
15. Психофизиологическая и специальная физическая подготовка сотрудников органов внутренних дел: учебно-методическое пособие / Ф. А. Ахмедов, М. М. Бадалов, И. Н. Герасимов. М.: Московский университет МВД России имени В. Я. Кикотя, 2019. - 80 с.
16. Позднышов А. Н., Арзуманян А. А. Некоторые аспекты исследования и совершенствования правовых и организационных основ социального обеспечения и социальной защиты сотрудников полиции // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2018. – Т. 3. – №. 94. – С. 52-55.

INSONNING IJTIMOIIY MEHNAT FAOLIYATIDA MODDIYLIK VA MA'NAVIYLIK O'RTASIDAGI MUNOSABATLARI

Shermanov Isobek Chilmamatovich,

dotsent

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Annotatsiya: Bugungi globallashuv sharoitida moddiy va ma'naviy ishlab chiqarish jarayonlari, bir vaqtning o'zida, ham differentsiallashib, ham integrallashib borishi natijasida ular o'rtasidagi chegaralarning asta-sekinlik bilan "yuvenilb", jamiyat ijtimoiy taraqqiyotining qandaydir yangicha mazmundagi hayotiy asosi bo'lmish moddiy va ma'naviy manbalar paydo bo'lmoqda.

Kalit so'zlar: ijtimoiy mehnat, moddiylik va ma'naviylik, ma'naviy meros, integratsiya, ijtimoiy makon.

Yangi O'zbekistonda milliy (brend) ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlashda moddiy va ma'naviy ishlab chiqarish jarayonlarini uyg'unlashtirish orqali uni yangi bosqichga ko'tarish, moddiy va ma'naviy ishlab bilan uyg'un holatda rivojlanishi hamda uning mamlakatimiz aholisining har tomonlama farovonlashishidagi ahamiyati keltirilib o'tiladi.

Insonning ijtimoiy mehnat faoliyatidagi moddiylik va ma'naviylik o'rtasidagi munosabatlar ijtimoiy makon va zamonda yuz berayotgan jarayonlarning xususiyatlariga, ularning oldiga qo'ygan maqsad va uni amalga oshirishda erishilgan natijalariga qarab o'zgarib boradi. Bu o'zgaruvchanlik ushbu jarayonga metodologik jihatdan yondashuvni talab qiladi. Bu haqda birinchi Prezidentimiz Iaslom Karimov "Bir so'z bilan aytganda, inson o'z timsolida ham moddiy, ham ma'naviy xususiyat va alomatlarini mujassam etgan noyob xilqat. ...Qachonki, ana shu ikki muhim omil o'zaro uyg'unlashsa, tom ma'noda qo'sh qanotga aylansa, shundagina inson, davlat va jamiyat hayotida o'sish-o'zgarish, yuksalish jarayonlari sodir bo'ladi"[1] – deb ta'kidlagan edi.

Inson o'z ijtimoiy mehnat faoliyatidagi moddiylikni ma'naviylikdan ajratib, uni birlamchi deb qarash ijtimoiy hayotni tushunishda materialistik monizmga yoki aksincha, ma'naviylikni moddiylikdan ajratib, uni birlamchi deb hisoblash idealistik monizmga olib kelishi bugungi insoniyatning asosiy masalasi hisoblanadi. Insoniyat tarixida bunday metodologik yondashuvlar jamiyatni parokandalikka olib kelganligini, ijtimoiy taraqqiyotni tushkunlik holatiga olib borishi ko'p marta isbotlangan. Albatta, bunday falsafiy yondashuvlar o'z davridagi mavjud siyosiy-ijtimoiy vaziyat, hukmron mafkura, jamiyatning huquqiy va madaniy saviyasi, turli ijtimoiy qatlam va toifalarning qarashlarini ifoda etishga xizmat qilib keldi.

Bozor iqtisodiyotiga asoslangan har qanday ishlab chiqarishdan ko'zlangan xayrli maqsadlarning amalga oshishiga, shuningdek, har bir shaxsning har tomonlama rivojlanishiga o'zining ta'sirini o'tkazadigan moddiy va ma'naviy ehtiyojlar, ularni

qondirish borasida ziddiyatlar ham yo‘q emas. Bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlatni bunyod etish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish borasidagi tajribalar shuni aniq ko‘rsatmoqdaki, shaxsiy iste‘mol buyumlarini ishlab chiqarishni ko‘paytirish har doim ham bozor munosabatlarning oddiygina rivojlanishi bilan kechmaydi.

Bunda ijtimoiy-iqtisodiy ishlab chiqarishning o‘sishi ular rivojlanishining umumiy sharti bo‘lib, aholining bir qismida iste‘molchilik psixologiyasi rivojlanishiga turli xil yo‘llar bilan, jumladan, birov evaziga bo‘lsa ham moddiy farovonlikka intilishga olib kelishi mumkin. “...muayyan ijtimoiy tizim qonunlari talabi asosida kelib chiqadigan zaruriyatning ko‘rinishi, namoyon bo‘lishini, organizm, inson shaxsi, ijtimoiy guruh, millat, xalq va umuman, jamiyatning mavjudligi va rivojlanishi uchun obyektiv ravishda zarur bo‘lgan ijtimoiy faoliyatni yuzaga chiqaruvchi ichki sababiyat”[2] dir. Shu sababli, jamiyatda iste‘molchilik psixologiyasining shakllanishiga yo‘l qo‘yish mumkin emas. Chunki aynan iste‘molchilik psixologiyasi zaminida xudbinlik, o‘zgalar hisobidan boylik orttirish, xalq g‘ami va tashvishlariga bepisandlik, loqaydlik singari sog‘lom turmush tarziga mutloqo zid bo‘lgan illatlarni paydo qiladi.

Bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyatdagi ishlab chiqarish maqsadlarida aks etadigan dialektik o‘zaro qarama-qarshiliklar moddiy va ma‘naviy omillarning nafaqat ishlab chiqarish jarayonida, balki undan tashqarida ham bir-birining ichiga kirib borishida, xususan, kishilarning yashash tarzi darajasini yanada takomillashtirish muammolarini hal etishda ko‘zga tashlanadi. Bunga mamlakat aholisining har xil tovar va xizmatlarga bo‘lgan xarid qobiliyatini to‘laroq qondirish, ularning oqilona ehtiyojlari va estetik didini shakllantirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatish orqali erishiladi. Bu masala hozircha nisbatan yangi, murakkab va amalda tadqiq etilmagan muammodir. Uni batafsil tahlil qilish bu ishdagi vazifalar doirasiga kirmaydi. Biz faqat ushbu muammoni amalda hal qilishda sifat jihatdan yanada takomillashgan bo‘lishimizni vaqt taqozo etishi, mehnat ahlining moddiy va ma‘naviy ehtiyojlarini qondirish o‘rtasidagi ziddiyatlarni ilmiy jihatdan hal etish zarurligini ta‘kidlab o‘tamiz, xolos. Bu, shuningdek, “komil inson” tushunchasining o‘zini bugunimiz va kelajagimizga nisbatan chuqur nazariy tadqiq etishni talab etadi.

Agar ushbu muammoning ijtimoiy-iqtisodiy jihatini to‘g‘risida so‘z yuritadigan bo‘lsak, bizningcha, jamiyat a‘zolarini universallashtirish, uyg‘un rivojlantirish ehtiyoji va xodimlarni faoliyat turlari bo‘yicha ixtisoslashtirish zarurati o‘rtasidagi ziddiyat borgan sari dolzarblashmoqda. Hozirgi vaqtda bu ziddiyat, asosan, ishlab chiqarish jarayonidan tashqarida, xodimning bo‘sh vaqti hisobidan hal etilmoqdaki, bunda xodim ish vaqtidagi mehnat faoliyatining tor ixtisoslashuvi kamchiliklarini biroz bo‘lsa-da qoplash imkoniga ega bo‘ladi. “Moddiy ishlab chiqarish bu moddiy shakldagi mahsulotlar – oziq-ovqat, kiyim-kechak, turar joy va boshqalarni yaratish hamda ishlab chiqarish uchun zarur bo‘lgan xizmatlarni ko‘rsatishdir”[3], – degan ta‘rif berilgan. Shunga mavofiq, mustaqillik sharoitida uning falsafiy qirralarini yanada chuqurroq tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Mahsulot ishlab chiqarish texnologiyasi, uning tuzilishi va hajmlari hozirgacha ishchi xodimlarning asosiy ommasiga ish vaqtida universal, uyg‘un rivojlanish

imkonini bermayapti. Biroq istiqbolda, jamiyat a'zolarini universallashtirish, uyg'un rivojlantirish ehtiyoji bilan xodimlarni faoliyat turlari bo'yicha ixtisoslashtirish zarurati o'rtasidagi dialektik ziddiyat, bizningcha, asosan, ish vaqtida hal etiladi. Chunki aynan birgalikdagi mehnat jarayonida insonning eng yaxshi xislatlari shakllanadi, uning jismoniy va ma'naviy qobiliyatlari uzviy birlashadi. Insonning universalligi, rivojlanishining uyg'unligi, avvalo, uning yuksak malaka talab qiladigan jismoniy va aqliy mehnatni ijodiy bajarish, moddiy mahsulotlar ishlab chiqarishda ham, moddiy ishlab chiqarish sohasiga kirgan ma'naviy faoliyatning murakkab tizimida ham ishtirok etish (bilimlarni o'zlashtirish va ixtirolar taklif etish, yangi boshqaruv qarorlari qabul qilish, mehnat va ma'naviy tashabbuslar bilan chiqish) qobiliyatini shakllantiradi.

O'zbekistonda bu jarayon mustaqillikdan so'ng xilma-xil, ya'ni fuqarolarning shaxsiy va xususiy mulki, jamoa mulki, davlat mulki, aralash mulkchilikka asoslangan holda tashkil etilgan bo'lib, u, o'z navbatida, moddiy ishlab chiqarish jarayonining mazmun-mohiyatini ifodalovchi asosiy ijtimoiy ko'rsatgich hisoblanadi. Moddiy va ma'naviy faoliyatni, moddiy va ma'naviy mehnatni, moddiy va ma'naviy mahsulotni bir-biridan farqlash va ularning o'zaro munosabati – murakkab va ko'p qirrali muammolardan biri hisoblanadi. Bunda moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishning ular o'rtasidagi o'zaro aloqalarini aniqlash muammosini V.M.Mejuyev yozganidek, "...moddiy va ma'naviy mehnatni nafaqat yaratiladigan iste'mol qiymatning tabiati bo'yicha o'zaro farqlanadigan ikki aniq mehnat turi sifatida, balki odamlar o'rtasida ijtimoiy aloqalarni hosil qiladigan ijtimoiy mehnatning ikki xil – moddiy va ma'naviy shakllardagi maxsus ko'rinishga ega ekanligini tushunishdadir"[4].

Inson mehnatning moddiy va ma'naviy turlari nafaqat ijtimoiy ishlab chiqarishda odamlar o'rtasida yuzaga keladigan aloqa natijasi va shakli bo'yicha, balki, birinchi navbatda, mehnat maqsadining mazmuniga qaratish ham kerak bo'ladi. Bunda insonning u yoki bu faoliyatni moddiy yoki ma'naviy faoliyat turiga kiritish uchun mezon ushbu faoliyatdagi moddiy yoki ma'naviylikdan iborat bo'lgan tarkibiy qismlarning mavjudligi emas, balki har qanday faoliyatning asosiy elementi bo'lmish maqsadning mazmuni va binobarin, maqsad tomonidan belgilanadigan natijaning xarakteri hisoblanadi. Ushbu masalani mantiqan tahlil qilsak, har qanday faoliyatda ham ikkisinin uzviyligini ko'rishadi.

Ijtimoiy taraqqiyotning turli davrlarida bunday tortishuvlar sof nazariy masala bo'lib, ma'lum bir tuzum yoki davlatning rasmiy mafkurasi maqomini ham olgan. Buning tasdig'ini, uzoqqa bormasdan, yaqin tariximizda – sho'ro zamonida materialistik qarashni ustun qo'yish natijasida materiya birlamchi, ong esa, ikkilamchi, degan tamoyilning hukmron dunyoqarash darajasiga ko'tarilgani, buning oqibatida, insonning ma'naviy qadriyatlari, ayniqsa, uning milliy va diniy tuyg'ulariga bepisand qarab kelingani misolida ham ko'rish mumkin"[5].

Odamlar hayoti va faoliyatining obyektiv – moddiy va obyektiv – ma'naviy (ushbu holda "ijtimoiy-ma'naviy qobiliyatlar") shart-sharoitlari nafaqat bir-birlarini keltirib chiqaradi va to'ldiradi, balki ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonida bir-birini istisno etadi ham. Bizningcha, ushbu dialektik qarama-qarshilikni ijtimoiy ishlab chiqarish uchun asosiy muammo deb hisoblash metodologik jihatdan to'g'ri bo'ladi.

Agar biz bu masalaning metodologik tomoniga chuqurroq nazar tashlaydigan bo'lsak, ijtimoiy-iqtisodiy hayotni ishlab chiqarishdagi asosiy ziddiyat ushbu ishlab chiqarish jarayonida mukammalroq va ko'proq moddiy boyliklar yaratish uchun odamlar shu vaqtda mavjud bo'lganidan ko'ra ko'proq rivojlangan ma'naviy-ruhiy qobiliyatga ega bo'lishlari zarur bo'ladi. Shu bilan birga, inson ma'naviy kuchlarining rivojlanishi ham moddiy boyliklarning jamiyat ega bo'lganidan ko'ra (son va sifat jihatdan) yaxshiroq tarkibiga ehtiyoj sezadi.

Tirik, jonli va predmetlashgan inson faoliyatining ichki dialektikasini anglash ishlab chiqarish jarayonida ma'naviy shakllar tabiatini tushunishning muhim jihati hisoblanadi. Bu masalaga mantiqan yondashilsa, har qanday ma'naviy shaklning tabiat va jamiyatdagi biron-bir narsa, hodisa, jarayonning shakli ekanligini ko'rish mumkin. Ammo ma'naviy shakl narsa, hodisa, jarayonlardan tashqarida, ya'ni insonda, uning faol hayot va faoliyati, maqsad va ehtiyojlari yoki aksincha, insonning jadal hayoti va faoliyati shakli, ammo insondan tashqarida, ya'ni u yaratgan narsa, buyum, hodisa shaklida namoyon bo'ladi.

Demak, ma'naviylik faoliyat shaklining buyum (ashyo) shakliga, va aksincha, buyum shaklining faoliyat shakliga (ijtimoiy inson, albatta) to'xtovsiz aylanishi orqaligina mavjud bo'ladi. Shunday qilib, ma'naviylikning faqat ana shu ikkita qarama-qarshi "keskin o'zgaruvchi"larning o'zaro biri-biri tomon harakatida, ularning ziddiyatli dialektik tarzda biri-biriga aylanishida mavjudligini ko'rish mumkin bo'ladi. Q.Nazarov ta'kidlaganidek, "...dialektikani falsafadan butunlay surib chiqaradi degani emas. Zero, falsafada har bir ta'limot, uslub va metodning o'z o'rnini va faoliyat doirasi bor. Dialektikaning falsafadagi ahamiyatiga kelganda esa, uning ijtimoiy bilimlar sohasidagi o'rnini, qadr-qimmatini nihoyatda katta va u falsafaning asosiy qismlaridan biri bo'lib qolaveradi. Xuddi shuningdek, sinergetika ham fanlarning oxirgi va mutlaq uslubi emas, balki taraqqiyot natijasida o'zgaradigan va takomillashadigan tafakkur mevasidir"[6].

Xulosa ornida shuni ta'kidlash lozimki, insonning ijtimoiy mehnat faoliyatidagi moddiylik va ma'naviylikning maqsad va natijalari amalda jamiyat hayotining moddiy va ma'naviy sohalaridagi ishlab chiqarish jarayonlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Jamiyat hayotida yuz beradigan moddiy ishlab chiqarish va ma'naviy ishlab chiqarish jarayonlarining o'zaro dialektik tarzda kechishi, uni falsafiy jihatdan tahlil qilib, ijtimoiy falsafaning fundamental kategoriyasi sifatida o'rganishni, ta'riflash va tavsiflashni, ularning amal qilish qonuniyatlarini ochib berishni talab qiladi.

Insonning ijtimoiy mehnat faoliyatida mujassamlashgan moddiylik, eng avvalo, insonning bioijtimoiy mavjudot sifatida yashashi uchun zarur bo'lgan narsalar, ularni ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan har xil ashyolardan tashkil topgan faoliyatning muayyan bir holatidir. Insonning ijtimoiy mehnat faoliyatidagi ma'naviylik – bu insonning ruhiy his tuyg'ular, ma'naviy fazilatlari, ulug'laydigan qadriyatlari, dunyoqarashini shakllantiruvchi dunyoviy va diniy bilimlari, g'oyaviy-mafkuraviy qarashlari tizimidan tashkil topgan faoliyatining o'ziga xos bir holatidir.

Adabiyotlar:

1. Каримов И.А. Юксак маънавият–енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – Б. 30,31, 66, 67, 68, 69, 82.
2. Хайдаров Х.Ф. Ислохотлар конунияти. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – Б. 46-50 (160 б.).
3. Ўлмасов А., Ваҳобов А.В. Иқтисодиёт назарияси. Олий ўқув юртлари учун дарслик. – Т.: Шарқ, 2006. – Б. 30, 48, 98, 200, 204.
4. Межуев В.М. Духовное производство: понятие, генезис, структура // Духовное производство. Социально-философский аспект проблемы духовной деятельности. – М.: Наука, 1981. – С. 161.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият–енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008. – Б. 30,31, 66, 67, 68, 69, 82.
6. Назаров Қ.Н. Аксеология (Қадриятлар фалсафаси). – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2011. – Б. 50, 94 (–384 б.).
7. Chilmamatovich, Shermanov Isobek. "FIN TA'LIM TIZIMINING O'ZBEK TA'LIM TIZIMIGA ISLOH QILINISHI SABABLARI." *Ustozlar uchun* 57.4 (2024): 39-42.
8. Chilmamatovich, Shermanov Isobek. "HISTORY AND METHODOLOGY OF BIOGEN TECHNOLOGIES (ONTOLOGICAL-EPISTEMOLOGICAL ANALYSIS)." (2023).
9. Shermanov, Isobek. "BIOETIKA: FAN-TEKNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH JARAYONIDAGI AHAMIYATI (ijtimoiy-falsafiy tahlil)." *Farg'ona davlat universiteti* 1 (2023): 194-194.
10. Chilmamatovich, Shermanov Isobek. "Main tasks in the material and spiritual transformation of biotechnological processes." *Asian Journal Of Multidimensional Research* 12.7 (2023): 24-30.
11. Шерманов, Иsobek. "Ижтимоий тараққиётда биотехнологик жараёнларни шакллантириш: муаммо ва таклифлар." *Общество и инновации* 3.6 (2022): 64-69.
12. Chilmamatovich, Shermanov Isobek. "БИОТЕХНОЛОГИК ЖАРАЁНЛАР ТАРАҚҚИЁТИДА МОДДИЙ ВА МАЪНАВИЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ УЙЎНЛИГИ МАСАЛАЛАРИ." *PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL* SI-1 (2022).
13. Шерманов, И. "МИЛЛИЙ ИЖТИМОИЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВА УНИНГ МУСТАҚИЛ ИЖТИМОИЙ ТАРАҚҚИЁТДА ТУТГАН ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ." *ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА* 35.2 (2017): 103-104.
14. Шерманов, Иsobek Чилмаматович. "СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ: ОСНОВЫ МАТЕРИАЛЬНОГО И ДУХОВНОГО СООТНОШЕНИЯ." *Актуальные научные исследования в современном мире* 3-7 (2017): 142-146.
15. Shermanov, Isobek Chilmamatovich. "DIALECTIC AND SINERGETIC PECULIARITIES OF MATERIAL PRODUCTION PROCESS." *Theoretical & Applied Science* 2 (2017): 81-86.

16. Шерманов, И. Ч. "ИЖТИМОЙ ТАРАҚЎЙДА МАЪНАВИЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ ФАЛСАФИЙ МЕТОДОЛОГИК АҲАМИЯТИ." *ILMIY XABARNOMA*: 44.

17. Негматова, Шахзода, and Хасан Орипов. "Проблемы формирования интернет-грамотности среди молодежи." *Наука и образование сегодня* 5 (6) (2016): 37-39.

18. Negmatova, Shakhzoda Shukhratovna, and Nodirjon Ergashevich Togaev. "Diversity in social development." *Школа Науки* 5 (2019): 43-45.

19. Негматова, Шахзода, and Хасан Вахобович Орипов. "Влияние глобальных кризисов на духовность человека." *Достижения науки и образования* 10 (32) (2018): 33-35.

20. Negmatova, Shahzoda. "Competition between political parties in Uzbekistan." *European Journal of Humanities and Social Sciences* 1 (2016): 25-27.

21. Negmatova, Shahzoda Shuxratovna. "Legal processes of ensure of socio-economic competition." *The Fourth International Congress on Social Sciences and Humanities*. 2015.

22. Shukhratovna, Negmatova Shakhzoda, and Oripov Khasan Abdivakhobovich. "The influence of intellectual competition to social development in the 21st century." *European science* 7 (49) (2019): 44-47.

23. Shukhratovna, Negmatova Shakhzoda. "A Paradigm of Synergetics and Nonlinear Thinking." (2023).

24. Shukhratovna, Negmatova Shakhzoda. "Modern Scientific Thinking: Innovative And Euristic Aspects." *The American Journal of Social Science and Education Innovations* 3.10 (2021): 13-17.

25. Negmatova, Sh Sh. "THE CONCEPT OF COMPETITION IN THE SCIENTIFIC COMMUNITY." *Актуальные направления фундаментальных и прикладных исследований*. 2016.

26. Negmatova, Shahzoda Shuxratovna. "MORAL NORMS OF THE ECONOMIC COMPETITIVE." *Teoretičeskaâ i prikladnaâ nauka* 7.27 (2015): 44-47.

THE ROLE OF WOMEN IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION (ON THE EXAMPLE OF PROSECUTOR'S OFFICE EMPLOYEES)

Kholyarova Makhbuba Sottorovna,

Senior teacher
Academy of Law Enforcement Bodies of the Republic of
Uzbekistan Socio-spiritual studies
Independent researcher of the institute

Abstract: In this article, in the course of reforming the public administration system in Uzbekistan, the issue of effective organization of women's activities in the prosecutor's office system is deeply studied, and problems in this regard are identified and analyzed and recommendations are given to improve its effectiveness.

Keywords: Public administration, civil service, prosecutor's office, civil service, women, gender equality.

Looking at the past of the Uzbek national statehood, we see the active participation of Uzbek women in the life of public administration and the socio-political system of society, starting from the earliest periods of our country's development to the present day. Today, based on the structure and mechanisms of state governance, the spiritual activities of civil servants who carry out their activities in public life, the methods of education and maturation of a modern civil servant, as well as opinions on the creation of a modern image, discussed earlier.

Creating this image, we see that the need to develop methods and tools to increase the moral activity of civil servants in the development of civil service is increasing every day. In the implementation of these processes, educational institutions, which are part of the state mechanism, increase moral activity, the experience of developed countries of the world, the transformation of the rich historical heritage to the present day, the popularization of the activities of a civil servant. in the educational process, methods and means, mechanisms of influence, rules of behavior, culture of speech, communication, negotiation, the ability to establish psychological communication will serve to further increase the effectiveness of state reforms.

The activity of women is increasing in the development system of the countries of the world, in the state system, in the system of public administration. Today, the strengthening of the role of women in law enforcement agencies, the improvement of their image, the study of social, political and moral factors in the activities of women prosecutors is clearly manifested in the opportunities provided to women on the basis of reforms. implemented in our country. When forming the image of a female leader working in the prosecutor's office, it seems appropriate to study the activities of female employees who worked on the ground in three stages when conducting a historical analysis:

- 1980-1990,
- 1990-2020

- This is determined by the opportunities provided to women and the number of employees working in the field at the stages from 2020 to the present.

Thanks to this, it will be possible to create a historical image of the system's employees, steadfast and devoted to their profession. Also, during the years of independence, the social status of women leaders working in law enforcement agencies, including the prosecutor's office, will be analyzed, a chronicle of women leaders in the prosecutor's office system will be created, which will be effective in developing mechanisms for forming the image of a modern woman leader. It is possible to study the dynamics of the growth of gender equality of women working in law enforcement agencies, as well as in the prosecutor's office, analyze the ratio of male and female leaders, develop methodological recommendations for the formation of female leaders in the prosecutor's office. offices.

At the same time, the activities of the Women's Committee of Uzbekistan (now the State Committee for Family and Women), the Association of Women and Girls of Uzbekistan "Olima", the Association "Business Woman", the "women's wing" of the party are becoming more active in the social activism of Uzbek women. At the same time, it is difficult to imagine the political and social life of society without women. In such processes, an important issue is gender equality and the activity of women in society, measures are being developed to increase their participation in all areas, including the law enforcement system. In this regard, the prosecutor's office, which is one of the law enforcement agencies, pays special attention to encouraging women's activity at the local level and training relevant field workers. This, in turn, improves the quality and efficiency of the industry. Taking into account the experience, prospects and legal knowledge of women when solving complex cases at the local level allows us to solve social problems more effectively. Also, the broad participation of women in the prosecutor's office strengthens gender equality in society and plays an important role in ensuring the protection of women's rights. Ensuring equal opportunities in compliance with laws and maintaining law and order today is one of the distinctive features of legal principles. When implementing these works, it is advisable to clearly define the goals and objectives of organizing the activities of industry representatives working in the industry.

In particular:

Determining the current status of women in the prosecutor's office and analyzing it based on statistical data;

Assessing the state of gender equality in the prosecutor's office system and identifying problems (commission of crimes, shortcomings in participation in protecting state interests, etc.);

Studying ways to create favorable conditions for the professional development and advancement of women in the prosecutor's office and developing recommendations;

Providing access to modern opportunities for professional development, advanced training and professional development;

It would be advisable to study the prospects for using international experience in the effective organization of women's activities in the prosecutor's office.

Also, monitoring the activities of women's rights bodies in various areas and their effectiveness

In investigative activities

In the management system,

Active participation of women in legal educational and propaganda work in the legal education system and the judicial system will lead to further improvement in the performance indicators of women in this area. However, there are problems and shortcomings associated with women's activities at the local level.

Gender issues: There are cases of hidden discrimination in career advancement, employment and other issues.

Barriers to advancement: Women are underrepresented in leadership positions.

Inappropriate workload: Women may face heavy workloads due to family responsibilities.

Legal framework: Helps to identify positive aspects and shortcomings by improving the legislation regulating gender equality and women's participation in the prosecution system in individual countries. In addition, when identifying and analyzing international best practices, taking measures to implement the practical experience of women in some prosecution bodies, taking into account national characteristics, appropriate conclusions will be made and practical recommendations for Uzbekistan will be developed. In this:

Positive aspects: creating favorable working conditions for women, opportunities for professional development, additional opportunities for promotion to leadership positions, helps to eliminate gender discrimination, workload imbalance, difficulties in combining work and family.

Based on the above considerations, create favorable working conditions for women in the prosecution bodies. Optimizing the workload, balancing work and family life, it is necessary to pay attention to the following:

First, adaptation of working hours: expanding the possibilities for adapting working hours (e.g. remote work, shortened working hours).

Second, Childcare: Develop cooperation with kindergartens, crèches and provide childcare services for employees.

Third, Workload Alignment: Align the workload of employees and prevent excessive workload.

Fourth, Telecommunications: Using telecommunications technologies, establish the possibility of remote work,

In order to improve the quality of the educational process for industry representatives, special attention should be paid to the following activities:

First of all, special attention should be paid to organizing special educational courses and trainings for women in order to improve the skills of personnel working in law enforcement agencies, improve the efficiency of women's work.

Second, special trainings: It is necessary to organize special training courses and trainings for women in specific areas of leadership, management and prosecutorial work.

Third, Improving Academic Programs: It is necessary to improve the educational programs of higher legal educational institutions and explain gender equality issues in them.

It is also appropriate to pay special attention to the training of women when forming new personnel reserves in the system:

Distribution of quotas: introduction of quotas for the appointment of women to leadership positions (as a short-term measure).

Scholarships and grants: Introduction of scholarships and grants for female students in higher legal educational institutions who wish to work in the prosecutor's office.

Increase in salaries: The effectiveness of women in the prosecutor's office of the Republic of Uzbekistan can be increased by ensuring equal salaries for women and introducing incentives.

It is necessary to create a historical chronicle of women with academic degrees and degrees who worked in the internal affairs bodies, including the prosecutor's office, as well as female leaders who worked in scientific institutions of the prosecutor's office during the reform period. Using the archive related to their work to create historical materials will serve to attract women to the prosecutor's office, especially for the next generation.

Also, in order to form the image of a modern female leader in the system, sports and various intellectual competitions among women will be expanded, and sociological, historical and practical research among representatives of the field and relevant employees will help determine the goals of forming the image of a female head of the prosecutor's office. Debunking the stereotypes that some people hold regarding hiring in the industry can help break the hiring process. The creation of the “Image of a Female Prosecutor-Leader” and the “Educational and Methodological Guide for Organizing the Work of Women in the Prosecutor’s Office” contributes to the creation of special structures to support women in this system and to achieving high efficiency in the process of activity.

References

1. Мирзиёев Ш.М. “Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир”. 2-жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018.

2. Мирзиёев Ш.М. Конституциявий ислохотларимизнинг бош мақсади – инсон кадри, халқ манфаатини амалда таъминлашдир // Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси асосида демократик ислохотларни қатъий давом эттирамиз. Т.6. – Тошкент: Ўзбекистон.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида кадрлар сиёсати ва давлат фуқаролик хизмати тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2019 йил 3 октябрдаги ПФ-5843-сонли Фармони.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 14 октябрдаги “Давлат фуқаролик хизматчилари томонидан одоб-ахлоқ

қоидаларига риоя этилишини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори.

5. Эркаев А. Ўзбекистон йўли. – Тошкент: Маънавият, 2011.

6. Назаров Қ. ва бошқалар. “Маънавият асосий тушунчалар луғати”. – Тошкент: “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти” нашриёти 2021.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБНИМИ ВІДНОСИНАМИ СІМЕЙНИХ ПАР В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Богомолова Марина Юріївна

д.пед.н., професор кафедри
фундаментальних дисциплін
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом» Херсонський інститут
м. Чернівці

У психології зазвичай більша когорта праць є присвяченою аналізуванню родини та внутрішньоподружніх узаємин. Дотичні предмети також виявляють цікавість до поганих якостей при розвитку сімейних інтересів, саме таким чином їхні вершини та результативність чітко застосовує саме психологія задля побудови та удосконалення моделі актуальної родини.

Сьогодні цивілізоване суспільство, а саме все більше й більше людей воліють не одружуватися від самого початку своїх відносин чи зовсім не оформляти офіційні відносини, збільшується чисельність молоді, котра намагається досягти альтернативних форм укладу свого особистого життя; спостерігається як еволюціонування шлюбних форм, так і трансформація ставлення до шлюбу [1, с. 67].

Класичною виступає фаза молодості поміж початком статевої зрілості та повною економічною зрілістю. Молодь досяга соціокультурної зрілості ще заздалегідь до того, як набуває економічну батьківську незалежність. Із одного боку, входження до трудового життя у молоді відходить через подовжені терміни університетської і шкільної освіти. З іншого боку, у більш ранньому віці «перевага» надається можливостям дії та споживання.

«Постіндустріальне» суспільство прагне до раннього настання дорослості – у першу чергу за споживчою сферою, а також у інтимних і соціальних комунікаціях та відмежовує настання економічної самостійності. Компетентна участь людей зробила їх досить зрілими якраз із соціально культурної точки зору, аніж це відбувалося в минулих поколіннях.

У період одруження молоді люди приходять, із однієї сторони, із більше підвищеною готовістю до експериментів життя, а з іншої – у дещо обмеженій незалежності в економічному плані. Таким чином, сучасна молодь залишається в економічному плані все ще у повній мірі чи частково залежними від батьків, проте обирають лінію поведінки більш незалежнішу від правових уявлень, особливо у соціальній та культурній сферах.

Як наслідок, досить очевидним є той факт, що шлюбні відносини беруть свій початок поза батьківським домом. Перед юнаком постає питання, як же він житиме поза ним.

Концепція традиційних шлюбів уявляється дуже важливою та ще такою, що містить певні зобов'язання. Незареєстровані шлюби, самостійне самотнє життя

тощо постають саме тими альтернативами, що розвинулися дотепер. Дослідник цього питання Р. Зідер вважає, що, певно, вони запроваджують покращені можливості для пізнання життя і полегшують розірвання узаємин.

Зупинимось на розгляді окремих форм сімейних стосунків докладніше. Категорія самотності створюється людьми, які будь-коли мали досвід шлюбних стосунків, тобто існують у моноваріанті. У молоді станом на сьогодні загалом шлюбна установка збережена, проте кількість людей, котрі думають інакше, збільшується. Меншість, яка з долею скепсису ставиться до шлюбної інституції, чисельністю збільшується по всіх країнах цивілізованого світу [2, с. 17].

Одиноке життя виступає історично новим феноменом. Разюча зміна, що відбувається, проявляється особливо виражено у мегаполісах. Превалююча більшість людей у «відповідному для шлюбу» віці наважуються на самотнє життя. Із погляду соціального складника це стало можливо завдяки тому, що у великих містах є розширена мережа послуг та певної технічної допомоги. Люди одинокі вирішують жити у моноваріанті по різноманітним причинам, серед яких виділяються: зростання жіночої освіти, що подекуди різко міняє її погляд на уявлення щодо самореалізації, людина відшукує можливість становлення як у професійних сферах, так і у сферах духовних пошуків, у сфері ґрунтовних уподобань – дані установки «забирають» сучасну дівчину від набридлих сімейних уз. Окрім того, здобуття освіти іноді досить солідної, вимагає витрати часу і тут жінка втрачає час, відведений для дітородного періоду. Доводи щодо власного життєвого сенсу у цьому разі будуть просто неефективними.

Переважає кількість жінок саме шлюбного віку (однією із причин постає високий рівень смертності чоловіків, зокрема під час аварій, убивств, бойових дій), неминуче лишиться у безшлюбності, наслідками цього є збільшення кількості дівчат, котрі просто не хочуть брати участь у «погоні» за шлюбним партнером аби у результаті стати потенційним подружжям.

Поширеною у людей є думка, що легше прожити одному. Однією із причин такої думки є економічна: зростання безробіття, затримка із виплатою заробітної плати, відсутня або ж недостатність державної родинної підтримки, невизначене та нестабільне майбутнє, велика криміногенна та нинішня безпекова ситуації в Україні. Таким чином, вигоди від психологічного комфортного сімейного життя перекривають витрати соціально-економічного стану справ сімейної політики.

Дослідниками встановлено, що жінками самота переноситься набагато легше, ніж чоловіками: освітній рівень самотніх жінок є набагато вищим, ніж самотніх чоловіків.

Співжиття, що є офіційно незареєстрованим виступає формою неформальних шлюбно-сімейних відносин, котра набуває поширення в Україні під назвою «громадянський шлюб», що за термінологією не є вірним тому, що саме законним є юридично оформлений шлюб.

У деяких життєвих питаннях виникає твердження, що у подібний шлюб уступають зазвичай молодші й освіченіші. Проте, так говорити є не дуже правильно. Дослідження показують, що у багатьох країнах приблизно 24% пар,

котрі перебувають у незареєстрованому співмешканні, маючи діток до п'ятнадцяти років.

Тому шлюбний союз цієї вікової групи зустрічаємо більше, аніж формальний шлюб. Для низки європейських країн у цей період лише 10–12% у цій віковій групі перебували у співжитті, проте в подальшому кількість неодружених, котрі проживають разом теж зростає [4, с. 56].

Нормативна дієвість законного шлюбу крок за кроком починає відходити. Майже всі подружжя перед шлюбом живуть деякий час разом. У разі, коли співжиття є незареєстрованим, установка на шлюб не зникає. 92% чоловіків та жінок, які перебувають у таких відносинах, збираються одружитися, проте не обов'язково саме на цій людині. Можемо зробити припущення, що за цим може критися людська неупевненість, що є пов'язаним із перенесеною психологічною травмою.

Здійснимо аналіз доказів «за», котрі можуть наводити прихильники незареєстрованого співжиття:

- даною формою комунікації виступає тренінг («пробний шлюб»);
- при незареєстрованому співжитті спостерігається випробування сили та сумісності («пробного шлюбу»);
- такі варіанти співжиття мають більш вільніші відносини, відсутнє примушення (при суперечках партнери втрачають аргументацію на кшталт: «Ти чому одружився на мені?» чи «Ти мені нарешті дружина?», випаровується так званий «власниковий ефект», котрий є породженим у багатоманітних аспектах після паспортної реєстрації (тривалі стосунки «недружнє подружнє життя»).
- співжиття, що є незареєстрованим, забезпечує більшу духовність та задоволеність у стосунках.

Деяке трактування стосовно даного аргументування можемо підвести до досвіду спільного життя на середньому рівні впливу, що не гарантуватиме при цьому успіх наступного шлюбу. Таким чином, можливим є й «тренування» й «суміщення», проте жодної гарантійності майбутнього не існує.

Можемо зазначити, що окрім психологічних існують своєрідні для України соціальні та економічні чинники, котрі народжують момент незареєстрованого спільного життя: житлові проблеми, матір-одиначка тощо.

Сутністю нашого погляду в цьому аспекті постає усвідомлено бездітний шлюб, коли цілком здорові фізіологічно молоді люди мають всі передумови, проте зовсім не мають бажання заводити дітей; до уваги не беруться ситуації, що є сімейною трагедією. 9% жінок у індустріальних країнах не мають бажання народжувати, в Україні до 1%. Повсякчас в країнах спостерігається зростання кількості випадків добровільної стерилізації. Для України найбільш притаманною є масована абортизація.

Проаналізуємо питання усвідомленого шлюбу без дітей у ширшому мотиваційному контексті, регуляції та плану народження дітей. На сімейному рівні проявляється вплив наступних чинників, таких як уява подружжя щодо задоволеності побутовими і матеріальними умовами, характером поділу обов'язків, рольовою сумісністю позиційності між подружжям, їхнім

відношенням до якості життя, особливостями дозвіллевого стану, шлюбною міцністю, особливостями переживання людиною стадій установаження шлюбних відносин. По особистісним рівням виділяються наступні чинники: установки на народження дітей, відношення до випробувань, характеру усвідомлення обставин життя, мірило відповідального досвіду.

Первинними чинниками регуляції народження постають соціально та економічні, загальний стан справ країни, економіка, урбаністичні процеси, безробіття, невизначеність із приводу власного майбуття, військові конфлікти тощо. До вторинних відносяться культурні та демографічні чинники, такі як дитяча допомога, своєчасність її виплат і розмір, зниження загальної та дитячої смертностей, динамічність та життєвий спосіб, зміни в насиченості праці, збільшені суспільних вимог до якостей працівників та ступінь задоволення дозвіллям, розважальна індустрія тощо [3, с. 112].

У науковій площині панує однозначна думка з приводу того, що жодних біологічних законів, які могли б змусити людину мати дітей на сьогоднішній день не існує. Інстинкти статевих потягів у живій природі мають одну лиш мету – самовідтворення та розмноження. Статевий потяг людини трансформувався, роздвоївся і став таким, що приносить задоволення. Усе зазначене вище призводить до того, що інший аспект стає витіснати першочерговий: застосовуються протизаплідні засоби, переривається вагітність, поступово зростає попит на добровільну стерилізацію. По даним досліджень психологині О. Здравомислової, тільки 24% українок та 1% шведок погоджуються з тим, що бути гарною дружиною і матір'ю – це першочергове жіноче призначення.

Стверджується, що закони дітонародження є суто соціальними. Потреба в дітях проголошується громадянським чином: сформовується настанова мати дітей. Потребність у тому, аби завести дитину, постає як соціальна, психологічна та моральна по своїй суті. Потреба дітей у цьому сенсі виступає індивідуальним поєднанням різноманітних установок стосовно дітей взагалі, зумовлених історичним особистісним розвитком.

У даному випадку термін «потреба» є тотожним поняттю «дітолюбство». Дітолюбство є результатом засвоєння людьми нормального відношення до дітей, це певна визначена умовно-рефлекторна реакція, котра надана індивіду шляхом соціального тренування. Обережне відношення до дітей є елементарною нормою, утіленою узаємною повагою у ній, турботою щодо дітей.

Необхідним є відрізнення потреби власне індивіда у дітях та внутрішньосімейній потребі у них. Сім'я виступає соціальним інститутом, та її життєдіяльнісні, функції та потреби є регламентованими явищами інших соціальних порядків, аніж учинки окремих особистостей [3, с. 118].

Доволі поширеною альтернативою традиційним шлюбно-сімейним відносинам виступають повторні шлюби. Зазвичай, у випадку розлучення дитину залишають із мамою й у разі створення нової родини постає питання вітчима. Вітчим інтерпретує себе з батьківської позиції трішки нижче, аніж батько по крові, він займає більше пасивні ролі по відношенню до дитини, вважає

останню менше щасливою. Проте, з цими оцінками не пов'язані ні матір, ні діти.

Інакший сімейний тип, у якому батьки залишаються єдиними, постає дедалі більше й набуває поширення.

Досліджень, де розглядається проблема мачухи в сім'ї фактично не існує, хоч дана ситуація є більше відомою у галузі шлюбно-сімейних відносин (згадаймо лише народні казки, у яких фігурує презла мачуха та безвільний батько).

Для розлученого чоловіка, що одружується, розлучення саме собою, виникло як хворобливе переживання. Означений процес розвивається, супроводжуючись розчаруваннями та недовірливим ставленням до оточуючих.

Уходження прийомного батька до нової сім'ї може бути ускладненим також і інакшими обставинами. Під час довгого спільного життя у сім'ї формуються спільні сімейні жарти та сленг, який може бути незрозумілим прийомному батьку та віддалити його від родини. Майже у кожній родині є сформованими власні ритуали та традиції.

Дана позиція нерідко формує зниження самооцінки. Іншою поширеною помилкою є те, що чоловіки вважають: «Якщо б вона мала б бажання, то вона мені усе роз'яснила би».

Надзвичайно нагальним постає запитання щодо того, як саме мають складатися відносини між новим та колишнім подружжям, аби дитинка почувалася по максимуму благонадійно. Із даними запитаннями пов'язаними є різні проблемні ситуації стосовно побачень із дитиною та аліментів. У тому разі, коли в них ще є збереженням напруження, то дуже складно буде досягти вірного вирішення. Дитина також не в змозі повністю вивільнитися від спогадів. Спогади можуть слугувати джерелом застарілих образ, діти майже завжди приймають сторону одного з батьків. Подекуди вони примушені проживати не з тим із батьків, на чию сторону вони стали. Насправді ж їхні проблеми не зникнуть від того, що на заміну одному із батьків прийде інший.

Нове подружжя повинне бути свідомим того, що необхідно мати відвертість одне із одним та з дітками. Не потрібно вимагати від них удавання. Кожен має таку можливість та зобов'язаний відрізнитися чесністю.

Проблеми, які очікують на подружжя у повторному шлюбному союзі, сильно залежить від дитячого віку. У тому разі, коли дітки іще малесенькі, не старші дво-трирічного віку, пройдене життя, напевно, не спричинить на них дуже сильний вплив, який воно має спричинити на дорослих. У тому разі, коли діти уже виросли, новий шлюб на них ніяк не вплине.

Радіти власному щастю – діло власне наречених. Коли родинні справи залучають дітей до грошових, майнових проблем, тут важливо досягти взаємної угоди. Відомими є факти, що старші дітки чинять опір повторному шлюбові батьків, тому що побоюються того, що можуть виникнути певні фінансові труднощі.

Біль, успадкований від першого шлюбу, також є можливим джерелом різноманітних негараздів [5, с. 149].

Таким чином, задоволення сімейними відносинами є результатом нормальної утіленості образного відображення щодо сім'ї, що склалася у свідомості людини під впливом зустрічей із різними подіями, що становлять її досвід, при чому він виступає як чинний чи як значимий у цій діяльній сфері. Часто застосованими синонімічними термінами «задоволення шлюбом» є «шлюбна успішність», «сімейна згуртованість», «подружня сумісність» тощо.

Здійснені дослідження у сучасній сімейній психології означили багато характеристик, що відділяють щасливі та нещасні шлюбні союзи. Як прикладом їхньої системності є моделювання шлюбної якості, утворене американськими ученими Р. Левісом та Дж. Спанієром. Різні показники описують успішні і невдалі шлюби, вони об'єднані дефініцією шлюбної якості [6, с. 236].

На основі аналізу понад двохсот робіт ними було визначено 47 характеристик високої шлюбної якості. Усі вони були розділені трьома групами, котрі були названі дошлюбними, соціально-економічними і внутрішньоподружніми чинниками.

Більшість із параметрів, які чинили позитивний вплив саме на шлюбну якість, мають конкретно психологічну характеристику. Поряд із безперечними позитивними зрушеннями дана схема має низку значимих негативних характеристик. До них відносимо: розгляд чинників швидше за стабільність шлюбу, аніж задоволеності ним; нахил на прямолінійність характеру; передбачувану, проте не інтерпретаційну моделюючу сутність, а ще повну недостатність підґрунтя у соціальному контексті, де діють положення щодо якості шлюбу, є апробація узгодженої рольової поведінки між чоловіком та дружиною.

Усе вищевказане зводимо до наступного – що більшими є подружні соціальні і особистісні ресурси задля адекватності існування шлюбу, тим вищою вважатиметься наступна шлюбна якість.

Список літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 2007. - 376 с.
2. Горащук В. Принципи формування культури поведінки / В. Горащук, В. Бабич / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 15 (202). С. 16–24.
3. Григор'єв С.І. Соціальна робота з молоддю: навч. для студентів вузів, 2006. – 204 с.
4. Гриньова М. В. Саморегуляція. Навчально-методичний посібник / М.В. Гриньова. – Полтава: АСМІ. 2008. - 268 с.
5. Гурова Р.Г. Духовний світ молоді в Україні, що змінюється, ХХ століття (лонгітюдне соціолого-педагогічне дослідження 60 - 2000 рр..) // Світ психології. - 2000. С. 147-159.
6. Дружинін В. Н. Психологія сім'ї / В.Н. Дружинін. – К. 2006. - 388 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПАМ'ЯТІ ПРИ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЯХ

Зінченко Світлана Володимирівна,
викладач кафедри адміністративного та інформаційного права, Сумський
національний аграрний університет,

Мисник Юлія Андріївна,
студентка 5 курсу
факультет ветеринарної медицини
Сумський національний аграрний університет

Жевняк Ярослава Олександрівна
студентка 3 курсу
факультет будівництва та транспорту
Сумський національний аграрний університет

Актуальність дослідження. Пам'ять є ключовим компонентом нашого досвіду та ідентичності, але в умовах травматичних подій її функціонування суттєво змінюється. У таких обставинах психіка активує захисні механізми, що можуть впливати на збереження та відтворення інформації. Травматичні спогади часто відрізняються дисоціацією, емоційним контекстом або повним блокуванням певних моментів. Вивчення ПТСР важливе для розуміння роботи пам'яті та створення ефективних методів допомоги людям, які пережили травму.

Мета. Дослідити особливості функціонування пам'яті в умовах пережитих травматичних подій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Травматична подія, або травма – це подія, що шокує або лякає, яка виходить за межі звичайного. Переживання травми має як короткострокові, так і віддалені наслідки [1].

Пам'ять під час травматичних подій проявляє унікальні характеристики, які відрізняють її від звичайного процесу запам'ятовування та відтворення інформації. Дані особливості пов'язані з сильним емоційним впливом, фізіологічними реакціями організму та роботою мозку в умовах стресу. Під час травми мозок може «відокремлювати» спогади від емоційного переживання, що призводить до почуття відчуженості або відключення від реальності, такий стан називається – дисоціація [2].

Травматичні спогади супроводжуються сильними емоціями, такими як страх, жах або сором, що знову переживаються з великою інтенсивністю при їх відтворенні. Тригерами можуть бути місця, відчуття, емоції та люди. Цим механізмом можна пояснити виникнення інтрузивних спогадів та флешбеків. Частини спогадів можуть бути витіснені зі свідомості як захисна реакція, що призводить до часткової або повної амнезії щодо події.

Деякі аспекти травматичної події можуть зберігатися дуже чітко та детально навіть якщо інші спогади втрачені або нечіткі. Р. Браун і Дж. Кулік, які у 1977 році ввели в науковий обіг поняття «пам'ять-спалах» Такі спогади досить часто відтворюються з «фотографічною» точністю [3]. Травматичні спогади часто викликають соматичні симптоми, такі як біль або психосоматичні розлади. Прояви пов'язані з емоційною напругою та стресовими факторами, що активують нервову систему.

Варто зазначити, що повномасштабне вторгнення росії в Україну стало каталізатором для розвитку посттравматичного стресового розладу серед мільйонів українців. Війна, з її руйнуваннями, втратами й постійним стресом, створила безпрецедентні умови для виникнення ПТСР. Особливо вразливими є діти, військові та внутрішньо переміщені особи. Важливо розуміти, що наслідки ПТСР можуть бути довготривалими і впливати не тільки на психічне здоров'я, проте й на фізичне та соціальне благополуччя. Тому нагальна потреба в проведенні масштабних досліджень та розробці ефективних програм психологічної допомоги для подолання наслідків цієї гуманітарної катастрофи.

Варто відмітити, що необхідні спільні зусилля держави, громадянського суспільства та міжнародних організацій. Важливо забезпечити доступ до якісної психологічної допомоги для всіх, хто її потребує, а також створити умови для соціальної реабілітації та реінтеграції постраждалих.

Висновок. Травматична пам'ять відрізняється від звичайної своєю фрагментарністю, інтенсивними емоціями та можливістю виникнення флешбеків. Захисні реакції мозку, такі як дисоціація або витіснення, можуть блокувати певні спогади або робити їх нечіткими. Проте деякі моменти можуть зберігатися дуже детально, створюючи ефект «пам'яті-спалаху». Травматичні спогади також можуть викликати фізичні симптоми, такі як біль або психосоматичні розлади, що свідчить про тісний зв'язок між психікою та тілом. Розуміння цих особливостей допоможе краще підтримати людей, які пережили ПТСР.

Список літератури

1. Особливості функціонування пам'яті під час травматичних подій. URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/249>
2. Психологія травми: вплив травматичних подій на психіку та методи допомоги. URL: <https://komora.info/novyny-krainy/10164-psikhologiya-travmi-vpliv-travmatichnikh-podij-na-psikhiku-ta-metodi-dopomogi>
3. Як працює пам'ять та що таке травматична пам'ять? URL: <https://marta.mva.gov.ua/articles/iak-pratsiuie-pamiat-ta-shcho-take-travmatichna-pamiat>

РІВЕНЬ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ТРИВОЖНОСТІ ВИСТУПАЮТЬ КЛЮЧОВИМИ ЧИННИКАМИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА РИЗИК ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕПРЕСІЇ

Спіріна Ірина Дмитріївна

доктор медичних наук, професор, професор кафедри психології
ВНПЗ Дніпровського гуманітарного університету

Серченко Оксана Володимирівна

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
ВНПЗ Дніпровського гуманітарного університету

У сучасних умовах волонтери надають допомогу постраждалим та залучаються до емоційної підтримки, яка має високий рівень психологічного навантаження.

Емоційна стабільність і рівень тривожності є важливими психологічними чинниками, які впливають на здатність справлятися зі стресовими ситуаціями. Зниження емоційної стабільності може призвести до швидкої емоційної втоми, а підвищена тривожність може підвищує рівень негативних емоційних станів.

Розглядаючи емоційну стійкість як рису особистості, яка допомагає подолати важкі та стресові ситуації, Д. Големан стверджує, що емоційна стійкість- це не лише реакція на стрес, але й здатність володіти своїми емоціями для підтримання загального стану людини. Цей погляд показує важливість емоційної стійкості, як фундаменту психологічного благополуччя [1].

Високий рівень емоційної стабільності сприяє ефективному адаптуванню до змін, допомагає контролювати емоції та вирішувати проблеми. І навпаки, низька емоційна стабільність може призвести до перевтоми, депресії та фізичних захворювань. К. Двек стверджує, що низька емоційна стабільність є результатом фіксованого мислення, яке, на думку людини, не змінило його здібностей, а це може обмежити здатність адаптуватися до нових ситуацій [2].

Емоційна стійкість це не постійна риса, вона може бути розвинута та зміцнена через навчання, практику та самосвідомість.

Підвищений рівень тривожності перешкоджає ефективній роботі волонтерів, викликаючи постійне занепокоєння, проблеми з концентрацією уваги і невпевненість в собі. На думку Ч. Спілбергера, тривога виникає як реакція на ситуації, які людина сприймає, як потенційну загрозу або небезпеку. Автор підкреслює, що стан тривоги буде змінюватися залежно від рівня стресу, якому піддається людина, та може змінювати свою інтенсивність [3].

Висока тривожність заважає розвитку емоційної стійкості, це призводить до утворення замкнутого кола, яке сприяє вигоранню. Хронічний стрес та емоційне напруження якщо їм не приділяти увагу можуть призвести до серйозних

психічних та фізичних розладів. Одним з наслідків вигорання є депресія з втомою, втрачається інтерес, порушується сон, є відчуття безпорадності. К. Черніс стверджує, що депресія часто супроводжує синдром емоційного вигорання, оскільки емоційна втома призводить до зниження загальної життєвої енергії та мотивації. [4].

Емоційне вигорання та депресія мають подібні симптоми, такі як виснаження та зниження мотивації. В обох станах спостерігається брак енергії, низька працездатність та погіршення фізичного самопочуття. Однак депресія і синдром емоційного вигорання мають різні причини та потребують належної діагностики, адже правильний підхід може значно покращити якість життя.

Емоційне вигорання – це захисна реакція організму на тривалу напругу та стрес, коли тіло та психіка вже не витримують. Людина, яка вигоріла, перестає відчувати емоції та бажання, втрачає «запал» і мотивацію та більше не може робити те, що робила раніше, з такою ж ефективністю [5]. Вигорання – це поступовий процес, який зазвичай проходить кілька стадій. Спочатку людина переживає так званий "медовий місяць", коли відчуває захоплення своєю діяльністю та працює з надмірним ентузіазмом, ігноруючи потребу у відпочинку. Згодом настає етап балансування, коли з'являються перші ознаки втоми, але людина змушує себе працювати далі, не звертаючи уваги на виснаження. Якщо цей стан триває, виникають хронічні симптоми: наростає стрес, з'являються емоційні зриви та конфлікти, що супроводжуються відчуттям безпорадності. На стадії кризи вигорання досягає свого піку – людина відчуває повне емоційне та фізичне виснаження, втрачає віру у власну ефективність і сенс своєї діяльності. Завершальною стадією стає плутанина, коли вигорання настільки вкорінюється в житті, що стає новою реальністю. Відчуття внутрішньої порожнечі та втрата контролю над власним життям роблять цей стан особливо важким для подолання. У нинішніх умовах стресу цей процес може розвиватися значно швидше, що підкреслює важливість вчасного розпізнавання та профілактики вигорання.

При синдромі емоційного вигорання, на більш пізній стадії, спостерігається зниження рівня кортизолу та порушення адаптації до стресу, а депресія часто призводить до підвищення рівня кортизолу та більш глибокими психічними розладами. Емоційне вигорання в основному пов'язане з професійною діяльністю і можна на нього вплинути зміною умов праці, відпочинку і зниженням навантаження. В свою чергу, депресія може розвиватися як наслідок вигорання, особливо якщо його ознаки ігноруються протягом тривалого часу. Вона проявляється стійким відчуттям смутку, безсилля, втрати інтересу до життя, а також порушенням сну, апетиту та загального фізичного стану. Якщо вигорання спочатку є реакцією на надмірний стрес і перевантаження, то депресія занурює людину в глибший емоційний вакуум, позбавляючи сил та бажання змінювати ситуацію. Цей стан потребує тривалого та системного лікування, яке включає психотерапію і медикаментозне втручання. Лише поєднання цих методів може забезпечити ефективне відновлення емоційного та фізичного стану людини.

Отже емоційна стійкість і тривожність впливають на здатність волонтерів долати стрес та психологічні навантаження. Низька емоційна стабільність та високий рівень тривожності підвищують ризик емоційного вигорання та депресії.

Попри схожість симптоматики, емоційне вигорання та депресія мають різну природу і вимагають різних стратегій подолання. Вигорання переважно пов'язане з професійною сферою і з зміною робочих умов, зниження навантаження та відпочинок, можна подолати наслідки емоційного вигорання. Хронічний стрес без належної уваги може перерости в глибокі розлади, включно з тривожними та соматичними порушеннями. Волонтери які зазнають високого психологічного навантаження, повинні звертати особливу увагу на власний емоційний стан, рівень тривожності та, за потреби, вживати превентивних і коригувальних заходів.

Список літератури

1. Гоулман, Д. (1995). Емоційний інтелект: Чому він може означати більше, ніж IQ. Нью-Йорк: Bantam Books. С. 1–352.
2. Dweck, C. S. (2006). Mindset: The New Psychology of Success. New York: Random House Publishing Group.
3. Spielberger C. D. (1971). Treil-state anxiety and motor behavior. Journal of Motor Behavior, Vol. 3.
4. Ziemainz, H. , Drescher, A. , Schipfer, M. and Stoll, O. (2015) An Explorative Study of Possible Demographic Variables, Sports-Related Sit-uational Variables, and Social Variables as Predictors of Athlete Burnout and Its Core Dimensions among German Non-Elite Endurance Athletes. Advances in Physical Education, 5, 60-69. DOI: 10.4236/ape.2015.51008.
5. Новосьолова С. Профілактика емоційного вигорання у волонтерів: досвід психолога. Бібліотечний форум: історія, теорія і практика № 4 (30) 2022 с.6-7

ФАКТОРИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Чернякова Олеся Володимирівна

канд. психол.наук, доцент, доцент кафедри філософії та психології
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету "Одеська юридична академія", Україна

Дев'ятка Нонна-Іулітта Сергіївна

здобувачка вищої освіти спеціальності: 053 Психологія,
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету "Одеська юридична академія", Україна

Суїцидальна поведінка серед молоді є однією з найсерйозніших соціально-психологічних проблем сучасного суспільства. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), самогубство є однією з трьох основних причин смерті серед молоді, що ілюструє масштабність і серйозність проблеми. Така тривожна статистика підкреслює необхідність всебічного дослідження факторів, що впливають на формування суїцидальних тенденцій у молодих людей, а також розробки ефективних методів профілактики. Суїцидальна поведінка не тільки руйнує життя конкретної особи, але й чинить глибокий негативний вплив на сім'ї, близьке оточення та суспільство в цілому.

Юнацький вік є періодом інтенсивних психологічних, емоційних та соціальних змін. В цей час молоді люди часто стикаються з труднощами самовизначення, пошуком свого місця в соціумі та боротьбою з особистісними кризами [1, с. 83-95]. Особливо критично це питання постає в умовах сучасного світу та наших воєнних реалій, де різні події, що відбуваються в країні поширюються через соціальні мережі та інформаційне середовище, що сприяє додатковому психологічному тиску на молодь [6, с. 42-46].

Психологічні аспекти суїцидальної поведінки, зокрема депресія, тривожні розлади та стрес, є важливими чинниками, які впливають на виникнення суїцидальних думок і дій. Психічні порушення у осіб юнацького віку часто залишаються непоміченими або недооціненими як оточенням, так і фахівцями, що ускладнює своєчасну інтервенцію. Багато досліджень свідчать про тісний зв'язок між емоційною нестабільністю молодих людей та їх схильністю до суїцидальних намірів. Однак не менш важливими є соціальні та середовищні фактори, які формують емоційний стан молодих людей. Зокрема, негативний вплив соціального оточення, таких як булінг, соціальна ізоляція, конфлікти в родині чи серед однолітків, є вагомими тригерами, які можуть посилювати суїцидальні настрої.

Суїцидальна поведінка включає суїцидальні думки, натяки та висловлювання без дій, спрямованих на позбавлення себе життя. Вони притаманні кожній людині. А також є результатом амбівалентності, біполярності та конфліктності, з

яких складається життя. Вони переживаються фрагментарно, характеризуючи внутрішню позицію людини до життя.

Отже, суїцидальну поведінку визначають як внутрішні та зовнішні форми психічної поведінки, що призводять до думок про позбавлення себе життя. Внутрішні форми суїцидальної поведінки включають думки, ідеї, почуття, суїцидальні тенденції, плани та наміри. Суїцидальним тенденціям передують антижиттєві почуття, які не стосуються безпосередньо самогубства, але заперечує життя: «я не живу, я існую», «життя не варте того, щоб його проживати».

Перехідний період між появою суїцидальних думок і спробою їх реалізації називається передсуїцидальним періодом. Передсуїцидальний період може бути емоційним і напруженим, а також може мати знижений емоційний компонент. Зовнішніми формами суїцидальної поведінки є суїцидальні спроби та завершене самогубство.

Суїцидальна поведінка серед осіб юнацького віку є складним і багатофакторним явищем, яке заслуговує на пильну увагу через його важкі наслідки. Юнацький вік (від 16 до 21 років) характеризується інтенсивними змінами в емоційній, когнітивній та соціальній сферах життя людини, що створює певні ризики для розвитку деструктивної поведінки, включно з суїцидальними тенденціями.

Юнацький період є критичним етапом у формуванні ідентичності, самооцінки, життєвих цінностей та соціальних зв'язків. У цей час молоді люди часто стикаються з багатьма труднощами, такими як [3, с. 163-171]: пошук ідентичності, емоційна нестабільність, соціальна ізоляція, низька стресостійкість. Їхній досвід переживання життєвих труднощів ще обмежений, що може спонукати до суїцидальної поведінки як реакції на кризову ситуацію [4, с. 112-116].

Суїцидальна поведінка зазвичай виникає під впливом множинних факторів, які можна розділити на особистісні, сімейні, соціальні та психопатологічні.

Особистісні фактори, такі як: депресія, тривожність, імпульсивність, можуть призвести до необдуманих спроб суїциду під впливом сильних емоцій.

Сімейні фактори, такі як: конфлікти у сім'ї, насильство або зневага, розлучення батьків, можуть спровокувати кризу та відчуття втрати підтримки, що підвищує ризик суїцидальних дій.

Соціальні фактори, такі як: соціальне виключення, булінг (цькування), вплив медіа (негативні медіа-впливи), зокрема демонстрація насильства, цькування, а також суїцидальних сюжетів або героїзація суїциду, може стимулювати суїцидальні настрої у молоді.

Психопатологічні фактори, такі як: психічні розлади (депресія, тривожність, шизофренія, розлади поведінки), наркотична або алкогольна залежність, це все часто супроводжується зниженням контролю над емоціями та імпульсами, можуть підвищувати ризик суїцидальної поведінки, а також призвести до суїцидальних спроб.

Часто суїцидальні думки і спроби не є справжнім бажанням припинити життя, а радше проявом відчаю, коли людина не бачить іншого виходу з ситуації. Важливо розуміти, що такі дії можуть бути криком про допомогу і потребою в підтримці. Юнаки, які здійснюють спробу суїциду, часто не хочуть померти, але намагаються привернути увагу до своїх проблем або уникнути непереносимого емоційного болю.

Профілактика суїцидальної поведінки повинна бути комплексною і включати такі аспекти, як [5, с. 214-216]:

- Психоедукація: інформування молоді про важливість психічного здоров'я, стратегії боротьби зі стресом, методи вирішення конфліктів та підтримку здорової самооцінки може знизити ризик суїцидальних дій.

- Раннє виявлення ризиків: важливо своєчасно виявляти ознаки депресії, тривожних розладів або інших психологічних проблем у молоді. Це може включати регулярне спостереження з боку психологів у навчальному закладі, соціальних працівників та сім'ї.

- Емоційна підтримка: батьки та педагоги повинні активно підтримувати молодь у кризових ситуаціях, надавати їм відчуття безпеки та значущості. Довіра і відкритий діалог між батьками і дітьми є критично важливими для попередження суїцидальних думок.

- Професійна допомога: у випадках, коли виявлено високий ризик суїцидальної поведінки, необхідно звертатися за допомогою до психологів, психотерапевтів або психіатрів. Своєчасна психологічна підтримка може допомогти молодій людині подолати кризу [7, с. 10-28].

Оточуючі, особливо батьки, викладачі та друзі, можуть відіграти ключову роль у запобіганні суїцидальних дій. Важливо звернути увагу на наступні моменти, як: розмови про смерть або суїцид, будь-які згадки про бажання померти або обговорення суїциду повинні розглядатися як серйозний сигнал. Зміна поведінки, різке зниження інтересу до життя, ізоляція, відмова від соціальних контактів можуть бути ознаками емоційної кризи [2, с. 4-7]. Поява прощальних жестів, передача особистих речей або написання прощальних листів.

Емоційний стан молоді та соціальний клімат, в якому вони перебувають, є важливими факторами для формування їх психічного здоров'я та загального благополуччя. Враховуючи високу вразливість осіб юнацького віку до зовнішніх впливів, необхідно розробити чіткі рекомендації для покращення їх емоційного стану та створення здорового соціального середовища, яке б сприяло їх особистісному зростанню та подоланню життєвих труднощів.

Такі рекомендації як: створення підтримуючого та безпечного середовища у родині, підтримка здорового соціального клімату у навчальних закладах, покращення психологічної стійкості молоді через розвиток навичок управління стресом, зміцнення соціальної підтримки та розвитку здорових міжособистісних стосунків, розвиток цифрової грамотності та управління впливом соціальних мереж, підтримка психічного здоров'я через доступ до професійної психологічної допомоги, охоплюють багатоаспектний підхід до вирішення цих

проблем, що включає як підтримку на індивідуальному рівні, так і зміни на рівні родин, навчальних закладів та соціальних інституцій.

Покращення емоційного стану та соціального клімату серед осіб юнацького віку вимагає комплексного підходу, що охоплює підтримку як на рівні родини та навчальних закладів, так і на рівні особистої відповідальності молоді за власне психічне здоров'я.

Таким чином, суїцидальна поведінка серед осіб юнацького віку є результатом складної взаємодії психологічних і соціальних факторів. Підвищення уваги до психічного здоров'я, створення сприятливого соціального клімату та активна участь родини у житті молоді, а також розробка психокорекційних програм направлених на комплексний підхід до попередження суїцидальної поведінки є критичними аспектами у профілактиці суїцидальних тенденцій.

Список літератури

1. Бугайова Н. М. Особливості розвитку суїцидальної поведінки у періоди вікових криз. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ; Ніжин: ПП Лисенко, 2016. Т. IX. № 8. С. 83–95.
2. Жданова І. Суїцидальні кризи та їх подолання : курс лекцій. Харків : М-во внутр. справ України харків. нац. ун-т внутр. справ, 2023. 10 с.
3. Кальницький Е. А. Екзистенційний вакуум та криза ідентичності. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». *Політологія*. Харків, 2017. № 2. С. 163–171.
4. Кравцов Д. Р. Поняття стресу та психологічної стійкості в межах різних теоретичних підходів / Габітус, 2020. - Вип. 18, т. 1. С. 112-116.
5. Криницька С. О. Сутність та профілактика суїцидальної поведінки. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2023, с. 214-216.
6. Прохоренко Є. Я., Яценко М. А. Соціологічні методи дослідження суїцидальної поведінки в юнацькому віці. *Габітус. Соціальні структури та соціальні відносини*. 2023. Випуск 46. С. 42–46.
7. Солошенко Д. В. Екстренна психологічна допомога. Консультування. Практична психологія і соціальна робота. №9-10, 2003. С. 10-28.

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ШКОЛЯРІВ ЯК ЧИННИКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Шпилько Людмила Михайлівна

студентка Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Чайкіна Наталія Олександрівна

доцент кафедри психології
Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Аналіз сучасного стану проблематики інклюзії підтвердив критичну потребу у створенні спеціалізованого соціального середовища, яке сприяло б включенню дітей із психофізичними порушеннями у спільну діяльність з їх здоровими однолітками в умовах загальноосвітніх закладів. Відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини, кожна особа має право брати участь у суспільному житті на засадах рівності та недискримінації. Україна, як частина світової спільноти, ратифікувала ключові міжнародні акти, що забезпечують права дітей, включно зі статтею 24 Конвенції про права осіб з інвалідністю. У цій статті визначається обов'язок держави реалізувати інклюзивну модель освіти, яка гарантує рівноправну участь усіх дітей у суспільному та навчальному житті з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей [1, с. 35].

Проблематика інтеграції дітей із психофізичними порушеннями у суспільство та підвищення якості їхнього життя залишається однією з актуальних. Щороку кількість дітей з важкими вродженими чи набутими захворюваннями, що призводять до інвалідності, зростає. У нашій країні, за офіційною статистикою, налічується близько 135,4 тисячі дітей-інвалідів. Однак історично склалося так, що діти з особливими потребами довгий час залишалися поза увагою суспільства, часто навчаючись та виховуючись в ізоляції у школах-інтернатах. Ця модель не сприяла їхній підготовці до життя у суспільстві та не відповідала їхнім потребам.

Дослідження науковців свідчать, що розвиток дітей із психофізичними порушеннями значною мірою залежить від позитивного ставлення до них з боку вчителів, батьків та здорових однолітків. Така підтримка є важливою умовою успішного впровадження інклюзивного навчання. Формування культури толерантності стає ключовим завданням у цьому процесі. Як зазначають дослідники, толерантність означає прагнення людини до взаєморозуміння та узгодження різних точок зору без насильства чи утисків людської гідності [3, с.35].

Толерантність нерозривно пов'язана із проблемами інтолерантності, яка може проявлятися у формі соціального відторгнення чи уникнення контактів з

дітьми з особливими потребами. Деякі науковці, зокрема М. Мельникова, вважають, що це явище пов'язане із внутрішніми психологічними механізмами, які можуть призводити до ізоляції таких дітей.

Емпатія, як важливий психологічний механізм, є необхідною для ефективної взаємодії між людьми. Дослідники визначають емпатію як здатність людини співпереживати емоційним станам іншої особи, розуміти її почуття і переживання. Емпатія розвивається із життєвим досвідом і відіграє ключову роль у побудові доброзичливих стосунків. Вона сприяє стримуванню негативних емоцій і допомогі тим, хто цього потребує.

Протягом історії ставлення до людей із психофізичними порушеннями часто формувалося на основі стереотипів та упереджень. Багато міфів у громадській свідомості стосуються причин і природи відхилень у розвитку, що часто призводить до неправильного сприйняття цих людей як залежних чи неповноцінних. Такі суспільні установки викликають у дітей із особливими потребами відчуття ізоляції, дискомфорту та нерозуміння.

Сучасна інклюзивна освіта прагне змінити ці підходи, сприяючи формуванню емпатично-толерантного ставлення до дітей із психофізичними порушеннями. Однією з ключових умов успіху є тісна співпраця з батьками, які впливають на формування світогляду своїх дітей. Досвід показує, що родини, які створюють сприятливий психологічний мікроклімат, сприяють розвитку у дітей доброзичливості та моральної культури.

Важливим аспектом інклюзивної освіти є формування міжособистісних стосунків між дітьми з особливими потребами та їхніми здоровими однолітками. Однак цей процес часто супроводжується труднощами через стереотипи, індивідуальні особливості розвитку та неготовність учасників освітнього процесу до взаємодії. Тому надзвичайно важливою стає робота над усуненням бар'єрів у спілкуванні.

Емпатія відіграє ключову роль у взаємодії дітей у інклюзивному середовищі, дозволяючи глибше усвідомлювати свої вчинки та наслідки своїх дій. Особливо важливим цей процес стає у підлітковому віці, коли формуються еталони міжособистісного сприйняття. Емпатійність може стати стійкою особистісною якістю, якщо вона закріплюється у цей період [2, с 121].

Розвиток емпатії розглядається як складний процес, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти. Він відбувається у взаємодії із соціальним середовищем та засвоєнням моральних норм. У підлітковому віці цей розвиток зумовлюється рефлексією, внутрішнім плануванням дій та довільністю пізнавальних процесів, що створює умови для формування глибоких емпатійних почуттів.

Науковці підкреслюють, що попри значний інтерес до проблеми інклюзії, все ще бракує узагальнених досліджень щодо формування емпатії в умовах інклюзивної освіти. Подальше вивчення цього питання сприятиме вдосконаленню методів взаємодії та забезпечить ефективну інтеграцію дітей із особливими потребами у суспільство.

Список літератури

1. Буркало Н. І. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Психологічний часопис*. 2019. Вип. 7. Т. 5. С. 34–49.
2. Карпенко Є. В. Емоційний інтелект у дискурсі життєздійснення особистості : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 436 с.
3. Zhuravlova Larysa. Family as a Cultural Factor of Personality's Actualization and Empathy Development. *Polskie Forum Psychologiczne*, 2016, tom 21, numer 1, s. 34–42

COMPONENTS AND LEVELS OF SOCIAL SECURITY

Protsenko O.S.

Postgraduate student of the Department of Sociology
Zaporizhzhia National University

Security in public life is an important aspect that covers all its spheres. Social security is a complex and multifaceted concept that covers the protection of the interests of individuals, society and the state from internal and external threats. It is also an important component of national security, which determines the state of protection of vital interests, including social, economic, environmental, cultural and legal aspects.

The notion of social security includes several key components: protection of the rights and freedoms of individuals, which guarantees them the opportunity to exercise their social, economic and cultural rights; creation of conditions for the stable development of society, where the basic needs of citizens, such as access to education, healthcare, social protection and employment, are met.

The most important characteristics of social security are:

1) protection of the interests of the individual - social security should ensure the protection of the rights and interests of citizens, including access to social services and support in difficult life situations;

2) stability of the society, which implies maintaining social peace, preventing conflicts and ensuring fairness in the distribution of resources;

3) interconnection with national security - social security is closely related to the concept of national security, as a safe social environment contributes to the overall well-being and stability of the state;

4) harmonization of interests - social security should balance the interests of the individual and society, taking into account the needs of the state. It is important that the protection of the interests of the individual does not contradict the interests of the state and the authorities;

5) social policy as a system of measures implemented by the state to ensure social security. It includes social protection programs that help to solve the problems of poverty, unemployment and social exclusion [1].

By type, social security includes economic, legal and psychological security. Economic security guarantees stability of income, jobs, and the ability to meet basic needs. It also includes consumer protection, combating economic crime and ensuring a fair competitive environment. Legal security covers the rule of law, protection of human rights, and fair trial. An important component is also the availability of legal aid to all citizens. Psychological security refers to ensuring a comfortable social environment in which people can express their thoughts and feelings without fear of persecution or judgment. This is important for maintaining mental health and social cohesion [2].

The analysis of social security also requires taking into account the different levels at which it operates. For example, we can distinguish between the individual level,

which is related to the protection of social rights and interests of individuals; the societal level, which aims to ensure general well-being and social cohesion; and the state level, which is the implementation of policies that promote social stability and development. Other important indicators are social security indicators, which include indicators of living standards, access to education, health care, as well as assessments of social justice and inclusion in society [3].

Ensuring security in public life requires a comprehensive approach that includes the activities of the state, civil society organizations and citizens themselves. Interaction and cooperation between these parties is critical for creating a safe and just society. In today's context, social security is becoming increasingly important, requiring new approaches to ensuring it, including the active participation of civil society, international cooperation and the integration of various aspects of social policy. Social security is not only a matter of state policy, but also of social responsibility of society as a whole. It determines the quality of life of citizens and their opportunities for development in a stable and just society.

References

1. Fundamentals of social security: a textbook / Ministry of Education and Science of Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; compiled by. Kravchenko L.V. Uman: Vizavi, 2022. 127 c. [in Ukrainian].
2. Nikolaev S. Social security in the tradition of neglecting humanistic values. *Political management*. 2011. №4. C. 60-75. [in Ukrainian].
3. Bazhenova O. V., Varnalii Z. S., Cheberyako O. V. Social security of a person in the conditions of military aggression: indicators and evaluation (on the example of Ukraine). *Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, 2023. № 8. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-8-07-02/2023-8-07-02> [in Ukrainian].

ENERGY SAVING AS A WAY OF ACHIEVING ENERGY INDEPENDENCE

Daria Tomachenko

4th year student, department of power supply of industrial enterprises
National University Zaporizhzhia Polytechnic
Zaporizhzhia, Ukraine

Dmytro Politaiev

postgraduate, department of power supply of industrial enterprises
National University Zaporizhzhia Polytechnic
Zaporizhzhia, Ukraine

Vasyl Dievochkin

postgraduate, department of power supply of industrial enterprises
National University Zaporizhzhia Polytechnic
Zaporizhzhia, Ukraine

Electricity consumption is steadily increasing. If specialists underestimate the demand for electricity, there is a risk of an underdeveloped fleet of generating capacities, that is, a risk of not covering peak loads. Overestimation of demand, on the other hand, will lead to significant surpluses and low load of stations. One of the ways to solve this issue is the optimization of electricity consumption, and the tools for achieving this goal are energy saving and energy efficiency improvement.

Considering the inelasticity of the demand for electricity, more and more consumers are involved in the use of energy-saving technologies. The increase in energy prices acts as an incentive for enterprises to implement energy-saving technologies, and their implementation is a tool for adapting enterprises to the increase in these prices.

A rapid change in the institutional structure of energy markets, a full-scale invasion, inflation in the country, strengthening of the policy of diversification of energy supply, development of transport infrastructure led to changes in the pricing mechanism in the markets of energy resources, in particular, natural gas and electricity. During the full-scale invasion, there was a rise in electricity prices.

The current electricity tariff for the population of UAH 4.32/kWh does not cover its full cost, so the difference is compensated at the expense of state-owned enterprises such as "Energoatom" and "Ukrhydroenergo". The average price of electricity in Ukraine ensures cost coverage and profit for all participants in the chain - from producers to operators and suppliers.

It is important that users pay fairly for the service, so as not to suffer from a lack of profit by "Energoatom" and "Ukrhydroenergo".

Rising electricity prices at the tap force users of certain services to look for an alternative to what they are used to. This leads to a greater demand for energy-saving solutions, such as LED lighting, building insulation, Smart House technologies, solar panels, and so on.

Taking into account all the given facts, it can be concluded that the tariff and price of electricity is an incentive for energy saving. Users are starting to save, but are looking for smart ways. Society is engaged in the search for other equipment or materials for profitable preservation of its own funds. When the price of thermal energy in the country increases, people start to insulate the premises in order to consume less thermal energy and pay less. The price of gas is rising - solid fuel boilers are being installed. When there were power outages, users installed solar panels, bought generators and EcoFlow. Energy saving is also an incentive to buy energy equipment, but as a result, the market price for such equipment increases.

These and other energy-saving trends are considered in chapter 3 when optimizing the sequence of their implementation.

The energy crisis has a negative impact on the efficient operation of companies, forcing them to look for new solutions. Alternative energy sources such as solar panels and gas-fired power plants are becoming a lifeline for businesses, providing autonomy and protection against sudden power outages.

It is recommended to use current net income (NPV) as the main performance indicators. Taking into account the constant annual income of projects, it is determined by the formula:

$$NPV = CF_t \cdot \alpha_T - I_0$$

where: α_T – discount factor.

The task will be to determine the optimal sequence of implementation of energy saving measures. At the same time, the optimality criterion will be:

$$NPV \Sigma \rightarrow \max.$$

If, due to the lack of own funds to finance all projects, the start of the implementation of the j-th project as part of the program will be postponed until the t-th time period of the planned period of the program implementation, then its net profit, reduced to the beginning of the planned period, NPV_{0j} will be determined as follows:

$$NPV_{0j} = NPV_j \sum_{\tau=1}^{T_0-T_j+1} \frac{x_{j\tau}}{(1+\alpha)^{t-1}},$$

where T_0 is the duration of the planning horizon ($T_0 > T_j$), t is the number of a separate time interval from the planning horizon; x_{jt} is a logical variable that reflects the fact of delaying the start of implementation of the energy-saving project until the t-th moment of the planned period of implementation of measures, which takes the value "1" when the project is implemented in this time period or "0" when it is postponed.

That is, $f\_project\_is\_implemented\_$

$$x_{j\tau} = \begin{cases} 1, & \text{if } project\_is\_implemented\_in\_t-th\_time\_period, \\ 0, & \text{if } project\_is\_postponed. \end{cases}$$

When the financing of energy saving programs occurs at the expense of the company's own funds in the optimization problem, it is worth considering the limitations on the amount of investment resources at a certain time:

$$\sum_{\tau=1}^{T_0-T_j+1} x_{j\tau} \cdot I_{j\tau} \leq K_t;$$

where K_t is the investment limit in the t -th time period.

Table 1.1 – Resulting indicators

Indicator		1-st year	2-nd year	3-rd year
Number of projects, pcs.	1 variant	6	2	1
Investments, thousand UAH		2962	2890	252
Investment restrictions, thousand UAH		3000	3000	-
NPV, thousand UAH		10161,42		
Number of projects, pcs.	2 variant	4	1	4
Investments, thousand UAH		1830	2500	1774
Investment restrictions, thousand UAH		2500	2500	-
NPV, thousand UAH		9656,492		
Number of projects, pcs.	3 variant	5	2	2
Investments, thousand UAH		1942	1410	2752
Investment restrictions, thousand UAH		2000	2000	-
NPV, thousand UAH		10033,8		

The considered options differ in funding restrictions. With restrictions of about 50% of the total amount of investment, the maximum result is achieved, while in the last instance, projects on thermal insulation of external structures should be implemented due to long payback, the purchase of a generator (since it is cheaper to ensure a certain level of energy independence at the expense of SES and SNE, in addition, the use of a diesel generator significantly increases the cost of energy resources and its use without prior energy saving activities is impractical); and regime management (DSM) due to funding constraints.

With restrictions of about 30% of the total amount of investment, a greater result is achieved than with restrictions of 40%. At the same time, in all cases, first of all, projects of SNE and implementation of energy management systems should be implemented.

References:

1. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. Центр Разумкова // Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/statti/sektor-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny>
2. Ціноутворення на енергетичних ринках: досвід ЄС та України. Центр Разумкова // Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_ENERGY-GAZ-pravki.pdf
3. Впровадження енергозберігаючих технологій як засіб адаптації підприємств до зростання цін на енергетичні ресурси. // Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/347713685_VPROVADZENNA_ENERG_OZBERIGAUCIH_TEHNOLOGIJ_AK_ZASIB_ADAPTACII_PIDPRIEMSTV_DO_ZROSTANNA_CIN_NA_ENERGETICNI_RESURSI

ESTIMATION OF DURABILITY OF ASPHALT CONCRETE COATINGS IN REAL CONDITIONS OF OPERATION

Tengiz Papuashvili

Professor,
Georgian Technical University

Alexi Burduladze

Professor,
Georgian Technical University

თანამედროვე ჩქაროსნული ინტენსიური მოძრაობის პირობებში ასფალტბეტონის საფარი განიცდის სატრანსპორტო საშუალებების მრავალციკლურ ზემოქმედებას, რომელსაც დინამიკური ხასიათი აქვს და ითვლება საგზაო სამოსების სატრანსპორტო-საექსპლუატაციო მდგომარეობის შემცირების და მისი დანგრევის ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად (ნახ. 1). ცნობილია, რომ ასფალტბეტონის ნგრევა მრავალჯერადი დატვირთვების ზემოქმედების ქვეშ განპირობებულია დადლილობის პროცესებით, ე.ი. მიკროდეფექტების წარმოქმნით და დაგროვებით, სიმტკიცის თანდათანობით შემცირებით დროში.

ნახ. 1. დადლილობითი დეფორმაციები არახისტ საგზაო სამოსზე

საგზაო საფარის დადლილობითი რღვევის საკითხისადმი გაზრდილი ინტერესი აიხსნება ყოველწლიურად სატრანსპორტო ნაკადების ზრდისა ერთის მხრივ და ასფალტბეტონის საფარების რეალური სამსახურის ვადის შემცირებით მეორეს მხრივ. სწორედ ამის გამო საგზაო სამოსების პროექტირების რიგ საზღვარგარეთულ მეთოდებში ღუნვადი ფენის

მასალის დადლილობაზე ანგარიში არის ძირითადი მოთხოვნა კონსტრუქციის ფენების საჭირო სისქეების განსასაზღვრავად.

ითვალისწინებთ რა, რომ III და IV კატეგორიის გზებზე ორფენიანი ასფალტბეტონის საფარის სისქე 10 სმ-ის ფარგლებშია, ყურადღება უნდა მიექცეს დადლილობით რღვევისადმი საწინააღმდეგო ღონისძიებების დამუშავებას.

არახისტი საგზაო სამოსების გაანგარიშების მეთოდები უნდა ითვალისწინებდეს საგზაო სამოსის კონსტრუქციული ფენების სისქეების დანიშვნას ძირითადად დასაშვები დრეკადი ჩაღუნვების მიხედვით და მონოლითური ფენების დადლილობითი ნგრევისადმი წინააღმდეგობის გადამოწმებით გაჭიმვისგან ღუნვის დროს და არაბმული კონსტრუქციული ფენების ძვრისადმი მდგრადობის გადამოწმებით.

გამჭიმავი ძაბვის მნიშვნელობები, რომლებიც წარმოიშვება ასფალტბეტონის ფენაში სატრანსპორტო საშუალების გავლისას, იცვლება წლის განმავლობაში საფარის ტემპერატურული რეჟიმისა და მიწის ვაკისის გრუნტის ტენიანობის მიხედვით. ეს ნიშნავს, რომ ასფალტბეტონის ფენების ანგარიშისას, დადლილობითი რღვევის წინააღმდეგ, აუცილებელია გათვალისწინებული იქნას რეგიონის კლიმატური ფაქტორები, მაშინ როცა მოქმედ ნორმატიულ დოკუმენტში ასფალტბეტონის დრეკადობის მოდული მიღებულია ერთნაირი ყველა საგზაო კლიმატური ზონისათვის.

კონსტრუქციის ტრადიციული მეთოდი ითვალისწინებს ფენების განლაგების სიმტკიცის მახასიათებლების კლებით სიღრმეში, საფარის ქვედა ფენას აწყობენ ფოროვანი ასფალტბეტონისაგან რომელიც ნაკლებ წინააღმდეგობას უწევს დადლილობით რღვევას. ამასთან ქვედა ფენის მოწყობა უფრო დიდი დრეკადობის მოდულის მქონე მასალით შეუძლებელია ვინაიდან ამ შემთხვევაში შეუძლებელი იქნება მისი გაანგარიშება დასაშვები დრეკადი ჩაღუნვების მეთოდით.

საფარის ფენა უნდა შეირჩეს ისე, რომ წლის ცხელ პერიოდში ადგილი ქონდეს მინიმალურ ნაკვალევს, ხოლო მკვრივმა ქვედა ფენამ ბიტუმის გაზრდილი შემცველობით უნდა უზრუნველყოს ღუნვისას დადლილობის მაღალი წინააღმდეგობა. განხორციელებული კვლევები და საავტომობილო გზების ექსპლუატაციის გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ საგზაო სამოსის კონსტრუქციული ფენების სისქის ზრდა (განსაკუთრებით არაბმული საფუძვლის ფენები) ინტენსიური ჩქაროსნული მოძრაობის პირობებში ვერ უზრუნველყოფს საგზაო კონსტრუქციის სამსახურის მოთხოვნილ ვადას, თუმცა ამაღლებს მის საერთო დრეკადობის მოდულს. საგზაო კონსტრუქციის ხანგამძლეობის გაზრდის მიზნით საჭიროა ახალი ეფექტური კონსტრუქციული გადაწყვეტის მოძიება და მათი აპრობაცია.

კვლევების შედეგად დაგროვილია საკმაო გამოცდილება მასალათა გამოყენების გადაწყვეტილების ასფალტბეტონის დაღლილობით ხანმედგობის ამაღლების მიზნით; ასფალტბეტონის ფორიანობის შემცირების კუთხით; ბიტუმის სიბლანტის ამაღლების კუთხით; მოდიფიცირებადი და გამაძლიერებელი დანამატების შეყვანით და არმირებადი ქვესაგებების გამოყენებით. ამასთან ქვეყნის სტანდარტებში ასფალტბეტონის ნარევების მრავალჯერადი დატვირთვის პირობებში დაღლილობის სიმტკიცისადმი წაყენებული მეთოდებისა და მოთხოვნების არ არსებობის გამო გამორიცხავს ასფალტბეტონის ნარევების შემადგენლობის მიზან მიმართული შერჩევის შესაძლებლობას, რასაც მიყვავართ ნარევების ტიპების შერჩევის არასწორ გადაწყვეტილებამდე, რაც მიუთითებს პოლიმერული და არმირებადი დანამატების გამოყენების მიზანშეწონილობაზე.

თანამედროვე პირობებში სატრანსპორტო საშუალებები მაღალჩქაროსნული ინტენსიური მოძრაობის პირობებში საგზაო სამოსის კონსტრუქციული ფენების მასალების ხანგამძლეობის ობიექტურად შეფასების მიზნით, აუცილებელია გადავიდეთ მათი გამოცდის ახალ მეთოდებზე, რომლებიც შეესაბამება სატრანსპორტო ნაკადის რეალურ დატვირთვის ზემოქმედებას.

გამოცდის ასეთი მეთოდები ხორციელდება მრავალ ქვეყანაში. ევროპული სტანდარტების პროექტის მიხედვით (EN 12697-24), მაგალითისათვის, დაღლილობითი სიმტკიცის განსაზღვრა ხორციელდება დატვირთვის სიხშირის 10ჰც, 25ჰც, აგრეთვე სიხშირის დიაპაზონში 1ჰც-დან 60 ჰც-მდე.

ნახ. 2. მოწყობილობები დაღლილობითი სიმტკიცის განსაზღვრისათვის, სტანდარტი (EN 12697-24)

ასფალტბეტონის საფარების დადლილობითი ხანმედევობის ამალლების პრობლემების გადაწყვეტა უნდა იყოს ყოველმხრივი და კომპლექსური, რომელიც მოიცავს:

- ასფალტბეტონის საფარების ანგარიშს დადლილობით ხანმედევობაზე დატვირთვის განსაკუთრებულობის გათვალისწინებით, მოცემულ კლიმატურ პირობებში, წლის სხვადასხვა პერიოდში - არახისტი საგზაო სამოსების პროექტირების სტადიაზე;
- ასფალტბეტონის საფარის დადლილობითი ხანგამძლეობის გაზრდის კონსტრუქციული გადაწყვეტის ეფექტურობის ანალიზს;
- ასფალტბეტონის ნარევების დადლილობითი სიმტკიცის გამოცდის განხორციელებას მრავალჯერადი დატვირთვისას - შემადგენლობის შერჩევის მიზნით, რომელიც უზრუნველყოფს ასფალტბეტონის მოცემულ საექსპლუატაციო თვისებებს;
- სატრანსპორტო საშუალებების დინამიკური ზემოქმედების მახასიათებლების ანგარიშს საგზაო სამოსის ფაქტიური სისწორის გათვალისწინებით - საავტომობილო გზების ექსპლუატაციის სტადიაზე;
- ექსპლუატაციაში მყოფი ასფალტბეტონის საფარების დადლილობითი ხანმედევობის ანგარიშს;
- საგზაო საფარის ნარჩენი რესურსის პროგნოზირებას რეალური დატვირთვის გათვალისწინებით.
- საფარიდან ამოღებული ასფალტბეტონის დადლილობის სიმტკიცის გამოცდის განხორციელებას.

პირველ ეტაპზე ხორციელდება ასფალტბეტონის საფარის დინამიკური დატვირთვის მახასიათებლების ანგარიში მოცემულ საავტომობილო გზაზე წლის განმავლობაში.

საგზაო საფარის სისწორის საექსპლუატაციო მახასიათებელი და მოძრაობის ჩქაროსნული რეჟიმი განსაზღვრავს სატრანსპორტო საშუალებების დინამიკური ზემოქმედების სიხშირულ მახასიათებლებს. საგზაო დატვირთვის დინამიკური მახასიათებლების ანგარიში ხორციელდება დამუშავებული მათემატიკური მოდელის „საგზაო კონსტრუქცია-გრუნტი“ გამოყენებით სატრანსპორტო ნაკადის მოცემული შემადგენლობისათვის. ამასთან ითვალისწინებენ კლიმატური ფაქტორების სეზონურ ცვლილებას, რომელიც დამახასიათებელია მოცემული რეგიონისათვის. ეს მეთოდი (საანგარიშო-თეორიული) შეიძლება გამოყენებული იყოს ახალი საგზაო კონსტრუქციის პროექტირებისას ეფექტური და ხანგამძლე ასფალტბეტონის საფარის შერჩევისათვის, აგრეთვე საავტომობილო გზების ექსპლუატაციისას, საგზაო სამოსის ნარჩენი რესურსის გაანგარიშების მიზნით სატრანსპორტო ნაკადის რეალური დინამიკური ზემოქმედებისას.

ექსპლუატაციაში მყოფი საგზაო სამოსებისათვის მიზანშეწონილია გამოყენებული იქნას ექსპერიმენტალური მეთოდი, რომლის დროსაც ასფალტბეტონის საფარის დატვირთვის დინამიკური მახასიათებლები განისაზღვრება ნატურალური გაზომვების პროცესში ვიბროგამზომი კომპლექსის გამოყენებით.

მეორე ეტაპზე ხორციელდება ასფალტბეტონის ხანმედევობის ანგარიში დატვირთვისას საექსპლუატაციო რეჟიმის პირობებში.

ექსპლუატაციაში მყოფი საავტომობილო გზის საფარიდან ამოღებული ასფალტბეტონის დადლილობით რღვევაზე გამოცდა დატვირთვის რეალური რეჟიმის პირობებში, საშუალებას იძლევა გავაკეთოთ პროგნოზი ასფალტბეტონის საფარის ნარჩენ რესურსზე და დასაბუთებულად დავნიშნოთ სარემონტო სამუშაოების სახეები და ვადები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. A. Burduladze, T. Papuashvili. SUPERPAVE Technology - A Modern Method for Designing Asphalt Concrete Pavements. MODERN PHILOLOGICAL RESEARCH IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION. Abstracts of V International Scientific and Practical Conference, (2024)
2. EN 12697-24:2018. Bituminous mixtures - Test methods, (2018)
3. Zhongyu Li, Tingguo Liu, Jicun Shi. Uladzimir Veranko Fatigue Resistance of Asphalt Concrete Pavements. Peculiarity and Assessments of Potentials. Baltic Journal of Road and Bridge Engineering, (2017)
4. Qi Jiang, Meizhu Chen, Yuechao Zhao, Shaopeng Wu, Yansong Fan, Zhengxu Gan, Yunlong Zhang. Comprehensive assessment of the durability deterioration of asphalt pavement in salt environment: A literature review. Case Studies in Construction Materials, (2022)
5. Rodrigo Miró, Jorge Ortiz-Ripoll, Adriana Martínez, Ramón Botella, Félix Pérez-Jiménez, Teresa López-Montero. A new proposal to assess shear fatigue resistance of asphalt pavement interfaces. Road Materials and Pavement Design, (2021)

INVESTIGATION OF LLMS FOR GENERATING ANSWERS BASEDON USER-PROVIDED CONTENT TO SUPPORT EDUCATIONAL AND ORGANIZATIONAL PROCESSES

Yakovleva Olena

PhD., Associate Professor
Bratislava University of Economics and Management
Kharkiv National University of Radio Electronics
Department of AI R&D, SYTOSS Ltd, Bratislava, Slovakia

Matúšová Silvia

PhDr, PhD, Associate Professor
Department of Economics and Finance
Bratislava University of Economics and Management

Táncóšová Judita

PhD, Professor
Department of Economics and Finance
Bratislava University of Economics and Management

Abstract. The paper focuses on using large language models (LLMs) to generate responses based on customized content. LLMs from different companies were analyzed to determine the most effective in terms of speed, quality, and cost for use in a Telegram bot. The LangChain library was used to generate the LLM response from the proprietary database, which allows the selection of relevant fragments of the dataset. The process of consulting university applicants was chosen as a subject area, and information from the university website was used as a dataset. The quality of the answers was assessed by expert evaluation. The research results demonstrate a significant potential for applying LLMs models through their API for auto-responding and consulting in various industries, especially in the education sector.

Keywords: Large Language Model, GPT, OpenAI, Gemini, Claude, Education

Introduction. The paper covers the study of the possibility of using the GPT (Generative Pre-trained Transformer) to generate answers based on custom content, for example, for consulting users in multiple industries, in education particularly.

A few years ago, the development of language models significantly progressed. It happened when OpenAI's ChatGPT bot appeared. The tool set a record for the fastest user base growth in the history of a consumer application, gaining 1 million users in just 5 days (Fig. 1) [1]. In December 2023, an estimated 1.6 billion people visited the ChatGPT website. OpenAI's ChatGPT chatbot, developed on the basis of the GPT-3.5 model, is a part of LLMs and uses a reinforcement learning method with human feedback. Generative artificial intelligence allows the creation of unique content by using large amounts of data and modern machine-learning methods. There are many

similar tools on the market, ChatGPT is just one of them. For example, models such as DALL-E and Midjourney can generate images based on text descriptions. However, these achievements are based on many years of research, covering classical approaches that use information-analytical methods, and modern neural network methods of Computer Vision and Natural Language Processing [2-4].

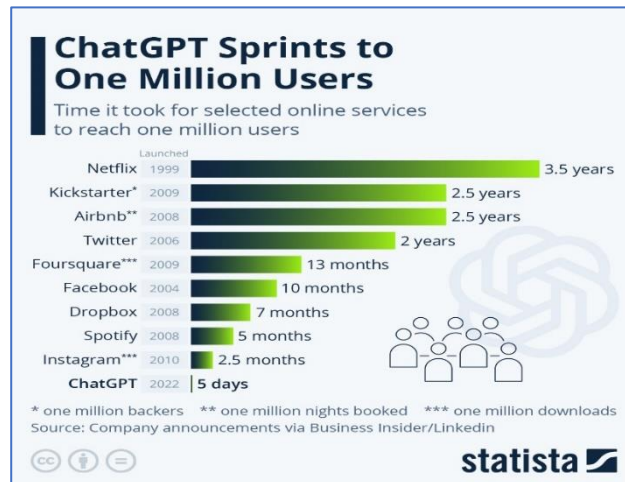

Figure 1 – Speed of gaining popularity for different applications [1]

Currently, there are several competitors to OpenAI's GPT models on the market, including Google DeepMind's Gemini and Anthropic's Claude. High competition between large language model vendors has significantly accelerated the enhancement of these systems' response quality. As a result of the continuous algorithm improvement, the use of the latest machine learning methods, and the expansion of training databases, modern LLMs already demonstrate the quality of answers that exceeds human ones. The models are able to provide in-depth analysis, logical conclusions, and ensure the consistency of information even in complex multi-component queries. Such results are confirmed by numerous studies, where LLMs outperform humans in terms of accuracy and speed of data processing in many areas, such as programming, research, and educational tasks.

Relevance of the research topic. Large language models can be integrated via APIs into various applications, which allows them to be used in many areas, including education, where they effectively help in teaching and counseling. Through their ability to process large amounts of information and answer questions, such models ensure process automation, are applied in interactive learning platforms and support online education. However, LLMs do not always provide up-to-date or specific information. For example, the models may not know about updates on company websites, the latest scientific discoveries, or local peculiarities. For this the reason, task of creating applications based on user-generated content is relevant. In such applications, LLMs can use specially prepared knowledge bases to respond more accurately, focusing on the user's specific needs. In particular, educational platforms can apply a system where an LLM gets access to a school or university's database of educational materials, and businesses can create tools that use internal company documentation to process employee or customer requests. This approach expands the functionality of LLMs and

makes their use more adapted to specific tasks.

Research goal and problem statement. The ChatGPT chatbot provides responses based on data relevant until October 2023. However, since November 2023, GPT models have been able to retrieve information from the Internet in real-time. However, there are limitations even with the Internet real-time data: the models may not have detailed information about local businesses, schools, universities, language courses, if this data is not publicly available. Suppose a user wants to find out specific information only available on certain companies' websites (vacancies, list of services, registration conditions for courses, or information about the company's products). In that case, the GPT model may not provide an accurate answer without preliminary customization or providing an additional knowledge base. Although the user can find this information independently, it takes time to search and analyze a large amount of data.

The relevant approach for solving similar problems in trade, education, services, and other areas is transferring specific information or a knowledge base to the GPT model, based on which it will generate answers. This approach is more effective than classical model retraining because transferring confidential company data to OpenAI servers for retraining may be unacceptable for some companies. Also, classical model retraining requires large amounts of data (datasets) with correct answers, and their preparation is time-consuming. Finally, model retraining on an OpenAI server requires significant financial costs. Transferring a specific knowledge base to a model instead helps avoid these problems, ensuring fast and accurate integration of artificial intelligence into business processes. This approach is cost-effective, confidential, and less resource-intensive, which makes it attractive to companies and organizations.

The aim of the study was to investigate the use of LLMs in a Telegram bot to answer questions based on corporate data. To implement this project, the following tasks should be addressed: analyze LLMs from different manufacturers and determine the most suitable one in terms of speed, quality, and cost for use in a Telegram bot; study approaches to applying LLMs to receiving answers from user-generated content; create prompts and configure parameters of the model for generating responses to a user request; prepare a knowledge base (content) to be used for answers; develop a Telegram bot; and evaluate the quality of answers based on custom content.

Reviewing the current models and choosing the most suitable one for a Telegram bot. Initially, in the paper, leading LLMs such as Gemini (Google DeepMind), Claude (Anthropic), and GPT (OpenAI) were analyzed with the help of various Leaderboards. The models were compared by analyzing their capabilities, answer quality and performance. The main sources for the study were the source [5] and the results of the Chatbot Arena Leaderboard (Hugging Face) rating [6]. The analysis identifies each model's key advantages and disadvantages, taking into account their performance in different tasks and use cases.

The Chatbot Arena Leaderboard platform offers users to compare answers from different models in real time. Users can ask a question, receive answers from two anonymous models, and rate which answer is better. These scores are aggregated into a ranking table that includes models from leading companies such as OpenAI, Google and Meta, as well as new startups. As of December 2024, the Chatbot Arena

Leaderboard evaluates more than 170 models, having collected more than two million user votes. This approach provides a dynamic and up-to-date assessment of the capabilities of different models, ensuring users and researchers make objective comparisons based on real-world interactions. According to the latest data, GPT-4o by OpenAI occupies the leading position in the ranking, demonstrating high results in various tasks (Fig. 2).

Rank* (UB)	Rank (StyleCtrl)	Model	Arena Score	95% CI	Votes	Organization
1	1	ChatGPT-4o-latest (2024-11-29)	1366	+3/-4	19888	OpenAI
1	3	Gemini-Exp-1121	1364	+7/-4	13583	Google
3	5	Gemini-Exp-1114	1347	+5/-4	16208	Google
4	2	o1-preview	1334	+4/-4	29747	OpenAI
5	8	o1-mini	1307	+3/-4	35691	OpenAI
5	5	Gemini-1.5-Pro-082	1301	+3/-3	31240	Google
6	5	Gemini-1.5-Pro-Exp-0827	1299	+3/-4	32312	Google
8	11	Grok-2-08-13	1289	+3/-3	54702	xAI
8	13	Yi-Lightning	1287	+3/-4	29201	01 AI
8	7	GPT-4o-2024-05-13	1285	+2/-2	115598	OpenAI
8	3	Claude 3.5 Sonnet (20241022)	1283	+3/-3	33295	Anthropic

Figure 2 – Rating of LLMs on the Chatbot Arena platform as of December 2024 [6]

However, other models, such as Google's Gemini and Anthropic's Claude, also perform competitively. It is worth noting that each model has its strengths and weaknesses, and the choice of the optimal model depends on the user's specific needs. According to the source [6], the following features of the Gemini, Claude, and GPT models can be emphasized. The Gemini model is multimodal, just like GPT4o, which means it can process different types of data: text, images, audio, video, and computer code. Gemini Ultra, one of the model's versions, has outperformed GPT-4 and other models in various industry tests, reaching 90% on the MMLU test, which is higher than human experts. Gemini's strengths are its integration with the Google ecosystem and its ability to process various data types. The Claude model is known for its ability to generate high-quality text that feels natural and human but is not multimodal. The model demonstrates high results in code generation, outperforming competitors in this area. Claude is also effective at proofreading texts, finding and explaining both factual and grammatical errors. However, despite these advantages, the model may be inferior to others in tasks requiring in-depth analysis and logical conclusions. Comparative tables published in the fall of 2024 [6] show that each model has its strengths and weaknesses. For example, Claude 3.5 Sonnet is the best at code generation, while GPT-4o demonstrates high performance in text analysis and understanding. Gemini, on the other hand, has the largest context window, which allows it to process longer texts and better retain the context of the conversation. Given these comparisons, OpenAI's GPT models, particularly the GPT-4o, stand out for their ability to perform in-depth analysis, logical inference, and versatility in various tasks. This makes them an attractive choice for users looking for a balance between performance and flexibility.

In this paper, GPT models were selected, namely GPT-4o, GPT-4o-mini, GPT-4-turbo, GPT-4, and GPT-3.5-Turbo, as the most interesting in terms of price, quality, and speed (Table 1) [7]. Among the chosen, the high-intelligence flagship model for

complex, multi-step tasks GPT-4o is cheaper and faster than GPT-4 Turbo. Currently GPT-4o points to gpt-4o-2024-08-06. GPT-4o mini is cheaper and more capable than GPT-3.5 turbo, currently GPT-4o mini points to gpt-4o-mini-2024-07-18. The difference between GPT-4 and GPT-3.5 models is insignificant for many basic tasks. Starting July 2024, GPT documentation recommends using GPT-4o-mini instead of GPT-3.5-turbo, as it is cheaper, has more features, multimodality, and has the same speed. GPT-3.5-turbo is still available for use in the API. According to Table 1, the most suitable models for use through the API are gpt-4o-mini-2024-07-18 and gpt-3.5-turbo-0125, which have a similar price but differ significantly in token volume. However, in the case of answering questions from university applicants, there will be no need for a large volume. Thus, gpt-4o-mini-2024-07-18 and gpt-3.5-turbo-0125 were selected for further research.

Table 1

Comparison of the main characteristics of GPT models by OpenAI

Model	Models used	Context window	Max output tokens	Training data	Input (1M tokens)	Output (1M tokens)
GPT-4o	gpt-4o (gpt-4o-2024-08-06, gpt-4o-2024-11-20, gpt-4o-2024-05-13)	128,000 tokens 300 pages of text	16,384 tokens, 16,384 tokens, 4,096 tokens	Oct 2023	\$2,50 \$2,50 \$5,00	\$10,00 \$10,00 \$15,00
GPT-4o mini	gpt-4o-mini-2024-07-18		16,384 tokens		\$0.150	\$0.600
GPT-4 Turbo	gpt-4-turbo-2024-04-09 gpt-4-0125-preview gpt-4-1106-preview	128,000 tokens	4,096 tokens	Dec 2023 Dec 2023 Apr 2023	\$10.00	\$30.00
GPT-4	gpt-4 (gpt-4-0613*) gpt-4-32k (gpt-4-32k-0613*) (*Snapshot of the model from June 13th, 2023. Will be deprecated on June 6, 2025)	8,192 tokens 32.76 tokens	8,192 tokens	Sep 2021	\$30.00 \$60.00	\$60.00 \$120.00
GPT-3.5 Turbo	gpt-3.5-turbo-0125 gpt-3.5-turbo-1106	16,385 tokens	4,096 tokens	Sep 2021	\$0.50 \$1.00	\$1.50 \$2.00

Practical Investigation of Models for Responses Based on User-Generated Content. For communicating with GPT models via the API the following roles exist: system — prompt, which explains to the model how to perform the task; user — user's question; and assistant — model's answer. The total number of tokens in these roles cannot exceed the maximum size of the context window for the model, i.e., 16,384 tokens for gpt-4o-mini-2024-07-18 and 4,096 tokens for gpt-3.5-turbo-0125 (Table 1). To reduce the volume, the LangChain library was applied, which allows the user's query to be translated into a feature vector (embedding) and search for relevant fragments in the user's context. In the next step, to generate responses, it is necessary to create a prompt based on the content, which will be further recorded in the system role, generate user content, and configure the GPT model parameters, such as, temperature and verbose. Implemented into the Telegram bot, the model works as follows: the user sends a request through the Telegram bot interface; the Telegram bot accepts the request and records its user role in the form of a text message; the LangChain library finds the content fragments that are most relevant to the query;

found fragments and prompts are added to the system role; the content of the system and user roles is sent to ChatGPT; GPT returns a result that is in the assistant role; the Telegram bot sends the generated response back to the user in the Telegram chat. Suppose there is a need to consider the history of the dialog. In that case, the previous questions from the user are summarized along with the answers from the assistant and the summary results are added to the system for generating the current answer.

In this paper, a Telegram bot was developed that responds to requests from university applicants based on previously selected GPT models (Fig. 3) and user-generated content generated from the university website information [8].

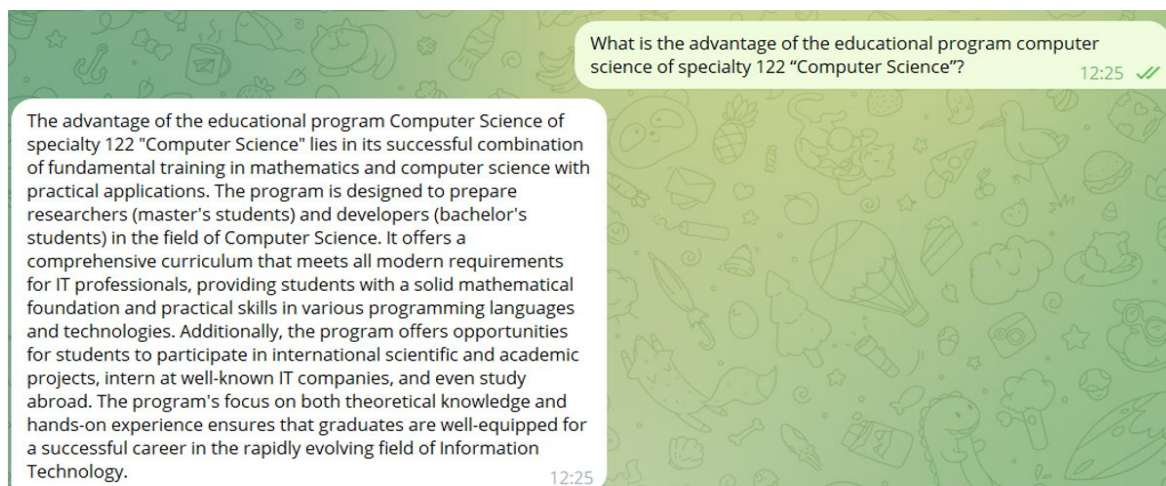

Figure 3 – An example of a Telegram bot operation. Question: "What is the advantage of the educational program computer science of specialty 122 – Computer Science?"

The quality of the answers was assessed by expert evaluation. Fifty experts (5 university professors and 45 students) gave their ratings from 1 to 5 points, where 5 was the maximum rank. In total, the Telegram bot received about 2 500 marks. All answers were classified into the following categories: the question is not relevant (17%); the question is relevant, but the information required to answer is absent in the content database or insufficient (30%); the question is relevant, and the information to answer is sufficient (53%). The average response rate was 3.4 for the gpt-3.5-turbo-0125 model and 3.9 for the gpt-4o-mini-2024-07-18 model. The cost was about \$4 for both models per 1000 responses. The first round of testing revealed how to improve the project, and the content was enriched. After that, in the second round of testing, the average score improved for both models, but for the model gpt-4o-mini-2024-07-18, it was better and equaled 4.4, which demonstrated the need for further content improvement. Thus, the gpt-4o-mini-2024-07-18 model was chosen as the working model for the developed Telegram bot.

Conclusions. In this paper, the use of LLMs for answering questions based on user-generated content was investigated. The custom dataset was created, various prompts and settings were explored, and the LangChain library was used to search for the most relevant content fragments for a user's query. A Telegram bot was developed to consult applicants on various topics, and expert evaluation was used to assess the quality of bot answers. The work has shown the feasibility of using GPT language models to

provide answers based on user-generated content. In general, using LLMs opens up new opportunities for developing managerial competencies and introducing innovations in education, which is especially important in the post-COVID-19 era. The pandemic has significantly transformed approaches to learning and management, emphasizing the importance of digital technologies and personalized solutions. Integration of LLMs into educational processes allows the creation of interactive educational platforms that adapt to the individual needs of students and also contribute to the development of management skills by automating routine tasks and improving access to relevant information. Such models are becoming a powerful tool for education leaders, helping them to manage change and drive innovation effectively.

Acknowledgements. The research authors express appreciation and gratitude to the teachers and students of the Department of Informatics at Kharkiv University of Radio Electronics, who acted as experts in evaluating the responses of the developed Telegram bot. The work is funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under project No. 09I03-03-V01-00115.

References:

1. Practical AI study and thoughts (2024). Retrieved from <https://www.statista.com/chart/29174/time-to-one-million-users/>.
2. Gorokhovatskyi V., Tvoroshenko I., Yakovleva O., Hudáková M., and Gorokhovatskyi O. (2024) Application of a committee of Kohonen neural networks to training of image classifier based on description of descriptors set, IEEE Access, vol. 12, pp. 73376-73385. DOI: 10.1109/ACCESS.2024.3404371.
3. Yakovleva, O., & Nikolaieva, K. (2020). Research Of Descriptor Based Image Normalization And Comparative Analysis Of SURF, SIFT, BRISK, ORB, KAZE, AKAZE Descriptors. Advanced Information Systems, 4(4), 89-101. DOI:10.20998/2522-9052.2020.4.13.
4. Yakovleva, O., Kovtunencko, A., Liubchenko, V., Honcharenko, V., & Kobylín, O. (2023). Face Detection for Video Surveillance-based Security System. In CEUR Workshop Proceedings (Vol. 3403). pp. 69-86. ISSN 1613-0073.
5. A Comparative Analysis of the Best Language Models: ChatGPT, Gemini, Claude, and Llama (2024). Retrieved from https://talkai.info/blog/comparative_analysis_of_chatgpt_gemini_claude_llama/?utm_source=chatgpt.com.
6. Chatbot Arena LLM Leaderboard: Community-driven Evaluation for Best LLM and AI chatbots (2024). Retrieved from <https://huggingface.co/spaces/lmarena-ai/chatbot-arena-leaderboard>.
7. OpenAI platform. OpenAI Platform. (2024). Retrieved from <https://platform.openai.com>.
8. 122-Computer science, Educational and professional program "Informatics", Department of Informatics, Faculty of Information and Analytical Technologies and Management, Kharkiv National University of Radio Electronics (2024). Retrieved from <https://informatics.nure.ua/>.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВРАЗЛИВОСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА БАЗІ ІНТЕРНЕТУ РЕЧЕЙ (IOT)

Кучківський Володимир Сергійович

магістр

Поліський національний університет

Інтеграція технологій Інтернету речей (IoT) у критичну інфраструктуру сучасного суспільства значно підвищує її ефективність і автоматизацію. IoT використовується для моніторингу, аналізу й управління енергетичними системами, транспортними мережами, медичними закладами та іншими життєво важливими об'єктами. Однак впровадження IoT також створює серйозні ризики через низький рівень кіберзахисту пристроїв і протоколів, що використовуються у цих системах. Це зумовлює необхідність дослідження їхніх вразливостей і пошуку рішень для мінімізації ризиків.

Системи критичної інфраструктури все частіше стають об'єктом атак, що спрямовані на використання недоліків IoT-пристроїв. Зокрема, одним із найбільш відомих прикладів є атака Mirai botnet, що у 2016 році вивела з ладу тисячі пристроїв, створивши масштабний DDoS-напад на ключові сервіси Інтернету [2]. Ще одним яскравим прикладом є кібератака на енергосистему України у 2015 році, яка вивела з ладу системи постачання електроенергії. Такі випадки демонструють, що навіть одинична компрометація IoT-пристроїв може мати значні економічні, соціальні та політичні наслідки.

Основними проблемами IoT є слабкий захист комунікацій, відсутність сучасних методів шифрування, а також низький рівень фізичної безпеки пристроїв. Часто IoT-пристрої працюють на базі стандартних або незахищених паролів, що робить їх вразливими до атак. Протоколи передачі даних, такі як MQTT або CoAP, також не завжди відповідають вимогам сучасної кібербезпеки. Крім того, IoT-пристрої можуть ставати вектором для вторгнення в критичні системи, які вони обслуговують.

Для оцінки вразливостей IoT у критичній інфраструктурі застосовуються різні методики, серед яких моделювання атак із використанням тестових платформ, таких як Shodan чи Metasploit. Аналіз сценаріїв атак дозволяє передбачити можливі наслідки, наприклад, у сфері енергетики — перевантаження мереж або раптові відключення, у транспорті — хаос на дорогах через маніпуляцію сигналами світлофорів, у водопостачанні — порушення роботи насосних станцій через компрометацію сенсорів.

Для підвищення захищеності IoT у критичній інфраструктурі пропонуються такі заходи, як впровадження сучасних алгоритмів шифрування даних, регулярне оновлення прошивок пристроїв, використання систем моніторингу аномалій у трафіку та сегментація мереж. Не менш важливим є впровадження стандартів

кібербезпеки, таких як NIST Cybersecurity Framework [3], а також підвищення обізнаності фахівців, які працюють у цій галузі.

Важливим є також аналіз економічного аспекту проблеми. Наприклад, простій систем через кібератаку може призвести до значних збитків і тривалих витрат на відновлення інфраструктури. За прогнозами, ринок IoT до 2030 року зросте до понад 600 мільярдів доларів США [1], що вимагає інтенсивного розвитку технологій безпеки для забезпечення стійкості критично важливих систем.

Таким чином, дослідження вразливостей IoT у критичній інфраструктурі є актуальним завданням, яке вимагає комплексного підходу. Розробка ефективних стратегій захисту цих систем сприятиме підвищенню їхньої надійності, зменшенню ризиків кібератак і забезпеченню стабільності функціонування суспільства.

Список літератури

1. IoT Analytics. Market Analysis and Forecasts to 2030.
2. Kolias, C., Kambourakis, G., Stavrou, A., Voas, J. (2017). DDoS in the IoT: Mirai and Other Botnets. Computer.
3. NIST Cybersecurity Framework. National Institute of Standards and Technology.

РОЗРОБКА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ БІЗНЕС-АНАЛІТИКІВ НА ОСНОВІ BABOK

Петрашук Інеса

Магістр, Луцький національний університет

У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій та цифрової трансформації бізнесу бізнес-аналітика стала одним із ключових факторів для досягнення конкурентних переваг компаній. Ефективність прийняття управлінських рішень безпосередньо залежить від якості та своєчасності аналізу даних. У цьому контексті стандартизація процесів бізнес-аналізу є надзвичайно важливою.

Одним із ключових стандартів у цій сфері є BABOK (Business Analysis Body of Knowledge) – загальноприйнятий довідник з бізнес-аналізу, який містить найкращі практики, методи, інструменти та техніки для бізнес-аналітиків. BABOK розроблено Міжнародним інститутом бізнес-аналізу (ІІБА) і використовується як основа для сертифікації бізнес-аналітиків за програмами CBAP (Certified Business Analysis Professional) та CCBA (Certification of Competency in Business Analysis) [1].

BABOK поділено на кілька основних розділів, кожен із яких описує окрему сферу знань у бізнес-аналізі. Основними розділами BABOK є наступні: планування та моніторинг бізнес-аналізу, елісітація та співпраця, керування життєвим циклом вимог, аналіз стратегій, аналіз вимог та визначення дизайну, оцінювання рішень.

Для реалізації процесів бізнес-аналізу згідно з BABOK використовуються різноманітні інструменти та методи. Одним із таких інструментів є моделювання бізнес-процесів (BPMN), яке дозволяє створювати чіткі та зрозумілі схеми бізнес-процесів за допомогою спеціалізованих нотацій. Цей підхід забезпечує візуалізацію бізнес-процесів і сприяє кращому розумінню роботи системи всіма зацікавленими сторонами.

Ще одним важливим інструментом є аналіз зацікавлених сторін (Stakeholder Analysis), який дозволяє ідентифікувати та класифікувати зацікавлені сторони, а також визначити способи взаємодії з ними. Завдяки цьому методу можна ефективно врахувати інтереси та очікування учасників проєкту, що підвищує ймовірність успішної реалізації рішень [2].

SWOT-аналіз є ще одним дієвим інструментом бізнес-аналізу. Він дозволяє оцінити сильні та слабкі сторони компанії, а також виявити можливості та загрози із зовнішнього середовища.

Важливою методикою також є використання сценаріїв взаємодії (Use Case) та історій користувачів (User Stories). Цей підхід дає можливість описати взаємодію користувачів із системою для визначення їхніх потреб та створення функціональних вимог. Він забезпечує більш чітке розуміння очікуваної

поведінки системи та дозволяє сформувавши точні вимоги до функціоналу програмного забезпечення. Ще одним критично важливим інструментом є прототипування та моделювання інтерфейсів користувача. Цей процес передбачає розробку прототипів інтерфейсів, що дозволяє спрощувати взаємодію користувачів із системою, підвищувати зручність використання та забезпечувати зворотний зв'язок із зацікавленими сторонами.

Застосування зазначених методів та інструментів забезпечує більш глибоке розуміння бізнес-процесів, підвищує якість аналізу вимог та сприяє створенню ефективних інформаційно-аналітичних систем.

BABOK є основою для сертифікації бізнес-аналітиків та активно застосовується у проєктній діяльності компаній. Завдяки стандарту компанії отримують можливість стандартизувати та оптимізувати процеси бізнес-аналізу.

Застосування BABOK актуальне для компаній будь-якого розміру, оскільки стандартизація бізнес-процесів дозволяє скоротити час розробки рішень, підвищити ефективність управління ресурсами та покращити взаємодію з клієнтами. Завдяки чіткій структурі та рекомендаціям BABOK оптимізується витрати на впровадження рішень, підвищується якість вимог та зменшується кількість помилок. Інформаційно-аналітичні системи, створені на основі BABOK, сприяють прийняттю обґрунтованих управлінських рішень. Крім того, сертифікати CBAP та CCBA підтверджують кваліфікацію фахівців та підвищують їхню конкурентоспроможність на ринку праці. BABOK є основою сучасного бізнес-аналізу та відіграє важливу роль у підвищенні ефективності роботи компаній [3].

Використання BABOK дозволяє створювати стандартизовані, ефективні та прозорі процеси бізнес-аналізу. Застосування інструментів та технік BABOK сприяє покращенню якості вимог, оптимізації витрат та підвищенню якості управління інформаційними системами. Завдяки інтеграції BABOK у бізнес-процеси організації можуть досягати стратегічних цілей та підвищувати свою конкурентоспроможність на ринку.

Список літератури

1. Business Analysis Body of Knowledge (BABOK). International Institute of Business Analysis (IIBA), 2020.
2. Powers, M. (2022). Data Analytics for Business. Wiley.
3. Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2021). Management Information Systems: Managing the Digital Firm. Pearson.

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА КОМПЛЕКТУВАННЯ ВАНТАЖІВ ІТ-ІНФРАСТРУКТУРИ СКЛАДСЬКОГО ТЕРМІНАЛУ

Плугіна Тетяна Вікторівна

Кандидат технічних наук, доцент,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет,

Михайленко Даніїл Андрійович

Харківський національний автомобільно-дорожній університет,

Борисов Дмитро Сергійович

Харківський національний автомобільно-дорожній університет,

Функціонування складського терміналу залежить від розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Вантажно-розвантажувальні операції вимагають узгодженості функцій постачання, обробки вантажу і розподілу запитів. Сучасні інформаційні технології дозволяють вирішити питання узгодженості [1]. В роботі розроблено інформаційну систему комплектування вантажів для різних типів складських терміналів.

Метою дипломної роботи є підвищення ефективності управління вантажно-розвантажувальними операціями за рахунок розробки інформаційної системи комплектування вантажу.

Об'єктом роботи є складський вантажно-розвантажувальний термінал.

Предметом роботи є розробка інформаційної системи комплектування вантажу.

Методи дослідження базуються на аналітичному аналізі складських систем управління вантажними операціями, систематизації даних, класифікації, методах прийняття рішення, методах моделювання.

Функціональні можливості логістичних інформаційних систем розділені на групи: аналізу, розробки, пілотні проекти, проектування, моделювання, діагностика та контролю. Це дозволяє проектувати інформаційні системи комплектування вантажів на складських терміналах на концептуальному рівні [2].

На сьогодні послуги логістичних перевезень малогабаритних вантажів здійснюють декілька українських компаній: національний оператор ПАТ «Укрпошта», ТОВ «Нова пошта», національний поштово-логістичний оператор ТзОВ «Міст Експрес» «Нічний експрес» [3].

А також декілька невеликих українських компаній. Транснаціональні перевізники зацікавлені в логістичних ланцюгах, але зовнішні та внутрішні проблеми України не дають відповідних умов функціонування. Хоча транснаціональні перевізники DHL, UPS, TNT Express, SkyNet Worldwide

Express, FedEx зацікавлені розвивати стосунки, включатися в контури логістичного процесу.

ТОВ «Нова Пошта» - типовий приклад технологічного процесу складу. Основна увага приділяється завданням складання груп вантажів і підбору відповідних вантажівок для доставки замовлення.

Дослідження існуючих складських терміналів в Україні та аналізу зарубіжних стандартів визначило загальні вимоги до інформаційних систем управління: технічне обладнання повинно швидко переналаштовуватися відповідно до мінливих умов робочого процесу; робочі процеси повинні бути автономними і безперервними, складні програми управління, розроблені для обробки вантажів, інтегруватися без модернізації обладнання [4].

Ключовим напрямком підвищення продуктивності при обробці вантажів є зменшення часу на основну та допоміжну ідентифікацію, що вимагає раціонального вибору технічних засобів та відповідного програмного забезпечення. Такі підсистеми ідентифікації значно збільшують навантаження на логістичний процес, а обчислювальні ресурси потребують оптимізації.

Чим вища пропускна здатність техніки, тим швидша пропускна здатність складського терміналу. Економія від масштабу на транспорті затьмарюється збільшенням часу простою під час вантажних операцій. Тому конкурентоспроможність контейнерних терміналів в основному визначається розміром машин, які вони приймають, і їхньою пропускною здатністю.

Завдання полягає в тому, щоб забезпечити надійну взаємодію терміналу із зовнішнім наземним транспортом. Якість цієї взаємодії, ще один фактор конкурентоспроможності терміналу, визначається наступними ключовими параметрами:

- зручність і пропускна здатність під'їзних шляхів;
- швидкість та ідентифікація адміністративних операцій на в'їздах і виїздах;
- організація завантаження і розвантаження зовнішнього транспорту (вагонів і поїздів, що ввозять і вивозять контейнери).

Порівняльний аналіз параметрів СУБД показує, що СУБД Oracle Database широко розвинулась в структурі інформаційних системах логістичних терміналів.

Структура логістичної інформаційної системи складського терміналу наведено на рисунку 1. Розглянемо її на прикладі ТОВ "Нова пошта".

Логістична інформаційна система (ЛІС) виступає в якості засобу логістики управління матеріальними потоками в ТОВ "Нова пошта".

Рисунок 1 - Структура ЛІС складського термінала

ЛІС забезпечує функціонування логістичної системи у реальному часі та характеризується наступними особливостями:

- складністю організаційної та функціональної підсистем та кількістю взаємозв'язків між її компонентами;
- різними підсистемами підтримки (функціональна, математична, інформаційна, технічна, технологічна, програмна, правова, організаційна юридична).

При формуванні ЛІС в ТОВ "Нова пошта" рекомендується використовувати наступні етапи: визначення місця розташування ЛІС в організаційній структурі логістичної системи; визначення типових ЛІС структур; виявлення основних обставин функціонування; розробка змісту основних етапів життєвого циклу.

При визначенні структури ЛІС враховуються ознаки: виду діяльності ЛІС, основні елементи (операційні і стратегічні); характер діяльності (основні фактори).

При розробці логістичної інформаційної системи необхідно враховувати інформаційний вплив від Bullwhip-ефекту [4]. Якщо немає чіткої координації дій між учасниками логістичного процесу та інформаційного обміну це призводить до Bullwhip-ефекту (мінімальна зміна попиту кінцевого користувача призведе до значних відхилень у планах інших учасників логістичного ланцюга) (рис. 2).

Проведені дослідження показують, що основними причинами виникнення Bullwhip-ефекту є:

- неправильний прогноз попиту;
- створення страхових резервів;
- збільшення обсягу відвантаження;
- коливання цін на товари та послуги в різних регіонах;
- неотримання необхідної інформації керівництвом відділу;
- відхилення від запланованих термінів і обсягу поставки.

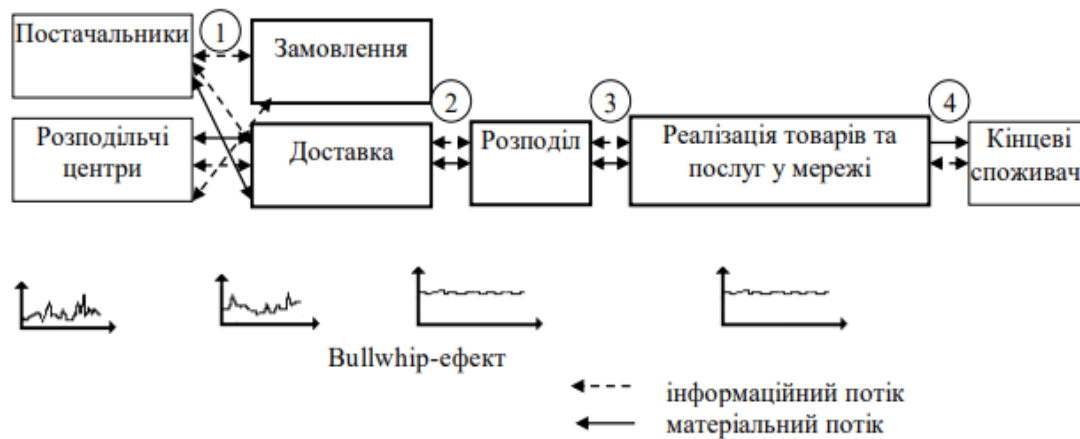

Рисунок 2 - Інформаційний вплив Bullwhip-ефекту

Формування та управління інформаційним потоком, який є основою ЛІС, реалізовано на основі концепції SCM (Supply Chain Management) [4]. Реалізація цієї концепції вимагає дотримання організаційних принципів і сучасного використання можливостей інформаційних технологій. У цьому випадку необхідні наступні чотири етапи:

- організаційний етап складається з інтеграції логістичної діяльності підприємців і встановлення кооперативних відносин між ними;
- моделювання основного інформаційного потоку логістики;
- формування принципів інтегрованого планування та управління компонентами логістичного ланцюга;
- розробки та впровадження інформаційних технологій.

Інформаційна система комплектування вантажу повинна виконувати функції:

- зберігати дані про вагу, обсяг та інші характеристики вантажу;
- зберігати дані про адресу відправлення, а також надавати унікальний ідентифікаційний номер для опису її характеристик, а також для розрахунку дати та місця втрати посилки у разі необхідності;
- забезпечувати можливість зручного перегляду та коригування накопиченої інформації.
- забезпечувати можливість відслідковування маршруту;
- формувати оптимальний розподіл вантажу між різними типами вантажівок з урахуванням обсягу, витрат на паливо та часу доставки.

Розроблена модель «сутність-зв'язок» бази даних ІС представлено на рис.4.

Інфологічну модель предметної області, що охоплює вибір вантажівок (модель «сутність-зв'язок»), яка включає вказані сутності, атрибути та зв'язки між ними, було розроблено в середовищі Visual Studio 2023 із використанням мови програмування C#. Розроблено інфологічну, даталогічну та логічну моделі предметної області. За допомогою цих моделей було сформовано схему даних для інформаційної системи, що займається формуванням комплекту вантажу.

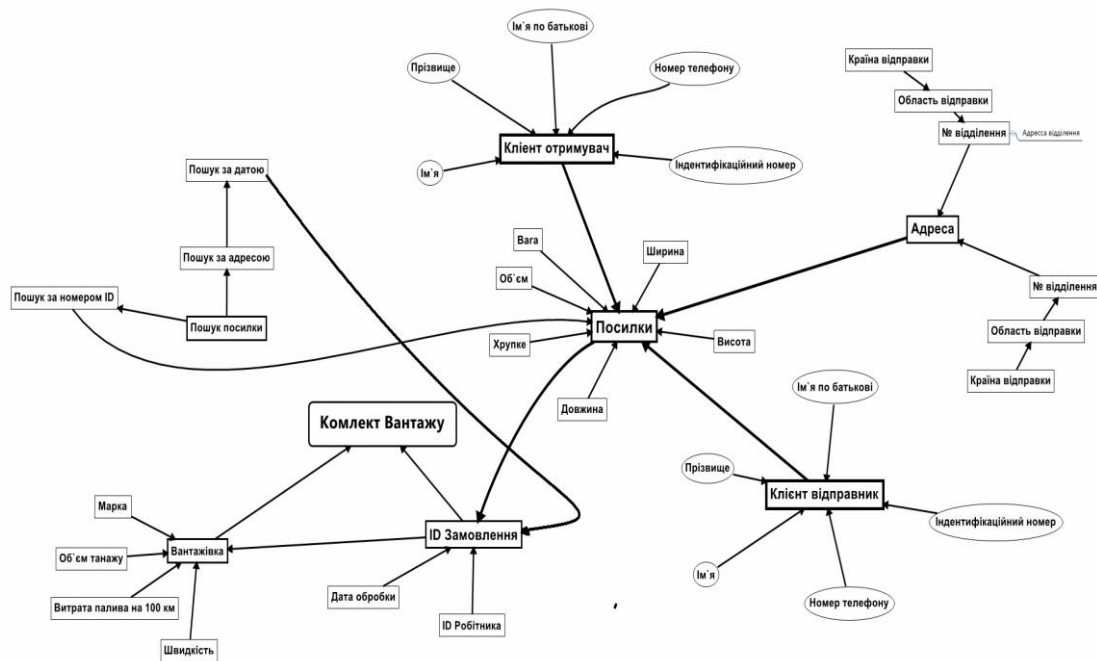

Рисунок 4 - Модель «сутність-зв'язок»

Даталогічна модель інформаційної системи подається у вигляді таблиць, тому що в реляційній СУБД SQL бази даних та Entity Framework в C# дані організовані у вигляді таблиць.

Схему бази даних представлено на рисунку 5. Для створення графічних інтерфейсів обираємо технологію Windows Forms (рис. 6)

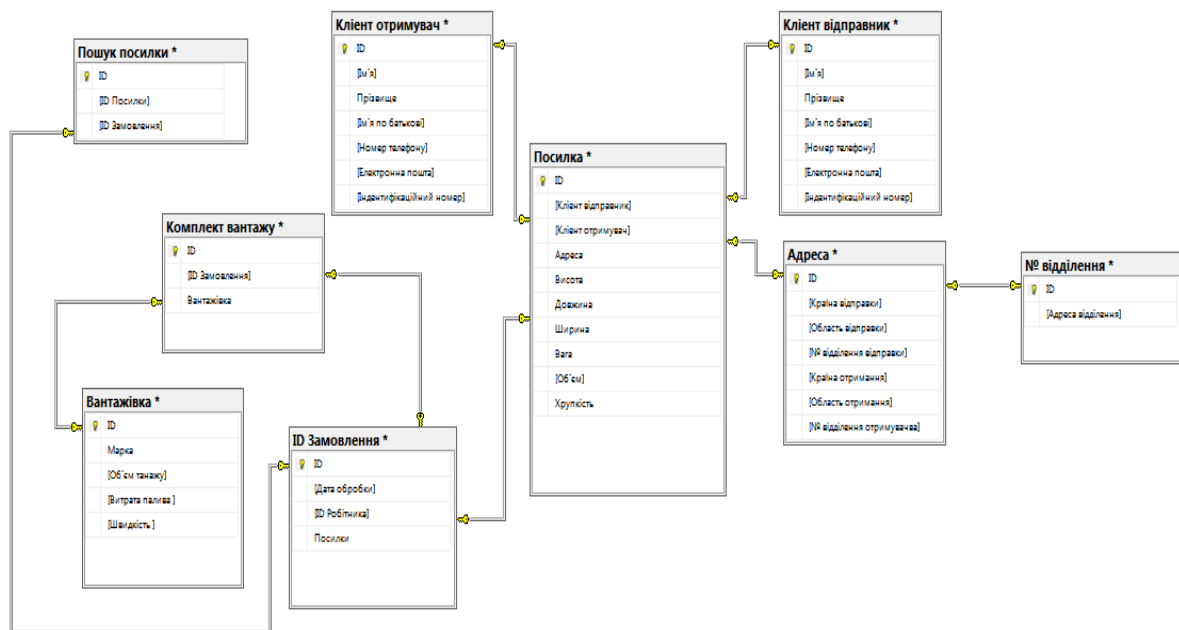

Рисунок 5 - Схема бази даних

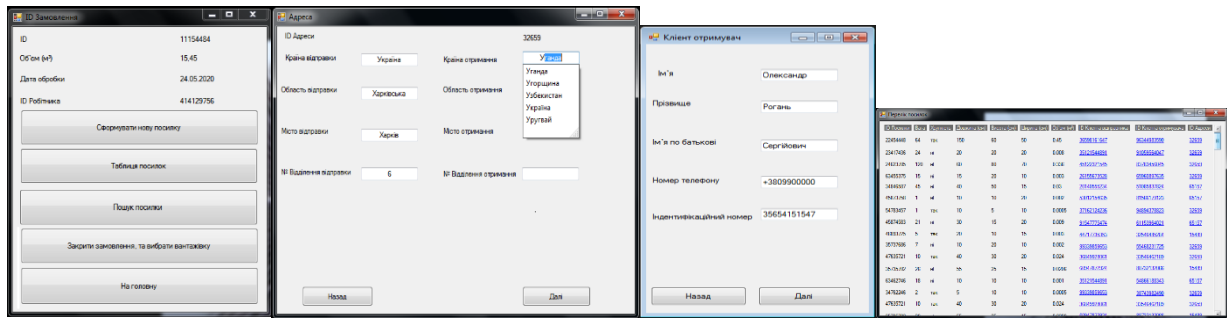

Рисунок 6 - Форми створення графічних інтерфейсів

Розробка класів та методів в програмному середовищі Visual Studio представлено на рисунку 7.

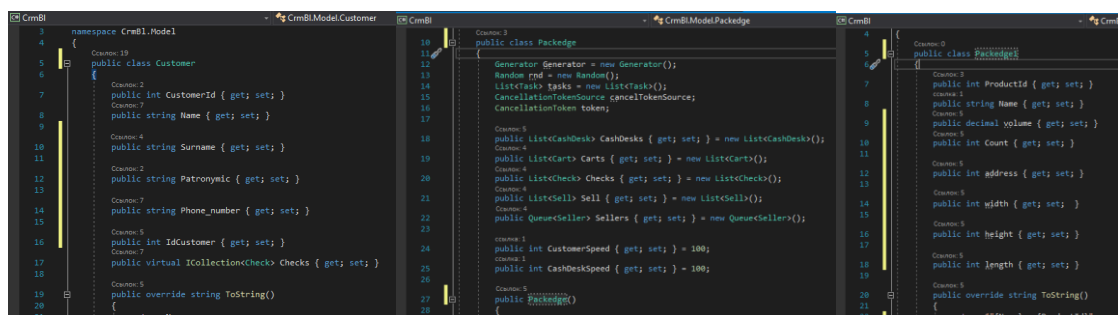

Рисунок 7 - Розробка класів та методів в програмному середовищі Visual Studio

Створено інтерфейси для коригування накопиченої інформації, а також для пошуку моделей посилань, об'ємних і вагових характеристик, що відповідають вимогам користувачів інформаційної системи.

Впровадження інформаційної системи потребує час, гроші, матеріали і кваліфікаційний персонал. Нераціональний процес реалізації призводить до неефективного використання інформаційних технологій. Оцінка ефективності важливий етап створення ІС та функціонування. Ретельний аналіз інвестиції в сферу інформаційних технологій вимагає дослідження методів оцінки ефективності інформаційних систем.

Список літератури

1. Malakooty N. RosettaNet: The Organization and the System: Center for Research on Information Technology and Organizations (UC Irvine). Paper 368: веб-сайт. URL: <http://repositories.cdlib.org/crito/business/368> (дата звернення 19.10.2024).
2. Довгий, О.В. Копійка. ІТ-інфраструктура як базова складова цифрової трансформації. Монографія – К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2023. – 458 с.
3. Gartner for Information Technology Executives / Gartner: веб-сайт. URL: <https://www.gartner.com/en/information-technology> (дата звернення 15.11.2024)

РОЗРОБКА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ IQ НА БАЗІ FLUTTER

Хвищун Максим Олегович

Студент II курсу магістратури

Науковий керівник:

Ящук Андрій Анатолійовий, доц., к.т.н.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями

Сучасне суспільство потребує інноваційних рішень для оцінювання когнітивних здібностей, які можуть бути інтегровані в різні сфери діяльності, зокрема освіту, HR-сферу та саморозвиток. Розробка мобільного додатка для визначення IQ на базі Flutter відповідає зростаючому попиту на технології, що забезпечують простоту, доступність і точність тестування.

Мобільні технології, як частина діджиталізації, відіграють ключову роль у покращенні інклюзивності та забезпеченні рівного доступу до тестування. Використання Flutter дозволяє створити кросплатформенний додаток, що забезпечує сумісність із різними мобільними операційними системами, високу продуктивність і доступність для широкої аудиторії.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми

Розробка мобільних додатків для тестування IQ базується на використанні сучасних алгоритмів штучного інтелекту та адаптивного дизайну. Обрані методи дозволяють створювати тестові завдання, які автоматично адаптуються до рівня знань користувача. Технологія Flutter, як кросплатформенний фреймворк, використовується для забезпечення швидкої розробки й високої продуктивності додатка.

Провідні підходи у сфері мобільного тестування, як-от інтеграція алгоритмів машинного навчання та оптимізація інтерфейсу, забезпечують високу точність результатів тестування і зручність для користувача.

Цілі дослідження

Основною метою роботи є створення інформаційної системи для визначення IQ, яка відповідає сучасним вимогам до зручності, точності та адаптивності. Завдання включають:

1. Аналіз існуючих рішень у галузі мобільного тестування IQ.
2. Розробку мобільного додатка на основі Flutter.
3. Впровадження адаптивних алгоритмів, що забезпечують персоналізацію тестування.
4. Проведення експериментального дослідження функціоналу системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Розроблений мобільний додаток для визначення IQ враховує сучасні вимоги до дизайну, зручності користування та точності тестування. Використання Flutter дозволяє створити єдину кодову базу для додатків iOS та Android, забезпечуючи тим самим ефективність розробки та підтримки.

Експериментальна частина дослідження включала оцінку функціоналу додатка за допомогою методів Usability Benchmarking. Отримані результати підтвердили високу точність тестування, зручність користування та задоволеність користувачів.

Однією з ключових переваг системи є її адаптивність: алгоритми автоматично підлаштовуються до рівня користувача, забезпечуючи максимально об'єктивну оцінку його когнітивних здібностей.

Висновки

Розробка мобільного додатка для визначення IQ на базі Flutter продемонструвала його ефективність у тестуванні когнітивних здібностей користувачів.

Для підвищення ефективності впровадження системи необхідно зосередити зусилля на таких напрямках:

1. Розширення функціоналу додатка для підтримки багатомовності, включаючи українську мову.
2. Проведення додаткових досліджень, спрямованих на покращення адаптивності алгоритмів тестування.
3. Інтеграція додатка в освітні та корпоративні платформи для підтримки навчання та відбору персоналу.
4. Забезпечення широкого доступу до додатка через створення безкоштовної базової версії.

Результати дослідження підтверджують перспективність використання розробленої інформаційної системи в різних сферах, що потребують точного і швидкого тестування когнітивних здібностей.

Список літератури

1. WaveNet: A Generative Model for Raw Audio / DeepMind. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://deepmind.com/research/highlighted-research/wavenet>
2. Tacotron 2: Towards End-to-End Speech Synthesis / Google AI Blog. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://ai.googleblog.com/2017/12/tacotron-2-generating-human-like-speech.html>
3. RVC: Retrieval-based Voice Conversion. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://github.com/RVC-Project>
4. Usability Benchmarking in Mobile Application Development / Nielsen Norman Group. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://www.nngroup.com/articles/benchmarking-usability>

5. Ринок технологій TTS: аналіз та прогнози / Global Market Insights. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://www.gminsights.com/>
6. Deepfake Technologies and Their Ethical Implications / Journal of AI Ethics. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://journalofaiethics.com>
7. Інтеграція TTS у корпоративний сектор: досвід Amazon / Case Study. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://aws.amazon.com/tts>
8. Потенціал використання TTS у сфері освіти: звіт Duolingo. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://www.duolingo.com/>
9. Технології TTS в автомобільній сфері: приклади Tesla, Volkswagen та Stellantis / Automotive Innovations Journal. – [Online Resource]. – Режим доступу: <https://www.auto-techjournal.com/>

СУЧАСНІ МЕТОДИ РОЗРОБКИ ЗАКІНЦІВОК КРИЛА РЕГІОНАЛЬНОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ЛІТАКА

Чорноглазова Г.В.

к.п.н, ст.викладач кафедри
конструкції повітряних суден,
авіадвигунів та підтримки
льотної придатності

Українська державна льотна академія

Олефіренко Д.Ю.,

магістр

Українська державна льотна академія

Закінцівки крил або вінглети, є важливими елементами конструкції регіональних пасажирських літаків, що сприяють покращенню їх аеродинамічних характеристик. Основна функція вінглетів полягає у зменшенні індуктивного опору, який виникає через утворення вихорів на кінцях крил, а також у підвищенні паливної ефективності літака та збільшенні дальності його польоту.

Використання вінглетів особливо ефективно для крил з малим відносним подовженням, оскільки в таких випадках генеруються сильніші супутні струмені. Проте встановлення вінглетів додає масу позаду осі гнучкості крила, що може зменшити запас швидкості до настання флатера.

Дослідження, проведені на базі ДП «АНТОНОВ» під час створення сімейства літаків Ан-148/Ан-158, показали, що застосування за кінцівок крила дозволяє покращити аеродинамічні характеристики літака.

У результаті застосування вінглетів зменшується індуктивний опір, спричинений вихорами на кінцях крил, які створюються через різницю тисків між верхньою і нижньою поверхнями крила. Закінцівки діють як бар'єр, запобігаючи перетоку повітря з нижньої поверхні на верхню, вони перенаправляють потік повітря вгору і назад, що змінює структуру вихорів і зменшує енергетичні втрати в потоці, та підвищує аеродинамічну якість (Lift-to-Drag Ratio, L/D) – відношення підйомної сили до сили опору. Чим вище цей показник, тим ефективніше крило генерує підйомну силу при мінімальному опорі, що сприяє економії палива та збільшенню дальності польоту.

Сучасні інженерні підходи до розробки закінцівок спрямовані на максимізацію їх ефективності та інтеграцію в конструкцію літаків із урахуванням специфічних експлуатаційних умов. Це досягається за допомогою таких методів:

1. Використання обчислювальної гідродинаміки: CFD (Computational Fluid Dynamics) – це чисельний метод, що дозволяє моделювати поведінку повітряного потоку навколо крила та вінглетів через визначення оптимальних

форм та аналізу аеродинамічного навантаження на різних режимах польоту. Перевагами методу зазначається зменшення витрат часу та ресурсів на фізичні випробування та оптимізація форми вінглетів до початку їхнього фізичного виготовлення.

2. Адитивне виробництво (3D-друк) для прототипування: Створення прототипів вінглетів за допомогою 3D-принтерів для випробувань у аеродинамічних трубах та експериментів з різними геометричними формами, які важко реалізувати традиційними методами, що дозволяє швидко тестувати закінцівки різних форм та знизити витрати на виробництво експериментальних зразків.

3. Оптимізація за допомогою штучного інтелекту: Використання алгоритмів машинного навчання для прогнозування та вдосконалення дизайну дозволяє проводити аналіз великих масивів даних, зібраних під час тестів; розробок нових форм вінглетів з урахуванням багатофакторного аналізу (економія пального, стійкість, маса). Наприклад: NASA використовує нейронні мережі для створення адаптивних вінглетів, які змінюють форму під час польоту.

4. Біоміметика – застосування природних форм та механізмів для моделювання за кінцівок крила літака (структура пір'я, форма крила птахів, плавників морських тварин тощо). За рахунок впровадження методу до конструювання та використання таких вінглетів можливе зниження турбулентності та більш ефективне використання енергії повітряного потоку.

5. Вдосконалені матеріали: застосування сучасних композитних матеріалів дозволяє створення легких, міцних і довговічних вінглетів; використання вуглецевих волокон зменшує масу без втрати жорсткості, вони стійкі до корозії та довговічні.

6. Інтеграція адаптивних систем: адаптивні вінглети змінюють кут нахилу або форму залежно від режиму польоту (зліт, набір висоти, крейсерський режим) за допомогою електричних або гідравлічних механізмів, що дозволяє знизити шум під час зльоту та посадки, а також здійснювати ефективне керування на усіх етапах польоту.

7. Комплексне тестування: поєднання чисельного моделювання, аеродинамічних випробувань та реальних польотів дозволяє верифікувати та уточнювати результати експериментів, отриманих у процесі моделювання та тестування моделей у аеродинамічних трубах.

Таким чином, закінцівки є важливими елементами конструкції сучасних літаків, які значно зменшують індуктивний опір, покращують паливну ефективність та збільшують дальність польоту. Їхнє використання базується на сучасних інженерних підходах, таких як обчислювальна гідродинаміка, 3D-друк, біоміметика, а також застосування адаптивних систем та вдосконалених матеріалів. Ці рішення сприяють оптимізації аеродинамічних характеристик літаків та зниженню експлуатаційних витрат.

Список літератури

1. Донець О. Д., Кудрявцев В. О. Особливості забезпечення аеродинамічних характеристик регіонального пасажирського літака // Открытые

информационные и компьютерные интегрированные технологии. – 2019. – № 83. – С. 106–133. DOI: 10.32620/oikit.2019.83.08.

2. Загорулько А. В., Кайота Д. О. Обчислювальна гідроаеромеханіка : конспект лекцій / А. В. Загорулько, Д. О. Кайота. – Суми : Сумський державний університет, 2019. – 102 с.

3. Куць Н. Аеродинаміка механізованого крила літака // Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». – 2023. – № 23. – С. 281–287. DOI: 10.36074/grail-of-science.23.12.2022.44.

4. Орел В. М., Саленко О. Ф., Мельничук П. П. Інноваційні адитивні технології в створенні конструкційних елементів літальних і космічних апаратів // Технічна інженерія. – 2024. – № 1(93). – С. 64–69. DOI: [https://doi.org/10.26642/ten-2024-1\(93\)-64-69](https://doi.org/10.26642/ten-2024-1(93)-64-69).

ВИКОРИСТАННЯ АЛГОРИТМІВ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ АВТОМАТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

Чубатий Кирило Павлович,
Луцький національний технічний університет

Автоматизація класифікації текстових документів є важливим завданням, актуальним для багатьох галузей науки та практики. Це питання набуває особливого значення в умовах постійного зростання обсягу інформації. Для бібліотек та електронних систем управління знаннями автоматична класифікація дозволяє ефективно організувати пошук документів. У сфері наукових публікацій завдання класифікації статей значно полегшує процес підготовки матеріалів до публікації [1].

Розробка програмної системи для автоматичної класифікації наукових статей із використанням сучасних алгоритмів машинного навчання дозволить вирішити це питання. У розробці застосовувались такі алгоритми, як логістична регресія [2], метод опорних векторів (SVM) [3] та дерева рішень [4]. Для побудови матриць ознак використовувались традиційні методи, такі як модель «мішок слів» (Bag of Words) та статистична міра TF-IDF [5].

Особливу увагу приділено токенизації тексту, яка суттєво впливає на точність моделей класифікації. У системі реалізовано кілька підходів до токенизації, серед яких розбиття тексту за окремими словами, лемами чи наборами символів. Для обробки тексту використовувались бібліотеки Python, зокрема, «re» для регулярних виразів. Експериментально підтверджено, що використання токенів із 2–3 лемами або 4–5 символами забезпечує найкращі результати.

Для підготовки текстових даних і розрахунку матриць TF-IDF було створено спеціальний модуль, який реалізує сортування токенів, їх фільтрацію за частотою та нормалізацію даних. Отримані матриці ознак передавались на вхід алгоритмам машинного навчання. Логістична регресія продемонструвала високу здатність до узагальнення даних, зокрема завдяки застосуванню методів оптимізації для налаштування ваг моделі [2].

Метод опорних векторів використовувався з різними ядрами, серед яких найкращий результат показало сигмоїдальне ядро, яке забезпечило точність до 85%. Для дерев рішень реалізовано критерії оцінки якості розбиття на основі алгоритму C4.5 та CART). Це дозволило побудувати інтерпретовані моделі, які ефективно справлялися із завданнями класифікації.

Розроблена система була протестована на корпусі із понад 600 наукових текстів, які належали до семи різних категорій. Експерименти показали, що правильний вибір типу токенів та алгоритмів класифікації може значно підвищити точність передбачень.

Система реалізована мовою Python із використанням бібліотек Scikit-learn, а також SciPy для обробки розріджених матриць TF-IDF. Такий підхід дозволив зменшити споживання пам'яті та збільшити швидкість обчислень.

Результати дослідження демонструють, що запропонована система може ефективно використовуватись не лише в науковій сфері, але й для обробки великих обсягів текстових даних у різних галузях.

References:

1. Universal Decimal Classification. URL: <https://udcsummary.info/php/index.php?lang=uk> (дата звернення: 12.12.2024).
2. Logistic Regression in Machine Learning. URL: <https://www.geeksforgeeks.org/understanding-logistic-regression/> (дата звернення: 12.12.2024).
3. What are support vector machines (SVMs)? URL: <https://www.ibm.com/topics/support-vector-machine> (дата звернення: 12.12.2024).
4. Decision Tree Classification Algorithm. <https://www.javatpoint.com/machine-learning-decision-tree-classification-algorithm> (дата звернення: 12.12.2024).
5. Bag of Words: Unpacking Textual Data. <https://letsdatascience.com/bag-of-words/> (дата звернення: 12.12.2024).

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ОЦІНКИ ВІДПОВІДНОСТІ ТЕКСТОВИХ ВІДГУКІВ СЕРВІСІВ ОПИТУВАННЯ

Чухрай Станіслав

Магістр, Луцький національний університет

У сучасному цифровому середовищі сервіси опитування та збору текстових відгуків відіграють важливу роль у формуванні стратегій компаній та прийнятті управлінських рішень. Проте обробка та аналіз текстових відгуків часто потребує значних людських ресурсів та часу. Для автоматизації цього процесу доцільно застосовувати сучасні методи обробки природної мови (NLP) та машинного навчання, що дозволяють підвищити точність і швидкість аналізу.

Для оцінки відповідності текстових відгуків сервісу опитування застосовуються сучасні методи обробки природної мови (NLP) та алгоритми машинного навчання. Основою роботи з текстом є його попередня обробка, яка включає токенизацію — поділ тексту на окремі слова чи фрази (токени), стемінг та лематизацію для приведення слів до базової форми, а також видалення стоп-слів та зайвих символів (розділові знаки, HTML-теги) [1].

Для подальшої роботи з текстами необхідно здійснити їх векторизацію. Найбільш поширеними методами є Bag-of-Words (BoW), який представляє текст у вигляді вектора частот кожного слова, та TF-IDF (Term Frequency-Inverse Document Frequency), що враховує частоту терміна у документі та його важливість у всіх документах. Більш сучасними підходами є Word2Vec та GloVe, які створюють векторні представлення слів на основі їх контексту, а Doc2Vec дозволяє створювати векторне представлення для всього тексту.

Для автоматичної класифікації текстових відгуків застосовуються різноманітні алгоритми машинного навчання. Логістична регресія ефективна для класифікації тексту на релевантний та нерелевантний. Метод опорних векторів (SVM) дозволяє побудувати гіперплощину, яка розділяє класи текстів. Дерева рішень та випадкові ліси (Random Forest) забезпечують можливість побудови ансамблів дерев, що підвищує точність класифікації. Градієнтний бустинг (XGBoost, CatBoost, LightGBM) демонструє високу ефективність при роботі з великими обсягами текстових відгуків [2].

Глибокі нейронні мережі значно підвищують можливості для обробки текстів. Рекурентні нейронні мережі (RNN) та їх модифікації LSTM/GRU забезпечують ефективну обробку послідовностей текстів. Конволюційні нейронні мережі (CNN) застосовуються для виявлення локальних патернів у текстах. Архітектури трансформерів, такі як BERT, RoBERTa та GPT, забезпечують обробку тексту з урахуванням контексту кожного слова, що підвищує точність класифікації та оцінки текстів.

Для визначення відповідності текстових відгуків заданим критеріям застосовуються семантичне порівняння текстів за допомогою косинусної

відстані між векторами текстів, а також оцінка відповідності текстів на основі шаблонів і ключових фраз. Метрики якості класифікації, такі як точність (accuracy), повнота (recall), точність передбачення (precision) та F1-міра, використовуються для оцінки ефективності класифікації текстових відгуків.

Важливим завданням є виявлення аномальних текстів, наприклад, спамних або нерелевантних відгуків. Для цього можуть застосовуватися методи кластеризації, такі як K-Means, що дозволяє групувати тексти за схожістю. Автоенкодери та ізольовані ліси (Isolation Forest) дозволяють виявляти відгуки, які мають відмінну структуру або зміст у порівнянні з основною масою текстів.

Інтеграція з API для збору текстових відгуків дозволяє автоматизувати процес збору та обробки текстів із зовнішніх джерел. Це забезпечує оперативний доступ до відгуків із платформ електронної комерції, онлайн-опитувальників та інших веб-сервісів. Інтеграція дозволяє збирати текстові відгуки у реальному часі та забезпечувати їх автоматичну обробку та аналіз. Застосування зазначених методів забезпечує швидке і точне оцінювання відповідності текстових відгуків заданим критеріям, підвищує ефективність роботи з текстами та дозволяє автоматизувати процеси класифікації та відсіювання нерелевантних відгуків [3].

Застосування сучасних методів NLP та машинного навчання дозволяє створювати засоби для автоматичної оцінки відповідності текстових відгуків. Система обробляє великі обсяги текстів із високим рівнем точності та швидкості. Робота над удосконаленням системи включає покращення моделей класифікації текстів та адаптацію для роботи з багатомовними текстами, що значно розширює можливості її застосування у різних бізнес-середовищах.

Список літератури

1. International Institute of Business Analysis (IIBA). *A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (BABOK Guide)*. Version 3.0. International Institute of Business Analysis, 2020.
2. Powers, M. *Data Analytics for Business: People, Data, and Things*. Wiley, 2022.
3. Laudon, K. C., & Laudon, J. P. *Management Information Systems: Managing the Digital Firm*. Pearson, 2021.

МОДЕЛЬ АВТОМАТИЗОВАНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ПІДБОРУ АЛГОРИТМУ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ТА МНОЖИНИ ГІПЕРПАРАМЕТРІВ

Шобік Гліб Вячеславович,
аспірант

Національний університет «Одеська Політехніка»,

Застосування машинного навчання значно зросло за останнє десятиліття завдяки зростаючій доцільності навчання більш дорогих моделей. Однак сучасні моделі машинного навчання стають дедалі дорожчими у навчанні, а розміри сучасних наборів даних стрімко зростають. Ці тенденції призвели до збільшення витрат, незважаючи на швидке зростання обчислювальних можливостей сучасних машин. Крім того, зростають витрати на навчання моделей, розробляються нові моделі, кожна з яких має свій набір гіперпараметрів [1].

Оскільки кількість таких варіантів швидко зростає, фахівцям необхідно визначити простір пошуку, щоб вибрати найкращого кандидата з-поміж них. Ці складнощі збільшують як машинні, так і людські витрати: машинам потрібен час, обчислення та енергія, щоб підібрати моделі та зробити висновки, а інженерам з машинного навчання потрібен час, щоб вибрати відповідні моделі та гіперпараметри.

Вичерпний пошук оцінює кожен модель у просторі пошуку та обирає найкращу за певним показником, таким як похибка перехресної перевірки (CV) або площа під кривою (AUC). Вичерпний пошук є простим у реалізації і повертає модель з найкращими показниками серед усіх моделей у просторі пошуку. Однак зі зростанням кількості варіантів вичерпний пошук стає (все частіше) поганим вибором для вибору моделі та налаштування гіперпараметрів: необхідний час (або обчислення) пропорційний кількості можливих моделей, а вибір моделі з найкращими показниками також може призвести до надмірного підбору параметрів [2].

Автоматизоване машинне навчання (AutoML) має на меті автоматизувати вибір моделі та налаштування гіперпараметрів. Воно охоплює підходи, які використовують сурогатні моделі для вивчення взаємозв'язку між наборами даних, моделями машинного навчання та гіперпараметрами. Мета полягає в тому, щоб знайти модель швидше, ніж вичерпний пошук, і таку, що краще узагальнює.

З цією метою підходи AutoML, як правило, мають бути [3]:

- дешевими у виконанні – підхід AutoML не повинен займати занадто багато часу або обчислювальних ресурсів для навчання і тестування; він повинен бути набагато дешевшим, ніж вичерпний пошук у просторі пошуку;
- легкість у налаштуванні – підхід AutoML не повинен мати гіперпараметрів, які складніше налаштовувати, ніж гіперпараметри моделей машинного навчання, за якими AutoML здійснює пошук;

- здатність знаходити дешеві моделі – підхід AutoML повинен знаходити моделі, які задовольняють обмеженням на ресурси.

У якості моделі автоматизованого машинного навчання, автором пропонується модель, яка забезпечує початкове налаштування AutoML: вона обирає найкращий алгоритм і комбінацію гіперпараметрів з дискретного набору варіантів. Отриману модель можна використовувати безпосередньо, або ж налаштувати гіперпараметри додатково (рис. 1).

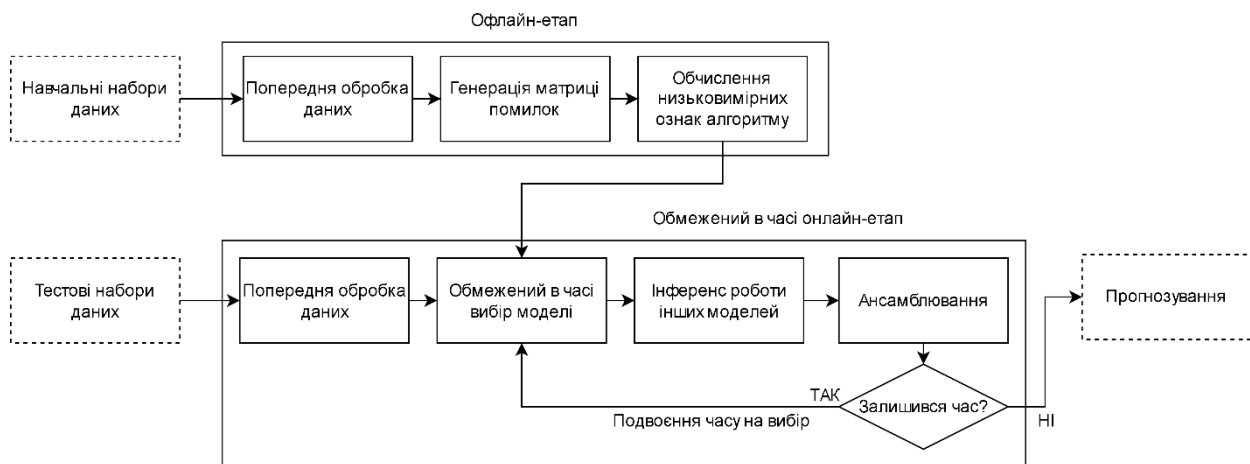

Рисунок 1. Загальна схема запропонованої моделі автоматизованого навчання

Модель працює наступним чином. На етапі автономного навчання вона формує матрицю перехресних помилок великої кількості моделей навчання з учителем (алгоритмів разом з гіперпараметрами) на великій кількості наборів даних. Потім, вона підбирає модель низького рангу до цієї матриці, щоб вивчити приховані низьковимірні мета-ознаки для моделей і наборів даних.

Дана процедура оптимізації гарантує, що ці приховані мета-ознаки найкраще передбачають перехресні помилки серед усіх білінійних моделей. Щоб знайти перспективні моделі для нового набору даних, модель вибирає набір швидких, але інформативних моделей для запуску на новому наборі даних і використовує їхні перехресні помилки для визначення прихованих мета-ознак нового набору даних. Маючи більше часу, модель повторює цю процедуру, використовуючи вищий ранг, щоб знайти більш вимірні (і більш виразні) латентні ознаки.

Використання моделі низького рангу для матриці помилок є дуже сильним структурним пріоритетом. Ця система вирішує дві важливі проблеми:

1) обмежена в часі ініціалізація – як вибрати перспективну початкову модель в умовах часових обмежень. Модель легко адаптується до короткого часу, використовуючи дуже низький ранг і обмежуючи свої експерименти моделями, які будуть працювати дуже швидко на новому наборі даних;

2) активне навчання – як покращити початковий здогад, маючи додаткові обчислювальні ресурси. Модель використовує додатковий час, дозволяючи більш високі ранги і більш дорогі обчислювальні експерименти, накопичуючи свої знання про новий набір даних для отримання більш точних (і вимірних) оцінок його латентних мета-ознак.

Модель використовує колаборативну фільтрацію для AutoML, обираючи моделі, які добре працювали на подібних наборах даних, як і багато попередніх методів. При колаборативній фільтрації критичним питанням є те, як охарактеризувати схожість наборів даних, щоб навчальні набори даних, «схожі» на тестовий набір даних, точно прогнозували продуктивність моделі.

Один напрямок роботи використовує мета-ознаки наборів даних – прості, статистичні або орієнтирні метрики – для характеристики наборів даних. Інші підходи уникають мета-характеристик. Запропонований підхід спирається на обидва ці напрямки роботи.

Модель покладається на продуктивність моделі для опису наборів даних, а представлення низького рангу, які він вивчає для кожного набору даних, можуть розглядатися (і використовуватися) як приховані мета-ознаки. У порівнянні з системами AutoML, які обчислюють мета-ознаки набору даних до запуску будь-яких моделей, потік інформації в запропонованій моделі прямо протилежний: модель використовує лише результати роботи різних моделей на наборах даних для обчислення низьковимірних прихованих мета-ознак для моделей і наборів даних [4].

Підзадача активного навчання полягає в тому, щоб отримати якомога більше інформації для подальшого вибору моделі. Деякі підходи вибирають клас функцій, щоб зафіксувати залежність продуктивності моделі від гіперпараметрів; прикладами є гаусові процеси, розріджені булеві функції та дерева рішень. Запропонована модель обирає набір білінійних моделей як свій функціональний клас: прогнозована продуктивність є лінійною в кожній з латентних мета-характеристик моделі та набору даних [5].

Білінійність здається досить сильним припущенням, але вона має кілька переваг. Обчислення є швидкими і простими: ми можемо знайти глобальний мінімізатор за допомогою РСА, а також вивести латентні мета-ознаки для нового набору даних за допомогою методу найменших квадратів. Більше того, нещодавні теоретичні дослідження показують, що цей клас моделей є більш загальним, ніж здається: приблизно, і за кількох м'яких технічних припущень, будь-яка матриця $m \times n$ з незалежними рядками і стовпчиками, елементи якої генеруються відповідно до фіксованої функції, має приблизний ранг, що зростає як $\log(m + n)$. Тому великі матриці даних мають низький ранг.

Висновки. Запропонована модель автоматизованого машинного навчання ефективно вирішує задачі вибору оптимального алгоритму та гіперпараметрів для нових наборів даних, використовуючи колаборативну фільтрацію та низькорівневі мета-ознаки. Вона демонструє значний потенціал в оптимізації часу та ресурсів, забезпечуючи швидке та ефективне налаштування навіть за умов обмежених обчислювальних потужностей.

Модель є гнучкою та адаптивною, що дозволяє їй працювати в умовах жорстких часових обмежень, а також поступово покращувати результати завдяки активному навчанню. Її структура та функціональність відповідають сучасним вимогам у галузі машинного навчання, забезпечуючи точність та ефективність процесів автоматизації вибору моделей і гіперпараметрів.

Список літератури:

1. Baratchi, Mitra, et al. "Automated Machine Learning: Past, Present and Future." *Artificial Intelligence Review*, vol. 57, no. 1, 2024, pp. 1–20.
2. Moharil, Ambarish, et al. "Towards Efficient AutoML: A Pipeline Synthesis Approach Leveraging Pre-Trained Transformers for Multimodal Data." *Machine Learning*, vol. 113, no. 7, 2024, pp. 7011–7053.
3. Wang, Lidan, Franck Deroncourt, and Trung Bui. "Bayesian Optimization for Selecting Efficient Machine Learning Models." *Proceedings of the 26th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery & Data Mining*, 2020, pp. 1029–1037.
4. Elsken, Thomas, Jan Hendrik Metzen, and Frank Hutter. "Efficient Multi-Objective Neural Architecture Search via Lamarckian Evolution." *International Conference on Learning Representations*, 2019.
5. Lorraine, Jonathan, and David Duvenaud. "Stochastic Hyperparameter Optimization through Hypernetworks." *Proceedings of the 36th International Conference on Machine Learning*, 2018, pp. 2952–2961.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЩО ЗМІНЮЮТЬ ПОДОРОЖІ

Кобіна Ірина Андріївна

Інструктор з фізкультури
ЗДО «Веселка» Золотоніської міської ради Черкаської області

Сучасний світ технологій активно трансформує туристичну галузь, роблячи подорожі комфортнішими, безпечнішими та більш доступними. Розглянемо ключові технічні інновації, які змінюють туристичний досвід.

Смартфони стали головними помічниками туристів. Мобільні додатки для бронювання авіаквитків, готелів та екскурсій (наприклад, Booking.com чи Sky scanner) полегшують планування подорожей. Карти та навігаційні сервіси (Google Maps, Maps.me) забезпечують швидкий доступ до маршрутів навіть у віддалених місцях.

Смарт-годинники, перекладачі в режимі реального часу та контактні зарядні пристрої є незамінними в дорозі. Наприклад, кишенькові перекладачі дозволяють подолати мовний бар'єр, а відстежувати багаж GPS-трекери, для зарядки пристроїв використовують старі добрі павербанки.

Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR) дозволяють ознайомитися з туристичними напрямками до поїздки, створюючи віртуальні тури по музеях, історичних пам'ятках та готелях. Технології, такі як інтерактивні гіді, роблять екскурсії більш пізнавальними.

Популярні туристичні міста впроваджують «розумні» рішення: безконтактну оплату проїзду, автоматизовані туристичні центри та інфраструктуру з безкоштовними Wi-Fi. Це значно спрощує переміщення для туристів. Вони можуть легко залишати свої враження та ділитися фотографіями зі своїми друзями та родиною.

Сучасний туризм стає все більш екологічним завдяки використанню електромобілів, сонячної енергії в готелях і розробці біорозкладних матеріалів. Еко-тренд приваблює туристів, які піклуються про довкілля. Інформаційні технології допомагають знаходити та бронювати еко-готелі, екскурсії та інші послуги, спрямовані на збереження природи та місцевої культури.

Чати з підтримкою штучного інтелекту допомагають швидко отримати відповіді на запити туристів. Роботи в готелях та автоматизовані кіоски для реєстрації в аеропортах зменшують черги й покращують обслуговування.

Нові технології, наприклад, біометрична ідентифікація, підвищують безпеку мандрівників. Сканування обличчя замінює паперові квитки в аеропортах, що спрощує процес посадки.

Мандрівники живуть в епоху багатоканального світу з безліччю підключених пристроїв. Доступ до тревел контенту відкритий і фрагментований. Лояльність до певного бренду або місця відпочинку – пережитки минулого. Адже вибір такий великий і знаходиться на «відстані» одного кліка.

Інноваційні технології покращують туризм, роблячи його зручнішим і ефективнішим. Водночас вони допомагають людям зберігати зв'язок із навколишнім світом, поліпшувати взаємодію між культурами та піклуватися про довкілля. У майбутньому технологічні досягнення ще більше змінюватимуть способи подорожей.

Список літератури

1. Чеченко О.С., Ключівська Н.П., Ключівська Т.П. Інформаційні та Інтернет-технології в туризмі: інноваційні аспекти. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/chechenko.htm
2. Туризм: інноваційні рішення та прогнози. URL: <https://sfii.gov.ua/turizm-innovacijni-rishennya-ta-prognozi/>

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИЗМІ: ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ФОРСАЙТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ГАЛУЗІ

Омельчак Г.В.

ст. викладач кафедри менеджменту та туризму
КЗВО «Хортицька національна
навчально - реабілітаційна академія» ЗОР

Штучний інтелект (AI) відіграє важливу роль у трансформації індустрії туризму, покращуючи клієнтський досвід, операційну ефективність і процеси прийняття рішень. Масова адаптація технологій на основі штучного інтелекту компаніями різних галузей може заощадити час і гроші, а також усунути людські помилки. Відповідно до статистичних даних, опублікованих Technopedia [1] в 2023 році, прогнозується, що глобальний ринок штучного інтелекту досягне приголомшливих 1,35 трильйона доларів до 2030 року.

Індустрія туризму перебуває на етапі глибокої трансформації, готова використовувати потужність штучного інтелекту (ШІ) та інших нових технологій. Оскільки глобальні моделі подорожей та очікування споживачів продовжують розвиватися, зростає попит на інноваційні рішення, які можуть змінити наш досвід і взаємодію з напрямками [2]..

Штучний інтелект (AI) відноситься до моделювання процесів людського інтелекту машинами, особливо комп'ютерними системами. Це передбачає створення алгоритмів і систем, які дозволяють машинам виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, наприклад вирішення проблем, прийняття рішень, вивчення досвіду, розуміння природної мови та розпізнавання шаблонів.

Індустрія подорожей стрімко розвивається завдяки штучному інтелекту. Від обслуговування клієнтів на основі чат-ботів до прогнозової аналітики, що формує тенденції подорожей, штучний інтелект революціонує планування подорожей, бронювання та досвід. Туристичні компанії підвищують ефективність і задоволеність клієнтів за допомогою інновацій на основі AI.

Штучний інтелект змінює індустрію подорожей, покращуючи взаємодію з клієнтами, оптимізуючи операції, дозволяючи приймати рішення на основі даних, підвищуючи безпеку та безпеку, сприяючи інноваціям, оптимізуючи ресурси, допомагаючи в кризових ситуаціях, сприяючи доступності та сприяючи більшій співпраці та зв'язку під час подорожей екосистема галузі.

Деякі ключові зміни AI в туризмі:

1. Покращений досвід клієнтів:

- персоналізація: алгоритми штучного інтелекту здатні аналізувати дані користувачів (уподобання, минулу поведінку та демографічні показники), щоб пропонувати клієнтам персоналізовані рекомендації щодо варіантів подорожей, розміщення та широкого спектру туристичних заходів;

- чат-боти та віртуальні помічники: чат-боти на основі штучного інтелекту забезпечують миттєву підтримку клієнтів, допомагаючи туристам із різними запитами, бронюваннями та різними видами допомоги, доступні 24/7 і звільняючи людей-агентів, щоб зосередитися на більш складних питаннях;

- оновлення в режимі реального часу: AI дозволяє туристичним компаніям надавати туристам оновлення в режимі реального часу про зміни рейсів, затримки, зміни цін, екстремальну погоду та іншу важливу інформацію про подорожі.

2. Ефективні операції:

- динамічне ціноутворення: динамічне ціноутворення, кероване штучним інтелектом, коригує ціни на квитки та готельні тарифи на основі попиту та цін конкурентів, в основному оптимізуючи дохід бізнесу та рівень заповнюваності;

- управління ланцюгом поставок: штучний інтелект покращує ефективність операцій ланцюга поставок, від закупівель до розподілу, зрештою забезпечуючи більш плавну роботу туристичних продуктів і послуг для клієнтів.

- прогнозне технічне обслуговування: штучний інтелект передбачає вимоги до технічного обслуговування транспортних засобів та інфраструктури, істотно скорочуючи час простою та підвищуючи ефективність роботи авіакомпаній і готельних мереж.

3. Безпека та захист:

- біометрична ідентифікація: біометричні системи на базі штучного інтелекту можуть посилити безпеку на літовищах та інших контрольно-пропускних пунктах шляхом точної перевірки особи;

- виявлення шахрайства: алгоритми штучного інтелекту можуть виявляти незвичайні закономірності у фінансових транзакціях, щоб ідентифікувати та запобігати шахрайству.

4. Маркетинг і залучення клієнтів:

- цільовий маркетинг: штучний інтелект допомагає туристичним компаніям проводити персоналізовані маркетингові кампанії на основі вподобань користувачів, що зрештою призводить до більшого залучення та конверсій;

- аналіз соціальних медіа: штучний інтелект аналізує дані соціальних мереж, щоб зрозуміти настрої та відгуки клієнтів, допомагаючи компаніям покращувати свої продукти та послуги.

5. Інноваційні послуги:

- віртуальна реальність (VR) і доповнена реальність (AR): VR і AR-додатки з розширеним штучним інтелектом можуть запропонувати допомогу в подорожах, наприклад переклад у реальному часі, захоплюючий попередній перегляд місць подорожі, варіантів розміщення та популярних визначних пам'яток;

- гейміфікація в туризмі може набувати різних форм, таких як використання доповненої та віртуальної реальності з ігровою метою, гейміфікація турів, ігри в тематичних парках, ігри між об'єктами культурної спадщини, сторітеллінг, ігровий досвід в ресторані або закладі розміщення як розвага під час польоту літаком, ігрофікація в музеї, повністю віртуальний тур в ігровому форматі тощо [4].

- голосовий пошук і розпізнавання: голосові помічники на основі AI можуть спростити пошук і бронювання, пов'язані з подорожами, використовуючи алгоритми обробки природної мови.

Індустрія подорожей знаходиться в авангарді цифрових інновацій і продовжує трансформуватися завдяки новим технологіям практично в кожному аспекті своєї діяльності. Цифровізація туризму при формуванні безбар'єрного середовища означає адаптацію сучасних рішень до повсякденних завдань з організації подорожей – від вибору пункту призначення та планування маршруту до бронювання авіаквитків та інших видів транспорту, а також готелів чи створення пропозицій, які максимально адаптовані до клієнтів [3].

6. Антикризовий менеджмент: інформація в режимі реального часу: штучний інтелект може надавати точну та актуальну інформацію мандрівникам під час несподіваних подій, таких як скасування рейсів, допомагаючи в управлінні кризою та в прийнятті ефективних рішень;

7. Доступність і включення: допоміжні технології на основі штучного інтелекту можуть покращити доступність для туристів які потребують безбар'єрності, роблячи їхні подорожі більш інклюзивними.

8. Розумна інфраструктура: штучний інтелект сприяє розвитку розумних міст і туристичних центрів із покращеною доступністю, підключенням та ефективною інфраструктурою.

Очікується, що штучний інтелект матиме глибокий вплив на майбутнє туризму, формуючи спосіб планування, досвіду та взаємодії з пов'язаними з подорожами продуктами та послугами. Потенціал штучного інтелекту просто безмежний, починаючи з покращеного досвіду під час подорожей, платформ віртуальних досліджень, моніторингу здоров'я та безпеки під час подорожей, розумного багажу та логістики, створеного штучним інтелектом туристичного контенту, а також безперебійних процедур планування подорожей.

Список літератури

1. Technopedia. <https://www.flexera.com/products/technopedia>
2. Саміт міністрів WTM | AI for Good in Tourism: Exploring AI and Emerging Technologies. <https://www.unwto.org/events/wtm-ministers-summit-ai-for-good-in-tourism>
3. Omelchak, H. (2024). Digital accessibility in the formation of a barrier-free environment in tourism. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, 3(2), 46–55. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240302.05>
4. Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 березня, 2020 р. / М-во освіти і науки України; Київ. ун-т культури; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2020. 198 с.

Scientific publications

MATERIALS

The XVI International Scientific and Practical Conference
«Modern and new technical trends that help humanity»

Thessaloniki, Greece. 325 p.
(December 16-18, 2024)